

YEAR : 2

VOL : JU (3)

AL FARABI

INTERNATIONAL JOURNAL ON SOCIAL SCIENCES

ISSN- 2564-7946

Editor
Prof.Dr. Salih OZTURK

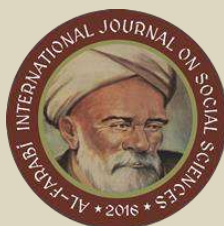

IKSAD
REPUBLIC OF TURKEY

20th July 2017

AL FARABI INTERNATIONAL JOURNAL ON SOCIAL SCIENCES

Generic Page

Year:2 Volume: (JU) July

Publication Date: 20th July 2017

Editor

Prof.Dr. Salih OZTURK

Assitant Editors

Damezhan SADYKOVA

Mariam S. OLSSON

Al Farabi International Journal on Social Sciences is a referred scientific journal published four times a year. Our main goal is to facilitate communication and open discussion between scholars, researchers and practitioners interested in social and economic sciences. To provide the academic community immediate access to the latest results of scientific research, we publish open access academic journals and conference proceedings. The articles are thus freely accessible to wide academic audience through web search engines like Google Scholar and other that index full texts of scholarly literature. We accept just original distinguished papers which contribute on science.

ADMINISTRATION

Prof. Dr. Salih OZTURK	<i>Editor</i>
Prof. Dr. Zharkyn SULEIMANOVA	<i>Member of Board</i>
Erdem Hilal	<i>Assistant Editor</i>
Mustafa Latif EMEK	<i>Concession Holder</i>
Prof.Dr. Guljehan HACIEVA	<i>Member of Board</i>
WU Yicheng	<i>Member of Board</i>
Nikolai BELYAKOV	<i>Member of Board</i>
Maha Hamdan ALANAZI	<i>Member of Board</i>
Firuz FEVZI	<i>Member of Board</i>

SCIENCE COMMITTEE

Dr.	A.S. KISTAUBAYEVA	Al – Farabi Kazakh National University	
Dr.	Abdikalik KUNIMJAN	Kazakh State Women's Teacher Training University	
Dr.	Adil AKINCI	Kırklareli University	
Dr.	Alma T. AKAJANOVA	Abai Kazakh National University	
Dr.	Ali DUYMAZ	Balikesir University	
Dr.	Alia R. MASALIMOVA	Al – Farabi Kazakh National University	
Dr.	Amanbay MOLDIBAEV	Taraz State Pedagogy University	
Dr.	Ahmet KULAS	Al – Farabi Kazakh National University	
Dr.	Ahmet ULUSOY	Karadeniz Teknik University	
Dr.	Akmaral S. SYRGAKBAYEVA	Al – Farabi Kazakh National University	
Dr.	Armağan KONAK	Mehmet Akif Ersoy University	
Dr.	Anatoliy LOGINOV	Ukraine Shevchenko Lugan National University	
Dr.	A.S. KIDIRSAEV	Makhambet U. Batı Kazakhstan State University	
Dr.	Ayslu B. SARSEKENOVA	Orleu National Development Institute	
Dr.	Bahit KULBAEVA	S.Baybeshev Aktobe University	
Dr.	Bakit OSPANNOVA	H.Ahmet Yasawi Kazakh-Turk University	
Dr.	Bayram BOLAT	Ömer Halisdemir University	
Dr.	Bazarhan IMANGALIEVA	K.Zhubanov Aktobe State Region University	
Dr.	Baris YILDIZ	Gumushane University	
Dr.	Bekzhan B. MEYRBAEV	Al – Farabi Kazakh National University	
Dr.	Benedec PEN	Zagreb University	
Dr.	Berrin GUZEL	Adnan Menderes University	
Dr.	Bigamila TORSIKBAEVA	Astana Medical University	
Dr.	B.K.ZAYADAN	Al – Farabi Kazakh National University	
Dr.	Botagul TURGUNBAEVA	Kazakh State Women's Teacher Training University	
Dr.	Caner KARAVIT	Mimar Sinan University	
Dr.	Cemal INCE	Gaziosmanpasha University	
Dr.	Cholpon TOKTOSUNOVA	Rasulbekov Kyrgyz Economy University	
Dr.	D.K.TÖLEGENOVA	Makhambet U. West Kazakhstan State University	
Dr.	Dinarakhan TURSUNALIVA	Rasulbekov Kyrgyz Economy University	
Dr.	Dursun KOSE	Mehmet Akif Ersoy University	
Dr.	Dzhakipbek Altaevich ALTAEV	Al – Farabi Kazakh National University	
Dr.	Ekrem CAUSEVIC	Macedonia Vision University	
Dr.	Elbeyi PELIT	Afyon Kocatepe University	
Dr.	Elvan YALCINKAYA	Ömer Halisdemir University	
Dr.	Engin KANBUR	Kastamonu University	
Dr.	F. Zisan KARA	Aksaray University	
Dr.	Fatih BASBUG	Akdeniz University	
Dr.	Fethi DEMIR	Yuzuncu Yil University	
Dr.	George RUDIC	Montreal Pedagogie Moderne Institute	
Dr.	Gonul ERDEM NAS	Bartın University	
Dr.	Guzel SADYKOVA	Kastamonu University	
Dr.	Gulmira ABDIRASULOVA	Kazakh State Women's Teacher Training University	
Dr.	Gulsat SUGAYEVA	Dosmukhamedov Atyrau State University	
Dr.	G.I. ERNAZAROVA	Al – Farabi Kazakh National University	
Dr.	Hacer ARSLAN KALAY	Yuzuncu Yil University	

Dr.	Hacer MUTLU DANACI	Akdeniz University	
Dr.	Hakan CANDAN	Karamanoglu Mehmetbey University	
Dr.	Harun GUNGOR	Erciyes University	
Dr.	Hasan COSKUN	Gaziosmanpasha University	
Dr.	Huseyin CETİN	Selcuk University	
Dr.	MEIXIA Huou	Capital Normal University	
Dr.	Ibrahim BOZACI	Kırıkkale University	
Dr.	Ibrahim KILIC	Afyon Kocatepe University	
Dr.	Ibrahim TURKOĞLU	Fırat University	
Dr.	Ilker YAKIN	Mersin University	
Dr.	Isaevna URKIMBAEVA	Abilai Khan International Relations University	
Dr.	Kalemkas KALIBAEVA	Kazakh State Women's Teacher Training University	
Dr.	Kasım KARAMAN	Erciyes University	
Dr.	Karligash BAYTANASOVA	Al – Farabi Kazakh National University	
Dr.	K.A.TLEUBERGENOVA	Kazakh State Women's Teacher Training University	
Dr.	Kemal EROL	Yuzuncu Yil University	
Dr.	Kenjehan MEDEUBAEVA	Kazakh State Women's Teacher Training University	
Dr.	Kenan ILARSLAN	Afyon Kocatepe University	
Dr.	Kenes JUSUPOV	M. Tinisbaev Kazakh Communication Academy	
Dr.	Keles Nurmasuli JAYLIBAY	Kazakh State Women's Teacher Training University	
Dr.	Kulas MAMIROVA	Kazakh State Women's Teacher Training University	
Dr.	Lille TANDIVALA	Shota Rustavelli State University	
Dr.	Machabbat OSPANBAEVA	Taraz State Pedagogy University	
Dr.	Maha Hamdan ALANAZI	Riyad King Abdulaziz Technology Institute	
Dr.	Malik YILMAZ	Ataturk University	
Dr.	Maria LEONTIK	Macedonia Ishtib Gotse Delchev University	
Dr.	Mavlyanov ABDIGAPPAR	Kyrgyz Elaralık University	
Dr.	Maira ESIMBOLOVA	Kazakhstan Narkhoz University	
Dr.	Maira MURZAHMEDOVA	Al – Farabi Kazakh National University	
Dr.	Mehmet AVCI	Mugla Sitki Kochman University	
Dr.	Mehmet AKSARAYLI	Dokuz Eylul University	
Dr.	Mehmet GUNGOR	Mersin University	
Dr.	Mehmet Recep TAS	Yuzuncu Yil University	
Dr.	Mehmet GULLU	Gaziosmanpasa University	
Dr.	Mehriban EMEK	Adiyaman University	
Dr.	Metin KOPAR	Adiyaman University	
Dr.	Mirac EREN	Ondokuz Mayıs University	
Dr.	Mustafa GULEC	Ankara University	
Dr.	Mustafa TALAS	Omer Halisdemir University	
Dr.	Khan Nadezhda	E.A. Buketov Karaganda State University	
Dr.	Nazim IBRAHIM	Cyril and Methodius University of Skopje	
Dr.	Nihan BIRINCIOGLU	Karadeniz Teknik University	
Dr.	Nuran AKSIT ASIK	Balikesir University	
Dr.	N.N. KERMANOVA	Kazakh State Women's Teacher Training University	
Dr.	Orhan ELMACI	Dumlupinar University	
Dr.	Osman Kubilay GUL	Cumhuriyet University	
Dr.	Omer UĞUR	Gumushane University	

CONTENTS

IMANBEKOVA Bibigul Iliysovna & KUANYSHBAYEVA Zhazira Zhaylaubekovna & IMANBAYEVA Sandugash Zhaynbaykizi POST IMPERIAL EXPERIENCE OF NATIONAL BUILDING ON THE POST-SOVIET TERRITORY (AN EXAMPLE OF KAZAKHSTAN) <i>Nevin AYDIN</i>	1
MOBİL E-TİCARET HAYATI KOLAYLAŞTIRIR MI? <i>Қоңырбаева Сараи & Айтжанова Роза & Ералиева Толқын</i>	22
ҚАЗАҚ МЕКТЕБІНІҢ ҰЛТТЫҚ ТӘРБИЕ ЖҮЙЕСІ <i>Ибраимова Л.Н. п.э.к., доцент</i>	42
ҚАЗАҚ АҒАРТУШЫЛАРЫНЫҢ ШЫҒАРМАЛАРЫ АРҚЫЛЫ «КЕМЕЛ АДАМ» ТҮЛҒАСЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ЖОЛДАРЫ <i>Salih MERCAN</i>	50
TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN MAARİF MESELESİ <i>Бейсембаева Кенже Догарқызы</i>	55
ҚАЗІРГІ ЖАСТАРДЫҢ ҚҰНДЫЛЫҚТАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУҒА АҚПАРАТТЫҚ ОРТАНЫҢ ӘСЕРІ <i>Tuğba ÇAĞLAK & Tuğba ÇAĞLAK</i>	103
PEDAGOJİK FORMASYON EĞİTİMİ ALAN MÜZİK ÖĞRETMENLERİNİN ÖĞRETMENLİK MESLEK BİLGİLERİ VE UYGULAMALARINA İLİŞKİN GÖRÜŞLERİNİN İNCELENMESİ <i>Mehmet GÜLLÜ</i>	110
ULUSAL AŞÇILIK MESLEK STANDARDI ÇERÇEVESİNDE YİYECEK-İÇECEK İŞLETMECİLİĞİ ÖĞRENCİLERİNİN MESLEKİ YETERLİLİK DÜZEYLERİNİN PRATİK AÇIDAN DEĞERLENDİRİLMESİ <i>Саунов А.А. & Мұратбаева Г.А.</i>	117
ОРХОН ЕНИСЕЙ ЕСКЕРТКІШТЕРІ – РУХАНИ-АДАМГЕРШІЛІК ҚҰНДЫЛЫҚТАРҒА ТӘРБИЕЛЕУ ҚҰРАЛЫ <i>Hatice YURTSEVER & Pınar PEHLİVAN & Lale DEMİRLİOĞLU</i>	125
TÜRKİYE' DE SERBEST BÖLGELERDE UYGULANAN ÜCRET İSTİSNASI SORUNSAI ÜZERİNE DEĞERLENDİRME <i>Nuri KAVAK</i>	135
TÜRK LÜĞÜN DOĞU AVRUPADAKİ SON KALESİ KIRIM HANLIĞI'NIN JEO-POLİTİK VE JEO-STRATEJİK KONUMU <i>Sevil DÜRRÜ</i>	155
MARKALAŞMA VE SÜRDÜRÜLEBİLİR TURİZM İLİŞKİSİ: GAZİANTEP ÖRNEĞİ RELATIONSHIP BETWEEN BRANDING AND SUSTAINABLE TOURISM: THE CASE OF GAZİANTEP <i>Mustafa Melkin ÖDER & Aylin TAŞKIN</i>	170
BİR KAMU GELİRİ OLARAK HARÇLARIN TÜRKİYE UYGULAMASINDAKİ YERİ VE KAMU GELİRLERİNE ETKİSİ <i>Melis YAZICI & R. Eser ÖZTAŞCI GÜLTEKİN & Eda KÖSE & Ceyda YURTTAŞ</i>	183
SÜRDÜRÜLEBİLİR KIRSAL TURİZM POTANSİYELİNİN BELİRLENMESİNE YÖNELİK BİR ÇALIŞMA: TRABZON ÖRNEĞİ	204

POST IMPERIAL EXPERIENCE OF NATIONAL BUILDING ON THE POST-SOVIET TERRITORY (AN EXAMPLE OF KAZAKHSTAN)

IMANBEKOVA Bibigul Ilyasovna
Kazakh State Women's Teacher Training University
KUANYSHBAYEVA Zhazira Zhaylaubekovna
Kazakh National Technical University named after K.I. Satpayev
IMANBAYEVA Sandugash Zhaynbaykizi
Kazakh State Women's Teacher Training University

ABSTRACT

This article gives the detailed analysis about the experience of national rebuilding of Kazakhstan after dissolution of the Soviet empire in the Post-Soviet territorial conditions. And it became actual issue in terms of experience of the Republic of Kazakhstan. About the former Soviet republics under the imperial experience of national development, the following phenomena are considered in the article. Firstly, the national policy of the Soviet Union is the continuity of many elements of an ethnic course of Russian empire. Secondly, it was the circumstance which dissolved the Soviet Union and because of opposition of its non-Russian ethnic groups to imperial character of the Soviet national policy, consciousness of Russian ethnic groups, its leadership in social structure of the Soviet there revealed new research aspects. Accordingly, the attempt of designing of the nations is realized by post-imperial experience of national building in article on the post-Soviet territory in conditions of "a post imperial syndrome» of Russian Diaspora. All these phenomena were most distinctly shown in experience of national building of Kazakhstan after its independence. The purpose of the article is to analyze the post imperial syndrome in the republic of Kazakhstan and Russian influence is one of the primary factors of interfering national consolidation of the Kazakh society for the development in its interethnic harmony.

Keywords: National value, interethnic relations, ethnic groups, the national policy, national policy of Kazakhstan.

INTRODUCTION

In the given article, one of the basic problems is the consideration of the basic intrinsic characteristics of the Soviet national policy as historical-political continuity of an ethnic significance of Russian empire. Consideration of this issue allows us to understand many problems which are accompanied, both to the dissolution of Soviet Union, and experience of addition of the nations-states on the post-Soviet territory. It is necessary to notice, that in a modern science there is widespread opinion, that the USSR was not an empire in classical understanding of sense of this term. We adhere to the opposite point of view. The Soviet Union in all parameters of the political device was a great empire.

The Soviet national policy – a heiress of an ethno policy of Russian empire

It is necessary to notice, that many of the above-stated signs of the imperial device of the USSR were widely considered in due time during the conference ‘History of empires: comparative approaches in research and teaching’ which was organized on June 7-9th, 2003 in Moscow. Practically all participants of the given conference revealed obvious continuity between various elements of political systems of Russian empire and the Soviet Union.

Firstly, the USSR was hetero-ethnic, the state with the extensive ethnic peripheries operated from one centre when interests of the state development prevailed over public interests.

Secondly, ethnic peripheries of Soviet Union was based on strengthening not only hallows of all states, but, first of all, its motherland and its centre – Moscow city.

Thirdly, greater parts of history of the USSR were based on the collective monarch-emperor in the name of the Political bureau of the Central Committee of the CPSU. Thus the empire was occurred during an epoch of total authoritarianism under the name of I. Stalin.

As one of the main distinctive lines, the bases bearing structure of all political system of the USSR, Russian ethnos – the basic carrier of the Soviet imperial spirit acted to the full. It was shown during the Great domestic war of Soviet Union with Nazi Germany when the Soviet ideological machine began to maintain actively for victory achievement of many elements of the historical past of Russian empire. During this period all basic elements of the Russian victories of A. Nevskogo, Peter I, A. Suvorov, M. Kutuzov and other signs of the formation of the Russian empire for the first time have been put forward. Especially it became realistic in struggle for Moscow – one of the main historical centres of Russia. It is quite obvious, that mobilization of patriotic spirit of Russian people – the main support in war with Germany and its allies became a natural basis of such unprecedented step. And it was clear, because after a gain a Racial-fascist coalition practically happened in all territories of Belarus, Ukraine and Baltic. The basic theatre of operations has been transferred on territory Russian Soviet Federal Socialist Republics (RSFSR).

It is said, that this war became critical in promotion of Russian ethnic group, its culture on supervising positions in political system of Soviet Union. So, Russian failed to take a priority place in an ethnic card of Soviet Union not only because on the basis of Russian culture, but the Soviet culture was formed. Russian ethnic group also was a natural support of the power of the centre of the USSR – Moscow where the Russians, accordingly, dominated. As correctly marked by R. Sushi: ‘the Essence of relations between the centre and republics consisted in submission of non-Russian periphery ‘Russian’, (mother countries ... are more exact Soviet) as internal policy parameters were pawned in Moscow’ (Sushi 2004: 194).

Thus, the Soviet empire on the basic intrinsic parameters was the successor of Russian empire. There upon we will notice, that the known American historian SeimurBekker considered that the Soviet federation was formed on an ethnic basis, veiled heteroethnic revival of the centralized Russian empire (Becker 2000: 341).

Therefore, the non-casual Soviet national policy began to borrow all basic lines of an ethnic course of Russian empire. In concrete facts can be shown in the following facts.

First, in Soviet Union the policy of russification of its non-Russian ethnic group was carried out. It has poured out in scale development of Russian formation to the detriment of development to formation on non-Russian training. (For example, we will notice, that in capital of the Kazakh Soviet Socialist Republic Alma-Ata during the late Soviet time was only one school in the Kazakh language of training.) In the Soviet society, dialogue practice exclusively in Russian when the use in public places of languages of non-Russian ethnic group was considered as feeling of a bad form widely extended. Moreover, active use of non-Russian ethnic language elements and support of it, could serve in nationalism charge (in Soviet Union ‘nationalism’ it was understood exclusively in negative tone as display of Antirussian chauvinism).

Secondly, the principle of absorption was privately supported by Russian of ethnic suburbs of Soviet Union. It was expressed in mass movement of Russian in union republics, distribution of marriages of representatives of Russian ethnic group with representatives of local ethnic groups.

DISCUSSION A

In connection with the aforesaid the policy of Russian empire becomes quite obvious in assimilation of non-Russian ethnic groups with similar characters of the Soviet national policy. As S.Bekker specifies, Russian empire unlike the European empires aspired to absorb and assimilate the colonial peripheries (Becker 2000: 333). In the Soviet Union, the policy of private assimilation was realized, most likely, in the tideway of the communistic ideology. It was noticed in the construction of brotherly communicative communities which was the ultimate goal. In this regard, Mark symptomatically notices that the main aim was the creation of a Soviet person who doesn't accept racial, ethnic and religious distinctions (Mark 2004: 140). And in this policy of Russian people, probably, the role of a consolidating kernel was taken away. It was known in the hymn of Soviet Union. Here was sung about consolidating role of Russia.

At the same time, the Soviet national policy promoted the development of the non-Russian ethnic components to a certain degree. The Soviet national policy has spent national-territorial delimitation which has led finally to occurrence of modern outlines of the majority of the states of the post-Soviet territory. In this regard S.Bekker legally specifies the considerable strengthening of national identification of the Soviet republics at the expense of the Soviet national policy (Becker 2000: 341). And it was based on the Constitution of Soviet Union. In article № 36, 1977, the Constitution: there were told about the equal rights in the USSR among ‘various races and

nationalities'. However, in same article, it is underlined the necessity of 'an all-around development and rapprochement of all nations and nationalities of the USSR, education of citizens must be in the spirit of the Soviet patriotism and socialist internationalism' (The constitution of the USSR, 1977). Frankly speaking, the ultimate goal of the Soviet national policy is – washing out of ethnic distinctions on the basis of socialist internationalism as has been underlined. This proves the assimilation of ethno cultural elements of ethnic groups of the USSR by communistic ideology. Thereupon it is represented, that the communistic ideology has allowed the Soviet national policy to combine universal and national values. And as a natural basis of the given process Russian ethnic groups acted, assimilative roles of Russian ethnic groups in the Soviet national policy of the historical continuity with Russian empire for which assimilative absorption of non-Russian ethnic group was usual practice as seen.

As the Russian historian shows Zaionchovsky P.A ., last two decades in Russian empire the guarding policy of 'orthodox conservatism' and 'great-power' approach to the rights of non-orthodox Russian ethnic group (Zaionchovsky 1970: 117). It is echoed by the Russian researcher of the Russian ethnic group national policy Teploukhova M.V. noticed, that the policy of cultural-language justification in Russian empire had started to be formed in the end of XIX century. The given scientist specifies that from now on concerning 'foreigners', or not natural submission instead of a policy of integration the policy segregation and discrimination began to be realized. And imposing all 'foreigners' of Orthodoxy and its mentality (Teploukhova 2011: 144). One of the basic elements of social stratification is the ethnic accessory. For hetero-ethnic societies of Russian empire this thesis acts as the basic. In the beginning of the Soviet Union, the Russian society everything, except Slaves, was called foreigners. At the same time, it is necessary to notice, that the status 'foreigner' in relation to a measure coordinated with non-orthodox confederacy (Sikevich 1999: 30). Nevertheless, foreigners were named as a whole, not a Slavic origin of inhabitants of imperial Russia. According to item 1208, 5th section of the code of laws about conditions of Russian empire, foreigners are Jews, aborigines of Siberia, Kalmyks, Kazakhs, Kirghiz, Uzbeks, mountaineers of the North Caucasus both other tribes and nationalities (Set of Laws of the Russian Empire 1857).

As we see, the status of 'foreigners' possessed, accordingly, and Kazakhs. Moreover, throughout practically all time of the finding as a part of Russian empire Kazakhs were named not under their true name and as Kirghiz-Korsakov, or simply Kirghiz. That is already the name Kazakh was a cardinal discrepancy. In this case, the scornful relation of Russian to ethnic history of Kazakhs was somehow displayed. The neglect to ethnic structure Russian ancient societies, thus, was articulated already at level of scientific community. Not casually, for example, in the encyclopedic dictionary published in Russia in 1898 to ethnic structure of Russian empire as one of the least quantities of the information, only 22 lines (Russia 1991: 65). Thus, social stratification of the Russian society in many respects was under construction on the basis of an ethnic inequality when 'foreigners', as a matter of fact, were limited in many civil rights. Basically this conclusion corresponds to

widespread perception of ethnic stratification as universal ethnic inequality (Sikevich 1999: 29-30).

‘Foreigners’ in Russian empire have been essentially limited in the rights in comparison with representatives of Russian ethnic groups. For example, in Russia in 1887, the quantity of Jews in educational institutions, on public service, by the right of a residence, and also a freedom of movement (Diky 1994: 20-21) were legislatively limited.

The relation to non-Russian as to defective citizens of Russian empire in many respects was created from widespread Russian ethnic groups of a various sort of ethno phobias. In the article Gatagova are considered the facts and factors taking place to be ethno phobias of Russian concerning Poles, Germans, Jews and other ethnic groups of Russian empire. For example, it shows that in consciousness of Russian people after expansion of the Polish national-liberation movement the external and internal image of the Pole began to be formed in negative tones of an ethno phobia. This process of opposition of ‘stranger’ at level of ethno phobias as it shows, promoted ethnic consolidation of Russian. And ‘stranger’ was not out of empire, and in it. And it was actively stimulated with an official ethno national policy of Kremlin (Gatagova 2003: 135-150).

Such segregative character of Russian autocratic ethno policy should cause counteractions from ethnic peripheries of Russian empire. In the country national-liberation movement, including Kazakhstan began to extend. In the Kazakh steppes revolt under A.Imanova's command in 1916 became the most scale national-liberation movement it represented, that growth of national-liberation movement became result of infringement ‘difficult balance of forces and counterbalances of a huge building polyconfederation to the Russian statehood. Fair irritation policy of the authorities, more and more designated opposition between supporters of updating and conformists in the Russian Muslim environment coincided with difficult, ambiguous enough processes of awakening of the Islamic world outside Russia’ (Vasilev 2001: 25).

And national movements in the Russian periphery in turn caused strengthening of a policy segregation and discrimination of the Russian imperial centre concerning them. Teplouhova M. V specifies that the policy segregation, discrimination concerning non-Russian in Russian empire was reaction to the Antirussian national movements. Accordingly, most strongly the policy segregation and discrimination was carried out in the Polish, Ukraine, Lithuania and Belarus Kingdoms. It caused active resistance among wide ranges of the population of these colonial suburbs of Russian empire, issued in national movements (Teploukhova 2011: 141-143). Teplouhova M.V. also noticed, that growth of the national movements issued in a political cover, were used subsequently by the Bolsheviks, which still have to do ‘the rate on oppressed national minorities as the ally of proletariat in a preparing socialist revolution’. Thereon, it specifies that the aggravations of sociopolitical position of Russia in February, 1917 led to movement growth on national self-determination of its people (Teploukhova 2011: 143-144).

In Kazakhstan at this time, national self-determination in the form of an autonomy leader of Kazakh party 'Alash' was widely supported. In December, 1917, a general Kazakh congress was held in Orenburg for the creation of the first autonomy in Kazakhstan – 'the Alashsky autonomy' with creation of its government in the person the Alash-horde which has existed since December 1917 till March 1920 when it has been liquidated by Bolshevik Revolutionary-military committee on management of the Kirghiz edge was initiated.

Thus, Russian empire collapsed in many respects thanks to movements for national self-determination of the ethnic group entering into its structure. In many respects, these national movements became reaction to the ethnic policy of Russian empire which is not considering various interests of its ethnic peripheries. The same reasons accompanied the disorder of the Soviet Union.

Disorder of Soviet Union as consequence of inferiority of the Soviet national policy

The Consideration of inferiority of the Soviet national policy as one of the main reasons of the splitting of the USSR is practically standard phenomenon in the numerous bibliographies on this theme. But in given article it is considered as some other aspect of this problem. As it has been shown above, the Soviet national policy was directed finally on the deletion of ethno cultural and ethno language originality of non-Russian ethnic group in the USSR. Yes, the ethnic course of Soviet Union was based on a principle of development of its ethnic groups. But practical realization of this policy actually conducted to russification of ethnic peripheries of Soviet Union. In its unreasoned character of the Soviet national policy, it was shown that in greater measure was showed on a decline of the USSR by Gorbachev M.S's former assistant, Chernjaev A.S. The management of the USSR at that time has been ideologically broken and had no clear representation about essence and priorities of national building necessary for the Soviet society. It specifies that among a management of Soviet Union 'there were the illusions which have passed in self-deception that the ethnic question inherited from tsarism, basically is decided that the objective aim for serious international contradictions disappeared, and led to backlog from a course of events, delay with decision-making' (Cohen 2007: 7, 8).

These miscalculations in the ethnic policy of the Soviet central management resulted to the still basis for the interrelated conflict in the USSR. Ethnic elite began to declare the rights in Moscow. At the beginning, it became hidden and implicit, for example, during sad events in December, 1986 when Moscow made the forcible decision instead of D.Kunaeva decided to direct to operate KAZSSR Kolbina G.V. – Russian on an ethnic accessory. It has led to occurrence in December, 1986 of an ethnopolitical conflict in capital KAZSSR of Alma-Ata in which tens of persons suffered. After these events ethnic elite of peripheries of Soviet Union began to support actively various national movements in the republics, supporting national self-determination.

The considerable role of ethnic elite in the Soviet political process became possible, thanks to the specific recruitment ruling elite of Soviet Union. For hit in the Soviet ruling elite of the second and third echelon, it was unessential to be the representative of Russian ethnic groups. Practically from the formation of the USSR in a management of republics on places representatives of local ethnic elite widely participated. On the removal, for example, from a post of head KAZSSR Kunaeva D., the Kazakh on an ethnic accessory should cause discontent in the Kazakh society.

In the Soviet Union, the central ruling elite of the first echelon consisted basically of the Russian and Russified representatives of other ethnic groups. To it, the sociopolitical status of Russian was the highest in an ethnic cut of the Soviet society. At this time began prestigious rank for Russian to marry Russian. This state of affairs tried to fix up at legislative level, having accepted it on April, 24th, 1990 'About languages of the people of the USSR' which established Russian as official (state) language of the USSR.

At the same time after the 'reorganization' in the beginning when revaluation of the settled ideological basis of Soviet Union began, radical ethnicity in union republics began to leave on the first positions in identification of ruling elite. In some Soviet republics recruiting ruling elite on the basis of representatives of radical ethnic groups began even before 'reorganization' started. In particular, D.Kunaev processed homo-ethnicity ruling elite of Kazakhstan when Kazakhs began to dominate gradually among administrative and managerial shots of republic. In many respects it occurred thanks to D.Kunaeva's strong positions in the structure of the highest level of ruling elite of the USSR. As is was known, D.Kunaev was a member of the Political bureau of the Central Committee of the CPSU who was, as a matter of fact supervising an ideological body of Soviet Union. It managed to reach in many respects thanks to friendship with the Secretary General of the CPSU, Brezhnevym L.I.

Nevertheless, in the middle of 1980s, the ethnic accessory had no great value for advancement on a social ladder. Subsequently, after the beginning of "epoch" of publicity in days of reorganization when the ideological skeleton of the USSR started to be loosened, 'ethnicity in the form of the ethnic status becomes an essential element of social differentiation while the ideological inequality loses the value in finding of higher social position' (Sikevich 1999: 30). Thereby decrease in a role of communistic ideology in ethnic stratification, designing of the Soviet person, the society became one of the main reasons of strengthening of ethnic elite of the Soviet republics. Thanks to it, in the Soviet republics, the power gradually began to be supervised by local ethnic elite.

As a result of strengthening of ethnic elite of the Soviet republics led to easing of the power of the centre. In our opinion, process of disintegration of the USSR began at this moment. Russian researcher Vorozhejkina I. considered type societal developments of Russia as state- centralization a matrix. She understands the central, operating role of the state as such type of development in formation of social, economic and political relations (Vorozheykina 2001: 5). We believe that such

type of societal developments is inherited not only to the majority of the Post-Soviet states, but also characterized by the essence of the political device of Soviet Union. To its easing of the power of the centre of the USSR of Moscow has led to shaking of all bases of its political device.

Actually, the presence of the strong centre operating ethnic peripheries is one of the main signs of empire. Thereupon, S.Bekker, when he noticed the power of the centre of the USSR and its legitimacy weakening, the imperial periphery was transformed to the states-nations (Becker 2000: 341). In our opinion, legitimacy of the centre weakening not only because of infringements of balance in ruling elite and imperfection of an official ethnopolitical policy. Its weakness is also because the great-power imperial status of Russian and their primordial centre began to lose the importance in the opinion of ethnic suburbs in the person first of all their elite. And to support this, the conflict in December, 1986 in Alma-Ata showed it ethno political inherently.

The conflict in Alma-Ata was ethnopolitical not only because in this case was counteraction to an ethnic course of the imperious allied centre. In this conflict, opposition of the Kazakh youth to attempts by Russian to play a key role in management of Kazakhstan also was showed. (In this case the ethnopolity is understood by us not only as a course of the states concerning ethnic groups, but also as political activity of ethnic groups for the purpose of protection of the ethnic interests.) No casualty in a threshold of the given conflict and after it, especially in Alma-Ata, was observed a high tension in mutual relations of Kazakhs and Russians. The conflict in December, 1986 in Alma-Ata was ethnopolitical by nature as far as is not casual. As we have shown above, the Soviet national policy was inherently undemocratic – struck at the ethno cultural rights of non-Russian ethnic groups of the USSR. At the beginning of democratization which was carried out within the limits of ‘reorganization’ promoted scale revival of national values of the Kazakh ethnic groups. The most essential tool of easing the bases of imperial consciousness, the device of political system is democratization of public mutual relations and political process. That is open expression of the national interests by representatives of Kazakhs in December, 1986 which became possible thanks to the democratic beginning in Soviet Union.

According to R.Inglhartu and. K.Veltselju (that is, apparently, one of the main senses of their joint work ‘Modernization, Cultural Change, and Democracy’), values are the rarities which are not designed by ideologists, and arising in reply to inquiries of the population at sensation of the shortage of these values (Inglehart 2011). It most action was observed in days of reorganization in the USSR. Such moods of the Soviet society were most accurately put in the early nineties by the known singer V.Tsoy. The following are words in the song: ‘We wait for changes; changes are demanded by our hearts’. All of this led to that already before disorder of the USSR search of new national values began. The main things among which became – national self-determination, the national sovereignty and independence.

Distribution of democratic values have specified to non-Russian ethnic groups of Soviet Union in equality of their rights with the rights of Russian in an ethnic card of the Soviet society. Earlier it was shown that Russian possessed the highest status in ethnic hierarchy of the USSR. It has led to that Russian in Soviet Union were the basic carriers of the Soviet imperial consciousness. The significant amount of Russian before and after disorder of the USSR, according to numerous sociological interrogations is not casual, continued to identify itself with the Soviet empire. In particular, during the closed interrogations of the All-Union centre of study of public opinion, in 1986 it was found out, that 78% of Russian respondents considered themselves Soviet, and Russian – only 15%. In the end 2000th as Russians in Russia. 42% of the interrogated Russian considered the others – Russians as Soviet (Sherbakova2009: 127).

In this plan the direct historical continuity between a place and a role which was played by Russian ethnic groups in Russian empire and Soviet Union is looked through. John Darwin in article 'Empire and Ethnicity' has in detail considered communication ethnicity and accessories to empire in the course of identification. And he has noted inherently this fact and Asia on which considerable part of it was created and thrived by real Russian, and then Soviet empires (Darwin 2010).

Thus, Russian was a uniting kernel of the Soviet society of Soviet Union. There it is clear, that when the leader of RSFSR Eltsin B.N. began to act in favour of secession of the USSR, it became one of solving steps on the disorder of this powerful empire. Interrelated friction in the centre of the Soviet empire in aggregate with growth of movements for national self-determination of ethnic peripheries of Soviet Union led to its transient disorder. And as E.Smith in a Russian translation of the book 'Nationalism and Modernism specifies. A Critical Survey of Recent Theories of Nations and Nationalism': 'After disintegration of Soviet Union that they represent 'the nations' oppressed before in empires or federations' (Smith 2004: 12).

Thereby the ethnic climate of the Soviet society became the solving contribution to the disorder of the USSR. Thereafter, it is represented, that the understanding of the nature ethnicity in the Soviet society became a fundamental basis of growth of national movements, national consciousness in Soviet Union after the beginning of democratization process.

In Soviet Union among wide ranges of the simple people the understanding of the nature ethnicity in the spirit of primordialism was the most widespread. As Russian researcher Murtuzaliev S.I. marks, it became possible because in 1938, the rule of definition of an ethnic accessory on parents without dependence from a cultural and language accessory was entered. In his opinion, this principle 'imposed to people representation ... about ethnic relationship as 'relationship by birth' ... about certain steady 'national spirit' which ostensibly remained at people irrespective of language and cultural changes'. According to Murtuzaliev S.I. such understanding of the nature ethnicity has opened road to negative ethnonationalism (Murtuzaliyev 2010: 114).

In Soviet Union xenophobic moods were extended widely enough. In 1989, about 20% of the interrogated Soviet citizens open ethnophobia was inherent. Approximately from 6% to 12% of the Soviet citizens depending on residing region expressed aggressive ethnophobia moods. In areas of interethnic conflicts, these moods were observed at more than 90% interrogation. After only a year the aggressive and open ethnophobia characterized from 35% to 40% of the Soviet citizens. Thus such moods were mostly widely extended in the countries of Baltic, Transcaucasia, Central Asia both the western Ukraine and Moldova (Sherbakova2009: 119). That is, in those Soviet republics where the greatest growth of national consciousness was observed, value of national interests. The elite of the given regions, accordingly, actively maintained national moods of the fellow citizens, focusing attention to necessity of revival of cultural and other originality of the title ethnics. At sight, Gudlova.L. pointed the fact that also influenced growth of negative ethnonationalism in the given regions (Gudkov 2004: 180).

Negative ethnonationalism and xenophobic moods opened road to large-scale interethnic conflicts in the Soviet Union, in such places as New Uzen, Upland Karabakh etc. These conflicts showed fragile national consolidation Soviet society. The Soviet national policy, pursuing a policy of absorption, assimilations ethnicity communistic ideology under supervising role of Russian ethnic groups, made two main strategic errors:

The first error consisted in misunderstanding of that fact, that among ethnic groups of Soviet Union, the perception of the ethnicity as primordial formations dominates. The second error consisted in infringement of the ethnocultural rights of ethnic groups of the USSR to the detriment of ethno cultural and ethno political positions of Russian ethnic groups. Finally, in our opinion, these errors led to an inconsistency of the project of construction of the Soviet nation and liberation of powerful negative and positive ethnonationalism. In this aspect not to dominate subsequently on the post-Soviet territory, there was casually an ethnonational approach in national building.

F.Gerts somehow noticed, that the modern nations-states are the former empires which have succeeded in business of consolidation of different ethnic groups in the uniform nation (Hertz 1944: 154). as if in a counterbalance to this thesis assert, that in turn disorder such empire as Soviet Union, the experience of its national policy became a motility for national development of the former Soviet peripheries.

Designing of the nations on the post-Soviet territory in conditions of 'a post imperial syndrome' Russian diaspora. Finding of the sovereignty, independence of the former Soviet republics first has caused euphoria of emotions of their people. It was accompanied by wide popularity not only national values, but also a democratic way of the state development. And it is not casual, as national self-determination of republics of Soviet Union became possible in many respects, thanks to a wide circulation of democratic values in 'reorganization'. Probably, therefore the majority of the Soviet republics which have found independence have chosen a way of construction of the

democratic states. The ruling elite of these states saw, that moods dominated in a society. But this euphoria has taken place not only because democratic transit of the majority of the countries of the post-Soviet territory and has not taken place, It has occurred also because actually construction of the high-grade national state in these countries also was not carried out these years.

Besides, transformation of economic systems on more post-Soviet territory has not led to substantial improvement of social and economic position of their citizens. Moreover, for the past after independence, many of these states had social injustice, wide stratification of a society on rich and poor became an everyday occurrence. Therefore, we will make digression to consideration of political moods of Russians as it is of interest for our research.

Within 20 years after the disorder of the USSR, Russia sociological gaugings of social, economic and political moods of Russians were seen. Following the results of it became known, that, for example, Russians in comparison with 2001 were very modestly estimated with such democratic values as 'self-expression in the politician', 'freedom of speech', 'multi-party system', 'free elections'. In 2001, such achievement of reforms of 1990's as a freedom of speech in estimations of Russians was on 2nd place, and in 2011 – already on 6th position (Analytic report 2011: 22-24). In the given interrogation also it was found out, that negative social consequences of reforms were most strongly affected, according to the opinion of the majority interrogated, not on everyone, but at level of all society. Quite obviously, these data speak about the presence in Russia high level of social trouble (Analytic report 2011: 28). During this interrogation in 2011, accurate communication with sensation of injustice 'an event around' with feeling of shame of Russians-respondents for a condition of the country and comprehension of that, 'that also came to light to make it impossible' (Analytic report 2011: 67).

Researchers naturally come to conclusion, that such moods area consequence 'of discrepancy of a reality with socio-cultural norms, widespread in all layers of Russians that also talk about processes of delegitimizing the authorities' (Analytic report 2011: 68). In other words, power activity ceases to satisfy universal and national values of Russians. Moreover, researchers sum up: 'Social intensity, latently while decaying in a society can suddenly be splashed out on the streets ... and it is connected with a socially-psychological condition of the population, instead of with any personal material interests' (Analytic report 2011: 73-74). And, according to researchers, these violent actions can be issued in a kind of 'nationalist performances' as communication with such moods of Russians somehow in this case is traced: 'People of my nationality for the last 15-20 years have lost' and 'all means for the good protection of interests of my people' (Analytic report 2011: 75). According to sociological researches, in 1993, about 34% of the interrogated Russian considered, that non-russian are the main reason of all social troubles of Russia. And more than 54% of Russian respondents of all social strata believed, that the non-russian have in Russia a lot of rights and influence (Gudkov 2004: 206).

DISCUSSION B

The above-stated data and conclusions about national moods of title ethnic groups of Russia prove to be true also by others sociological researches. So, it is believed (the All-Russia centre of study of public opinion), during the period of 1998 till 2002, the percentage of the Russians supporting the idea 'Russia for Russian' grew from 45% to 55% (Sherbakova 2009: 86). It is necessary to notice, that among adherents of the given idea, aged people of 18-30 years prevailed. Besides, the index of ethnic tolerance is lowest among respondents till 24 years – it in 2.6-3 times lower, than the aged people which are 40 years older (Sherbakova 2009: 106). These data tell us first of all that consolidation and mobilization of Russian society of Russia on the basis of ethnophobias will proceed further. No casualty in 2007, according to closed interrogations (the All-Russia centre of study of public opinion), 70 % of the interrogated Russian supported the slogan 'Russia for Russians' (Sherbakova 2009: 127).

In Russia, ethno phobias among Russians population were extended very widely. And they, most likely, have the roots in the past. For example, ethnophobias concerning Chechens who actively circulate now in Russian society were in it even before the first Russian-Chechen war from 1994-1996 (Sherbakova 2009: 95). And Chechens are included into group of natives Caucasus in which relation of an ethnophobia have the general lines and are characterized, in particular terms like: 'the criminal inclined to terrorism', 'grows rich at our expense', 'despises people of other ethnics' etc. (Sherbakova 2009: 104-105).

And such negative ethnonationalist moods in Russia grew in strength from year to year. As Russian expert Zvereva G. marks Russian ethno nationalism from periphery of public consciousness displaced recently in its centre, becoming an ideological mainstream of the political validity of Russia (Zvereva 2005).

In Russia growth of negative ethno nationalism became a strong basis for distribution of violence concerning non-russian. So, in 2005, 435 persons became victims of skinheads, natives Caucasus, the Central Asia, etc. And all these actions of violent ethno nationalism began to turn to a system (Kozhevnikova 2006: 9). Thus, the negative ethnic group nationalism continues to remain one of the main basis of consolidation, mobilization of Russian society in Russia.

All of it should be reflected in the political process in Russia, its national policy. Xenophobia in Russia became one of the powerful electoral resources when candidates for various state bodies actively demonstrate negative ethno national ideas. The Support of negative ethnonationalism by the representatives of ruling elite of Russia was included into wide practice. For example, frequently, deputies of the State Duma of the Russian Federation act with various references, the requirements directed on infringement of the rights of representatives of non title ethnic groups of Russia. On January, 19th, 2005, 19 deputies of the State Duma acted with the requirement to close

the Jewish organizations of Russia, having accused them of Zionism. It is necessary to notice, that President Putin V.V. condemned this requirement only after a week (Kozhevnikova 2006: 23-33). In Russia, we had two installations on nation construction – ethno national and civic which were realized. That is the Russian ruling elite, wide ranges of Russian ethnic group simultaneously support the nation construction by a principle of fellow citizenship and on the basis of Russian ethnic groups. Thus, among Russian elite the idea of a priority of ethno cultural and other interests of Russian ethnic groups in national building of Russia is actively exaggerated.

As Russian researcher Panov P. has shown, the discourse of the Kremlin is realized now in a channel ‘Russianness’ when Russian carry those who recognizes Russian cultural values in a special way in great historical mission of Russia. The co- citizenship in the politics of the Kremlin the given researcher considers the appeal, how aspiration absorbs other ethnic groups is capable to accept Russian culture (Panov 2001: 85). Moreover, as Russian researcher Cherbakova D.I. and Eltsine B.N said the ethnic course of the state was the reaction to national movements as Putin V. became the head of a corner of the politics of restriction of the rights of ethnic elite and maintenance of the rights of Russians (Sherbakova 2009: 86-87). Thus, the management of Russia, probably, tries to mobilize ethno national potential of Russian ethnic groups in realization of the geopolitical plans, including the restoration of the influence on the post-Soviet territory. In other words, the Russian ruling elite once again starts to play a card of revival of imperial Russia. In this plan Putin V. and Medvedeva D.A.'s Anti-American demarches are quite clear, for example. Thus, the ruling elite of the Russian Federation in many respects promotes consolidation of Russian on the basis of negative ethno nationalism. It becomes implicitly concerning Caucasians, natives of Central Asia, and also concerning the countries of the Euroatlantic block in its display of an imperial syndrome reviving of Russia.

It is necessary to notice, that the transformation of the Soviet political system was associated mainly as familiarizing with political values of the West. But subsequently, from the middle of 1990, at least, in Russia moods about its uniqueness civilization development originality began to dominate. From now on, the majority of Russians, according to interrogation, ‘orientation on civilization originality was combined with traditional installations’ (Analytic report 2011: 155-156). Researchers as a whole came to conclusion that in Russia ‘revolution of values has come to the end for a long time’, but search ‘the new senses, new ideas’ political sense (Analytic report 2011: 158). In this sense the appeal of the Russian ruling elite lead to the necessity of revival of Russian originality which has imperial values which have deep roots in Russian ethnicity. According to the Swiss scientist Andy. Kappeler, imperial identity, imperial patriotism were very important factors of consolidation of Russian ethnic groups in all its social estates (Kappeler 1997: 179).

The above described moods of Russian ethnic groups of Russia should cause quick response and discontent first of all among radical ethnic groups of subjects in the Russian Federation. So,

following the results of carrying out of focus groups in Tatarstan, it was found out, that the majority of its participants considered, that the ethno policy of the authorities of Russia is not considered with ethno cultural interests of title ethnic groups of the given republic (Shumilova2006: 140). InTatarstan, there are widely prevalent moods on national self-determination. And here the discontent with the federal centre – Moscow is regarded as the majority of ethnics in Russia (Sagitova 2006: 258).

The perception of Russian as imperial ethnic groups is often enough articulated in a non-russian information field. As Russian expert Kuznetsova A.B. marks, in due time, deportation of Chechens and Ingushs also was considered as power capture by imperial ethnos – Russian. Therefore, it shows, that from Russia the indigenous population of the Chechen Republic perceived discrimination of the Checheno-Ingush people more in a key of imperial expansion of Russia (Kuznetsova 2005: 125).

The facts considered earlier in a given article, say that the mobilization of Russian people at the expense of xenophobia, imperial values is the developed historical practice for Russia. Therefore, it is represented that the exact counteraction to Russian imperial ethnonationalism became the main characteristic of national self-determination and development of those Post-Soviet states where Russian diaspora had, or has great volume.

National values are formed on the basis of the model of the nation accepted by a society national ideology. In this case on the post-Soviet territory two approaches dominated. In the first approach, national values started with model of construction of the nation by a principle of fellow citizenship. In the second approach – on the basis of nation construction by an ethnic principle, that is on the basis of radical ethnic groups of the given state. The ruling elite of the majority of the Post-Soviet states aspires to the realization of the second model of national building. The first model took its root and takes root in territory of those states where there is no absolute domination of number of radical ethnic groups.

Though here there are deviations on for example Ukraine and such states of Baltic, as Latvia and Estonia. In these countries, absolute domination of title ethnic group is not observed, But the ruling elite of the given states also supports monoethnic, a sign of construction of the nations-states. At the same time in the given states, there is no accurately allocated legislatively issued orientation to nation construction to a monoethnic sign. But as a whole, the elite of the given states adheres to this principle and in every possible way introduces it in practice. In the given approach, national values are mainly any strategy of historical and cultural character of radical ethnic groups of these states. Therefore, it is not casual in these countries periodically so-called ‘Russian question’. The main basis of it is the fact, that in these states, representatives of Russian ethnic groups make a significant amount. By data in 2011, in Latvia, the volume of radical ethnic groups was 62. 1%, the others, accordingly, representatives of other ethnic groups, Russian among them were – 26.9%. In

Estonia in 2010, Estonians was 68.8%, Russian – 25.5% (Kalabekov 2010). The title ethnic groups of Ukraine equaled to 77.82%, the ethnic generality of the given state was seconded by Russian – 17.28% (Pankov 2005). Periodic operation of Russian question in these countries also is provided with uneasy mutual relations with Russia. Besides, the aspiration of the given states to develop cooperation with the countries of the Euro Atlantic block restrains geopolitical plans of Russia. As a result, the set of these factors does not give possibility to elite these countries to realize the full plans on mono-ethnic to a principle of construction of the nations and, probably, compels them to articulate thoughts on necessity of construction of the nation by a principle of co-citizenship.

The situation in the field of national building in the above-stated countries is possible to tell, it is the characteristics of the majority of the countries of the post-Soviet territory. The example of Kazakhstan in this case is indicative. In the territory of Kazakhstan in an independence threshold in 1990, Kazakhs were 40.3%, Russian 37.6%, in 1992; Kazakhs reached 41.9%, Russian – 37%. And Russian prevailed in northern and northeast regions of the country (Zimovina 2003).

Besides, from researches, Kazakhstan is one of the most strongly exposed states to the process of russification of republics of Soviet Union. During Soviet time, and also as a part of Russian empire, the welfare space of Kazakhstan underwent a scale deconstruction by means of demolition of the basis – a nomadic way of life.

Meanwhile, the Kazakh national movement widely developed in a threshold of declaration of independence in Kazakhstan in the form of such organizations as ‘Azat’, ‘Zheltoksan’, etc. These movements, as a matter of fact, appealed to the necessity of construction of the nation of Kazakhstan on mono-ethnic to a sign. These ideas got the wide response among the Kazakh people. All it has led to was the promotion of legislative registrations of these ideas, especially when they have been supported by considerable circles of ruling elite which in the majority consisted of representatives of Kazakhs at this time. In the political process of the country to be demonstrated, there were actively the ideas of the Kazakh ethnic groups nationalism directed on forced introduction of the Kazakh language, the Kazakh culture in the public validity.

FINDINGS

Since these years process of recruitment on public service has accepted mono-ethnic character. In many respects, it has been provided by a necessary condition of knowledge of a state language - the Kazakh language. In January, 1993, the first Constitution of Republic Kazakhstan which defined its statehood as ‘statehood of the gained independence Kazakh nation’ was accepted. About Russian status in the given Constitution it was not spoken words. That is, Kazakhstan has been officially proclaimed as the Kazakh nation-state. Most likely, this fact led to sharp increase in mass emigration of Russian from Kazakhstan, which begun after the declaration of independence. Years of intensive emigration of Russians as a whole left Kazakhstan more than 2 million people. As a result, many strategic Kazakhstan factories remained without qualified workers and engineering shots.

Probably, in this kind of problem in 1995, the next Constitution in which Russian received the status of officially used language in state and local government were accepted. Also in this current Constitution, the point on statehood of Kazakhstan as the Kazakh statehood was excluded. In this Organic law of the country, the point is on protection of ethno cultural and ethno language interests, the rights of all ethnic groups of Kazakhstan was entered. Also the interdiction for party's creation and the organizations of an ethnic and religious basis was entered. In the Same year, the Assembly of the people of Kazakhstan under which lies the cultural-national centers of some ethnic groups of Kazakhstan including Russian function was created. In total within the limits of Assembly of the people of Kazakhstan worked 22 republicans and regional national-cultural centres of some ethnic groups in Kazakhstan which united 470 regional, city and regional organizations.

As a whole now in our country which operates more than 100 national schools, 126 high schools where representatives of 15 ethnic groups who study the native languages. In 76 high schools, native languages are studied facultatively or in mugs. At schools of national revival, 29 branches study 11 languages of ethnic groups in Kazakhstan. Besides, 170 similar Sunday language centres function. Annually under the state order are issued more than 30 books in languages of ethnic minority of Kazakhstan in the general circulation of about 100 thousand copies.

But official declaration nation construction in Kazakhstan on a basis of co-citizenship became the main innovation in the interethnic sphere which has been put in pawn by the Constitution in 1995. Thus the Kazakh language, the Kazakh culture was declared by a cementing kernel of the Kazakhstan nation. The Concept of formation of the state identity of the Republic Kazakhstan became one of the concrete steps at first process of national building; national identification which was accepted on May, 23rd, 1996. According to this concept, it should be built on the basis of the principle of co-citizenship and continuity with traditional Kazakh statehood. In the same concept, it is directly said that models of statehood of Russian empire and Soviet Union were inherently imperial.

Recently, in 2010, the Doctrine of the national unity which proclaimed the construction of the Kazakhstan nation on a basis of co-citizenship, the general civil interests and values was accepted. About high level of democratic character of the given Doctrine speaks of its basic principles: 'One country – one destiny', 'the Different origin – equal possibilities' and 'Development of national spirit' (The doctrine of national unity of Kazakhstan. 2010).

As we see, in Kazakhstan good conditions for nation construction 'Kazakhstan' under a uniting role of the Kazakh language, the Kazakh culture was created. But this problem has not been reached – in the Kazakhstan society till now is not observed in any comprehensible level of national consolidation.

In many respects it has occurred for such objective reason – as low functionality of a state language of Kazakhstan – the Kazakh language. Numerous researches have shown that the Kazakh language on applicability sphere, use level in daily practice continues to concede to Russian and cannot become national language of Kazakhstan (Aliyarov 2011).

Other objective factor interfering national consolidation of the Kazakhstan society is high level of interethnic intensity, conflictness in Kazakhstan. There are basis to believe, that interethnic relations in Kazakhstan comprises of the latent intensity which at certain coincidence of circumstances can be shown in open interethnic collisions. In favour of it, a number of researches showed the Kazakhstan experts. In particular, it shows quite proved research of the Kazakhstan centre of the humanitarno-political conjuncture, made in 2009 (Aliyarov 2010: 119-131).

It is necessary to notice, that in Kazakhstan, it is not accepted to see the reasons of interethnic conflicts, conflict situations in ethno political disagreements, cultural confrontation and ethno phobias. Probably, behind it there is a desire not to complicate the relation with the authorities which present the interethnic policy as the Kazakhstan know-how and consider interethnic sphere of Kazakhstan as one of the most stable in the world. Therefore, there is nothing surprising that the overwhelming majority of the Kazakhstan experts, analytical structures as a principal cause of the interethnic conflicts, taking place to be in Kazakhstan, and put forward the business factors ostensibly bound with shootouts.

Nevertheless, we believe, that primary factors of interethnic conflicts, interethnic intensity in our country welfare factors act. Then in our opinion, such phenomena are the conflict of social statuses and cultural values. Among Kazakhs position in a society, public respect and honour is strongly appreciated. These values stand above, than material. Also Kazakhs highly appreciate quiet tone, a quiet manner of speech of the interlocutor (Krysko 2002). Therefore when, someone starts to neglect these values, Kazakhs regard it as an insult. For example, the conflict between hired workers of the Kazakh and Turkish ethnic accessory at the oil and gas extraction enterprise in Karabatan Atyrausky area of Kazakhstan in 2006; the Kazakh workers got smaller wages for long and social privileges, than their Turkish colleagues. But this circumstance has not led to occurrence between them to a conflict situation. Though the given fact, certainly, cannot be dismissed. But it is only minor reason of the conflict. The main reason of the conflict was that Turkish workers behaved defiantly, scornfully and disrespectfully in relation to the Kazakh colleagues. As a result of this, it led to scale collision.

In connection with the aforesaid it represented, that the big influence on forcing of interethnic intensity, the general level of the relation of non radical ethnic groups in Kazakhstan to Kazakhs renders the relation of Russian Diaspora to the Kazakh statehood, culture and the Kazakh language. Allocation of this factor quite legally as Russian is the most functional in the Kazakhstan society. Besides, the Kazakhstan Russian from the very beginning of independence of Kazakhstan as if it

acted as private competitors of Kazakhs in their birth right to the Kazakhstan territory and statehood. No casualty still in the early nineties in the Russian information environment, the project of transfer of some northern and northeast Kazakhstan areas where Russian population dominates, the structure of Russia was actively exaggerated. And in this factor, in our opinion, also the so-called post imperial syndrome of the Kazakhstan Russian which existed made negative impact on the general status not only the Kazakh language and the Kazakh culture, but also the statehood of Kazakhs as shown. We will cite the concrete data testifying to the presence of this syndrome among a significant amount of Russian in Kazakhstan.

So, for example, in 1991, 77% of the Kazakhstan Russian in Kazakhstan represented the native land - Soviet Union. Meanwhile, as among Russian of Baltic this indicator made 50–60% (Pope 2002). During sociological research of Institute of philosophy and political science of the Ministry of Education and Science of Republic Kazakhstan in July-August, 2007, it was found out, that about 23% of the interrogated Russian continued to consider it as the native land of the USSR. Enough vigorous activity was conducted in Kazakhstan by Russian ethno political organizations, finding support among representatives of Russian ethnic groups in the republic. So, for example, in the web site which worked till the end of last year, a site of Russians in Kazakhstan <http://www.russians.kz> interrogated about readiness of Russian was passed in spring of 2010 to live in ‘the Kazakh republic’ and to live under domination ‘state of the Kazakh nation’. As a result from 7 453 voted 80 % and 5 972 persons opposed it. Probably, under pressure of the authorities – resulted to this interrogation to be erased.

Besides, as a result of sociological interrogations in different years, it was found out, that Russian possessed the lowest degree of readiness to be integrated round a kernel of the Kazakh culture among all other radical ethnic groups of Kazakhstan (Kharitonova 2008). Also it is necessary to note, that the Kazakhstan Russian show the lowest knowledge of the Kazakh language and aspiration it to study (Shaukenova).

CONCLUSION

To sum up we can draw conclusions as follows. In our opinion, unwillingness to learn the Kazakh language also will unite round the Kazakh culture caused by contradictions of social statuses of Kazakhs and Russians. Russian lost the former high status in a society when they were predominating the ethnic groups of Soviet Union. Kazakhs, on the contrary, found higher status in independent Kazakhstan. Thereby, there was a competition because of the status caused by the animosities under the relation to the competitor, neglecting its culture and language, as Russian consider themselves above in cultural-civilization development than Kazakhs. Also it is necessary to notice, that growth of negative nationalism, imperial moods in Russia which we have considered above, also made essential impact on the behaviour and motivation of Russians in Kazakhstan.

Thus, the post imperial syndrome of wide ranges of the Kazakhstan-Russian is one of the primary factors interfering addition of the Kazakhstan ethnic groups in reformed nation of the country, and

also reducing level of the interethnic consent in the Kazakh society. Certainly, there are also other powerful reasons which are breaking national development in Kazakhstan. For example, such factor as a low level of democratization of the political system in Kazakhstan, interference of high-grade realization of the various rights and interests of the Kazakhs, including ethno political and ethno cultural aspects.

REFERENCES

- Aliyarov, E.K., Mamiraimov, T.K. 2010. Inter-ethnic situation in the Republic of Kazakhstan: dynamics and trends in Kazakhstan: an annual report on the development of society and state (in 2009). Almaty
- Aliyarov, E.K., Mamiraimov, T.K. 2011. 'Understanding 'language'. The analysis of a government program on the development of the Kazakh language', in Kazakhstan: the annual report on society and state development (in 2009). Almaty; Mamiraimov, T.K., Belgibaev, S.T. 2010. 'Language politics in the Republic of Kazakhstan: purposes and forecasts', in Civil Foresight: a prospect in the future of Kazakhstan. Almaty
- Analytic report. 2011. Twenty years of reforms in the eyes of Russians (experience of long-term sociological gaugings). Moscow: Institute of sociology of the Russian Academy of Sciences
- Becker, S. 2000. 'Russia and the Concept of Empire', *AbImperio* 3-4: 329-342
- Cohen, C. 2007. 'the Question of questions»: why was there no Soviet Union' (Translated from English). Moscow: AEPO-XXI.
- Darwin, J. 2010. 'Empire and ethnicity'. *Nations and Nationalism* 16, 3: 383-401
- Diky, A. 1994. Jews in Russia and in the USSR. Novosibirsk: Ringing of church bells
- Gatagova, L.C. 2003. 'Crystallization of ethnic identity in the course of mass ethno phobias in Russian empire (2nd half XIX century)', in M.T.Stepanjants (eds.) *Religion and identity in Russia*. Moscow: Eastern literature
- Gudkov L. 2004. The negative identity. Moscow: the new literary review
- Hertz, F. 1944. *Nationality in History and Politics. A Psychology and Sociology of National Sentiment and Nationalism*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Inglehart, P., Veltsel, K. 2011. *Modernization, cultural changes and democracy: the human development sequence*. (Translated from English). Moscow: New publishing house
- Kalabekov, E.G. 2010. 'National Population Composition', in Kalabekov, E.G. *Russia and the Baltic states: Latvia, Lithuania, and Estonia*. available at <http://kaig.ru/bal/nation95.pdf>
- Kappeler, A. 1997. *Russia – multinational empire. Occurrence. History. Disintegration*. Moscow: Progress-tradition.
- Kharitonova, H. 2008. 'In search of national idea', available at <http://www.ia-centr.ru/expert/1593> accessed on the 9th of July 2008.
- Kozhevnikova G. 2006. 'Radical nationalism in Russia and its counteraction', contents in A.Verhovskiy (eds.), *Russian nationalism: ideology and mood*. Moscow: Owl.
- Krysko, V. 2002. *Ethnic psychology and ethnic relations: a course of lectures*. Moscow: Exam

- Kuznetsova, A.B. 2005. Ethno political processes in Checheno-Ingush ASSR in 1957-1990: consequences of deportation and the basic aspects of rehabilitation of Chechens and Ingushs. The dissertation on scientific degree competition institute of Sciences. Moscow.
- Mark von Hagen. 2004. 'Empires, suburbs and Diasporas. Eurasia as an antiparadigm for the Post-Soviet period', by Gerasimov I.V., Glebov S.V., Kaplunovsky A.P., (eds.), New imperial history of the post-Soviet territory. Kazan: the Center of researches of Nationalism and Empire
- Murtuzaliyev, S.I. 2010. Problem of identity of Caucasians and Russians. Makhachkala: Format
- Pankov, A. 2005. The Cathedral of Ukraine: indigenous peoples and national minorities. Staff 6.
- Panov, P. 2001. 'Nation-building in post-Soviet Russia: What kind of nationalism is produced by the Kremlin?', Journal of Eurasian Studies 1: 85-94
- Pope, E., Hagendorn, L. 2002. Types of identification among the Russians 'near abroad'. Translated by Savin, I. and G. Ibattullina. Available at <http://zonakz.net/articles/2001> accessed on the 27th of November 2002.
- Russia. The encyclopedic dictionary. (Reprinted in 1898). 1991. Moscow: Lenizdat: 65
- Sagitova, L.V. 2006. 'Ethno regional identity: social determinants and constructive activity of mass-media (in the Republic of Tatarstan for example)', in Magun, V.S. (eds.), Civil, ethnic and religious identity in modern Russia. Moscow: Publishing house of Institute of sociology of the Russian Academy of Sciences
- Set of Laws of the Russian Empire. 1857. Tom the ninth. Saint- Petersburg: The typography of the second section in its own Imperial Majesty Office
- Shaukenova, Z.K. 'language situation in Kazakhstan', available at <http://www.cessi.ru/index.php?id=169>
- Sherbakova, D.I. 2009. Stereotypes in the Russian-Chechen relations. Rostov-on-Don: Publishing house
- Shumilova, E.A., Khodjaeva, E.A. 2006. 'Feature of formation of the Russian civil identity of Moslems in Tatarstan', in Magun, V.S. (eds.), Civil, ethnic and religious identity in modern Russia. Moscow: Publishing house of Institute of sociology of the Russian Academy of Sciences
- Sikevich, Z.V. 1999. Sociology and psychology of national relations. Saint-Petersburg: V.A. Mihajlova's publishing house
- Smith, A.D. 2004. Nationalism and modernism, in Smirnova A.V., Filippova J.M., Zagashvili E.S. (eds.), (translated from English). Moscow: Praxis
- Sushi, R. 2004. 'Empire dialectics. Russia and Soviet Union', in Gerasimov I.V., Glebov S.V., Kaplunovsky A.P., (eds.), New imperial history of the post-Soviet territory. Kazan: the Center of researches of Nationalism and Empire
- Teploukhova, M.V. 2011. 'Ethnonational policy in Russian empire XIX – the beginnings of XX centuries', EcumeneMagazine. Nakhodka: The Vladivostok state university of economy and service, findings 2: 139-144
- The doctrine of national unity of Kazakhstan. 2010. Astana
- Vasilev, M. (eds.). 2001. Islam in Russian empire: Acts, descriptions, statistics. Moscow: Academy books

- Vorozheykina, T.E. 2001. 'The State and a society in Russia and Latin America', Journal Social studies and the present 6: 5-26
- Zaionchovsky, P . A . 1970. Russian autocracy in the end of XIX century. Political reaction 80 - the beginnings of 90th years. Moscow: Thoughts
- Zimovina, E.P. 2003. 'Dynamics of number and structure of the population of Kazakhstan in the second half of the 20th century', Demoskop Weekly, 3 - 16 March.
- Zvereva, G. 2005. 'Nationalistic discourse and network culture', Pro et contra 2 (29): 25-40

MOBİL E-TİCARET HAYATI KOLAYLAŞTIRIR MI?

Yrd. Doç. Dr. Nevin AYDIN

İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Artvin Çoruh Üniversitesi

nevin.aydin@gmail.com

ÖZET

Hızla gelişen teknoloji beraberinde getirdiği yeniliklerle hayatımızı kolaylaştırır. Bunlardan biride Akıllı telefonlarla büyüyen Mobil e-ticarettir. Dünya markaları sanal mağazalarıyla müşteri potansiyelini genişleterek ve verdiği hizmetlerinin kalitesini, çeşidini arttırarak varlıklarını uluslararası düzeyde genişletme çabaları içindedirler. Bu genişleme stratejisi icinde m-ticaret (mobil ticaret) kavramı da yerini almaktadır. Mobil ticaretin ortaya çıkışı 1990'lı yıllara dayanmaktadır. Mobil e-ticaret 2000 yılının başlarında hızlı bir şekilde ticari sektörde yayılmaya başlamıştır. Norveçte oto park ücretleri mobil telefonlar üzerinden ödenmeye başlaması, Japonya da uçak biletlerinin mobil cihazlar üzerinden satılmaya başlamasıyla sosyal yaşamın içine girmiştir. Yavaş ivmelerle ilerleyen mobil e-ticaret, 2010 yılından sonra heryıl 2 kat büyümeyi başarmıştır. Akıllı telefonların sahip olduğu özelliklerin artması, mobil ticaretin gelişimine büyük katkıda bulunmuştur. Nokia, Ericsson, Motorola gibi firmalar mobil ticaretin gelişimine katkıda bulunmak için mobil telefon servis hizmeti sağlayan firmalar ile işbirlikleri yaparak, akıllı telefonların günlük hayatımızda daha da fazla yer almasını sağlamışlardır. Çalışmada bugünü düne göre kolaylaştıran yaşamı hızlandıran yanımızdan hiç eksik etmedigimiz akıllı telefonlarımızın Mobil ticareti ne kadar kolay hale getirdigi ve getirmeye devam ettiği tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler : Mobil E-Ticaret, Mobil phone, Mobil-Ticaret Trendleri, Does Mobile E-commerce Make Life Easier?

ABSTRACT

Rapidly developing technology makes our life easier with the innovations it brings. One of them is mobile e-commerce that is growing with smartphones. World brands aim to expand their franchise internationally by increasing their customer base, the quality and the variety of their services through the virtual stores. M-commerce (mobile commerce) is the concept included within this expansion strategy. The emergence of mobile commerce dates back to the 1990s. Mobile e-commerce began to spread rapidly in the commercial sector in early 2000. Mobile commerce has entered into our lives when the parking fees in Norway and airline tickets in Japan could be paid through mobile phones. Mobile e-commerce, which began slowly, has managed to grow by 2 times every year since 2010. The increase in features that smartphones have has made a significant contribution to the development of mobile commerce. In order to contribute to the development of mobile commerce, companies such as Nokia, Ericsson and Motorola have collaborated with mobile phone service providers which in turn enabling smartphones to play greater part within our

daily lives. In this paper, we discuss how our smartphones improved our lives and made mobile commerce so much easier than even before.

Key Words: Mobile E-Commerce, Mobile phone, Mobile-Commerce Trends

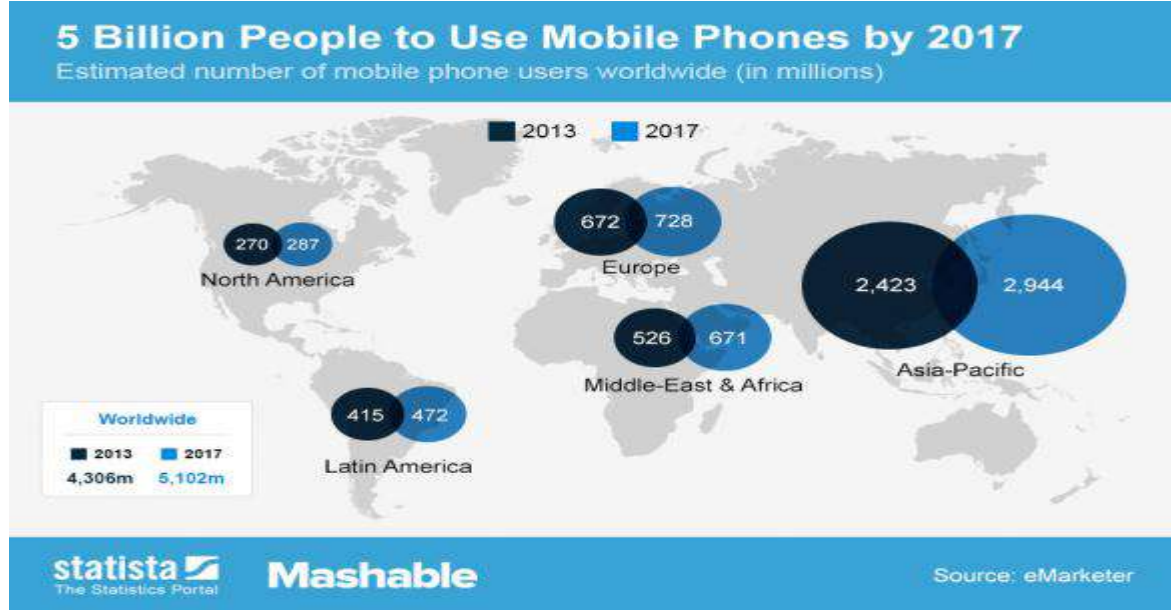
1.Giriş

İnternetin sunduğu olanaklar, elektronik ticaret kavramını ortaya çıkarmıştır. Mobil iletişim küresel dünyanın bize gösterdiği olanakları e-mobil ticaret ile şekillendiriyor. Bugün her kullanıcı en az bir elektronik cihaza sahip bulunmaktadır. Hayatımıza kolaylaştıran mobil internet servisleri, kullanıcıların sabit bir bağlantı noktasına ihtiyaç duymadan, onlara hızlı ve esnek bilgi alışverişinin avantajlarını sağlamaktadır (iktisadi.org). E-ticaretin aksine, m-ticaret, bireylerin bir masaüstü bilgisayarına erişim gereksinimlerini sınırlamaksızın bireysel olarak dünyanın herhangi bir yerinde alışveriş yapmasına ve iş yürütmesine izin verme avantajına sahiptir. (Maamar, 2003) E-ticaret, çevrimiçi gerçekleşen herhangi bir ticari faaliyetten bahseden kapsamlı bir terimdir (Maamar, 2003; Niranjnamurthy ve diğerleri, 2013). M-ticaret, mobil şebekeler yoluyla gerçekleşen elektronik işlemleri içeren e-ticaretin doğal bir uzantısıdır (Wakefield & Whitten, 2006). Hergün biraz daha hızlı gelişen teknoloji beraberinde hayatımıza yeni kavramlar getirmektedir. Bu yeni kavramlardan biride m-ticaret (mobil ticaret) kavramıdır.

2.Mobil Telefon Kullanımı

Haziran 2015 tarihli Ericsson Mobility Reporta göre, Dünya çapında bugün 2.6 milyar olan akıllı telefon abonesi (akıllı telefona sahip mobil şebeke kullanıcıları) bulunuyor. 2020’de bu rakam 6.1 milyar’a çıkması bekleniyor. 2020’de dünyadaki her 10 kişiden 7’si akıllı telefon abonesi olacak. 2020’de dünyadaki toplam mobil abone sayısı 9.2 milyar olacak. Nesnelerin interneti, makineler arası iletişim cihazları ile bazı akıllı cihaz altı telefonları buna eklediğimizde 2020’de dünyadaki toplam bağlantılı cihaz sayısı 26 milyara ulaşacak. 2020’de akıllı telefonlar mobil veri trafiğinin yüzde 80’ini karşılayacak. Küresel çapta mobil veri trafiği 5 yıl içinde 10 kat artacak. Asya Pasifik bölgesi tek başına yüzde 45 pay alacak. Küresel çapta yeni aboneliklerin yüzde 80’i Asya Pasifik, Ortağu ve Afrika ülkelerinden gelecek. Akıllı telefon başına en çok mobil veri tüketimi ABD/Kuzey Amerika ve Avrupa’dan gelecek. 2020’de kazanılmış olan 108 milyon yeni mobil abone içinde ilk 5 ülke Hindistan (26 milyon), Çin (8 milyon), Myanmar (5 milyon), Endonezya (4 milyon) ve Japonya (4 milyon) olacak (webrazzi.com, 2015).

Quick Facts : 2017 yılı sonunda 4.77 milyar insanın akıllı telefon kullanacağını tahmin ediyor.
Tablo 1. 2013-2017 yılları arasında Akıllı tefon kullanıcılarının sayısını gösteriyor.

E-ticaret pazarı, 2017'deki en büyük pazarlama taktiklerinden biri olmaya devam edecektir. Akıllı telefon kullanımı, e-ticaret markasını pazarlamanın en etkili yolu haline geleceği beklenmektedir (vizury.com, 2017).

3.M-Ticaret

M-ticaret, mobil telefon veya benzeri araçlar yardımıyla yapılan, mal ve hizmetlerin satın alınması, faturaların ödenmesi işlemlerinin yapıldığı sanal ortamdır. M-ticaret, e-ticaretin biraz daha genişletilmiş şeklidir. Mobil ticaret iki şekilde sonuçlanır; biri mobil uygulama üzerinde başlar ve ödemeyi yine mobil uygulama üzerinden tamamlar. E-Ticaret sistemde ise alışveriş bilgisayarda başlar, sadece ödeme kanalı olarak cep telefonuna yönlendirme yapılır, sonrasında alışveriş yine bilgisayarda tamamlanır (euro-dmc.com).

Firmaların ticari faaliyetlerini akıllı telefonlar ve tabletler gibi kablosuz erişime sahip mobil cihazlar üzerinden gerçekleştirilmesi işlemine mobil ticaret (m-ticaret) denir. Ürünlerin veya hizmetlerin kablosuz erişim cihazlarına uygun tasarlanan web siteleri aracılığıyla satılması mobil e-ticaret olarak adlandırılmaktadır.

4.Mobil Ticareti Kolaylaştıran Değerler

Mobil alışverişin online alışverişteki payının %53 olduğu ülkemizde, firmalar dijital ticaret özellikleri gelişmiş siteler ve uygulamalar ile müşterilerine benzersiz bir mobil deneyimi yaşatarak cirolarını artırmayı tercih ediyorlar. Online alışveriş ve diğer işlemler karşılığı internetten yapılan kartlı ödeme miktarının %32 arttığı günümüzde basit ve kolay anlaşılır sepet adımlarına, kredi kartı ve adres bilgilerini kaydetme özelliği olan mobil ticaret ürünleri kullanıcıya hızlı alışveriş olanağı sağladığı için müşteri memnuniyetinin artmasını sağlıyor. Kullanıcıların kolay ve hızlı bir şekilde

ürün satın almasını sağlayan mobil ticaret için mobil uyumlu web sitesi veya mobil uygulama kullanılıyor (inveon.com.tr).

Mobil e-ticaretin en büyük avantajı fiziksel mağazadan bağımsız sanal bir ortamda alışveriş yapma kolaylığını sağlamasıdır. Mobil e-ticaret, e-ticaret modelleri ile aynı alt modellere sahiptir. Mobil e-ticarete başlamak için e-ticaret sitemizin mobil cihazlara uyumlu ara yüzünün bulunması gerekmektedir. Böylece e-ticaret siteleri mobil e-ticaret sitelerine çevrilebilir. Hepsiburada.com, Fırsatbulfırsat.com Sahibinden.com, Morhipo.com, Markafoni.com, Trendyol.com vs. Mobil e-ticaret mağazalarına örnek teşkil ederler.

5. 2017 Mobil Ticaret Trendleri

- Dünya genelinde internet kullanıcılarının yaklaşık %80'i akıllı telefon kullanıyor.
 - Son 3 yılda mobil cihazlarda e-posta açma oranı %180 yükselmiş durumda.
 - Mobil cihaz kullanıcılarının %70'i, mobil uyumlu olmayan e-postaları okumadan siliyor.
 - E-ticaret firmalarının %70'e yakını, dijital pazarlama stratejilerinde mobil pazarlamaya yer veriyor.
 - Mobil cihazlarda zamanın %85'ten fazlası uygulamalarda, kalan kısmı ise web sitelerinde geçiriliyor.
 - 1980-2000 yılları arasında doğanları kapsayan Y kuşağının %50'ye yakını, sadece mobil cihazlar üzerinden video izliyor.
 - Mobil aramaların %40'ı, yerel ihtiyaçlara yönelik.
 - Kullanıcıların %50'si, araştırmalarına mobil cihazlarındaki arama motorlarıyla başlıyor.
- (www.iyzico.com, 2017)

6. E-ticaret Pazar payı:

ABD Ticaret Bakanlığı'ndan gelen 2016 yılının üçüncü çeyreğine göre, tüketiciler internet üzerinden siparişler için ürün kategorileri arasında çeşitli kanallardan yararlanarak ABD e-ticaret piyasası sağlıklı bir oranda büyümeye devam ediyor.

2016 yılının üç çeyreğinde, e-ticaret, bir önceki yıla göre% 15'lik bir büyüme oranı ile toplam perakende ticaretine (% 1.2 Trilyon)% 8.4 (101.3 Milyar \$) katkıda bulundu.

Toplam ABD e-ticaret satışları, geçen yılın aynı dönemine göre % 15.7 artarak 101 milyar dolara ulaştı. Bu, önceki çeyrekten hafif bir yavaşlama ve iki yıllık en yüksek% 16'lık büyüme sağlandı.

Tablo 2. E-Ticaret pazarında büyüme oranı

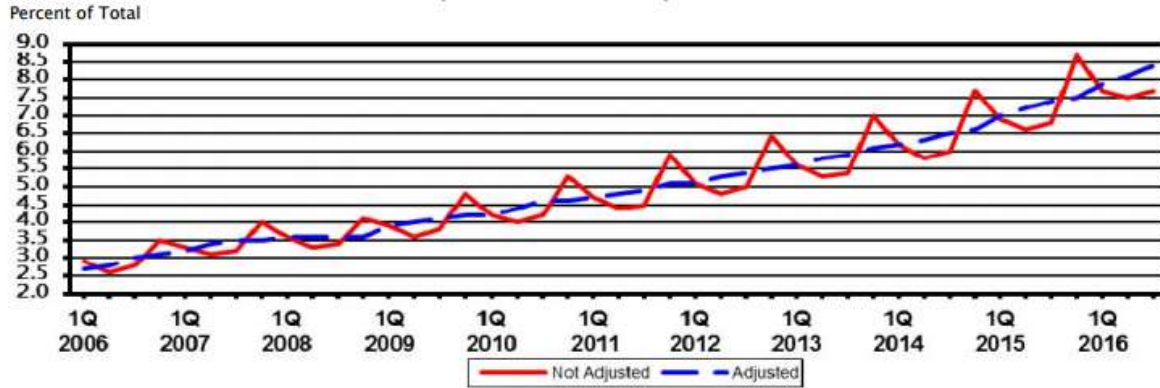
Quarter	Retails Sales (millions of dollars)		E-commerce as a Percent of Total	Percent Change From Prior Quarter		Percent Change From Same Quarter A Year Ago	
	Total	E-commerce		Total	E-commerce	Total	E-commerce
Adjusted							
3rd quarter (p)	1,212,489	101,251	8.4	0.9	4.0	2.2	15.7

2nd quarter 2016 (r)	1,201,330	97,392	8.1	1.5	4.7	2.2	16.0
1st quarter 2016	1,183,779	93,046	7.9	-0.2	4.0	2.2	15.5
4th quarter 2015	1,186,184	89,454	7.5	0.0	2.2	1.4	15.1
3rd quarter 2015 (r)	1,185,880	87,530	7.4	0.9	4.2	1.6	15.1
....							

Bu pazar, ortalama% 15'lik bir büyüme oranı ile iyi performans göstermeye devam ediyor.

Tablo 3. Üç ayda bir perakende toplam satışların yüzdesi olarak tahmini üç ayda bir perakende e-ticaret satışları

**Estimated Quarterly U.S. Retail E-commerce Sales as a Percent of Total Quarterly Retail Sales:
1st Quarter 2006 – 3rd Quarter 2016**

The Quarterly Retail E-Commerce sales estimate for the fourth quarter of 2016 is scheduled for release on February 17, 2017 at 10:00 A.M. EST.

Forrester Research Inc., Amerika Birleşik Devletleri'ndeki internet üzerinden satışların önümüzdeki beş yıl içinde 2015'te 335 milyar dolardan % 56 artışla 523 milyar dolara ulaşması ve mobil cihazların bu büyümede önemli bir rol oynaması bekleniyor.

Perakendecilerin büyümeyi arttırmak ve tüketicileriyle daha iyi bağlantı kurabilmek için daha fazla dijital kanalı benimsemeleri gerektiğini gösteriyor. Günümüzde, tüketiciler akıllı telefonlar, tabletler ve dizüstü bilgisayarlarla internet üzerinden alışveriş gerçekleştiriyorlar.

Tablo 4. 2015-2020 yılları arasında, ABD Mobil ticaret tahmini

Mobile e-commerce will double by 2020

US Mobile Commerce Forecast, 2015-2020

Source: Learn Percolate

Gittikçe daha fazla tüketicinin mobil uygulamaları benimsemesi mobil ticaretin, internet üzerinden perakende satışların büyümesine katkıda bulunacağını gösteriyor (vizury.com, 2017).

7. M-Ticaret uygulamaları

Mobil cihazlar, akıllı telefonlar, PDA'lar ve avuçiçi oyun konsolları gibi farklı elektronik ürünlerden oluşur. Mobil uygulamalar, m-ticaretin önemli bir alanıdır. Portione Research (2013), 2017 yılının sonuna kadar yılda 200 milyardan fazla uygulama yüklemesi olacağını ve gelirin 63.5 milyar ABD Doları'na ulaşacağını öngörüyor. Bazı ülkelerde uygulama kullanıcıları, Amazon ve eBay gibi e-Ticaret şirketlerine yönelik uygulamaları içeren mobil site kullanıcılarına göre daha fazla zaman harcıyorlar (comScore, 2012). Tüketicilerin alışveriş deneyimini geliştirmek için akıllı telefon uygulamalarını kullanmaya istekli olduklarını buluyor (Nielsen, 2012). Mobil uygulamalar, mobil ticareti mobil sitelere göre daha kabul edilebilir bir hale getirmektedir (Compuware, 2013). Son yıllarda, m-ticaret Asya pazarında gelişmeye başlamıştır. Yıllık bir e-ticaret anketi, Asya bölgesindeki tüketicilerin üçte ikisinin internet üzerinden alışveriş yapmaya başladığını gösterdi. Çin'den gelen katılımcıların neredeyse yüzde 100'ü son üç ayda en az kez internet üzerinden satın alma yaptıklarını ve bunların yüzde 59.4'ünün akıllı telefonlarla gerçekleştirdikleri saptanmıştır. (Hong, 2014)

Çin şu anda m-ticaret alanında en umut verici pazarlardan biri olarak düşünülüyor. Ülkenin perakendecileri, tüketicileri daha etkili bir şekilde etkileşime sokmak için mobil girişimlerine büyük yatırım yapıyorlardı (Vagus, 2014). İkinci sırada Çin, Güney Kore'de internet üzerinden alışveriş yapanların yüzde 37'si 2012 boyunca m-ticaret satışlarından gerçekleştirildi. Endonezya, Malezya, Hindistan, Vietnam, Japonya ve Tayland'da da benzer eğilimler görülüyor (Gonzalez, 2013).

Mobil cihazların internet teknolojisi ile buluşması cihazları akıllı hale getirdi. Akıllı telefonlar ve diğer mobil cihazlar ile bilgiye kolaylıkla ve hemen sahip olunuyor. Üstelik zaman ve mekân sınırlaması da yok.

8. Mobil uygulamaları başarılı yapan faktörler

Mobil uygulamanın sahip olması gereken özellikler çok daha esnek ve çok daha fayda odaklı olmalıdır.

Aşağıda bir mobil uygulamada olması gereken özellikler :

Kullanışlı olması

Özelleştirilebilir olması

Platforma özel deneyim sağlaması

Hata toleransına sahip olması

Kapsamlı yardım dökümanlarına sahip olması

Başlangıç ekranı içermesi

Tıklama yoluyla fiziksel etkileşime izin vermesi

Sık kullanılan tipografiye sahip olması (stradiji.com, 2016).

Yukarıdaki özellikler bir mobil uygulamada mutlaka olması gereken özellikler olarak sıralanabilir.

Yukarıdaki özelliklere karşılık olarak, bir uygulamanın mükemmel yakın olmasını sağlayacak özelliklerde bulunmaktadır:

Keyif vermesi

Kişiselleştirilebilir olması

Her platformda aynı deneyimi sağlaması

Hataya yer olmaması

Yardım dökümanına sahip olmayacak şekilde tasarlanması

Başlangıç ekranı yerine mikro etkileşimler içermesi

Tıklama dahil her türlü fiziksel etkileşime izin vermesi

Markalaştırılmış yazı tipine sahip olması (stradiji.com, 2016).

9. Dünyada mobil ticaretin yönü

Mobil Hayatımızın içine giderek giriyor. Birçok şey mobil cihazlar ve cep telefonları üzerinden gerçekleşiyor. Cihaz satışları, mobil internet kullanımı artıyor. Genç nüfus ve giderek hızlanan hayat koşulları zaman ihtiyacı mobil ticaretin büyümesini gerekli hale getiriyor. Akıllı telefon dediğimiz cihazlara sahip olma oranı yüzde 50'ye yaklaşıyor. Dünyada yaşayan 7 milyardan fazla insanın 3 milyar 649 milyonu mobil cihaz kullanıyor. Dünyada, bugün 300 milyar dolar olan mobil

ödeme tutarının, 3 yıl içinde 700 milyar dolar olması bekleniyor. Her 10 alışverişten 1'i internetten yapılıyor (bkm.com.tr, 2015).

Ülkemiz gerek yeni teknolojilere adaptasyon hızının yüksek olması gerek genç nüfusu ile mobil ticaret için çok uygun bir pazar. Bunun sonucu olarak da mobil ticarete hem finans kuruluşları hem girişimciler tarafından pek çok yeni ürün/hizmet piyasaya sunuluyor. Hiç aklımızda olmayan iş modelleri geliyor. Mobil, kurumsallaşmış büyük şirketler için dev bir tehdit (bkm.com.tr, 2015).

10. Mobil E-Ticarette markanızı uluslararası rekabete taşıyabilirsiniz

E-ticaret mobil uygulaması için doğru mobil uygulama paketini seçmek, mobil e-ticarete başarıyı yakalamanın anahtarı olarak ifade edilebilir. Çünkü gerekli teknik altyapıya sahip olmak, hedef kitleye ulaşabileceğiniz en etkili tasarım ve entegrasyonları içeren bir mobil uygulama paketi ile ilerleyen dönemlerde mobil e-ihracata geçiş yapılabilir, markaları uluslararası platformda, büyük markalarla rekabete dahil edilebilir. Satışların, karlılığını artırırken, dünyanın dört bir yanından kullanıcılarla müşteri potansiyelinin küresel olarak genişlemesine katkı sağlar (mapplico.com, 2016)

11. Mobil Uygulamanın Sağladığı Yararlar

Kolay erişilir.

Kullanıcı sayısı sınırsızdır.

Hayatı kolaylaştırır.

Hızlı veri aktarımı gerçekleştirir.

Coğrafi sınır ortadan kalkar.

İçinde bulunulan pazar küresel hale gelir.

Ürün ve hizmetler daha hızlı sunulur.

Prestij kazandırır.

Ekonomiktir (www.zorsoft.com.tr)

12. Sonuç

E-ticaret mobil uygulaması sahibi olmak, alışveriş müşteriler için daha kolay hale getirmenin yanı sıra, hedef kitleyi de genişletme imkanı tanıyor. Bu nedenle, artık e-ticaret siteleri, fiziksel mağazalar gibi e-ticaret mobil uygulamasını da geliştirmektedir. (www.mapplico.com, 2016).

E-ticaretin olduğu yerde mobil gereklidir. Mobil cihazlar, hayatın tacı olurken, alışveriş de çok hızlı güvenli yapılmasını sağlamaktadırlar.

Mobil hız ve kolaylık anlamına gelmektedir. BKM Ekspres, ödeme konusunda müşteri için pratiklik sağlıyor. Aynı zamanda müşterinin daha güvenli harcama yapmasına olanak sağladığı için e-ticaret veya mobil ticaret yapan işletmelerin satışlarını artıran bir uygulama.

Mobil ticaret, her an, her yerde, 7 gün 24 saat e-ticaret uygulaması üzerinden satışları gerçekleştirebilme imkanı sunarak, alışveriş çok daha kolay hale getiriyor. Mobil cihazların kolay

taşınabilir olması, mobil cihazlar üzerinden alışverişin toplu taşıma araçlarında bile yapılabiliyor olması, Mobil ticareti daha avantajlı bir duruma getiriyor.

E-ticaret uygulaması ile mobilden satış yapmaya başlanıldığında, indirimler, kampanyalar ve daha pek çok fırsatlar müşterileri alışverişe yönlerebilir, onları anlık bildirimlerle sağlayacakları faydaya yönelik haberdar edebilirsiniz. Fırsat ürünlerinizi mobil bildirimler halinde müşterilerinize göndererek, özellikle özel günlerde satışlarınızı önemli ölçüde artırabilir, karlılığınızı yükseltebilirsiniz.

İnternet Perakendecisine göre, Goldman Sachs 2018 yılında küresel mobil ticaretin (m-ticaret) tüm e-ticaret işlemlerinin neredeyse yarısını oluşturacağını öngörüyor. Bu yaklaşık 626 milyar dolarlık şaşırtıcı bir miktara eşittir (www.e-xanthos.co.uk).

İnternet üzerinden alışveriş sadece basit ve rahat hale gelmekle kalmaz aynı zamanda para tasarrufu da sağlar.

Snapdeal, Amazon, Infam ve diğerleri gibi popüler e-perakendeciler ürün kategorilerini giysiler, kitaplar, cep telefonları, elektronik cihazlar, ev aletleri, tasarımcı giyim ürünleri, bakkaliye, taze gıdalar vb. İçercek şekilde genişletmeye devam ediyorlar. Belli bir miktarı aşan faturalarda kapılarına teslimatlar ve nakit geri ödeme teklifleri sunarak, evden çıkmadan ürünler için alışveriş yapmak birçok alışverişçiye hitap ediyor. Aynı zamanda, çevrimiçi alışveriş yapmaya karar vererseniz çok para kazanmanıza yardımcı olan Couponraja Fiyatları bölümünde çekici alışveriş kuponları teklifleri bulacaksınız (alltopstartups.com, 2015).

KAYNAKLAR

ComScore (2012). Apps Account for 4 in every 5 US Mobile Media Minutes, Available Online: <http://www.qrcodepress.com/mobile-commerce-market-to-grow-ineurope/8510722/> Accessed 31 Mar 2014.

Compuware (2013). Mobile Apps: What Consumer Really Need and Want, Available Online: http://offers2.compuware.com/rs/compuware/images/Mobile_App_Survey_Report.pdf Accessed 4 Apr 2014.

Maamar, M. (2003). Commerce, E-Commerce, and M-Commerce: What Comes Next?, Communications of the ACM, vol. 46, no. 2, December, pp. 251-257.

Niranjanamurthy, M., Kavyahsree, N., Jagannath, S. and Chahar, D. (2013). Analysis of ECommerce and M-Commerce: Advantages, Limitations and Security issues, International Journal of Advance Research in Computer and Communication Engineering, vol. 2, no. 6, June, pp. 2360-2370.

Wakefield, R.L., and Whitten, D. (2006). Mobile computing: a user study on hedonic/utilitarian mobile device usage, European Journal of Information Systems, vol. 15, pp. 292-300.

Gonzalez, J. (2013). M-commerce channel led by China and South Korea, Available Online: <http://www.qrcodepress.com/m-commerce-channel-led-by-china-and-southkorea/8518607/> Accessed 31 Mar 2014.

Hong, K. (2014). MasterCard survey finds that nearly 60% of Chinese online shoppers made purchases via smartphones, Available Online: <http://thenextweb.com/asia/2014/02/26/mastercard-survey-finds-that-nearly-60-of-chinese-online-shoppers-made-purchases-via-smartphones/#!/BBbWz> Accessed 31 Mar 2014.

Nielsen (2012). Which Smartphone Apps Do Savvy Shoppers Use Most, Available Online: <http://www.nielsen.com/us/en/newswire/2012/top-mobile-shopping-apps.html> Accessed 31 Mar 2014.

Vagus, S. (2014a). Mobile commerce thrives in Asian-Pacific market, Available Online: <http://www.qrcodepress.com/mobile-commerce-thrives-asian-pacificmarket/8525436/> Accessed 31 Mar 2014.

2020'nin mobil dünya rakamları nasıl olacak? [Ericsson Mobility Report 2015 <http://webrazzi.com/2015/06/03/2020-mobil-dunya-rakamlari-ericsson-mobility-report-2015/>

5 Easy ways for ecommerce companies to transition to a mobile-friendly website <https://www.e-xanthos.co.uk/blog/5-easy-ways-for-ecommerce-companies-to-transition-to-a-mobile-friendly-website/>

ECommerce Trends 2017, <https://www1.vizury.com/ecommerce-trends-2017/>

<http://www.iktisadi.org/m-ticaret-mobil-e-ticaret.html>.

<http://www.pazarlamasyon.com/e-ticaret/2016da-online-alisveris-harcamalari-6-artis-gostererek-69-milyar-tlye-ulasti/>

<https://www.iyzico.com/blog/2017-mobil-ticaret-trendleri/>

<http://bkm.com.tr/mobil-ticaret-cig-gibi-buyuyor/2015>

<http://www.euro-dmc.com/m-ticaret/>.

<https://www.inveon.com.tr/mobil-ticaretin-dunyadaki-ve-turkiyedeli-yeri/>

www.stradiji.com/bir-mobil-uygulamayi-basarili-yapan-kriterler/2016

<http://www.mapplico.com/e-ticaret-mobil-uygulamasi-girisimlere-neler-kazandirir/?lang=tr> 2016

<http://www.zorsoft.com.tr/hizmetler/mobil-uygulamalar>

Simplify Your Life – Online Shopping is Here to Stay, <http://alltopstartups.com/2015/04/16/on-online-shopping/>

<http://alltopstartups.com/2015/04/16/on-online-shopping/>

ҚАЗАҚ МЕКТЕБІНІҢ ҰЛТТЫҚ ТӘРБИЕ ЖҮЙЕСІ

Қоңырбаева Сараш

*Қазақ мемлекеттік қыздар педагогикалық
университетінің қауымд. профессоры, п.ғ.к.,
pedsheberlik@mail.ru*

Айтжанова Роза

*Е.Букетов атындағы Қарағанды мемлекеттік
университетінің доценті, п.ғ.к.,
rozaaitzhanova@mail.ru*

Ералиева Толкын

*Т.Жүргенов атындағы Қазақ Ұлттық өнер академиясы
Қазақстан тарихы және әлеуметтік ғылымдар
кафедрасының аға оқытушысы
eralieva.tolkin@mail.ru*

Бұл кннде дамудың алдыңғы қатарында боламыз деп айта беретін межемізді айқындайтын жаһандану процесінің өзіндік қатерлері бар екендігі жасырын емес. Соның бастысы – ұлтты жоғалтпау. Жер бетіндегі адамзат баласының өз туыстығына, мекен етуіне, бірлесіп шаруашылық, еңбек етулеріне сай топ-топ, қауым-қауым болып әмір снріп, замананың тарихи даму кезеңдерінен соң, тілі, әмір салты, сенімі, қорғанатын жаулары ортақ ұлттар мен ұлыстарға, рулар мен аталастарға бәлінгендігін қисынды тнсінікке сай қабылдаймыз. Адамзатқа тнскен кітаптарда да бұл жәнінде пікірлер бар. «Әй, Адам баласы! Кнмәнсіз сендерді бір ер, бір әйел ретінде жараттық, сондай-ақ бір-біріңді тануларың ншін сендерді ұлттар, ұлыстар қылдық». Тнрлі діндердің ғасырлар бойы жинаған мол жасампаздық тәжірибесін пайдаланып, Құран сәзін бітімгершілік пен келісімнің пәрменді құралы ретінде пайдалануымыз керек. ҰЛТ – бабалар тарихынан нзілместей тек тартқан, рухани нндестігі бар, кескін-кейпі мен әдет-дағдыларына дейінгі ұқсастығы саналы қалыптасқан, мәдениеті мен тілі, әсіп-әркендер нақты мекені бар адамдардың қауымдастығы.

«Тіршілік тезіне тәтеп бере алмай жер бетінен ұлт ретінде жойылып кеткен елдер қаншама. Біз өзгенің қателігінен, өткеннің тағылымынан сабақ ала білуіміз керек. Ол сабақтың тнйіні біреу ғана, ол - МӘҢГІЛІК ЕЛ», - деді Елбасы.

Осы жолдауда атап кәрсетілген ұлттық идея біздің ұлттық идеологиямызға негіз болуы тиіс. Бұрын ұлтқа қатысты орындалмай жатқан мәселелердің бәрін ұлттық идеяның жоқтығынан деп ойлаушы едік. Енді халқымыз ншін, ұрпағымыз ншін, болашағымыз ншін жалтақтайтын мәселеге негіз болардай «Мәңгілік ел» идеясын тірек етеміз.

Демек, ұлттық тәрбиеде басшылыққа алардай қандай мемлекеттік құжаттар бар?

–Интеллектуалды ұлт – 2020|| ұлттық бағдарламасы

«Мәңгілік ел» – ұлттық идеясы

«Ұлы дала елі» – балама атау идеясы

Қазіргі кезеңде әлемнің әр тнкірінде әткір қойыла бастаған ең әзекті жайдың бірі – осы ұлттық тәрбие мәселесі болып отыр. Ол жайдан-жай емес, әрине. Ұлттық тәрбиенің ең маңызды тңсы – адамды ойлануға, жауапкершілік алуға нйретуі. Себебі, әрбір жеке адам, ең алдымен, әзінің белгілі бір ұлттың мншесі екенін іштей терең сезініп, санада сілкініс жасауы керек екенін, содан кейін барып, жалпыадамзаттық қоғамға лайық орнын белгілеу қажеттігін сіңіруі болса керек. Бұл жерде негізгі әңгіме арқауы мемлекетшілдік, ұлттық сана, ұлттық ұстаным, ұлттық мңдде туралы болып отыр. Әйткені, біздің тәлтума бітімімізді, қайталанбас ұлттық болмысымызды, ұлттық ойлау машығымызды, қала берді ұлттық кейпімізді сақтап қалу бәрінен маңызды. Ұлттық тәрбие туралы идея бңтінгі кнн талабы мен әмірлік қажеттіліктен туындап отыр. Қазақ елінің әлемдік кеңістікте әз жолын таңдауы – әрбір қазақтың емін-еркін әмір снруінің кепілі. Ол сәзсіз ұрпақтар қамы деген ұғыммен нндеседі. Халық педагогикасы, қазақ этнопедагогика ұлттық тәрбиесі тақырыбы аясында кәптеген ғылыми еңбектер қорғалып, монографиялар мен оқулық-оқу кңралдары шықты. Қ.Жарықбаев, С.Қалиев, Ә.Табылдиев, С.А.Ұзақбаева, К.Ж.Қожахметова, Қ.Бәлеев, С.Ғаббасов, Р.Дңйсембінова, т.б. ғалымдарды атап айтуымызға болады. Ұлттық тәрбиеге негіз болатын – ұлттық кңндылықтар. Бұл жәнінде дала ойшылдарынан бастап, би-шешен, жырауларымыз, ақын-жазушыларымыз да тәрбие мектебіне дидактикалық материал болатын идеяларын шығармаларында айтып отырды. Мұқағали Мақатаевтың «Нш бақытым», Мұхтар Шахановтың «Тәрт ана», Мұхтар Арынның «Бес анық» сияқты дамыта келіп, жасалған ғылыми тңжырым.

Ұлттың басты кңндылықтары – жері, халқы, тілі, тарихы.

Ұлттық нышандары – Ту, Герб, Гимн.

Ұлттық мәдениеті – әнер тнрлері, салт-дәстнрі, ерекшеліктері және т.б.

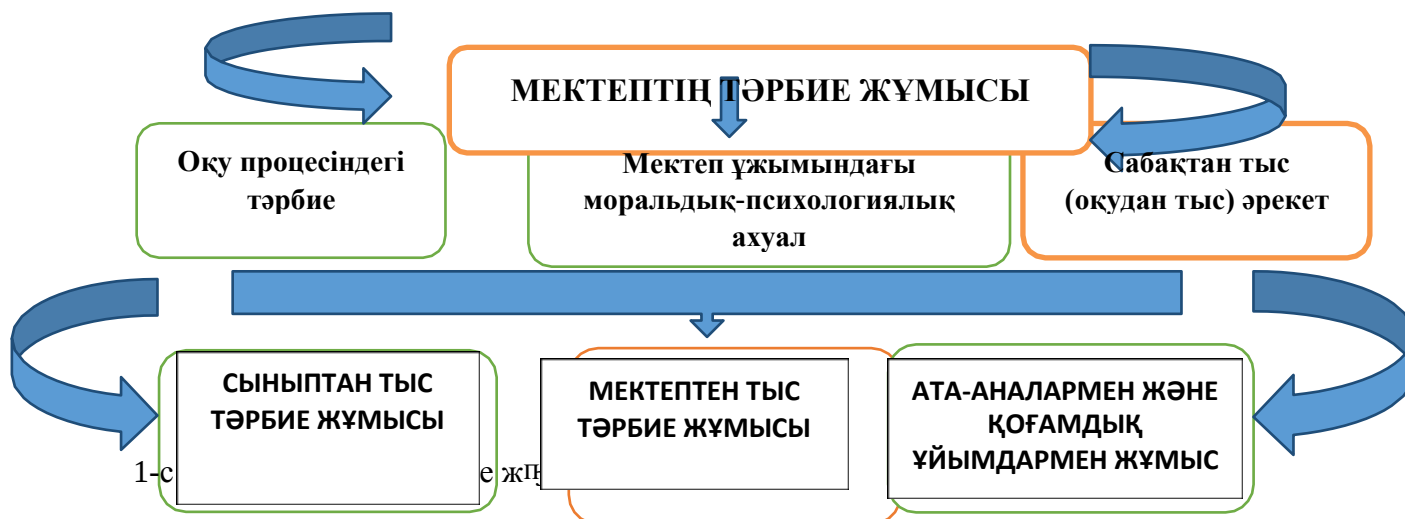
Дала ойшылдары мен қазақ зиялыларының әнегелі іс-әрекеттері мен сәздері, т.б. жатады.

1-кесте. Ұлттық кңндылықтар жңйесі.

ҰЛТТЫҚ КҢНДЫЛЫҚТАР	ТІЛ	Қарым-қатынас, байланыс, дискурс, т.б.
	ДІН	Сенім, наным, кңран, хадис, шариғат, неке, ахлақ, фиһк, ақида, сиар, т.б.
	ДІЛ	Тұрмыс, салт-дәстнр, әдет-ғұрып, ырым-тыйым, т.б.
	ТАРИХ	Отанға қатысты: оқиғалар, кәтерілістер, тәңкерістер, замана ағымымен даму, т.б.
	ҚҰҚЫҚ	Заң, ереже, жарғы, мұрагерлік, мирасқорлық, т.б.
	ӘНЕР	Сәз әнері, саз әнері, қол әнері, сәулет әнері, бейнелеу, кескін, т.б.
	АҒАРТУ	Тәрбие, әлеуметтендіру, білім, ғылым.

Тәрбие жұмысы — бұл жеке тұлғаның неғұрлым толық дамуына бағытталған ересектер мен балалардың тіршілік әрекетін ұйымдастыруға бағытталған мақсатты іс-әрекет.

Мектептің тәрбие жұмысын жңйе ретінде әзара байланысқан блоктар тнрінде кәрсеткенде, тәмендегіше кәрініс береді (1-сурет):

Қазақ мектептеріндегі тәрбие жұмысы, аты айтып тұрғандай әзіндік құлттық ерекшелігімен, жаңашылдығымен айшықталуы керек. Яғни, қазақ мектебіндегі оқу-тәрбие ндерісіндегі жаңашылдық:

- білім беру мазмұнындағы құлттық құндылық;
- оқу-тәрбие ндерісінде; әдістерінде; технологиясында; оқу-тәрбие ндерісін ұйымдастыруда; шағын жинақты мектептің басқару жүйесінде кәрініс табуы керек.
- Оқытудың сабақтан тыс шығармашылық түрі арқылы: пән апталығы, түрлі байқаулар, зияткерлік олимпиадалар, турнирлер, марафондар. экскурсия және т. б.
- Клубтық және нйірмелік іс-әрекеттер арқылы: құлттық сана қалыптастыру орталықтары, құлттық драмалық-музыка нйірмелері, құлттық дүниетаным қалыптастыратын нйірмелер;
- Кітапханаларға, мұражай, театрларға, кәрмелерге жнйелі және нзбей бару арқылы жнзеге асады.

1. Сынып ішінде жүргізілетін тәрбие жұмыстары.
2. Сыныптан тыс уақытта жүргізілетін тәрбие жұмыстары: а) клуб, нйірмелерде жүргізілетін тәрбие жұмыстары; ә) сынып аралық тәрбие жұмысы болып екіге бөлінеді.
3. Қоршаған ортаға ізгілік қарым-қатынасын және жеке тұлғаның адамгершілік қасиеттерін қалыптастыру.
4. Жеке тұлғаның бойындағы адамгершілік негіздерді қалыптастыруда адамгершілік сезім, адамгершілік сана, ерік, ойлау қабілетін жетілдіру болып табылады.
5. Жеке тұлғаның ішкі қажеттілігі бойынша әзін-әзі жетілдіруді қалыптастыру.

Сыныптың тәрбие жүйесі

Сыныптың тәрбие жүйесі – бұл сыныптағы оқушылардың әрекеті мен дамуына жағымды, қолайлы жағдай қалыптастыратын, ықпал ететін әзара қарым-қатынастар мен тәсілдердің кешені.

Тәрбие жүйесі не үшін қажет?

Тәрбие жүйесін қолдану тәрбие ндeрiсiнiң мақсатқа сәйкес, басқарылатын, нәтижелi, тиiмдi болып қалыптасуына әсерiн тигiзедi. Тәрбие ндeрiсiнiң рәлi бiлiм беру жнйесi ншiн әте маңызды.

2-сурет. Тәрбие жнйесінің кешенділігі

Тәрбие жнйесін құруда ескерілетін жайттар:

- оқушылардың қызығушылығы, қабілеті, қажеттілігі ;
- педагогикалық ұжымның мнмкіндігі (мектеп қандай әрекет тнрлерін ұйымдастыра алады), шығармашылық әлеуеті (потенциалы);
- кез-келген ата-ананың бiлiм мен тәрбиенің нәтижесіне мнмделігі болуы.

Тәрбиенің негізгі педагогикалық ұстанымдары:

1. Сынып ұжымының жалпы тіршілік әрекетін қамтамасыз ететін міндеттерді шешуде сынып жетекші мен оқушылардың біріккен серіктестігі.
2. Тұлғаның жеке-дара маңызды қасиеттерін тәрбиелеу: патриотизм, ұлтжандылық, жауапкершілік, қарым-қатынас мәдениеті, адамгершілік .
3. Рухани, жан-тәнімен жұмыс істеу, адамгершілікті қалыпты жағдай ретінде қабылдау.
4. Оқушыларды мәңгілік басым (жалпыадамзаттық) құндылықтарға бағыттау. Олар: Отан, отбасы, адам, бiлiм, еңбек, мәдениет, бейбiтшiлiк, табиғат, адамгершiлiк, ақиқат, сұлулық т.б.

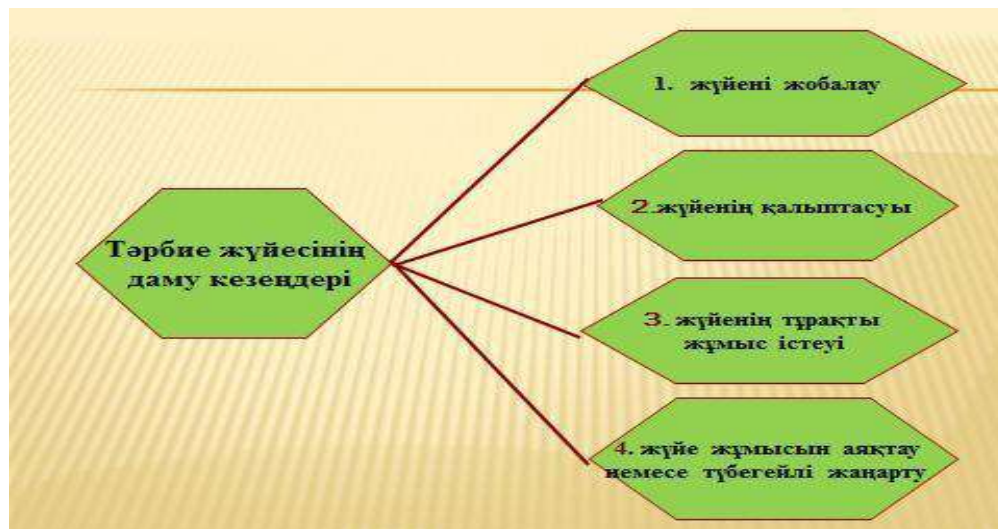
Ұлттық тәрбие жнйесінің негізгі қағидалары:

- әр балаға кәңiл бәлу;
- ұлттың, қоғамның қажетіне сай басымдылықтарды пайдалану;

кәпшілік қатыса алатын қоғамдық тәрбиені орнату;
пұлттық тәрбие беретін тәрбие субъектілерін тарту;
ата-аналардың пұлттық тәрбие нәйренетін университетін пұйымдастыру;
пұлттық мәдени орталықтарын, этноауыл құру;
ана тілде сәйлеу, салт-дәстүрді сақтау, имандылық тәрбиесіне кәңіл бәлу, т.б.
Тәрбие жңйесінің аса маңызды, айқындалған 5 компоненті:

3-сурет. Тәрбие жңйесінің маңызды компоненттері
жеке дара-топтық; (жеке ерекшелігі, ата-тегі, шежіресі, әулеті, ауылы, т.б.)
құндылық-бағдарлы (пұлттық құндылықтарға негізделген тәрбие бағдарламалары, ата мектебі, әже мектебі, әкелер мектебі, клубтар, пұлттық әнерге арналған нәйрмелер, пұлттық спорт секциялары, ата кәсіпке қатысты)
атқарымдық-әрекеттік: жеке оқушы, сынып, мектеп пұжымы мен отбасы, әлеуметтік орта, аулалық клуб, елді мекен әкімшілігі
кеңістіктік-уақытты (білім беру кеңістігіндегі тәрбиенің кезеңдермен даму мүмкіндігі, әр оқушының тәрбиелік мүмкіндігі мен топтың, сыныптың, пұжым тәрбие жұмыстарының жңйелі және уақытқа бағынуы, жоспарлау: перспективалық, стратегиялық, т.б.)
диагностикалық-нәтижелілік (Пұлттық тәрбие беру жңйесінің нәтижелік кәрсеткіштері; нәтижесін анықтаудың әдісі мен тәсілдері)
Тәрбие жңйесінің қалыптасып, дамуында келесі 4 кезеңді атауға болады:

4-сурет. Тәрбие жүйесінің даму кезеңдері

1-кезең – жүйені жобалау (бұл кезеңде сынып оқушыларының қызығушылығын, қабілетін, мінез-құлқын, т.б ерекшеліктерін зерттеу жұмысы атқарылады);

2 кезең – жүйенің қалыптасуы (бұл кезеңде оқушылардың өзара қарым-қатынастарының қалыптасып, пұжымдық бірлікті сезінуіне бағытталған бірлескен әрекеттерге ерекші мән беріледі, сыныптың жеке дәстүрлері қалыптасады.);

3 кезең – жүйенің тұрақты жұмыс істеуі (әзіндік бастаманы, өз бетімен әрекет етуді дамыту, қабілеттерінің дамуына қолайлы орта қалыптастырылады);

4 кезең – жүйе жұмысын аяқтау немесе қайта жаңарту (бұл жерде екі бағыт болуы мүмкін: бірі сыныптағы ең нәзік әрекеттің, әдістің барлық мектептің игілігіне айналуы; екіншісі – жаңа әдіс, әрекет, тәсілдерді табу арқылы сынып тіршілік-әрекетін жаңарту).

Тәрбие мақсаты: Жан-жақты нәтижелі дамыған, әлеуметтік бағытталған, дұрыс шешім қабылдай алатын тұлғаны (тұлға субъектісін) тәрбиелеу

Өртүрлі жастағы мектеп оқушылары үшін басты әлеуметтік құзыреттілік негізіндегі тәрбие мақсаттары төмендегі кесте бойынша құрастырылған.

2-кесте. Оқушылардың әлеуметтік құзыреттіліктері

Әлеуметтік құзыреттілік-те р	1-4 сынып	5-7 сынып	8-9 сынып	10-11 сынып
Танымдық	Қызығушылы	Танымдық	Танымдық	Танымдық

	Қ, қымарлықты дамыту	қызығушылық, ықыласын дамыту	белсенділікті дамыту	белсенділікті қалыптастыру
Қоғамдық	Мектеп пен отбасына сыйластықты дамыту	Адамдарға сыйластықты, қадірлеуді дамыту	Қоғам мен билікке қырметті дамыту	Азаматтық тұстанымын қалыптастыру
Еңбек	Еңбекке қызығушылық дамыту	Еңбексүйгіштік дамыту	Еңбекке қажеттілікті дамыту	Кәсіби өз орнын табуға дайын болу қабілетін қалыптастыру
Экологиялық	Табиғатқа тұқыпты қарауды дамыту	Экологиялық сауаттылықты дамыту	Экологиялық мәдениеттілік ті дамыту	Табиғи қажеттілікті, мұқтаждықты шешуді қалыптастыру
Көркемдік	Сұлулық сезімін дамыту, баулу	Көркемдік талғамды дамыту	Көркемдік мәдениеттілік ті дамыту	Ақиқатқа, болмысқа көркемдік қарым-қатынасты қалыптастыру
Жеке-дара	«Мен адаммын» тұғымын дамыту	«Мен тұлғамын» тұғымын дамыту	Өзін-өзі және өзара сыйластықты дамыту	Жеке дара және дүниеге көзқарасын қалыптастыру арқылы өз болмысын анықтау және өзін-өзі тәрбиелеу.

Мектептің тәрбие жүйесі мемлекеттік тәрбие бағдарламалары мен басты құжаттарын негізге ала отырып жасалған арнайы тәрбие тұжырымдамасымен жүйеге асады да білім беру мекемесіне қатысты, ықпалды арнайы тұйымдар мен тұжымдар, жекелеген бастамашыл топтар жұмылдырылады. Демек, жүйешелердің негізінде жүйе құралып, белгілі мақсатта құрылым бойынша жұмыс жасайды.

3-кесте. Тұлттық тәрбие жүйесінің маңызды құрамы:

ТҰЛТТЫҚ ТӘРБИЕ ЖҮЙЕСІ

(Ақсақалдар алқасы)		
ӘКІМШІЛІК	МЕКТЕП ҒҰЖЫМЫ	Б А Қ
Қоғамдық тәрбие	Арнайы тәрбие	Әлемдік тәрбие
Отбасы тәрбиесі	Мектептің тәрбие жңйесі	Телеарналар
Ата педагогикасы	Сыныптағы тәрбие жңйесі	Газет-журналдар
Әже педагогикасы	Ғұжымдық	Ғаламтор
Әке тәрбиесі	Топтық	Әлеуметтік желілер
Ана тәрбиесі	Ғұжымдық	Ғұялы телефон қосымшалары
Кішіге нлкен тәрбиесі		Еркіндік тәрбиесі

Ғұлттық тәрбие жңйесін тиімді жңзеге асыру шарттары:

Тәрбие ғұжырымдамасы мен тәрбие бағдарламаларының аясында мектептің мнмкіндігіне сай тәрбие жғұмыстарын жнргізетін әзара байланысты жңйе қғұру;

Ғұлттық қғұндылықтарға негізделген авторлық бағдарламаларды тәрбие жғұмыстарында басшылыққа алу.

Ғұлттық тәрбие беру мнмкіндігі бар тәрбие субъектілерін мектепке (кеңесшілікке, ақылдастар алқасына, клуб, мектеп, секция, нйірме жнргізуге) тарту;

Отбасында ғұлттық тәрбие берілуі ншін ата-аналар университеттері арқылы білім беруді ғұйымдастыру;

Жергілікті жердің ғұрпақ тәрбиесіне ықпал етер мнмкіндігін ескере отырып, тәрбие жғұмыстарын (еңбек жғұмыстарына кәмектестіру, экскурсия ғұйымдастыру, кен орындарымен байланыс, ата кәсіпті насихаттау) жоспарлау;

Әрекет пен шаралардың жңйелілігі ншін барлық мнмкіндіктерді ескеру;

Жеке оқушының қабілеті мен тғұлғалық ерекшеліктерін мақсатты, жңйелі, нздіксіз дамыту;

Тәрбиелік шараларды: ғұлттық және мемлекеттік мерекелер, жергілікті кәсіби меркелерді тойлаудың дәстнрлілілін сақтау;

Жоспарлау, қолданылатын әдіс-тәсілдерінің әртнрлілігі, әткізу, насихаттау, нәтижесін бақылау мен бағалау, салыстыру.

ҚАЗАҚ АҒАРТУШЫЛАРЫНЫҢ ШЫҒАРМАЛАРЫ АРҚЫЛЫ «КЕМЕЛ АДАМ» ТҰЛҒАСЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ЖОЛДАРЫ

*Ибраимова Л.Н. п.ғ.к., доцент
Тараз мемлекеттік педагогикалық институты
Қазақстан, Тараз қаласы
alua_87.87@mail.ru*

Аңдатпа

Мақалада қазақ ағартушыларының шығармалары негізінде кемел адам тұлғасын қалыптастыру жайлы баяндалады. Қазіргі кезеңде елімізде әлемдік білім беру кеңістігіне енуге бағытталған жаңа талаптарға лайықты бәсекеге қабілетті, шығармашыл, кемел, білімді тұлғаны дамыту және қалыптастыру жайлы айтылған. Кемел адам бейнесі жасалды.

Аннотация

В статье рассматриваются вопросы формирования совершенной личности в произведениях казахских просветителей. На современном этапе в стране целенаправленно ведется работа по введению в образовательное пространство развитых государств. Одна из актуальных проблем в образовании – воспитание всесторонне развитой, конкурентноспособной, творческой, совершенной, образованной личности. В статье дано описание совершенного человека.

Қазіргі кезеңде елімізде әлемдік білім беру кеңістігіне енуге бағытталған жаңа талаптарға лайықты білім беру жүйесі жүзеге асып келеді. Бұл оқу-тәрбие үдерісінің педагогикалық теориясы мен іс-тәжірбиесін мәнді өзгерістермен халықаралық білім беру деңгейіне жетуді кәздейді. ҚР-ның Президенті Н.Назарбаев білім саласына ерекше басымдылық беріп, жастардың білім-біліктілігін жетілдіру үшін барлық жағдай жасауда: «Қазақстан-2050» Стратегиясында: «Біздің жастарымыз оқуға, жаңа ғылым-білімді игеруге, жаңа машықтар алуға, білім мен технологияны күнделікті -өмірде шебер де тиімді пайдалануға тиіс. Біз бұл үшін барлық мүмкіндіктерді жасап, ең қолайлы жағдайлармен қамтамасыз етуіміз керек....» деп, аталған бағыттардың табысты іске асырылуы ең алдымен, тек білімнің сапасымен анықталатыны белгіледі [1].

Ендеше, қазіргі таңдағы білім беру жүйесінің мақсаты - өзгермелі даму үстіндегі ортада өмір сүруге бейім, қоғам мүддесіне үлес қосуда өзін-өзі белсенді етуге дайын, бәсекеге қабілетті, шығармашыл, кемел, білімді тұлғаны дамыту және қалыптастыру. Демек, қоғамдық дамудың қазіргі үрдісі өзінің іс-әрекетін тиімді жоспарлай алатын, танымдық қызметінде алынған білімді орынды пайдалана білетін, түпкі нәтижеге жету үшін әр түрлі топтардағы адамдармен тиімді қарым-қатынас диалогіне түсе алатын рухани бай,

адамгершілік мол, қайырымды, білімді, кемел адам тұлғасын тәрбелеу мәселесі қойып отыр.

Кемел адам тұлғасын қалыптастыру бұл өте өзекті мәселе. Оның тұлғалық қасиетінің дамуы мен қалыптасуы мектепте оқыту мен тәрбиелеудің басты мақсаты болуы керек.

Бұл жөнінде ежелден – ақ ұлы ойшылдарымыз Әл – Фараби, Ж. Баласағұн, М.Қашқари, Қ.А. Иассауи еңбектерінен байқауға болады.

Ізгілік, қайырымдылық, мейірімділік, әділдік, шыншылдық, кішіпейілділік, имандылық, т.б. қарапайым адамгершілік құндылықтар болмаса, олардың орнын ешқандай терең білім толтыра алмайтынын әмірдің өзі дәлелдеуде. Жас ұрпаққа ғылыми білім берумен шектелу аз, оларды адамгершілік, рухани жағынан нағыз кемел адам етіп қалыптастыру қажеттігін қазақ ағартушылары Ы.Алтынсарин, А.Құнанбаев, С.Торайғыров, Ш.Құдайбердиев, С.Кәбеев, М.Дулатов, А.Байтұрсынов, М.Жұмабаева және т.б. секілді ғалымдардың еңбектерінде кең тоқталған.

Ертеректе, нақтырақ «кемел адам» мынадай антықтама берілген: Кемел адам - (араб. “инсан-и камил” – толық адам) – ақыл-ойы толысқан кісі. Діни ілімде кемел адам – кісілікке жат қылықтардан әбден арылып тазарған, ішкі жан-дүниесі ағарып, рухани қасиеті артқан, мүлтіксіздіктің қалыбы мен негізіне мейлінше жақындаған асыл адам. Кемел адамның әрбір іс-әрекеті Алла тағалаға арналады. Ол – адасқандар үшін темірқазықтай жол көрсетуші, жолда қалғандар үшін – кәпір, үміті үзілгендер үшін – ашылар есік. Әр кезеңдегі ойшылдар адам атының сақталып қалуы үшін толыққанды немесе кемел адам болудың жолдарын іздестірген және өздерінше әр қилы пікірлер білдірген. Бірі сол адамға лайықты дұрыс жол бар екеніне сенсе, енді бірі адам бойындағы қаншама сұмдықтарды кәріп қорықты [2].

Кемел адам ұғымы қазақ әдебиетінде ұлы ақындар мен бастап сөз болып келеді. Бұл ұғымның арғы тәркіні Жүсіп Баласағұнидің “Құтты білік” дастаны мен сопылық сарындағы туындылардан тамыр тартады. Сопылық сарындағы поэзияда Кемел адам ұғымы екі таным тұрғысынан бір-біріне тығыз байланыста жырланады. Бұл құбылыс, әсіресе, “Құдатғу білік” дастанында өзінің айқын белгісін аңғартып, ондағы Күнтуды (Өділет), Айтолды (Дәулет), Огдүлміш (Ақыл) үшеуі, яғни Өділет, Дәулет, Ақыл осы әмірге қызмет етуге ұмтылған кемел адам бейнесінде жырланады.

Қазақ даласында тұңғыш рет мектеп ашып, болашаққа оқу-білім сәулесін таратқан халқымыздың ағартушы-педагогы, балалар әдебиетінің атасы – Ы.Алтынсариннің тәрбие саласындағы мұраларын жас ұрпаққа үлгі ету, тәрбие жұмысында пайдалану - баршамыздың парызымыз. Ол өз еңбектерінде кемел адам тұлғасын қалыптастыру жайлы өз етеді. Оның әңгімелерінің жастарға тәлім-тәрбие беруде маңызы өте зор. Ол жастарды әдептілікке, сабырлылыққа («Алтын шеттеуік»), қанағатшылдыққа («Қанағат»),

мейірімділікке («Шеше мен бала»), ұқыптылыққа («Бір уыс мақта»), әділдікке («Әділдік»), еңбексүйгіштікке («Әрмекші, құмырсқа, қарлығаш»), т.б. әнегелі істерге үгіттейді [3].

Кемел адам туралы ой Қазақтың ұлы ағартушысы Абай шығармаларында толық адам, жарым адам, камили инсани, толық сөздер арқылы жүйелі түрде жауәнмәрттілік (көне түрік тілінде zomard – жомарт) ілімі негізінде таратылып отырады. Абайдың адамгершілік негіздері туралы ой-пікірлері жауәнмәрттіліктегі ақыл, әділет, рахым жайлы ізгілік ұғымдармен сабақтасып жатады. Кемел адам сипатына тән нәрсе – нұрлы ақыл, жарым адам сипатына – суық ақыл сай келеді. Нұрлы ақыл әділетсіз іске аяқ баса алмайды. Суық ақыл әділетті белден басып, ардан түсіп, өз пайдасы үшін зиянды іске кәз жұмып бара береді. Абайдың «Он жетінші» қара сөзінде өзінің логикалық жалғасын тапқан сияқты. Абайдың осы сөзінде «Қайрат», «Ақыл» және «Жүрек» үшеуі әрқайсысы өзін мықты санап, айтысып, таласып, ақыры «ғылымға» келіп жүгінеді. Сонда ғылым бұл үшеуінің сөзін тыңдап болып, айтыпты: – Сен үшеуіңнің басынды қоспақ – менің ісім, – депті. Бірақ билеуші, әмірші жүрек болса жарайды. Ақыл, сенің қырың кәп, жүрек сенің ол кәп қырыңа жүрмейді: жақсылық айтқанына жаны-діні құмар болады. Кәнбек түгіл қуанады. Жаманшылық айтқаныңа ермейді. Ермек түгіл жиреніп, үйден қуып шығарады. Қайрат, сенің қаруың кәп, күшің мол, сенің де еркіңе жібермейді. Орынды іске күшінді аятпайды. Орынсыз жерге қолыңды босатпайды. Осы үшеуің басынды қос, бәрін жүрекке билет, – депті. Осы үшеуің бір кісідей менің айтқанымдай табысқандар, табанының топырағы кәзге сүртерлік қасиетті адам сол. Үшеуің ала болсаң, мен «Жүректі» жақтадым. Құдайшылық сонда, қалпыңды сақта, құдай тағала қалпыңа әрдайым қарайды» – деген қорытындыға келеді. Бір қызығы «он жетінші» қара сөз бен «Әсемпаз болма әрнеге» әлеңіндегі ақыл, қайрат, әділет, шафқат (жүрек) секілді басты ұғымдардың барлығы да Жүсіп Баласағұнның «Құтты білігіндегі» (1039 ж.) «жауанмәрттілік» (ақыл) деп аталатын тәрт түрлі кейіпкерге балама ретінде суреттелетінін байқауға болады [4].

Қазақ ағартушыларының бірі Абайды шығармаларында кемел адам сипатына тән нәрсе – нұрлы ақыл, жарым адам сипатына – суық ақыл сай келеді. Нұрлы ақыл әділетсіз іске аяқ баса алмайды. Суық ақыл әділетті белден басып, ардан түсіп, өз пайдасы үшін зиянды іске кәз жұмып бара береді – деп қарастырылған.

«Қараңғы қазақ елінің кәгіне әрмелеп шығып күн болуды» аңсаған әрі ақын, әрі ағартушы-педагог С.Торайғыров адамның әділ, адал кемел адам болуы тәрбиеге байланысты, әмірдің өзгертуші, адам мінезін қалыптастырушы ұлы күш саналы тәрбиеде деп түйіндейді.

XX ғасырдың алғашқы ширегінде ғұмыр кешіп, тәлім-тәрбие саласында ойлы пікірлер айтқан зиялылардың бірі – Ғұмар Қарашев. Оның адамгершілік, ел бірлігі туралы толғаныстары өз алдына бір тәбе. Ғ.Қарашевтің пікірінше, жақсылық екі түрге бөлінеді:

«Мұның бірі – заттық, екіншісі – моральдық, имандылық». Заттық жақсылық мұқтаж адамдарға мал беру, ішкізіп-жегізу, киіндіру... Моральдық жақсылық - әр адамның мұқтаж

болған уақытында ғылым мен ағарту және тәрбиелеуге қажетті әтеу... Автор жақсылықтың қай түрін болса да қоғам әмірінен бәлек қарамайды.

С.Кәбеевтің 1912 жылы жарық көрген «Үлгілі бала» атты басылымында қазақтың бай ауыз әдебиетінен сұрыпталып алынған материалдар ерекше назар аудартады. Бұл жөнінде автор: «Хрестоматияны құрастырғанда негізгі ойлаған мақсатым, көздеген нысанам – жас ұрпақты өнер-білімген, әділеттілікке, адамгершілікке үйрету еді», - деп жазады [5].

Философ, шежіреші, өз бетімен ғылым-білім биігіне жоғары көтерілген ғұлама Ш.Құдайбердиевтің жастарға ұсынған адамгершілік жолы – адамдық пен ғылымды меңгеру. Осы екі жол кісіні қиындықтан құтқарады, надандықтан арылтады, адамгершілік қасиеттерге баулиды. Адалдық пен адамдықты борышым деп сана, дүниедегі не сұмдықтың бәрі араны ашылған қу нәпсіден, тойымсыздықтан туады деген терең тұжырым жасайды.

Қазақ ағартушыларының қай шығармаларын алып қарасақ та барлығы жастарды нағыз кемел толық адам болуға тәрбиелейді. Қазақ ағартушыларының шығармаларының тәрбиелік мәні шексіз де, шетсіз терең дүние. Оны тұтастай алғанда жас ұрпақ үшін ғана емес, адам әмірінің барлық кезеңдері үшін мәнді, азаматтық тұлғаның рухани қуатының қайнар көзі іспеттес.

Кемел адам тұлғасы қалыптастыруда адам бойында мынадай қасиеттердің:

қайырымдылыққа,

кішіпейілдікке,

ізеттілікке,

мейірімділікке,

имандылыққа,

парасаттылыққа,

рақымдылыққа,

жолдастыққа,

адалдыққа,

қанағатшылдыққа,

шыншылдыққа,

әділеттілікке,

патриоттыққа,

ұқыптылыққа,

жауапкершілікке,

ынтымақастыққа,

өзара сыйластыққа,

еңбексүйгіштікке т.б. үлкен рөл атқаратындығын ерекше көрсетеді.

Халықтың әзімен бірге жасасып, әмір сынынан екшеленіп өткен, ата-бабадан мирас болған шығармалар арқылы болашақ ұрпақтың кемел тұлғасын қалыптастыра аламыз.

Жоғарыда көрсетілген пікірлерді қортындылай келе біздің ойымызша кемел адам :

- Әзіндік баға беруге қабілетті;
- Әзіндік танымға ие;
- Әзінше пікір жүргізу мен топшылауға қабілетті;
- Әзіндік реттеуге бейім;
- Әзіндік дамуға ұқыпты;
- Әзінің бар мүмкіндіктерін іске асыруға ұмтылатын;
- Әз шешімі мен табандылығына ие, жауапкершілік пен белсенділікті бойына дарытқан тұлға деп тұжырымдаймыз.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі

Н.Ә. Назарбаев. «Қазақстан-2050» стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты // Егемен Қазақстан, 14 желтоқсан, 2012. № 106 (28143) -6-7 б.

Қазақ тілінің түсіндірме сөздігі. Т.5. Алматы, 1980.

Құнанбаев А. Қара сөздері.- Алматы, 1993.

Тәлеубекова Р. Бала тәрбиесіндегі халықтық педагогика.- Алматы, 1994.

Қоянбаев Ж.Б., Қоянбаев Р.М. Педагогика Алматы, 2002.

TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN MAARİF MESELESİ

Doç. Dr. M. Salih Mercan
Bitlis Eren Üniv. Fen-Edb. Fakültesi
msmercan@beu.edu.tr

ÖZET

Türkiye'nin eğitim ve öğretimi bütün vatandaşlara yayma hareketi 1919-1923'te meydana getirilen siyasi ve toplumsal hareketle başlar. 29 Ekim 1923'te Cumhuriyetin ilan edilmesiyle yalnız siyasi sahada değil toplumsal sahada da ileriye doğru hareket yapılmıştır. Mademki eğitim ve öğretim her şeyden önce sosyal bir meseledir, o halde cumhuriyetin ilanından sonra kurulacak olan eğitim-öğretim sisteminde de köklü değişikliklerin yapılması söz konusu olacaktır. Yeni kurulan cumhuriyet idaresinde, eğitim ve öğretimi vatandaşların gündelik faaliyetleri haline getirmesi hususunda atılan adımlarda şuur hâkimdir. Yeni harflerin kabulü, ihtiyaç duyulan her alana okul inşa ettirmek ve öğretmen yetiştirme hususunsun geniş bir program halinde ele alınması yeni kurulan demokraside, eğitim ve öğretim işinin ciddiyetle ele alındığını gösteren önemli gelişmelerden bir kaçıdır. Cumhuriyetin devraldığı maarif kuvvetleri şunlardır: 5062 okul 12 437 öğretmen 358 548 öğrenci. Cumhuriyet dönemiyle birlikte siyasal, ekonomik hukuki, kültürel değişimleri gerçekleştirildiğinden toplumun %10'u bile okuryazar olmadığı için, bunların halk kitlelerine benimsetilmesi ve kökleşmelerinde eğitimin oynayabileceği rol her zamankinden fazla anlaşılmış ve eğitime bu nedenlerle önem verilmiştir. Kadın eğitimine önem verilmiş, bu alanda büyük gelişmeler sağlanmış ve erkek-kız karma (karışık) eğitim kesinlikle gerçekleştirilmiştir. 15 Temmuz 1921'de Ankara'da toplanan maarif kongresi, yurdun her tarafından gelen 250'den fazla erkek ve kadın öğretmeni bir araya getirmiştir. Kongreyi Mustafa Kemal cepheden gelerek açmış ve çok önemli bir açış konuşması yapmıştır. Cumhuriyetin başlangıç yıllarında, Türkiye Cumhuriyetinin kurucuları, yeni Türk devletinin varlığını ve bağımsızlığını kalıcı kılmak için çağdaşlaşma hamlelerine başlamışlardır. Bunlardan bazıları; ulusal egemenliğe dayanan 1924 Anayasası'nın kabulü, Türk Medeni Kanunu (17 Şubat 1926), Latin harflerinden oluşan yeni Türk alfabesinin kabulü (Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkında Kanun-1 Kasım 1928) ve diğerleridir. Cumhuriyetin kuruluşundan Atatürk'ün ölümüne kadar geçen yaklaşık 15 yıl içinde, toplumsal hayat, hukuk ve eğitim alanında yapılan reformlarla çağdaş, laik ve demokratik bir toplum oluşturmada ciddi mesafe alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye Cumhuriyeti, Toplum, Eğitim, Öğretim

Abstract

The movement of Turkey to spread education and training to all citizens begins with the political and social movement that took place in 1919-1923. With the declaration of the Republic on October 29, 1923, not only the political scene but also the social territory was moved forward. After all, education and education are a social issue before anything else, then it will be the issue of making radical changes in the education-training system to be established after the announcement of the republic. In the new administration of the republic, consciousness is prevailing in the steps taken to make education and training a citizen's daily activity. The acceptance of new letters, the construction of schools in all areas of need, and the inclusion of a broad program of teacher training are some of the major developments in the newly established democracy that show the importance of education and training. The primary forces that the Republic has taken over are: 5062 schools 12 437 teachers 358 548 students. Since 10% of the society is not literate because the political, economic, legal and cultural changes have taken place since the Republican era, the role that they can adopt in the popular masses and play the role of education in their roots has been understood more than ever and the education has been given importance for these reasons. Women's education has been promoted, this area has undergone tremendous improvements, and male-girl mixed education has certainly been achieved. On the 15th of July, 1921, the congress of maarif gathered in Ankara brought together more than 250 men and women from all over the country. Mustafa Kemal came from the front of the congress and opened a very important opening speech. In the early years of the Republic, the founders of the Republic of Turkey began to modernize their actions to make the existence and independence of the new Turkish state permanent. Some of those; the adoption of the 1924 Constitution based on national sovereignty, the Turkish Civil Code (17 February 1926), the adoption of the new Turkish alphabet consisting of Latin letters (the Law on the Adoption and the Reception of Turkish Letters - 1 November 1928) and others. Within about 15 years from the foundation of the Republic until the death of Ataturk, reforms in the field of social life, law and education have taken a serious distance in creating a modern, secular and democratic society.

Keywords: Republic of Turkey, Society, Education, Teaching

Siyasal ve Sosyal Gelişmeler

Anadolu, 600 yılı aşkın (1299-1920) bir süre ile Avrupa, Orta Doğu ve Afrika'nın en güçlü ülkelerinden biri olan Osmanlı İmparatorluğu'nun merkezi olmuştur. Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Savaşı sonunda imzalanan Mondros Mütarekesiyle (30 Ekim 1918) toprak bütünlüğünü kaybetmiş, Boğazların egemenliğini yitirmiş, ekonomik, askeri ve siyasi sınırlamalarla karşı karşıya kalmıştır. Bu süreçte, yeni bir devlet kurmaya yönelik çabalar başlamıştır. Türk bağımsızlık hareketi olarak nitelendirilebilecek bu girişimler, 19 Mayıs 1919 tarihinde Mustafa Kemal'in Samsun'a çıkışıyla birlikte Kurtuluş Savaşına dönüşmüştür.

Misak-ı Milli'nin Kabul edilmesi (28 Ocak 1920) ve ardından Ankara'da TBMM'nin açılmasıyla (23 Nisan 1920) Anadolu'da ulusal egemenliğe dayanan yeni bir devlet kurulmuştur. Yeni devletin kurulmasıyla daha da gelişen Türk Kurtuluş Savaşı, çok zor koşullara rağmen kazanılmış ve yeni Türk devletinin kuruluşu Lozan Barış Antlaşmasıyla (24 Temmuz 1923) Batılı Devletler tarafından da kabul edilmiştir. Lozan Antlaşması'nın imzalanmasıyla, daha önce, 10 Ağustos 1920'de Batılı Devletlerle Osmanlı Devleti arasında imzalanmış olan Sevr Antlaşmasını da geçersiz hale gelmiştir.

Lozan Barış Antlaşmasının imzalanmasından sonra iç politikadaki düzenlemelere öncelik verilmiştir. Bu bağlamda daha 1923 yılı sona ermeden Ankara başkent olarak kabul edilmiş, ardından da Türk siyasi tarihinin belki de en büyük devrimi gerçekleştirilmiştir. 29 Ekim 1923'te Cumhuriyetin ilan edilmesiyle Kurtuluş Savaşı yıllarında kurulmuş olan yeni Türk devletinin rejiminin adı konulmuştur. Ancak genç cumhuriyetin nitelikleri, aynı günde (3 Mart 1924) kabul edilen üç önemli inkılâp yasasıyla belirginleşmiştir. Bu yasalar şunlardır:

- Şerîye ve Evkaf Vekâletinin Kaldırılması
- Tevhid-i Tedrisat (Öğretimin Birleştirilmesi) Kanunu
- Halifeliğin Kaldırılması Hakkında Kanun

Bu yasalar çerçevesinde; Cumhuriyetin halk egemenliğine dayanması ve laik niteliği ortaya konulmuş ve milli kültür, milli birlik ve bilimsel esaslara dayalı bir eğitim sisteminin temelleri atılmıştır.

Cumhuriyetin başlangıç yıllarında, Türkiye Cumhuriyetinin kurucuları, yeni Türk devletinin varlığını ve bağımsızlığını kalıcı kılmak için çağdaşlaşma hamlelerine başlamışlardır. Bunlardan bazıları; ulusal egemenliğe dayanan 1924 Anayasası'nın kabulü, Türk Medeni Kanunu (17 Şubat 1926), Latin harflerinden oluşan yeni Türk alfabesinin kabulü (Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkında Kanun-1 Kasım 1928) ve diğerleridir. Cumhuriyetin kuruluşundan Atatürk'ün ölümüne kadar geçen yaklaşık 15 yıl içinde, toplumsal hayat, hukuk ve eğitim alanında yapılan reformlarla çağdaş, laik ve demokratik bir toplum oluşturmada ciddi mesafe alınmıştır.

İkinci Dünya Savaşı sonrası oluşan yenedünya düzeni, Türkiye'de de önemli toplumsal ve siyasal dönüşümlere yol açmıştır. Bunlardan birisi de, demokrasinin bir gereği olarak çok partili siyasal düzene geçiştir (1946). Bu gelişmenin ardından, Cumhuriyet Halk Partisi'nin 27 yıllık iktidarı sona ermiş, 1950 yılında Demokrat Parti iktidara gelmiştir. Türkiye'de çok partili dönem ile daha liberal ve demokratik bir ortam elde edilmiştir.¹

Türkiye, dünyayla bütünleşme sürecinde, küresel ve bölgesel düzeyde birçok uluslararası örgütün üyesidir. Bunlardan bazıları; UNESCO, OECD, NATO, Avrupa Konseyi, Avrupa Birliği (aday ülke, 2003), İslam Konferansı Teşkilatı Ekonomik ve Ticari İşbirliği Daimi Komitesi (İSEDAK), Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (ECO), Karadeniz Ekonomik İşbirliği (KEİ) vb. dir. Cumhuriyetin kuruluşuyla birlikte yüzünü "Batı dünyasına çeviren Türkiye, ABD ve Avrupa ülkeleriyle yakın

¹ -Yahya Akyüz, Başlangıçtan 2001'e Türk Eğitim Tarihi, İstanbul, 2001, s.293

ilişkiler kurmuştur. Türkiye aynı zamanda, Orta Doğu ve Avrasya ülkeleriyle de derin tarihsel ve kültürel bağlarından kaynaklanan iyi ilişkiler içindedir.

Türkiye'nin Avrupa Birliği ile ilişkilerinin başlangıcı, Türkiye'nin Avrupa Ekonomik Topluluğu'na 31 Temmuz 1959 tarihinde yapmış olduğu ortaklık başvurusu ile başlamıştır. Bu süreç, 12 Eylül 1963 tarihli ortaklık yaratan Ankara Antlaşması ve 17 Aralık 2004 tarihli Avrupa Konseyi Sonuç Bildirgesi ile devam etmektedir. Türkiye halen "aday ülke" statüsüyle ilişkilerini sürdürmektedir.

Cumhuriyetin ilanından itibaren Eğitim alanındaki çalışmalar da dikkat çekicidir. Yurt dışından getirilen uzmanların verdikleri raporlara göre Türk eğitim sistemi düzenlenmeye çalışılmıştır. Bu yabancı uzmanlar şunlardır:²

- 1- 1924'te memleketimize gelen Amerikalı Profesör John Devvey'm iki raporu:
- 2- 1925'te gelen Alman Ticaret ve Sanayi Nezareti Müşaviri Kühn'nin teknik tedrisata dair raporu:
- 3- 1927 yılında gelen Belçika Teknik Tedrisat Mühassısılarından Ömer Buyse'in, yeni açılacak ertik ve teknik okullar hakkındaki raporları ve teklif ettiği programlar:
- 4-Üniversite ıslahatı için 1932 yılında davet edilen İsviçreli Mühassıs Profesör Albert Malehe'in raporu:
- 5- Bir müddet Ankara Maarif Cemiyeti Mektebinde çalıştıktan sonra 1934'te Vekillik tarafından mekteplerimizde araştırma için görevlendirilen Amerikalı Mühassıs Mis Parker'ın raporları:
- 6- 1933-1934 yıllarında Türkiye'de geniş mikyasta iktisadî bir tetkik yapan ve Walker D.Hines, Brehon Somervell, O. F. Gardner, Edwin Walter Kemmerer, C. R. Whittlesey, W. L. Wright Jr, Bongt Wadsted, Goldthwaite II. Dorr, H. Alexsandre Smith, Vaso Trivano vith, den mürekkep olan Amerikan Heyeti raporunun Maarife ilgili kısmı.

Cumhuriyetin Kuruluşundan İtibaren Maarif sistemdeki gelişmelere gelince:

Eğitim; genel olarak, planlı ve sistemli bir şekilde, muhatap kitlenin duygu, düşünce, hayal, tavır ve davranışlarında müspet manada değişiklik yapma; bilgi, beceri, yetenek, istidat ve karakterinde istenen gelişmeleri sağlama sürecidir.

Eğitimin gayesi; muhatabı, içinde yaşadığı toplumun medeniyet dünyasındaki yerini tespit eden, mensubu bulunduğu toplumun kıymet hükümlerini tanıyan ve benimseyen, toplumla uyum içinde yaşayan insan haline getirmektir. Bu insanın olgunlaşması, şahsiyetini bulması, bilgi ve beceri kazanması; din, tarih, dil, edebiyat, gelenek ve görenekleriyle bağ kurması ve kendi milletine, insanlığa hizmet etme aşkı kazanması demektir. Böyle bir eğitimi verebilen toplumlar, aydın insanlardan meydana gelmiş gelişmiş bir toplum olma özelliğine kavuşmuştur.

Eğitimin temel ilkelerinden biri, en çok bilgiyi en kısa sürede ve en iyi şekilde öğretmek ve öğretilenlerin uygulanıp uygulanmadığını değerlendirmektir. Bunun için eğitim - öğretim, çağa ve

² -Amerikan Heyeti Raporlarından Maarif İşleri, İstanbul, 1939, s. 17

ihtiyaca göre, çeşitli kademelerde olmaktadır. Bu kademeler, genel olarak, Temel Eğitim ve Öğretim, Orta Öğretim ve Yüksek Öğretim olarak belirlenmektedir³

Eğitim iktisadî gelişme ile o kadar sıkı bir surette alâkardır ki, bu iki mevzuu ayrı ayrı mütalaa etmek imkânsızdır. Denebilir ki vatandaşların istihsal kabiliyetini arttırmak için hükümetin karşılaşacağı en mühim mesele memleketin istihsal kuvvetinin tam verim ile işlemesini ve sarf edilen mesaiye karşılık azamî randıman elde edilmesini mümkün kılacak asrî usulleri, makine kullanmak hususundaki maharetin, muhtelif fen şubelerinin ve is tekniğinin öğrenilmesi için lüzumlu olan vesaitin teminidir. Maarifin başlıca maksatlarından olan bir nokta hiçbir zaman unutulmamalıdır: Maarifin yalnız okuyazar bir sınıf veya büyük miktarda âlim. Araştırmacı ve kültür sahibi vatandaşlar yetiştirmesi kâfi değildir; maarif, insanın dimağ ve hayatın maddî ihtiyaçlarını kâfi derecede temin edebilecek, aynı zamanda da, muktedir olduğu on yüksek gelişme derecesine erişmek için vakit ve vasıta bulabilecek bir surette terbiye etmelidir.

Türkiye'nin eğitim ve öğretimi bütün vatandaşlara yayma hareketi 1919-1923'te meydana getirilen siyasi ve toplumsal hareketle başlar. 29 Ekim 1923'te Cumhuriyetin ilan edilmesiyle yalnız siyasi sahada değil toplumsal sahada da ileriye doğru hareket yapılmıştır. Mademki eğitim ve öğretim her şeyden önce sosyal bir meseledir, o halde cumhuriyetin ilanından sonra kurulacak olan eğitim-öğretim sisteminde de köklü değişikliklerin yapılması söz konusu olacaktır. Yeni kurulan cumhuriyet idaresinde, eğitim ve öğretimi vatandaşların gündelik faaliyetleri haline getirmesi hususunda atılan adımlarda şuurlu hâkimdir. Yeni harflerin kabulü, ihtiyaç duyulan her alana okul inşa ettirmek ve öğretmen yetiştirme hususunsun geniş bir program halinde ele alınması yeni kurulan demokraside, eğitim ve öğretim işinin ciddiyetle ele alındığını gösteren önemli gelişmelerden bir kaçıdır.

Demokrasilerde eğitim ve öğretim, totaliter devletlerde olduğundan farklı olmalıdır. Demokratik bir idarede, eğitim ve öğretim şekil, kalite ve gaye bakımından farklıdır. Bundan başka demokrasilerde amaca varma yolları totaliter idarelerde tutulan yoldan farklıdır. Demokrasi ile idare edilen ülkelerde eğitim ve öğretim liderleri demokraside eğitim ve öğretim amacı üzerinde uzlaşmışlardır. Bu amacı dört başlık halinde toplayabiliriz.

- 1- Bütün vatandaşlar tahsil görmelidir ve bu tahsil okur-yazarlığın üstünde olmalıdır.
- 2- Eğitim ve öğretim, halkı demokrasiye değerlendirmeye sevk etmelidir.
- 3- Eğitim ve öğretim, halkın nefesine güvenen, kendi kendini idare edebilen şahıslar halinde gelişmelerini sağlamalı, hayatlarını kazanmalarına ve iyi yaşamalarına yardım etmelidir
- 4- Eğitim ve öğretim, toplumsal hayatta genç, yaşlı, herkesin ihtiyacını karşılamalı; bir cemiyette okulun mevcudiyeti o topluluğun yaşayışına tesir etmelidir.⁴

Cumhuriyetin devraldığı maarif kuvvetleri şunlardır: 5062 okul 12 437 öğretmen 358 548 öğrenci.⁵

³ -21.yüzyılda Türk Eğitim Sistemi, Ankara, 1999, s. 171

⁴ -Türkiye'de Köy Eğitimi ve Öğretimi, Ankara, 1956, s. 22

⁵ -T. B. M. M. • • TUTANAK DERGİSİ, Yirmi ikinci birleşim 24 XII 1946 Salı, s. 429

Cumhuriyet dönemiyle birlikte siyasal, ekonomik hukuki, kültürel değişimleri gerçekleştirildiğinden toplumun %10'u bile okuryazar olmadığı için, bunların halk kitlelerine benimsetilmesi ve kökleşmelerinde eğitimin oynayabileceği rol her zamankinden fazla anlaşılmış ve eğitime bu nedenlerle önem verilmiştir. Kadın eğitimine önem verilmiş, bu alanda büyük gelişmeler sağlanmış ve erkek-kız karma (karışık) eğitim kesinlikle gerçekleştirilmiştir⁶. (bu konular metin içerisinde rakamlar halinde verilmiştir.

15 Temmuz 1921'de Ankara'da toplanan maarif kongresi, yurdun her tarafından gelen 250'den fazla erkek ve kadın öğretmeni bir araya getirmiştir. Kongreyi Mustafa Kemal cepheden gelerek açmış ve çok önemli bir açış konuşması yapmıştır. Ayrıca öğretmenlerin teker teker elini sıkıştır. Kongrenin açılışına uzun bir başyazı yazar Hâkimiyet-i Milliye gazetesi, daha önce iki İnönü savaşını ve başlamak üzere olan Sakarya Savaşını kastederek, derki "Mustafa Kemal Paşa, üçüncü Yunan taarruzunun en ateşli zamanında Muallim Ordusunun gelecek vazifesiyle meşgul bulunuyordu. Bu asil yüce örnek Türk tarihinin benzeri ender bulunan kıymetli hatıralardan biri olacaktır."⁷

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi ve Ankara Mebusu Gazi Mustafa Kemal paşa'nın, Birinci Devre dördüncü İçtima senesini açış konuşmasında maarif konusunda şu bilgileri vermiştir: (1.3.1339/1923)

"Efendiler! Maarif hususundaki bir senelik mesaimiz dahi pek parlak olmamakla beraber muhat olduğumuz müşkülâta ve bilhassa fıkdanı vesaite nispetle oldukça kabili temas neticeler vermiştir. Maarif Vekâletine geçen bir sene zarfında mütareke ve cidal devrelerinin vilâyet merkezlerinde kapalı bıraktığı darülmualliminlerden on üçünün tekrar açılması, muhtelif livalarda yeniden on yedi zükûr (erkek), bir inas (kız) sultanisi teşkilâtının ikmali, altı erkek, iki inas idadisi küşadı gibi müspet işler görülmüştür. Bütün sene mekteplerdeki muallim boşluğunun doldurulmasına çalışılmış, memaliki müstahlasla mekteplerine kudreti tedrisiye ve hamiyeti milliyesi mücerrep muallimler gönderilmiş, İstanbul ve Anadolu'da mevcudu kalmayan talimatnamelerin en lüzumlularından bir kısmı bastırılarak Maarif idarelerine irsal edilmiştir. Geçen sene bütün vilâyet ve livalardaki Maarif kütüphanelerine meccanen birçok kitaplar sevk edilmesi ve şüheda çocuklarına on beş bin kadar kitap dağıtılması da şu mesai silsilesine ilâve edilebilir. Bu esnada muntazaman içtimaatına devam eden Telif ve Tercüme Heyeti, ahalinin ve erbabı tettebbuun muhtaç olduğu asardan on beş kadar kitap telif ettirerek bunlardan bazılarını matbaaya vermiştir. Efendiler! Şimdiye kadar yapılabilen şeylerin maarifi umumiyyeye ait ihtiyacatımızdan binde birini bile tatmine kâfi olmadığını itiraf etmek hakikat perestlik levazımındandır.

Mamafih harbin bilhassa maarif idaresi ve mektepler üzerinde gösterdiği tesirâtı fevkalâde karşısında temin edilebilecek muvaffakiyetlerin ancak temin edilebilenlerden ibaret kalacağını tasdik etmek de insaf perverlik şiarı addolunmak lâzım gelir. Cephelerdeki zabitan saflarından

⁶ -Akyüz, a.g.e. s299

⁷ -Akyüz, a.g.e. s. 292

boşalan yerlere mektepler, gençliğin yüksek ve münevver unsurlarını vermiştir. Bu iki kere kıymetli anasırın mekteplerimizin tedris kürsülerine avdet edeceği ve cephelerde sarf olunan mühimmatın kısmen mekteplerimizde harita ve kitaba tahavvül edeceği tam bir sulh ve sükûn devresinden sonradır İd maarif idaresi o kürsüler üzerinde cehle karşı sarsılmaz bir istihkâm vücuda getirecek ve istikbali oradan fetih ve teshir edecektir. Efendiler! Terbiye ve tedriste tatbik edilecek usul, malûmatı, insan için fazla bir süs, bir vasıtai tahakküm yahut medeni bir zevkten ziyade maddi hayatta muvaffak olmayı temin eden amelî ve kabili istimal bir cihaz haline getirmektir. Maarif Vekâletiniz bu esasa ehemmiyet vermektedir. Amelî ve şamil bir maarif için hududu vatanın merakizi mühimmesinde asri kütüphaneler, nebatat ve hayvanat bahçeleri, konservatuarlar, darülmesaiyer, müzeler ve sanayii nefise meşherleri tesisi lâzım olduğu gibi bilhassa şimdiki teşkilâtı mülkiyeye nispetle kaza merkezlerine kadar bütün memleketin matbaalarla teşhizi icap etmektedir. Bütün bu güzel şeylerin bir an içinde vücuda getirilmesi gayrimümkün olmakla beraber mümkün olduğu kadar az zaman zarfında bu neticelerin istihsali ehemmiyetle şayanı temennidir. Memleketin darülfünun ve serbest meslekler hayatında takip edeceği yolu en asri bir zihniyetle idrak eden iyi bir darülfünun heyetine ve bir hayli meslek ve fikir adamlarına malik olduğumuzu kemali şükran ile tezkâr edebiliriz. Darülfünun istiklâli tabiîsi dâhilinde serbest meslekler verdiği istikameti gittikçe daha mükemmel bir hale iysal edecek vesaiti mânevîyeye maliktir. Yeni sene zarfında memleketimizde ilk ve orta tahsilin mümkün mertebe ıslahı için Anadolu on beş darümuallimîn mıntikasına ayrılacaktır. Buralarda tam devreli birer sultani mektebi ile iki yüz talebelik bir darümuallimîni iptidaî, bir de darümuallimat bulunacaktır. Bu mekteplerin terbiye ve tedrisat heyeti takriben altmış kişiye baliğ olacaktır. Bu suretle memleketin muhtelif aksamında kuvvetli anasırdan mürekkep birer merkezi irfan kurulmuş olacaktır.

Efendiler! İptidai tahsilin muhtaç olduğu müessesattan biri de leylî iptidai mektepleridir. Hükümetin son zamanlardaki tetkikat ve müşahedatı her tarafta leylî iptidailere karşı umumi bir temayül hâsıl olduğunu göstermiştir. Birkaç vilâyetin küçük yavrularını bir yere toplamının vahdeti terbiye, yurt sevgisi ve kardeşlik üzerinde icra edeceği tesir meydandadır. Bu sebeple Maarif Vekâletiniz bu mekteplerin açılmasını her türlü vesaitle teşvik edecektir.

Efendiler! Mekteplerde tedrisat vazifesinin şayanı itimat ellere teslimini evlâdı memleketin o vazifeyi kendine hem bir meslek, hem bir mefkure addedecek fazıl ve muhterem muallimler tarafından yetiştirilmesini temin için muallimlik, sair serbest ve yüksek meslekler gibi, tedricen terakkiye ve her halde temini refaha müsait bir meslek haline konulmalıdır. Dünyanın her tarafında muallimler cemiyeti beşeriyetin en fedakâr ve muhterem unsurlarıdır. Vatanın fedakâr evlâtlarından mürekkep olan muallim ve müderrislerin terfih ve ikdarına ait olarak ihzar edilen kanun lâyihası yakında Meclisi Âliye arz edilecektir.⁸

⁸-T. B. M. M. ZABIT CERİDESİ, Birinci içtima, 1.3.1339 Perşembe, XXVIII, s. 12-13

3 Mart 1924 Pazartesi günü Seriyeye ve Evkaf ve Erkânı Harbiye Umumiye vekâletlerinin ilgasına dair kanun teklif edilerek kabul edildi ve aynı tüm öğretim kurumlarını tek çatı altında toplayan kanun teklifi de Meclise sunularak kabul edilmiştir. Konuyla ilgili teklif ve kanun aşağıda belirtilmiştir.

Saruhan Mebusu Vasıf Bey ve rüfekaşının Tevhidi tedrisat hakkında Kanun Teklifi.
Riyaseti Celileye⁹

Bir devletin irfan ve maarifi umumiye siyasetinde milletin fikir ve hissî itibarıyla vahdetini temin etmek için tevhidi tedrisat en doğru, en ilmî ve asrı ve her yerde fevayit ve muhasenatı görülmüş bir umdedir. 1255 Gülhane Hattı Hümayunundan sonra açılan Tanzimatı Hayriye Devrinde saltanat ^ münderisei Osmaniye tevhidi tedrisata başlamak istemiş ise de buna muvaffak olamamış ve bilâkis bu hususta bir ikilik bile vücuda gelmiştir. Bu ikilik vahdeti terbiye ve tedris noktai nazarından birçok mızır neticeler tevliid etti. Bir millet efradı ancak bir terbiye görebilir. İki türlü terbiye bir memlekette iki türlü insan yetiştirir. Bu ise vahdeti his ve fikir ve tesanüt gayelerini külliyyen muhildir. Teklifi kanunumuzun kabulü takdirinde Türkiye Cumhuriyeti dâhilinde ve bilumum irfan müessesatının mercii yegânesi Maarif Vekâleti olacaktır. Bu suretle bilcümle mekâtipte bundan böyle Cumhuriyetin irfan siyasetinden mesul ve irfanîyatımızı vahdeti his ve fikir dairesinde ilerletmeye memur olan Maarif Vekâleti müspet ve müttehit bir maarif siyaseti tatbik edecektir. Teklifimizin bugün derakap ve müstacelen müzakeresiyle kanuniyet kesbetmesini Heyeti Celileden rica ederiz. (Teklif 58 imzalıdır)

2 Mart 1340

Tevhidi tedrisat hakkındaki teklifi kanunu¹⁰

Madde 1- Türkiye dâhilindeki bütün müessesatı ilmiye ve tedrisiye Maarif Vekâletine merbuttur.

Madde 2- Seriyeye ve Evkaf Vekâleti veyahut hususi vakıflar tarafından idare olunan bilcümle medrese ve mektepler Maarif Vekâletine devir ve raptedilmiştir

Madde 3- Seriyeye ve Evkaf Vekâleti bütçesinde mekâtip .ve medarise tahsis olunan mebalîğ Maarif bütçesine nakledilecektir

Madde 4- Maarif Vekâleti yüksek diyanat mütehasşısı yetiştirmek üzere Darülfünunda bir İlahiyat Fakültesi tesis ve imamet ve hutebet gibi hidematı diniyenin ifası vazifesiyle mükellef memurların yetişmesi için de ayrı mektepler küşadedecektir.

Madde 5- Bu kanunum neşri tarihinden itibaren terbiye ve tedrisatı umumiye ile müştakil olup şimdiye kadar Müdafaa-i Milliyeye merbut olup askerî rüştü ve idadilerle Sıhhiye Vekâletine merbut olan darüleytamlar bütçeleri ve heyeti talimiyeleri ile beraber Maarif Vekâletine rapt olunmuştur. Mezkûr rüştü ve idadilerde bulunan heyeti talimiyelerin ciheti irtibatları âtiye ait

⁹-T. B. M. M. ZABIT CERİDESİ, İkinci içtima, 3.3. 1340 Pazartesi, VII, s. 25

¹⁰-T. B. M. M. ZABIT CERİDESİ, İkinci içtima, 3.3. 1340 Pazartesi, VII, s. 25

olacağı vekâletler ararımından tahvil ve tanzim edilecek ve o zamana kadar orduya mensup olan muallimler orduya mispetlerini muhafaza edecektir.

Madde 6- İşbu kanun tarihi neşrinden itibaren muteberdir.

Madde 7- İşbu kanunum icrayı ahkâmıma İcra Vekilleri Heyeti memurdur.

Maarif Vekili Saracoğlu Şükrü Bey'in 28.2.1341/1925 tarihinde bütçe görüşmeleri sırasında eğitimle ilgili şu bilgileri aktarmıştır:

Ana kucağından ve aile ocağından sonra müşterek terbiyeyi, müşterek hissi ve müşterek tahsili verecek olan bu mektepler, memleketimizde hayli tenevvü ediyor. Evvelâ leyfî iptidailerimiz var, saniyen öksüz yurtlan dediğimiz darüleytamlarımız var, saniyen liselerimizin ve orta mekteplerimizin ilk sınıfları mevcut, rabian bazı muallim mekteplerimizin tatbikat sınıfları, mevcut ve nihayet İdarei Hususiyelerin ilk mektepleri ve en son da ekalliyetlerin, ecnebilerin mektepleri ve biraz da hususî eşhas tarafından açılan ilk mektepler mevcuttur.

Bilirsiniz ki, memleketimizde ilk tahsil meccani ve mecburidir. Binaenaleyh Maarif Vekâleti her şeyden evvel ilk tahsil çağında bulunan vatan yavrularına bu meccaniyeti ve bu mükellefiyeti temin etmekle mükelleftir. Memleketimizde yekdiğerinden çok farklı mekteplerimizin içinde tahsil eden çocukların yekûnu alettakrip 300 bin kadardır. Hâlbuki her milletin nüfusu bugün hiç olmazsa bir milyon çocuğun mektebe devam etmesi lâzım geliyor. Görülüyor ki, daha şu ilk basit ve sade rakam, Maarif Vekâletini ve hatta bütün memleketi alâkadar eden çok mühim bir mesele karşısında bulunduruyor ki 0 da; ilk tedrisat meselesidir. Acaba vatan için hayatî olan bu mühim meseleyi halledebilmek için elimizde mevcut mekteplerden hangisini numune ittihaz ederek, hangi mekteplerin yolundan giderek, bu büyük ve mühim meseleyi halle yaklaşacağız.

İlk tahsil mekteplerinden olan leyfî iptidailerimiz, büyük ihtiyaç karşısında, ilk tedrisat meselesinin azameti karşısında, çok aciz, çok zavallı bir silâhtır. Bu millete çok pahalıya mal olan ve hatta arz ettiğimiz gibi ihtiyacımızın büyüklüğü karşısında bir nevi lüks mahiyetini alan mekteplerdir. Kadrosu tamam olmuş bu kabil bir mektep bu millete senevi 15-20 bin lira arasında bir masrafa mal olacaktır. Demek ki iki bin köyümüzde bu mekteplerden birer tane açacak olursak, tekmiil Türkiye'nin bütçesinin lâakal yarısını buna sarf etmek icap edecektir. Öksüz yurtlarına gelince efendiler! Bunlar da kendi maksatları dâhilinde müfit olmağa çalışan mekteplerdir. Fakat biraz evvel arz ettiğim leyfî ilk mektepler gibi, bunlarda çok pahalıya mal olmaktadır. Beş altı bin çocuğumuzu okutmak için bugün bir, bir buçuk milyon liraya yaklaşan bir masraf yapmak mecburiyetinde kalıyoruz. 100 - 150 bin çocuğu okutmak için 100 - 150 milyon liralık bir bütçe ile karşılaşmak mecburiyetinde kalacağız. Binaenaleyh görülüyor ki, gerek leyfî iptidailer yolu ve gerekse darüleytamlar yolu maarifi umumiye meselemizi halledebilmek için tıkalı bir yoldur.

İdarei Hususiyelerin (Özel İdarelerin) ilk mekteplerine gelince; ilk tedrisat meselesini bu yolda halletmek istemek; hiç şüphe yoktur ki en tabii bir yoldan bu meselenin" hallini beklemek demektir. Fakat efendiler! Vekâlette arkadaşlarla yaptığımız tahkikatta şu neticeye dahil olduk ki, bu dahi nihayeti uzun bir bekleyişten ibaret olacaktır. Yaptığımız hesaba nazaran mevcut olan

muallimlerden hiç birisi meslekten ayrılmamak ve hatta ölmek şartıyla bugünkü Muallim Mekteplerimizin çıkaracağı muallimlerin kâffesini behemehâl bu işe hasretsek; Türkiye'ye lâzım olan mekteplerin muallimlerini ancak «64» senede hazırlayabileceğiz. Farzımuhal olarak bu muallimler elimizde mevcut olsa veyahut her hangi bir vasıta ile bu muallimleri elde etmek kabil olsa, gene halli çok müşkül olan büyük bir mesele karşısında kalıyoruz. O da: îdarei Hususiyelerin maarife hasr ve tahsis ettikleri paradan lâakal (4) veya (5) misli fazla bir masraf yapmak mecburiyetinde kalacağız ki bu da lâakal (40) milyondan aşağı olmayan bir meblâğa balığ olmaktadır. Efendiler! Bilhassa geçenlerde kabul ettiğiniz Yol Kanunundan, ilk mektep muallimlerine kabul ettiğiniz zamaimden, hatta aşarın ilgisiyle o verginin almış olduğu renkten sonra; mahallî maariflerinden fazla bir inkişaf beklemek pek haksızca bir intizar olacaktır.¹¹

Efendiler! Görüyoruz ki, ilk tedrisat meselesini halledebilmek için, bugün elimizde bulunan yolların veya hepsinden giderek neticeye varmak imkânı yoktur. Bendeniz ve arkadaşlarım şuna kani olduk ki; ilk tedrisat meselesini bir an evvel halledebilmek için başka tipte bir mektep yani (Köy mektebi) namiyle çok az zaman isteyen ve çok az para ile meydana getirilmesi mümkün olan bir tip mektep yapmak mecburiyetindeyiz. Efendiler Bugün küçük bir köyden imamları, hatipleri, mektepleri, hocaları için fedakârlık istemek, o köye tahammül edemeyeceği bir yükü yükletmek demektir. Hâlbuki sureti ciddiyede hazırlanmış, köylü hayatından pek çok yükselmemiş, aynı zamanda şehrin ihtiyaçlarıyla meluf olmamış muallimlerimiz hazırlanacak olursa, arz ettiğim vazaif tamamen bir veya iki kişi tarafından yapılabilir ve şu surette bu mekteplerin bizden talep ettikleri masraf hayli azalır.¹²

Bundan başka İsveç, Norveç gibi hayatı ve halkın dağınıklığı itibariyle bize benzeyen memleketler ilk tedrisat meselesini seyyar muallimlerle halletmişlerdir. Eğer biz de demin arz ettiğim köy mekteplerini biran evvel vücuda getirir ve bunlardan sekiz on tanesini güzel bir surette teçhiz edilmiş bir vaziyete sokar ve güzide ve seyyar bir halde yetişecek muallimlerin tedrisi ve nezareti altında bırakacak olursak, istediğimiz maksadı elde etmiş olacağız. Bu kabil köy mekteplerinde lâzım olacak muallimleri bir an evvel yetiştirebilmek için, bendeniz gelecek seneden evvel yetiştirebilmek için; darüleytam mektepleriyle imam ve hatip mekteplerinin bir kısmını bu cihete imale etmek istiyorum.¹³

Orta tedrisat namı altındaki mekteplerimiz şunlardır: 19 lisemiz beş tane askerden müdevver lisemiz, 24 muallim mektebimiz, altı tane meslek mektebi, 26 tane imam hatip mektebi ve 60 tane orta mekteplerimiz vardır. Liselerimiz gerek programları ve kadroları ve gerek heyeti idare ve talimiyeleri itibariyle her halde dünyadaki arkadaşlarıyla yan yana gelecek bir surettedir. Yalnız liseler meselesinde meccaniler tipi mevcuttur ki, bu meccanilerle ücretliler arasındaki nispet 1 /4 olacak iken, birçok zamanlardan' beri bu nispet tecavüz edilmiş, aşağı - yukarı leylî kısmının meccanileri, ücretlilerle adeden müsavi denecek bir dereceye varmıştır. Binaenaleyh bu

¹¹-T. B. M. M. ZABIT CERİDESİ, Altmış altıncı içtima, 28.2.1341 Cumartesi, XV. s. 14-15

¹²-T. B. M. M. ZABIT CERİDESİ, Altmış altıncı içtima, 28.2.1341 Cumartesi, XV. s. 16

¹³-T. B. M. M. ZABIT CERİDESİ, Altmış altıncı içtima, 28.2.1341 Cumartesi, XV. s. 16

meccanileri nısıf nısıfa iblâğ etmek veyahut mevcut çocuklardan bir kamını kollarından tutuk atmak lâzım gelir. Fakat hiç şüphe yoktur ki tahsilde bulunan bir çocuğun Heyeti Celileniz dışarıya atılmasını arzu etmez. Binaenaleyh bizzarure meccanilerin adedini ücretlilerle müsavi bir hale ifrağ etmek mecburiyetindeyiz. Bu münasebetle şu ciheti arz edeyim ki, biz bu efendilere yalnız orta tahsillerini yaparken yardım ediyoruz. işte ya bu yardımı bütün bütün kaldırmak yahut âli tahsillerini ikmal edinceye kadar devam ettirmek mecburiyeti var. Yoksa bugünkü yarım tedbir, yarım muavenet bir çocuk için müfit olacağı yerde muzır olmasına da sebep olabilir.¹⁴

Muallim ve mekteplerimiz ihtiyaç karşısında-belki gayri kâfidir; elimizdeki anasır bunların adedini ihtiyacımız nispetinde tezyide müsait değildir. Bugün bu mektepler gerek heyeti talimiye ve gerek programları itibariyle çok iyidir. Yalnız yine vekâletteki arkadaşlarla konuştuğumuz zaman şöyle bir gayeye vâsıl olduk: Beş sene zarfında mektebi ikmal ederek doğrudan doğruya muallimliğe giren efendiler, gençler, henüz kâfi derecede benliklerine malik olmadan ve kâfi derecede itimadı nefis edemediklerinden, güttükleri kasaba ve köylerde âlelekser vardıkları muhit tarafından belü mas ediliyorlar. Onun için muallim mekteplerinin bilhassa son sınıflardaki dersleri âlettedriç aşağı sınıflara doğru tenzil etmek ve son sınıfta birkaç dersten sonra bir sene mütemadiyen staj yaptırmak ve bulunduğu şehirlerdeki iyi muallimlere refakat ettirmek suretiyle kendilerine benlik, şahsiyet, bir varlık vermek ve badehu kasabalara, köylere izam etmek istiyoruz. Ancak o zaman bihakkın “Forme” bir şekilde bulunacakları için, vardıkları yerde buldukları muhite uymak değil, buldukları muhiti arkalarına takmak kudretini gösterebileceklerdir.

Meslek mekteplerimiz koskoca Maarif Vekâletinden maalesef 6 rakamı ile tahdit edilecek kadar azdır. Mersin'de Ticaret Mektebimiz, keزالık Aydın'da da bir tek Sanayi Mektebimiz vardır. Meslek mektepleri mevzubahis olduğu zaman, hatırımıza şimdiye kadar memleketimizin bu hususta sarf etmiş olduğu mesainin niçin lâzım olan' semereyi vermediği mevzubahis oluyor. Meslek adamı yetiştirmek gayesiyle her vilâyette, bilhassa İstanbul'da doğrudan doğruya meslek adamı yetiştirilmek azmiyle birtakım mektepler açılmıştır. Fakat bu açılan mekteplerin aşağı yukarı yetiştirmiş olduğu talebelerin yüzde doksanı, belki daha fazlası derhal memuriyet peşine takılmış ve öğrenmiş oldukları sanatı memlekette hayat sahasında istimal ederek hayat adamı olacakları yerde, memuriyete, müstehlik sınıfı arasına karışmaya doğru bir temayül göstermişlerdir.

İmam ve hatip mektepleri; Maarif Vekâleti bu mekteplerin bu memlekete nasıl en ziyade müfit olacağını düşündü. Biraz evvel arz ettiğim sebepten naşi, bu mekteplerin mühim bir kısmının, açılacak olan köy mekteplerine muallim yetiştirebilecek bir şekle ifrağını derpiş etti. Diğer bir kısmını da doğrudan doğruya Darülfünun ilahiyat ' şubesine mahreç olabilecek bir vaziyete ifrağ etmek istiyoruz. Bu da, mevcutlarına bir veya iki sınıf ilâvesi suretiyle veyahut bu mektep mezunlarının bilâ imtihan liselerin edebiyat kısmına girmesi hakkını tanıyarak doğrudan doğruya Darülfünunun İlahiyat şubesine mahreç yapmayı düşünüyoruz.¹⁵

¹⁴ - T. B. M. M. ZABIT CERİDESİ, Altmış altıncı içtima, 28.2.1341 Cumartesi, XV. s. 16

¹⁵ -T. B. M. M. ZABIT CERİDESİ, Altmış altıncı içtima, 28.2.1341 Cumartesi, XV. s. 17-18

Efendiler! Bundan sonra sıra yüksek tedrisata geliyor. Yüksek tedrisat meyanında doğrudan doğruya Maarif Vekâleti tarafından idare edilen mektepler, üç tanedir. Sanayii Nefise Mektebi, Yüksek Muallim Mektebi ve Mektebi Mülkiyedir. Bu mekteplerin her üçü, memleketin birtakım ihtiyaçlarını karşılamak için ciddiyetle çalışan ve Maarif Vekâletini ve zannederim Heyeti, Celilenizi memnun edecek müesseselerdir. Filvaki bu münasebetle Darülfünun hakkında dahi bir münakaşa kapısı açmak ve münakaşaya girmek icap ediyorsa da, Heyeti Celile tarafından kabul edilen kanunlar neticesi ve muhtar bir idareye ve muhtar bir bütçeye malik olan Darülfünun bütçesi ve Darülfünun müessesesi hakkındaki münakaşatı, kendi bütçesinin müzakeresine talik etmek zarureti vardı.¹⁶

1926 Yılı Eğitim Durumu:

Maarif Teşkilâtına Dair Kanun¹⁷ (Bu kanunun sadece Eğitim ve öğretimi düzenleyen maddeleri alınmıştır)

Birinci Madde-Türk dili ve buna müteallik bilcümle İlmî meseleler ile iştigal etmek üzere Maarif Vekâletinde bir Dil Heyeti teşkil edilmiştir. Heyet azalarının ne suretle tayin edilecekleri ve vazifelerinin hududu İcra Vekilleri Heyetince yapılacak bir talimatname ile gösterilir.

İkinci Madde-Münhasıran talim ve terbiye işleri ile iştigal etmek üzere Maarif Vekâletinde bir Talim ve Terbiye Dairesi İhdas olunmuştur. Bu daire bir reisin idaresi altındadır. Dairenin şubeleri ile teşkilâtını idare etmek üzere reisten başka azamî on mütehasıs bulunacaktır. Daireye lüzumu kadar memur tayin olunur. Daire Reisi Vekâletin; azalar, daire reisinin teklifi ve vekâletin inhası ile İcra Vekilleri Heyetince tayin olunur. Dairenin teşkilâtı ve vazifesinin hududu icra Vekilleri Heyetince yapılacak bir talimatname ile tespit ve tayin edilir.

Üçüncü Madde-Maarif Vekâleti veya diğer bir vekâlet tarafından açılmış veya lüzumuna göre açılacak mekteplerle bilumum hususî mekteplerin derecelerinin tayini Maarif Vekâletine aittir. Diğer vekâletlere merbut orta tedrisat derecesindeki mekteplerin programları alâkadar vekâletle Maarif Vekâleti tarafından müştereken yapılır. Yüksek tedrisat mekteplerinin programları - Maarif Vekâletinin mütalâası alınmak şartı ile - ait olduğu vekâlet tarafından tanzim ve Maarif Vekâletince tescil olunur.

Dördüncü Madde-Türkiye'de hiçbir mektep Maarif Vekâletinin ruhsat ve muvafakati olmaksızın açılmaz. Vekâletler muayyen tahsil dereceleri haricinde kendi memur ve mensupları için muvakkat kurs ve talimgâhlar açabilirler.

Beşinci Madde- İlk mektepler:

1. Şehir ve kasaba gündüz,
2. Şehir ve kasaba yatı,
3. Köy gündüz,
4. Köy yatı mektepleri.

¹⁶-T. B. M. M. ZABIT CERİDESİ, Altmış altıncı İctima, 28.2.1341 Cumartesi, XV. s. 19

¹⁷-T. B. M. M. ZABIT CERİDESİ, Yetmiş Dördüncü İctima 20 . 3. 1926 Cumartesi, XXIII, s. 270-286

Gündüz ilk mektepleri vilâyetlerin idare! hususiye varidatı ile açılır. Şehir ve kasaba yatı mekteplerini muhtaç ve kimsesiz çocuklara mahsus olmak üzere Maarif Vekâleti açar. Bu nevi mektepler aranılan şartları haiz olmak üzere vekâletin müsaadesi ile mahallî idareler ve belediyeler tarafından dahi açılabilir. Köy yatı mektepleri, mektebi olmayan köylerin ço. cıklarına mahsustur. Bu mektepler gerek umumî ve gerek hususî bütçelerle idare olunabilir.

Köy yatı mektebi idare ve talim heyetleri, çocukları köy hayatından ayırmayacak bir talim ve terbiye usulünü tatbik ile mükelleftir. Köy mekteplerinin tahsil müddeti en az üç senedir.

Altıncı Madde-İlk Tedrisat Mektepleri Maarif Vekâletinin müsaadesi ile açılır. Bunların programları İle tedris tarzlarının tayini ve murakabesi Maarif Vekâletine aittir. İlk tahsil çağındaki çocuklar meslek mekteplerine giremezler. İlk tahsil çağını geçirmiş ve hiç tahsil görmemiş çocukları kabul eden müesseseler bunlara ilk tahsili de vermeğe mecburdur. .

Yedinci Madde-Orta tedrisat mektepleri:

- 1- Liseler,
- 2-Orta mektepler,
3. İlk muallim mektepleri,
4. Köy muallim mektepleridir.

Sekizinci Madde-İlk, orta ve yüksek muallim mektepleri mezunları vekâletin göstereceği yerlerde sekiz sene hizmet etmeğe mecburdurlar. Bu müddet zarfında kendi isteği ile meslekten ayrılan muallim mektebi mezunlarının tahsilde bulundukları müddete ait mektep masraflarından hisselerine düşen miktarı, yüzde elli fazlası ile ve aslının faiziyle birlikte kendilerinden veya kefillerinden Tahsili Emval Kanununa tevfi kan tahsil edilir. Bu gibi muallim mektebi mezunları borçlarını ödemedikçe devlet dairelerinden hiç birinde kullanılamazlar. Mecburî hizmetten kaçan muallimleri badelihtar istihdam eden mali ve iktisadî müesseselerle ticarethaneler, bu tazminatı üzerlerine almış sayılırlar. Muallim mektepleri talebesinden tahsili isteği ile bırakanlarla muallim mekteplerinden şimdiye kadar çıkmış olanlar ve ecnebi memleketlerde devlet parası ile tahsil edenler aynı ahkâma tabidirler

Bu mekteplerden başka yüksek ve orta muallim mektepleri vardır. Yüksek muallim mektebi lise muallimlerini, orta muallim mektebi orta mekteplerle ilk ve köy muallim mekteplerinin muallimlerini ve ilk tedrisat müfettişleriyle tatbikat müdürlerini yetiştirir.

Dokuzuncu Madde-İlk tedrisat muallimlerinin maaşları en az on beş liradır. İlk tedrisat muallim muavinlerinin maaşları en az sekiz liradır. Orta tedrisat sabit muallimleri staj müddetinde iki bin kuruş maaş alırlar. Muallim unvanım kazandıktan tarihten itibaren maaşları iki bin beş yüz kuruşa iblâğ edilir. Orta tedrisat mevkut muallimlerinin maaşı bin beş yüz kuruştan başlar. Staj müddetinin nihayetinde bin yedi yüz kuruşa çıkarılır. Gerek orta, ve gerek ilk tedrisat sabit muallimlerinin maaşlarına her üç senede yüzde on beş ve mevkut muallimlerin maaşlarına yüzde on nispetinde zam icra edilir.

Maarif teşkilatına ait kanun görüşülürken devlet salnamesinden eğitim-öğretimle ilgili alınan veriler şu şekilde açıklanmıştır (1926 yılı itibarıyla)::

Yetmiş iki vilâyetimiz vardır. Bu vilâyetlerde ilk mekteplerimizin adedi kız mektep olarak (605), erkek olarak (4 270)'dir. Demek ki, ilk mekteplerin yekûnu (4 875)2dir. Bunların içerisinde liselerin ve orta mekteplerin ilk iptidâî kısımları dâhildir, ecnebi mektepler hariçtir. Bu 72 vilâyetle 4 875 mektepten iskân sahası olan on üç vilâyetteki: Bitlis, Van, Siirt, Diyarbakır, Muş, Genç, Dersim, Mamuratülaziz, Malatya, Ergani, Mardin, Siverek, Hakkâri; buralardaki mektebin miktarı kız (24), erkek mektebi (191)'dir. Toplamı (215). Ve bütün Türkiye'de (4 875) mektepten 215 mektep buralarda yani bu on iki vilâyetedir. Yetmiş iki vilâyetle 61 921 kız 266 263 erkek, toplam 328 183 talebe vardır.

Bundan isyan sahasına isabet eden şudur: 1 398 kız, 7 348 erkek yani 8 376 talebe vardır, İlk mektepleri terakki etmiş Saruhan Vilâyetinde belki bundan daha fazla talebe vardır. Erkek orta mektebi yetmiş iki vilâyetle 59 dur. Bunun 3 675 talebesi vardır. Bu 59 mektep içerisinde on iki vilâyetle isabet eden yedi tane orta mektep vardır, talebesinin mevcudu da 311'dir. İsyen sahasında bulunan vilâyetlerimizden Diyarbakır'daki bir lisenin 60 talebesi vardır.¹⁸ Kız lisesi ve orta mektebi yetmiş iki vilâyetle on altı tanedir. Bu isyan sahasındaki vilâyetlerde hiç bir tane yoktur. Erkek muallim mektebi, kız muallim mektebi yetmiş iki vilâyetle dokuz tane olup, talebenin mevcudu 1.228'dir, Diyarbakır'da bir tanedir. Tabii benim bunların içinde en ehemmiyet verdiğim ilk mekteplerdir. Bir Hakkâri vilâyetimiz vardır ki, arkadaşlar, bu Hakkâri vilâyetinde ilk mektepten hiç bir tane mektep yoktur. Geçen sene Nesturi olayları, bizi çok işgal etmiştir. Bu vilâyetle lise derecesinde mektebimiz yoktur. Sonra arkadaşlar ilk defa isyanın çıktığı genç vilâyetinde iptidâî mekteplerimizin miktarı sekizdir. Talebenin miktarı 170'tir. Arkadaşlar! İnsanın en büyük düşmanı cahildir derler. Neden cahildir? Çünkü cahil adamın muhakemesi yoktur, binaenaleyh cahil olan her şeyi yapar. Şu vaziyeti anladıktan sonra Maarif Vekâletimizin bu sahalara ne kadar ehemmiyet vermek lâzım geldiğini gösterir.

İlk tahsilde talebe yekûnuna 37.597'dir. Nüfusu umumimiz istatistikte 13 milyon küsurdur. Nispet aranırse binde nispeti yirmi sekizdir.¹⁹

1927 yılı bütçe görüşmeleri sırasında 12.4.1927 tarihinde konuşan Maarif Vekili Mustafa Necati Bey şu bilgileri vermektedir:

1926 senesinde umumî ilk tahsildeki terakki ise Heyeti Âliyenizi memnun edecek bir hailedir. 1341 senesinde Türkiye'deki ilk mektepler adedi (5655) muallim miktarı (10593) talebe miktarı (346 459) idi. Bu sene ise resmî ilk mektep miktarı 5887, muallim adedi 11766, talebe miktarı 385455'dir. Şu halde talebe miktarı yüzde 11 artmış, 228 mektep ve 543 sınıf veya şube açılmıştır. Türkiye'miz her sahada en seri hatvelerle ilerlemek mecburiyetindedir. Binaenaleyh hepimiz en yakın maziye nazaran ne derece ilerlemiş bulunduğumuzu hesap etmeye mecburuz. Maarif Vekili

¹⁸- T. B. M. M. ZABIT CERİDESİ, Yetmiş Dördüncü İctima 20 . 3 .1926 Cumartesi, XXIII, s. 266

¹⁹ -T. B. M. M. ZABIT CERİDESİ, Yetmiş Dördüncü İctima 20 . 3 .1926 Cumartesi, XXIII, s. 267

sıfatıyla ilk tahsilin şu bir sene zarfındaki bu inkişafımı memnuniyetle huzurunuzda tespit ediyorum. Muallimlerdeki tezayüdün sebebi ise kabul buyurduğunuz kanunlarla, muallimliği meslek haline getirmiş ve meslekten ayrılmış muallimleri tekrar mesleğe iade için vaz olunan kanuni tedbir ve muallimlerimizin refahına matuf kararlarınız ve meslektaşların umumi tesanütünden mütevellit manevî kuvvettir. Bu gelecek senelerde daha fazla olarak tekemmül edecektir. Bir parça sonra da arz edeceğim gibi imparatorluk devrinin çok mühmel bıraktığı ilk maarifin bu terakkisi elbet kâfi değildir. En kısa bir müddet zarfında bütün Türk çocuklarını okutmaya ve hakiki bir vatandaş için lâzım gelen umumî terbiyeyi vermeye mecburuz. Benim memnuniyetim, bu hedefe doğru yürümekte olduğumuz içindir. Yoksa varılacak hedefe o kadar yaklaşmış bulunmadığımızı tamamen biliyorum.²⁰

Efendiler, Türkiye maarifinin bulgun için en mühim meselesi bina ve muallim tedariki meselesidir. Geçen sene Heyeti Âliyelerinin kabul ettiği bir kanun bu meselenin iyi tarz dâhilime doğru en mühim 'bir hatve oldu. Muazzam inkılâbımız halkı n maarif iştiyakını o kadar artırmıştır ki bugün artık (çocuklarınızı tahsil ettiriniz)' demeğe hiç bir tarafta ihtiyaç yoktur. Yapılacak şey çocuklarımıza mektep ve muallim bulmaktır. Hâlbuki elimizdeki muallim mevcudu çok azdır. Kısa zamanda yüzlerce muallim yetiştirmek mecburiyetindeyiz. Onun için' muallim mekteplerine muhtacız, idarei hususiyelerden aldığımız yüzde onlarla inşaat dairesine getirdiğimiz mütehasısın tasvip edeceği planlar dairesinde hemen muallim mektepleri inşaatına başlayacağız. Ankara'da yapılacak olan muallim mektebi binasının münakaşası mayıs içinde bitecektir. Önümüzdeki bütçe senesi içinde vatanın muhtelif köşelerinde bir kaç muallim mektebi binasının yükselmiş olduğunu göreceksiniz. Bu yüzden onlar sayesinde mevcut muallim mekteplerimizin binaları tamir edildiği gibi levazımı dersiyeleri ve diğer zaruri teşhizatları da ikmal olunarak her biri tam teşkilâtlı yeni bir müessese haline getirilmiştir ve getirilecektir²¹.

Mustafa Necati Bey konuşmasında şu kıyaslamayı yapmıştır:

İmparatorluk ve Cumhuriyet Maarifi: Efendiler; Cumhuriyet feyzinin maarif hayatında ne derece parlak semereler vermekte olduğuna işaret etmek isterim. Fakat bunun için uzun uzadıya söz söylemeye ihtiyaç var mı? Elimizdeki bütçe layihasının Cumhuriyet ile imparatorluk maarifini mukayese eden levhasını lütfen bir kere daha tetkik ediniz. O vakit büyük inkılâbımızın bu sahada da yüksek tecellisini görerek münşerih olursunuz. Kemiyet itibariyle bu levhanın ifade eylediği mana ne kadar ehemmiyetli ise keyfiyet itibariyle de hakikat böyledir. Mekteplerin geçen devrelere nazaran seviye itibariyle düştüklerini, tedrisatın ciddiyet ve kıymetinden kayıp ettiğini söyleyenler vardır. Bu yoldaki hükümlerin esaslı müşahede ve tetkiklere iptina etmediğini, Cumhuriyet mekteplerinin bizi yetiştiren müesseselere nazaran her hususta şayanı iftihar bir manzarai tekâmül arz ettiklerini sarahaten söylemek mecburiyetindeyiz.

Efendiler; ilk veya orta tahsil itibariyle bugünkü mekteplerin seviyesi vaktiyle mevcut mekteplerle kabili kıyas bile değildir. Bir kere eski mektepler sadece okutma ve yazdırma mektepleri idi.

²⁰-T. B. M. M. ZABIT CERİDESİ, Elli birinci İctima, 12.4.1927 Salı, XXXI, s. 83

²¹-T. B. M. M. ZABIT CERİDESİ, Elli birinci İctima, 12.4.1927 Salı, XXXI, s. 86

Terbiyei umumiye, iyi vatandaş yetiştirmek fikri o zamanki Maarif Nezaretine hâkim prensiplerden değildi. Halbuki efendiler, herkesin malumudur ki, bugün yalnız süs gibi okuma, yazma öğreten ve tabii istidatları ve milli cemiyetin nefi için lazım gelen melekeleri öldüren müesseselere mektep denemez. Eski mektepler işte böyledir. Bunlar birçok istidat ve melekeleri imha bahasına okuma ve yazma öğreten yerler idi. Diğer cihetten bugünkü mekteplerin verdiği umumi malumatın vüsatı, keyfiyeti, bilhassa hayat itibarıyla kıymeti eski mekteplerin öğrettiği şeylerle mukayese olunamaz. Bugün dokuz, on yaşında bulunan bir mektep çocuğunu hayata lazım olan malumatı o kadar genişler ki, bundan on beş sene evvelki aynı yaşta çocukta bu derece bilgi bulmaya ihtimal tasavvur edilemezdi. Aynı zamanda eski mekteplere devam eyleyen çocuğun beyni hayat için tamamen faydasız bilgilerle o kadar doldurulmuştu ki, onun tazyiki altında faydalı malumattan bile istifadesine imkân yoktur. Bizim senelerce hayat sahnesinde yuvarlana yuvarlana öğrendiğimiz iptidai hakikatleri bugün mektep çocukları sıralarda hazmeyliyorlar. Eski mekteplerde verilen malumat bizi tabiatıyla mücadeleye sevk edecek, biz de hareket ve iş galibiyetini uyandıracak kıymetten arı idi. Eski hocaların verdiği malumat sadece belletilen şeylerdi. Bugünkü çocuk bellediğini kullanan, bellediği şey sayesinde kendine yol bulacak olan çocuktur. Efendiler, bu farkı daha fazla ileri götürmek zaittir. Bugünkü çocukların malumat vüsatını aynı yaşta dünkülerle insaf dairesinde mukayese eylerseniz attığımız hatvenin ehemmiyetini anlarsınız. Onun için bugünkü muallimlerin yüksek seviyesini ve kıymetini hürmetle selamlarım. Bazı müesseselerimizin Garp'taki emsalinden hiç dun bir vaziyette olmadığına işaret eylerim.²²

22 Nisan 1928 Pazar günü Maarif bütçesi görüşülürken, Maarif Vekili Mustafa Necati Bey, konuşmalarında maarifte meydana gelen gelişmeler hakkında şunları ifade etmiştir:

“Efendiler; demokrat olan her devlet için en esaslı vazife hiç şüphe yük ki her vatandaş için lâzım gelen asgari terbiye ve malumatı temin eyleyecek ilk tahsili en kısa bir zamanda tamim etmektir. Maarif Vekâletiniz, bu gayeye imkân 'mertebesinde süratle varmayı, mesaisine ilk hedef olarak tespit etti. Hâlbuki imparatorluk, devlet için en hayati bir gaye olan bu vazifeyi ihmal etmişti. Bu ihmali süratle telafi etmek için Cumhuriyet hükümeti ve muhterem seleflerim azami mesai sarf etmişler ve ilk tedrisat sahasında büyük bir inkişaf teminine muvaffak olmuşlardır.

Vicdanı âlilerinde bir inşirah tevlit edebilmek için müsaadenizle bu inkişafı tespit eden rakamları arz edeyim. *İlk Cumhuriyet senesinde yani »1923-19124 sene sinde bilumum resmi ilk mekteplerimizde talebe yekûnu 337 618 idi. Bu sente yani 1927 -1928 ders bonesinde bu rakam 423 263'e baliğ olmuştur. Yani dört sene evveline nispetle ilk mektep talebimiz ;% 26 nispetinde artmış bulunmaktadır. 19213 -1924 senesinde resmi ilk mekteplerimizin adedi 4 770 idi. Bu sene yani 1927 - 1928 senesi 6 060'a varmıştır. Aradaki farkı teşkil eden 1 290 mektep istiskar olunamayacak bir faaliyetin şahididir. Bir taraftan da dört sene içinde milletimiz memlekete 1 179 mektep inşa ve tamir ederek hediye ı etmiştir. Talebe ve mektep vaziyetini bu suretle tavzih*

²²- T.B. M. M. ZABIT CERİDESİ, Elli birinci içtima, 12.4.1927 Salı, XXXI, s. 90-91

ettikten sonra memleketimizin fedakâr ve faal uzuvları olan ilk mektep muallimlerinin vaziyetini de izah edeyim.

İmparatorluk devrinin daima ihmal ettiği genç muallim ordusu Cumhuriyetin teşekkülünden sonra hayatı içtimaiyemizdeki mevki tabiisini ahzetmiş bulunmaktadır. Meclisi Âlinizin kabul ettiği kanunlarla muallimlik bir meslek haline gelmiş ve muallimlerimizin refahına matuf kararlarınız muallimlerimizin manevi tesanütünü temin hususunda Cumhuriyet hükümetinin aldığı tedbirler sayesinde ki ilk mektep muallimliği göğsümüzü kabartacak bir şekilde taazzuv etmiştir.²³

İnkılâp yalpan, birçok eski müessese ve ananelerden sıyrılmak cehdini gösteren milletimizi az zamanda bu gayeye erdirecek ilk şart, mesleki yeterli mesleki bilgilerle donanmış 'muallim yetiştirmektedir. Alınan tedbirlerle bu vaziyet tanzim edilmiş ve azami on sene içinde tahsil çağında bulunan Türk çocuklarını okutacak muallimlerimizi yetiştirmek imkânı elde edilmiştir. Yalnız 1924 senesinde 2 846 muallim mektebi mezunu muallime malik olan maarif teşkilatımızın 1928 yılında 4 851 muallim mektebi mezunu muallimi göreve başlamıştır.

Muallimlerimiz gündüzleri vazifelerini ifa ettikten sonra geceleri de okumak yazmak bilmeyen ve tahsil çağını geçirmiş olan halkın okutulmasıyla görevlendirilmişlerdir.. Bu husus için bütçemize 12 000 lira tahsisat verilmiş ve hususi idare bütçelerinden 100 000 halk mektepleri tahsisatı olarak temin edilmiştir. Bunlarla 100 halk mektebi açılmış ve buralarda 45 000 genç cem edilebilmiştir.

1923 - 1924 senesinde-muallim mekteplerimizde (2 528) talebe mevcut iken 1928 senesinde bu miktar (5 151)'e balığ olmuştur. Bu suretle muallim namzedi talebemiz bir misli. Aynı 'bütçe ile bir misli tezayüdü temin etmek için muallim mekteplerimiz tanzim ve teksir ve muallimlerimizin ders saatleri tensik olunmuştur.²⁴

Maarif Vekili Mustafa Necati Bey, okullar hakkında da aşağıdaki açıklamalarına devam etmiştir.
Orta mektepler ve liseler (1928)

'İlik tahsilde olduğu gibi 'orta tahsil sahasında büyük inkişaf görmekteyiz. 1923 - 1924 senesinde o zaman maarif vekâleti idaresinde bulunan askeri liseler talebesi çıkarıldıktan sonra liselerimizde 2 677 talebe mevcuttu. Bu sene yani 1927 - 1928 ders senesinde ise bu rakam 7 386'ya balığ olmuştur. Şu halde % /160 nispetinde, yani bir buçuk mislinden fazla bir artış vardır. Orta mekteplere gelince 1923 -1924 senesinde bu mekteplerin talebe mevcudu 2 455 idi. Bu sene yani 1927-1928 senesinde ise 10 433 olmuştur. Demek ki bundan dört sene evveline nispeten bu mektepler talebesi dört mislinden fazla artmıştır. Bu fazlalığa rağmen orta mektep ve lise tahsili için maarif vekâletimiz dört sene evvelki tahsisattan fazla tahsisat almamıştır.

Teftiş işleri.

1928 yılında tedrisat ve idare müfettişlerimiz vasıtasıyla mekteplerimiz teftiş ettirilmiş ve sıhhiye teşkilâtımız vasıtasıyla de mekteplerimizin ahvali sıhhiyesi daimi bir kontrol altında bulundurulmuştur.

Beden terbiyesi:

²³ -T.B. M. M. ZABIT CERİDESİ, Altmış Dördüncü İnikat, 22 Nisan 1928 Pazar, III, s. 201

²⁴ -T. B. M. M. ZABIT CERİDESİ, Altmış Dördüncü İnikat, 22 Nisan 1928 Pazar, III, s. 202-203

Mekteplerimizde tedrisata ehemmiyet vermekle 'beraber gençlerim izin bedeni kudretlerini artırmak ve askeri bilgi ve kabiliyetlerinin yükseltmek ile de meşgul olundu. Bunun için Müdafaa Milliye Vekâleti ve Erkânı Harbiye-i Umumiye ile elde vererek liselerimizde ve muallim mekteplerimizde yeni nesle bu malumat verildi.. İzcilik işlerine ehemmiyet gösterildi.. Cılız, hastalıklı, atıl fertlerden mürekkep bir cemiyet yerine uyanık, faal ve tuttuğunu koparır gençler yetiştirmek için çalışıldı.²⁵

Gerek bu hususta çalışan asker arkadaşlarımızın ve gerekse talebemizin faaliyeti şayanı şükrandır. Yazın askeri kamplarda çadır altında silâhlarıyla çalışan bu gençliğin manzarası -hakikaten iftiharla göğüs kabartmaktadır. (Bozkurt Derneği) teşkilâtı kanunu ile mektep haricindeki gençlerin de tarzı hayata girmeleri sağlamaya çalışılmıştır..

1927 senesinde sarayına nakledilmiş olan sanayi nefise mektebinin gelişmesi için önemli çalışmalar yürütülmüş ve 1928 yılı içerisinde Sanayii nefise mektebi yeni binasında en modern bir şekilde hizmet vermiştir.. Avusturya'dan getirilen sanayi tezyini mütehassısından istifade edilmeye çalışılmıştır.

Neşriyat:

1928 yılı bütçesinde 1(25 000 lira) mektep kitapları döner sermayesi (25 000) lirada ilmi neşriyat döner sermayesi mevcuttur. Bunun haricinde talim ve terbiye heyeti işlerine tefrik edilen ayrıca 25 000 lira daha ödenek vardı.

1928 yılına gelindiğinde, her sahada mütehassıs muallimlere muhtaç durumda idik.. Bizim için Avrupa'ya geniş nispette talebe göndermek ve gelenlerden azami nispette istifade etmek hayati bir zarurettir. Gönderilen talebenin hakikiyle istifade etmesi için en kati tedbirler alınmıştı.. Gittikleri müesseseleri idare edenlerle daimi muhabere ve münasebette bulunarak talebemizin oradaki mesai yakından takip ediyordu. 1929 yılında bazı ilim şubeleri için yeniden Avrupa'ya fazla talebe gönderilmeye çalışılmıştır.²⁶

Reisicumhur Gazi Paşa'nın Milli Eğitim Hakkındaki 1 Kasım 1928 Tarihli

Nutukları

Muhterem efendiler; maarifte vaziyetimiz ve şimdiye kadar sarf ettiğimiz gayretleri bugünkü neticeleri bizi radikal tedbirler alabilecek bir seviyeye getirmiştik. Her istikamette doğru hedefleri bulmuş olan maarifimiz hususî takayyüt ve alâkanızla ve hepimizin ciddi gayretlerimizle az zamanda geniş neticeler vermeye namzettir. Maarifte süratle yüksek bir seviyeye çıkacak bir milletin hayat mücadelesinde maddi, manevi bütün kudretlerinin artacağı muhakkaktır. (alkışlar) Maarif faaliyetimiz ilk tahsilin fiilen umumi ve mecburi olmasını, memlekette terbiye birliğini, orta tahsilin iyi vesaitle teksif ve teshilini meslek tahsilinin ilk ve orta derecesinden en yüksek derecesine kadar memlekette teminini, yüksek tahsilin de adette olduğu kadar kıymette de bu asrın

²⁵ -T. B. M. M. ZABIT CERİDESİ, Altmış Dördüncü İnikat, 22 Nisan 1928 Pazar, III, s. 206

²⁶ -T. B. M. M. ZABIT CERİDESİ, Altmış Dördüncü İnikat, 22 Nisan 1928 Pazar, III, s. 208

ihtiyaçlarına kifayetini hedef tutmuştur (alkışlar). Her sene bu istikametlerde mühim mesafeler aldığımızı söyleyebiliriz.

Efendiler; Büyük Türk Milletinin evlâtlarını yüksek bir terbiye ve ihtisas ile yetiştirmek için sarf ettiği gayret ve emekler az değildir. Hususi ve umumi idarelerden Maarife tahsis olunan vasıtalar muhtelif vekâletlerden, orta ve yüksek tahsile sarf olunan gayretle, hasılı iktidarı olan ailelerin umumi ve hususi idarelerin Avrupa'da tahsili için sarf ettikleri himmetler, eğer memlekette resmen mesul olan muktedir alâkadarların takip ve nezaretleri altında temerküz ettirilirse alacağımız semerelerin çok daha ziyade ve geçireceğimiz inkişaf zamanının çok daha kısa olacağı muhakkaktır (Alkışlar). Bu mesainin Hükümetçe ve Büyük Millet Meclisinde lâayık olduğu ehemmiyetle mütalâası müstacel bir mübremiyet göstermektedir.

Aziz arkadaşlarım; her şeyden evvel her inkişafın ilk yapı taşı olan meseleye temas etmek isterim. Her vasıttadan evvel Büyük Türk Milletine onun bütün emeklerini kısır yapan çorak yol haricinde kolay bir okuma yazma anahtarı vermek lâzımdır. Büyük Türk Milleti cehaletten az emekle kısa yoldan ancak kendi güzel ve asil diline kolay uyan böyle bir vasıta ile sıyrılabilir. Bu okuma yazma anahtarı ancak Latin esasından alınan Türk Alfabetesidir. Basit bir tecrübe Latin esasından Türk harflerinin, Türk diline ne kadar uygun olduğunu şehirde ve köyde yaşı ilerlemiş Türk evlâtlarının ne kadar kolay okuyup yazdıklarını güneş gibi meydana çıkarmıştır.

Büyük Millet Meclisinin kararı ile Türk harflerinin katiyet ve kanuniyet kazanması bu memleketin yükselme mücadelesinde başlı başına bir geçit olacaktır. Milletler ailesine münevver, yetişmiş büyük bk milletin dili olarak elbette girecek olan Türkçeye bu yeni canlılığı kazandıracak olan Üçüncü Büyük Millet Meclisi yalnız ebedi Türk tarihinde değil, bütün insanlık tarihinde mümtaz bir sima kalacaktır. Efendiler; Türk harflerinin kabulü ile hepimize, bu memleketin bütün vatanım seven yetişkin evlâtlarına mühim bir vazife teveccüh ediyor, bu vazife; milletimizin kâmilan okuyup yazmak için gösterdiği şevk ve aşka bilfiil hizmet ve yardımlar etmektir. Hepimiz, hususi ve umumi hayatımızda rast geldiğimiz okuyup yazma bilmeyen erkek, kadın her vatanlarımıza öğretmek için tehalük göstermeliyiz, bu milletin asırlardan beri hallolunamayan bk İhtiyacı bir kaç sene içinde tamamen temin edilmek, yakın ufukta gözlerimizi kamaştıran bir muvaffakiyet güneşidir. Hiçbir muzafferiyetin hatları ile kıyas kabul etmeyen bu muvaffakiyetin heyecanı içindeyiz. Vatandaşlarımızı cehaletten kurtaracak bir sade muallimliğin vicdani hazzı mevcudiyetimizi işba etmiştir.

Aziz arkadaşlarım; yüksek ve ebedi yadigârınızla büyük Türk Milleti yeni bir nur âlemine girecektir.²⁷

Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki hakkında Başvekâletten mevrut (1/266) numaralı

Kanun Lâyhası ve Muvakkat Encümen mazbatası (I)

Riyasetti Celileye

²⁷-T. B. M. M. ZABIT CERİDESİ, Birinci İnikat. 1 Teşrinisani 1928 Perşembe, V, s. 4-5

Yeni Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki hakkında Başvekâletten varit olup Heyeti Umumiyece Encümenimize tevdi buyurulun 1 Teşrinisani 1298 tarihli ve (6/4346) numaralı Kanun Lâyihası esbabı mucibesi ile birlikte mütalâa ve tetkik olundu.

Lâyiha şimdiye kadar Türkçeyi yazmak için kullanılan Arap harfleri yerine Lâtin esasından alınan yeni Türk Harflerinin ikamesine ve bu harflerin resmi ve umumi bütün muamelât, tedrisat ve neşriyatta tatbiki zaman ve şeraitine müteallik ahkâmı hav| olup esbabı mucibesinde dermeyeran olunan delâil'vı mütalâat Encümenimizce de tamamıyla arit ve mu vaik görülmüştür ve lâyihanın aynen kabulüyle Heyeti Umumiyece arzına müttefikan karar verilmiş tir

Latin Harflerinin kabulü hakkındaki teklifin Meclise sunulmasıyla birlikte Başvekil İsmet Paşa şu konuşmayı yapmıştır. (1 Teşrinisani 1298 Perşembe)

İSMET PAŞA (Malatya) — Türk Harfleri Kanunu Lâyihası mevzuu üzerinde söyleyeceklerim açık ve kısadır. Büyük Reisi Cumhuriyetin işaret buyurdukları gibi Türk Harfleriyle Büyük Türk Milleti yeni bir nur âlemine girecektir. Biz buna samimiyetle ve vicdanî bir itimatla inanıyoruz teşebbüs, esasen milleti cehaletten kurtar besî ile bu milletin okuma yazma mücadelesine girmesi her tarafta büyük bir açılma, büyük bir kolaylık vermiştir. Bugünkü neslin ve büyük müceddet mebusların aldığı tedbirleri ve gördüğü işleri istikbalde yazmak için hazırlanan müverritlerin bir noktaya bilhassa dikkatlerini celp etmek isterim.

Hiçbir kanun lâyihası müzakere olunduğu anda cidden tatbik olunacağına ve büyük neticeler vereceğine bu kadar yakın emniyet vermemiştir. Yani hiçbir kanunun müzakeresi anında memlekette candan kabul olunacağına, cidden tatbik edileceğine, vâsi ve feyizli neticeler vereceğine bu andan daha ziyade kani olmak mümkün değildir. Sebebi vazıhtır. Çünkü böyle bütün bir milletin hayatında, fikrî ve manevî yaşayışına tesir edecek olan esaslı ıslah bütün millet içinde her köşede esaslı olarak işlenmedikçe teşebbüs edilmek çok cesaret ister. Teşebbüslerimizle memleketin her tarafında ne kadar esaslı bir ihtiyaca temas ettiğinizi açık olarak gördünüz.

Arkadaşlarım; bu harfler için millette gördüğümüz tehalük ve hüsnü kabul başlıca şu noktayı izah eder ki; o da milletin bir an evvel okuyup yazmak, cehaletten sıyrılmak için taşıdığı arzu derin, geniş ve samimidir. Demek millet, hepimiz böyle bir anahtara çoktan beri muntazır idik. ikincisi; kolaydır. Hiç ummadığımız muhitlerde, nasıl telâkki edileceğini tahmin edemeyeceğimiz yerlerde, uğraşmak istemeyen vatandaşlarımızda ilk iki, üç harfin ve bir iki saatlik uğraşmanın verdiği teşvik ile öğrenmek ümit ve kanaatini birden vermesindedir.

Arkadaşlarım; bu kolaylıktan hakikiyle istifade etmek ve bunun neticelerini birkaç sene içinde gözle görülür bir hale getirmek için, Hükümet ciddi mesai sarf edecektir. Hükümet, bütün memlekette millet mektepleri halinde, işinde, tarlasında, fabrikasında çalışan vatandaşların ayaklarının ucuna getirilen kolaylıkla öğretecek muallimlerle, kolay tedarik olunacak vasıtalarla bu yeni alfabeden tamamıyla istifade etmeleri için bütün mesaisini sarf edecektir. Bu mücadeleyi

muvaffakiyetle neticelendirmek için 'vazife münhasıran, hakikaten kendileriyle iftihar ettiğimiz muallimlerin değildir. Memurlarımız ve bu memleketin bütün münevver evlâtları bu sene, gelecek sene ve birkaç sene zarfında bu alfabe ile vatandaşların tamamen okuyup yazması için ellerinden geleni ifa edecektir.

Kanun layihası esas itibariyle umumi hayatı yeni alfabe ile yazı devrine suhuletle nakletmek için işe göre muhtelif devirleri göstermektedir. Biz bu devirleri ihtiyaca tamamen tetabuk edecek kadar dikkatli intihap etmeye çalıştık. Yakın bir zamanda umumi hayat ve muamelat yeni yazı ile cereyan etmeye başlayacaktır. Tabii bugün elimizde kullanmakta bulunduğumuz bir çok matbu vesikalar vardır ki, o vesikaların değiştirilmesine kadar faaliyet şubesinin cinsine göre muhtelif müddetler konulmuştur. Buna da zaruret vardır. Bu Kanun layihası ile Türk Milletinin fikri hayatına yeni bir devir açıyorsunuz. Bir sözü tekrar ederek maruzatıma nihayet vermek isterim. O da tedbirin hayırlı ve faydalı olduğuna cidden ve samimen inanışımızdır. Büyük işlerde samimi inanmak, o işin muvaffakiyetle neticelenmesi için muhtaç olunan başlıca kuvvettir. Bu kuvvet o kadar mühimdir ki, bunun karşısında yenilmeyecek zorluk ve aşılmayacak tümsek yoktur²⁸

1929 - 1930 birinci sınıf 129,479

1930-191 ikinci sınıf 60.788 % 53,1 Azalma/Eksilme

1931-19 32 üçüncü sınıf 12.081 % 14,4

Genel düşüş:% 67,5, Şehir mektepleri daha iyi bir vaziyette değildir, zira 1927 - 28 senesinde birinci sınıfa kaydolan 61.197 talebeden beş sene sonra mektepte ancak 22,548'i yani % (35'i kalmış ve ancak takriben 17.500 ü mezun olmuştur.

1930 Yılı Bütçe Görüşmelerinde Maarif Vekili Cemal Hüsnü Bey, Eğitim-Öğretim Hakkındaki verdiği bilgi şöyledir

Geçen sene (1929) ilk tedris sahasında yüz yirmi beşi şehirde altmış beşi köyde olmak üzere yüz doksan yeni mektep açtık. Muallim mekteplerimizden çıkan sekiz yüz doksan muallimi de memleketin muhtelif yerlerine şevkettik. Talebe adedi bilhassa harbi umuminin gösterdiği buhrandan sonra mütemadiyen artmaktadır. Mektep kapılarını çalan yeni Türk nesli günden güne çoğalmaktadır. Bunların hepsini tamamen mektebe alamamaktan çok müteessiriz. Fakat çok büyük işleri başarmış olan Cumhuriyet Hükümetinin nihayet bütün memleket çocuklarına tamamen ilk tahsili vermeğe muvaffak olacağına memleketin istikbalde iktisadî inkişafı bunu temin eyleyebileceğine şüphe etmiyorum. Geçen sene mektep talebesi evvelki seneye nazaran on yedi bin yetmiş kadar artmıştır. Cumhuriyet Hükümetinin meşrutiyete nazaran ilk tahsil hayatında yaptığı terakkiyi bilhassa şükranla yat etmek lâzım gelir. Cumhuriyet Hükümeti memleketi her sahada nasıl boş bir şekilde tevarüs etti ise maarif sahasında da vatani tamamen bakımsız bulmuştur. Cumhuriyet Hükümeti memleket idaresini ele aldığı zaman memlekette bulunduğu ilk mekteplerin adedi (2622) den ibaretti. Cumhuriyet gerek buna ve gerek muallimlerin adedine de bir

²⁸- T. B. M. M. ZABIT CERİDESİ, Birinci İnikat. 1 Teşrinisani 1928 Perşembe, V, s. 7-8

o kadar daha zammetmiş ve talebe iki misline yakın bir miktara balığ olmuştur. Bu fark yalnız kemiyet itibari ile olmuş değildir. Terakki bilhassa keyfiyet noktasından tebarüz etmiştir. Eski mahalle mekteplerinin tedrisatı yerine meslekî bilgileri muntazam muallim mekteplerinde almış ve memleketin dört tarafına dağılmış şuurlu, gayretli ve feragat sahibi genç muallimlerimiz yeni nesli yetiştirmeğe çalışıyorlar. Programlarda yapılan tadilâtta çok esaslı surette yeni neslin talim ve terbiyesini takviye etti. Bu gün elimizde bulunan 13 bin muallimin (6844)'dü doğrudan doğruya muallim mektebi mezunlarıdır. Gerek bu rakam, gerek memleketin mektebe muhtaç olan yerleri düşünülürse muallim yetiştirmek hususunda ne kadar mesai sarf etmemiz lâzım geldiği derhal anlaşılır. İlk tahsilin inkişafı idarei hususiyenin malî kuvvetine muallâktır. İdarei hususiye bütçeleri memleketin iktisadî vaziyetiyle beraber inkişaf ettikçe ilk tahsil vaziyetimiz de inkişaf edecektir. Bu gün memlekette mevcut çocuklarımızın adedi bir milyon üç yüz bini bulmaktadır. Her memlekette ilk tahsil yaşında yani 7 - 16 yaş arasında bulunan çocuklar tahminen nüfusun yüzde onunu teşkil ediyorlar. Bizde aynı nispeti alırsak bir milyon üç yüz bini bulacağız. Bunun ancak (458 186)'sını okutmaktayız ki tahminen tahsil çağındaki çocukların (%33) nü teşkil eder. Bu netice bariz bir surette yeni neslin irfan hayatı itibariyle yapmakla mükellef olduğumuz vazifenin vüstini gösterir. Ancak yapacağından emin olan her kuvvetli insan ve cemiyete yakışacak surette biz bu vaziyeti de yeneceğimizden emin olduğumuz için meseleyi soğukkanlılıkla mevzu bahis edebiliriz. Bu nispeti köy ve şehre taksim edersek köylerde okuttuğumuz çocukların adedi %16, şehirlerdeki %53 tür. Yani başımızdaki komşu memleketlerin bu yolda sarf ettikleri mesai ile elde ettikleri neticeye göz gezdirmeyi her halde yeni neslin istikbali noktai nazarından ehemmiyeti haiz bir mesele addederim.²⁹

Orta tahsilde yine her sene lehimizde gittikçe büyük farklar görmekteyiz. Geçen sene orta tahsili takip eden talebe 4443 miktarında artmıştır. Yalnız lise sınıflarında bu tezayüt (589) a balığ oluyor. Yine Cumhuriyet Hükümetlerinin bu sahada eski Hükümetlere nazaran yaptıkları faaliyet azimdir. Kısa bir zamanda Cumhuriyet idaresi orta tahsile devam eyleyen talebe miktarını üç misline iblağ edebilmiştir. Kısa bir müddet olan on sene zarfında bütün memleketi yeniden imar etmek ve hatta idareyi tesis etmek mecburiyetinde kalan Hükümetlerin maarife atfettikleri ehemmiyeti şu rakamlar da gösterir. Cumhuriyet Hükümetinin ilk devrinde 6 822 talebesi bulunan orta mektep ve liseler şimdi 19 355 talebe okutmaktadır ki talebe miktarı üç mislini bulmuş demektir. Burada da komşularımızla ufak bir mukayese yapmaya müsaadenizi rica ederim. İlk tahsile müdavim talebeye nazaran bizim orta tahsilimizin nispeti yani ilk tahsili takip etmekte olan çocuklarımıza nazaran orta tahsili takip etmekte olan çocuklarımızın nispeti %8'dir. Liseyi takip eden çocuklara nazaran %1'dir. Bu nispet Bulgaristan'da lise tahsili için %3 Yunanistan'da orta tahsile nazaran %16 dır. Orta tahsilde en ziyade haizi ehemmiyet olan mesele muallim meselesidir. Bu gün orta tahsilimizin malik olduğu çok kıymetli ve feragatli muallimleri arasında yine tasfiye edilmesi lâzım gelen bazı arkadaşlar da vardır. 1401 orta muallimden (680) ni yüksek tahsil mezunudur. Şu halde azamî ehemmiyeti vererek bir taraftan keyfiyeti ıslah diğer taraftan da kemiyeti arttırmak

²⁹ - T. B. M. M. ZABIT CERİDESİ, Altmışınca İnikat, 18-V-1930 Pazar,, XIX, s. 104

lâzım geliyor. Yalnız orta tahsil meselesinde bilhassa nazarı dikkate alınacak şey orta tahsilin memlekette tenevvü edebilmesi esasıdır. Orta tahsili yalnız umumi malûmata hasreden memleketler ekseriyetle anarşik bir manzara arz ederler. Onun içindir ki orta tahsil müesseselerinin hedef itibarı ile tenevvü etmesi ve ticaret sanat ve ziraat gibi diğer meslek mektepleriyle takviye olunması memleketin muvazenesi noktai nazarından da en büyük ehemmiyeti haiz bulunmaktadır.³⁰

Meslekî tedrisatın tarihi çok yakındır. Diyebiliriz ki inkişaf halindedir. Mevcut Ankara, İzmir, Samsun, Adana, Trabzon gibi beş ticaret mektebimizin talebesi her sene mütemadiyen tezayüt etmektedir. Diğer kız ve erkek sanat mektepleri hakkında da aynı hükmü verebiliriz. Yalnız meslekî tedrisatın bilhassa Türkiye'miz için hayatî bir ehemmiyeti haiz olduğunu da Heyeti Celilenize tekrar arz etmek isterim. Darülfünunumuzdan geçen sene

(332) talebe mezun olmuştur. Bu seneki talebe mevcudu da (2365)'dir. İstiklâl harbinden sonra geçirdiğimiz muhtelif Buhranlar nazara alınırda darülfünunumuzun: talebe miktarının azlığının sebebi anlaşılır. Liselerimizin mezunlarının miktarı arttıkça Darülfünuna devam edenlerin miktarı da artacağına şüphe yoktur. Avrupa'daki mevcut talebemiz de günden güne çoğalmaktadır. Orada tahsilini ikmal eyleyen gençlerle orta tahsil ve muallim mekteplerimizin tedris kuvvetini takviye edeceğiz. Şimdiye kadar Avrupa da (263) talebemiz vardır. Yalnız geçen (1929) sene 60 talebe gönderilmiştir. Geçen devrelerin en mühim vakası malûmu Âliniz Türk harflerinin kabulü olmuştur. Büyük kurtarıcının 10 ağustos nutku ile Heyeti Celilenizin

1 teşrinisani 1928 tarihli kanunu ile kabul edilen yeni harfler bu gün artık memleketimizde tamamen yerleşmiştir. Yeni harfler hiç Şüphesiz memleket için medeniyet ve kültür noktasından bir dönüm noktasıdır.³¹

28.6.11932 tarihinde bütçe görüşmeleri sırasında Manisa Milletvekili eğitim konusunda şu açıklamalarda bulunmuştur.

Refik Şevket B. (Manisa) — Arkadaşlar, mevzulunuzu teşkil eden Maarif vekâleti bütçesi, milliyetçi, halkçı, cumhuriyetçi, (inkılâpçı lâik bir idealin tahakkuku için yegâne istinat ettiğimiz bir müessesedir. Maarif sistemimizin temel taşı, cehlin izalesidir. Maarifimizde her gün nispeten daha çok çocuk ve vatandaş okutacak, yetiştirecek bir program takip edilmektedir. Bu esaslı programın tatbikatında ne dereceye kadar muvaffak olunduğuna dair kendi noktai nazarımı dermeyer etmek ve ati için beklediğimize ait olan bazı mütalaalarımı bildirmek vazifesindeyim. Hükümetimizin tesisine muvaffak olduğu ve faydası günden güne anlaşılan ihşaiyat müdüriyetinin vermiş olduğu malûmattan istifade ederek Türkiye'nin beş senelik maarifi iptidaiye seyri hakkında bazı neticeler istihsal ettim. Aldığım neticeye göre; 24 - 25 senesi zarfında *Türkiye'de 5952 mektep varken, 29 - 30 senesinde bu mektep adedi 6 672 olmuştur. Beş senelik tezayüt 720' dir. Nispeti % 12'dir. Muallim adedi 24 - 25 senesi zarfında 12 982 iken, 29 - 30 senesi zarfında 16 229 ve nispeti*

³⁰ -T. B. M. M. ZABIT CERİDESİ, Altmışinci İnikat,18-V-1930 Pazar,, XIX, s. 105

³¹ -T. B. M. M. ZABIT CERİDESİ, Altmışinci İnikat,18-V-1930 Pazar,, XIX, s. 105-106

de % 25 olmuştur. Talebe adedi 24 - 25 senesinde 384 315 iken, 1930 senesi zarfında 479 442 ye varmıştır. Nispeti yüzde 24,9 dur İptidaî mekteplere vuku bulan masarif 24 - 25 senelerinde 5 810 630 lira iken, 30 senesinde bu miktar 15 921 343 liraya çıkmıştır ve binaenaleyh tezayüt % 170 olmuştur. Arkadaşlar, mektep adedinde beş sene içerisinde % 12 bir fark, muallim adedinde % 25, talebe adedinde takriben % 25 olmasına mukabil maarifi iptidaiyenin yetiştirilmesi ve ondan lâzım gelen faydanın istihsali için yapılan masraf senei sabıklara nazaran % 170 olmuştur. Bunun içerisinde muallim maaşlarına vuku bulan zam, ilk tedrisatın tevessüü, bir de inşa edilen mektepler vardır. Bu nispetler gösteriyor ki Türkiye kendisine çizdiği yeni maarif yolunda müterakkirfer şekilde yürümektedir ve elbette yürüyecektir. Onun hatvelerinin durması, idealin tevakkufu demektir. Bu tevakkuftan tabiatıyla müteessir oluruz. Yalnız çok şayanı teessür bir şekilde bilmekteyiz ki bu gün, bir zamanlar geniş bütçelerle yapılmış olan mektep tesisatımız, muallim miktarlarımız, mektebi yaşatmak için koyduğumuz menabiin azalması yüzünden, bazı mekteplerin kapanması ve bazı muallimlerin belki kendilerinden istifade edilmemesi ve iyi bir çare bulunmaz ve -•esası tedbirler alınmazsa ileride bu mütezayit istifadenin gittikçe azalmasına sebebiyet verecektir. Onun için Maarif vekâleti bu esaslı nokta etrafında esaslı bir tedbir almak lüzum ve vücubı karşısında bulunmaktadır ve bu gün Büyük Millet "Meclisine arz edeceği bütçe ile bu yürüdüğümüz yolda tevakkufa uğramamak için bizden ne lazımsa isteyecektir.³²

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 29.5.1934 tarihli toplantısında söz alan Manisa Milletvekili Süleyman Fikri Bey, Türk eğitim sistemi ve ilkokul öğretmenleriyle ilgili Milli Eğitim Bakanlığına şu soruları yönetmiştir.

Zor urumda olan ilkokul muallimlerin hulâsatan dilekleri şunlardır: 1 - Maaşlarının diğer Devlet memurları gibi muntazaman verilmesi, 2- Mesken bedelinden alacaklarının (imkân varsa) ödenmesi, 3- Terfilerinin salim bir şekle konması ve mukadderatlarının, maalesef bazılarının hislerine mağlûp olduklarını işittiğimiz, müfettişlerin ellerine tamamen terke dilmemesi, 4 - Tatillerde tetkik seyahati yaparak bilgilerini artırmak için, Devlet vesaitinden şimendifer ve vapurlardan, hiç olmazsa, nısıf ücretle seyahat edebilmelerine imkân verilmesi,

5 - Okuyacak meslekî ve ucuz kitap bulabilmek imkânının hazırlanması.

Arkadaşlarım, kendilerinden itimatla ve büyük bir ümitle bunları bihakkın başaracaklarına inandığım kıymetli vekilimizden bir kaç noktanın müsaadenizle izahını da rica edeceğim: 1 - Maarif ordusunun erkânı harbiye vazifesini ifa eden Millî talim ve terbiye heyeti, bu gün keyfiyet ve kemiyet itibariye, bu ordunun işlerini muntazaman başarmakta kendilerine kâfi bir yardımcı vaziyetinde buluyorlar mı? 2 - Orta ve yüksek tahsil gençliği neden bir kısmı hariçten gelen ve dış manzarası yaldızlı ve fakat özü çok zehirli olan cereyanlar önünde, maalesef, sürüklenmektedir. Ulu Gazimizin Türk gençliğine verdiği vazife, gösterdiği hedef malûmdur. Bu gençlerimizi, maatteessür bilmeyerek, anlamayarak sürüklenmekte oldukları bu muzır cereyanlardan kurtarmak, esas vazifelerine sevk etmek için ne yapılmaktadır? 3 - Mektep kitaplarımız hali hazır iktisadî

³²- T. B. M. M. ZABIT CERİDESİ, yetmiş ikinci inikat, 25 - VI - 1932 Cumartesi, s. 313

vaziyetlerimize asla uygun değil, çok pahalıdır. Bu sene kitapların ucuz satılması imkânı var mı? 4 - Memleketimiz çok geniş bir tarih sahnesidir. Geçmiş milletlerin bıraktığı çok kıymetli tarihî ve bedîî asar mevcuttur. Bu tarihî ve bedîî asarın meydana çıkarılması, tanzim edilmesi, muhafaza edilmesi için neler düşünülmekte ve yapılmaktadır, bunları yapacak elemanları var mıdır?³³ Yukarıda belirtilen sorulara Maarif Vekili'nin verdiği cevapta: Bilhassa ilkokul öğretmenlerinin maaşlarının genel bütçeden ödenmesi hususunda çalışmalar yapıldığı, bu durum gerçekleştiği takdirde terfi, tayin ve özlük haklarının da düzenleneceğini ifade etmiştir.

Aşağıdaki cetveller, bütün çocukların okula devamını ve devamın tahsili faydalı kılacak şekilde uzamasını şart koşan demokratik eğitim prensibini uygulamak için Türkiye'de sarf olunan gayretleri göstermektedir.

Türkiye Genelinde Okul-Öğretmen ve Öğrenci sayıları (Genel Toplam Olarak)³⁴

Yıllar	Okul	Öğretmen	Öğrenci
1935-36	6358	19879	770527
1936-37	6988	20061	810193
1937-38	6988	21557	879737
1938-39	8147	23598	959593
1939-1940	9753	26098	1070999

*Tedrisatı İptadiye Kanunu'na göre ülke dâhilinde tahsil çağındaki çocukların durumu ise şöyledir.*³⁵ (1935 yılı itibarı ile)

1-Aşağıdaki tabloda da görüleceği üzere ülkede okuma çağında 3 milyon 750 bin çocuk vardır Bu miktar genel nüfusun %21,0 kısmını teşkil eder.

2- Bu miktar çocuktan ancak 1 milyon 101 bin, yani %26.2 kısmı, ilk tahsili bitirmiş veya halen okula devam etmektedir.

3- İlk tahsile devam etmeyenlerin sayısı 2 milyon 650 bin kişi, bu toplam erkek çocuklarda %60,4, kız çocuklarda %75.7 nispetini vermektedir.

4- Varılan sonuçlar 1935 sayımı sonuçlarıyla eşleşmektedir. 1935 sayımı sonucunda tahsil çağındaki çocuklar hakkında toplanan rakamların verdiği nispetlerden ancak beş senelik artış farkı kadar sapma vardır.

5- 1935 yılından itibaren tahsil çağındaki nüfusun okuryazar nispeti daha çok kız çocukları lehine yükseliş göstermektedir.

Bin hesabiyle

³³-T. B. M. M. ZABİT CERİDESİ, Altmışınca inikat 29-T- 1934 Sah, XXII, s.434

³⁴ -BCA (Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi), Dosya: 030-10/25-140-3, s. 1

³⁵-BCA. Dosya: 030-10/25-141-1, s. 2

Türkiye Büyük Millet Meclisinin 26.5.1936 tarihli toplantısında Maarif Vekili Saffet Arıkan Bey, Türkiye'nin 1936 yılındaki eğitim-öğretim durumu hakkında şu bilgiler vermiştir:

Mf. V. SAFFET ARIKAN (Erzincan)-Sayın arkadaşlar,. Vatandaşa vereceğimiz bilgiyi maddi hayatında kendisine faydalı kılacak. Bizim esas prensibimiz budur. Bunun için takip ettiğimiz sıra da şudur: Evvela, bu noktai nazara, göre vatandaşa ne gibi malumat ve bilgi vereceğiz. İkincisi, bu bilgiyi hangi hoca vasıtası ile vereceğiz. Yani evvela bir program sonra bir muallim. Daha sonra da, yani bu iki esas mevcut olduktan sonra, mektep açmak sıra böyle geliyor. İkincisi: Memleketteki realite nedir, bu günkü vaziyet, durum nedir. Bunu tetkik edip buna göre tedbir bulmak. Bu günkü nüfusumuza göre, her yerde olduğu gibi umumi nüfusun % 12 sini ilk tahsil çağı olarak kabul edersek, *takriben 1 8501 000 çocuğumuz ilk tahsil çağındadır. Bu günse bir, kasaba ve köylerde 658 000 gocuk okumaktadır.* Görülüyor ki, bu mevcut okuması lazım gelen mevcudun üçte biridir. Bunu kasaba ve köye taksim edecek olursak takriben 370 000 i köy okullarında, 310 000 i de şehir mekteplerinde okumaktadırlar. Biz köylerimizi umumi nüfusumuzun % 75 i kabul edersek görülür ki, şehirlerde okuma çağında bulunan gocuklar % 68' dir. Köylerde ise, ancak % 25 i okumaktadır. Hakiki durum ve realite budur. Şimdi muallim adedine gecelim. *Bu gün ilköğretim muallimi olarak 13 834 muallimimiz vardır. Bunun (3 518) i erkek ve 3 515) i kadın olmak üzere (6 933) 'i şehirde muallimdir. Köylerde ise, (5 825) i erkek ve (1 076) 'i kadın olmak üzere (6 901) muallimimiz vardır. Bu muallimler 1165' i şehirde ve 5 186'si köyde bulunan mekteplerde tedrisat yapmaktadır.* Arkadalar; ilk muallim mekteplerinin bize takriben 650 kadar mezun verdiğini düşünürsek ve ilköğretim kadrosundan her sene tekaüt, istifa ve sair suretlerle çıkanlar bundan tenzil edersek elimize her sene takriben 300 - 350 muallim geliyor demektir.³⁶ Bu, normal senelerdedir. Beş bin köyde muallim bulundurabildiğimize ve memleketimizde 39 000 köy bulunduğuna göre daha mektebi ve muallimi bulunmayan 35 000 köyümüz kalıyor. Eğer biz bu 35 000 köye muallim bulmak için her sene çıkan 300 - 350 muallimi bekleyecek olursak takribi bir hesaplama bir asır beklememiz lazımdır. Demin arz ettiğim gibi, Bakanlık her şeyden evvel realiteyi göz önünde bulunduruyor. Köylerimizin nüfusu hakkında da size ufak izahat vereyim.

1927 istatistiğine göre köylerimizin nüfusunu beş kategoriye ayırmak mümkündür: *Birinci kategoriye; 514 köy, 1 200 den fazla nüfusu olan*

İkinci kategoriye; 1 427 köy, 800-1 000 nüfusu olan,

Üçüncü kategoriye; 5 500 köy, 400 - 800 nüfusu olan,

Dördüncü kategoriye; 16 000 köy, 150 - 400 nüfusu olan,

Beşinci kategoriye; 16 000 köy, vasatı olarak 150 den az nüfusu olan³⁷.

Arkadaşlar, görülüyor ki köyde açılacak bir sınıfın, haddi asgari olarak 40 kişi kabul etsek 32 bin köyde gocukların adedi 40 tan aşağıdır ve bazı yerlerde 15 ten bile aşağı düşmektedir. Bu vaziyet karşısında bütün köylerin muallim ve mektep ihtiyacını temin etmek hem zaman ve hem de çok

³⁶-T. B. M. M. ZABIT CERİDESİ, Altmış sekizinci inikat, 26- V- 1936 Salı, XI, s.245

³⁷-T. B. M. M. ZABIT CERİDESİ, Altmış sekizinci inikat, 26- V- 1936 Salı, XI, s.245

para ister. Onun için biz, bu günkü sistemin değiştirilmesi lüzumuna kani olduk. Muhterem arkadaşlar; düşündüğümüz şudur: Bu gün kahraman ordumuz bütün memlekete şamil ve başlarında binlerce zabiti olan bir mekteptir. Bahusus harf inkılâbından sonra orduda okuma, yazma bilenlerin miktarı yüzde 9' ni geçmiştir. Hele küçük zabıtlık yapmış olanlar bu gün köylerde mükemmelen muallimlik yapmaktadırlar. Bu son aylar zarfında bu işle alakadar olan arkadaşlarımız Ankara civarında sekiz, on koy gezdiler. Buralarda öyle elemanlara rest gelmişlerdir ki bunlar orduda küçük zabıtlık yapmış, okumak, yazmak öğrenmişlerdir. Bunlar köylerinde çocuklarını başlarına toplayarak onlara okuyup yazmayı öğretmektedirler. Bunlar bizim için çok kıymetli ve köyde oturan, köylü ile hemhal olan köylünün dertlerinden anlayan elemanlardır. Bu gibi unsurlardan istifa etmek istiyoruz. Bunların keyfiyette en iyilerini toplayarak ve Ziraat vekâleti ile teşriki mesai ederek yedi, sekiz aylık bir kurstan geçireceğiz. Bunlara verilecek vazife, köylüye okuyup, yazma, faize kadar basit hesap öğretmek, Türk tarihi ve coğrafya hakkında mücmel ve fakat temelli malumat vermek, aynı zamanda hayat bilgisi işini ve ziraat bilgilerini köylüye ameli olarak öğretmektir. Arkadaşlar, Yüksek heyetinizin her zaman düşüncesi köylünün kalkınması, refahıdır. Bunun için birçok kanunlar yapıyoruz. Fakat bunların bir kısmı köyün hududuna kadar gidiyor ve köylünün bilgisiyle hemahenk olmadığı için köyün kapısında kalıyor. Arz ettiğim gibi; muhtelif bakanlıkların çıkardıkları birçok kanunlar vardır; köylü ne bilsin ki bu kanunlarla aralarında bir ahenk hâsıl olsun. Bunun için vekâletlerden rica ettim. Bir komisyon toplandı ve bu komisyon köylüye ne öğretilmesi hakkında bir taslak hazırlamıştır.³⁸

Cumhuriyetin ilanında orta mekteplerde 9 800 talebe vardı. Bu talebeye mukabil 1 900 hoca vardı. şunu şükranla arz etmek isterim ki, bu gün orta mekteplerimizde 63 000 talebemiz vardır, fakat buna mukabil hocaların yekunu 2 100'i geçmemektedir, bir taraftan talebe miktarı 6-7 misli artarken hoca miktarı hemen hemen aynı rakamda kalmıştır. Bu yüzden hâsıl olan netice de bir muallim lisede on beş saat, orta mektepte on sekiz saat ders vermesi lazım gelirken, hocalara altmışar saat daha ders ilave edilmiş ve bu suretle ders saatlerini liselerde yirmi bir, orta mekteplerde yirmi dört saate çıkarmak mecburiyeti hâsıl olmuştur. Arkadaşlar, geçen sene orta mekteplere hücum eden, mektep isteyen talebelerin hepsini aldık. Buna mukabil muallimlere munzam dersler verilmesi mecburiyeti hâsıl olmuştur. Bu sene vaziyet daha fenalaşmıştır. Bu sene orta mektepleri ve liseleri gezmiş olan arkadaşlar bilirler ki, bilhassa nüfusu sıkışık olan yerlerde orta mekteplerimize artık bir fert koymağa imkân kalmamıştır. O kadar sıkışık ki, o kadar dolgun bir haldedirler. Bu sene orta mektepten takriben 9000 kişi çıkmaya namzettir. Bunların hepsinin çıktığını farz etsek bile ilk mekteplerimizin beşinci senelerinde 46 000 talebe vardır. Bu 46 000 talebenin geçen yıllardaki emsali gibi % 40 fire vereceğini dahi nazari dikkate alsak - ki tabii ben buna kalben kail değilim, hepsinin alınması taraftarıyım - bu fire dahi mevzubahis olsa demek ki 30 000 talebe orta mekteplere gitmek ihtiyacındadır. Bunun 9 000' i için yer açılrsa 21 000 talebe açıktır. Hakiki vaziyet budur. Bazı arkadaşlar mektep açalım diyorlar. Arkadaşlar bu günkü

³⁸-T. B. M. M. ZABIT CERİDESİ, Altmış sekizinci inikat, 26- V- 1936 Salı, XI, s.246

mevcut talebeyi 2 100 muallimle ve bazılarının ders saatlerini 27, 28 saate kadar çıkarmak suretiyle okutuyoruz. Hâlbuki buna 20 000 kişi daha katılacak ki, 370 dersane ediyor. Bunu da açmak mecburiyetindeyiz. Elimize geçecek olan gerek Avrupa'dan gelecek gerek Gazi Terbiye enstitüsünden çıkacak ve gerek muallim mekteplerinden yetişecek muallimlerin mevcudu 150 kadardır. Yani ihtiyacımız olan 7-8 yüz muallimin dörtte biri kadardır. Bunlar dahi elimize geçse vaziyetin ağırlığı tamamıyla tebarüz ediyor, zannederim. Arkadaşlar, eğer bakanlık mektep açmak hususunda biraz imsak gösterecek olursa güç vaziyetini takdir buyurursunuz - biraz istisna gösteriyorsa bunun sebebi budur. Hocasız bir mektep açıp oraya çocukları doldurmakta hiç bir fayda yoktur. Bilakis mektep görmüş telakki edilecek bir takım bilgisiz elemanların meydana gelmesine sebep olacaktır ki, buna da Heyeti Celileniz razı olmaz. Bu sene bunun için bulduğumuz bir usul de çift tedrisat yapmaktır. Yani öğleden evvel 4, öğleden sonra 4 saat okutmak. Zaten ortaokullarımızın ders saati 4 saattir. İki suretle, mektep binalarından ve mektep heyeti talimiyesinden heyeti müdüresinden istifade etmiş oluyoruz. Çok gayretli, hamiyetli ve fedakâr olan muallimlerimizden bir parça daha feragat isteyerek bu çocuklarımızı mektepte okutmak çarelerini araştırıyoruz. Buna rağmen bu sene sıkışık olan bazı yerlerimizde yine 10 - 12 orta mektep açmak lüzumu katidir. Mektep hocası bulmak için Hüsnü arkadaşın çok iyi bir noktaya temas ettiler. Buyurdular ki, ilköğretim muallimlerinden acaba orta mektep için hoca bulamayız? Arkadaşlar, bakanlık, çarenin bunda olduğunu birçok incelemelerden sonra anlamıştır. 4 - 5 ve 6 sınıflı ilk öğretmen mektepleri mezunlarından iki sene üç sene iyi sicil almış muvaffak olmuş muallimlerimiz için bir imtihan açmak istiyoruz. Bu imtihan haziran sonlarında yapılacaktır. Vilayetlerden aldığımız malumata göre takriben 1 200 kadar hoca bu işe namzettir. İmtihan neticesinde kaç kişi muvaffak olursa bunlardan ehliyetname almak isteyenleri, ehliyetname kısmına ayıracağız. İstemeyenleri de üç sömestri için Gazi Terbiye enstitüsünde kursa tabi tutacağız. Bunlar da burada, Gazi enstitüsünden çıkanlar gibi muameleye tabi tutulacaklardır. Bu suretle her sene 250 - 300 belki daha fazla, muallimi acele yetiştirmek suretiyle orta mekteplerin ihtiyacı karşılamaya çalışacağız. Bundan sonra liseye ait olması lazım gelen kıymetli elemanları da liselere teksif etmek imkânı elde etmiş bulunacağız. Bunun için bütçede bir fasıl vardır. Takriben 350 kadar muallimin Gazi Terbiye enstitüsüne gelip kurs görmeleri için tahsisat konmuştur³⁹

*Lisan meselesi hakikaten mühim bir meseledir. 935 yılında buradaki Dil, tarih fakültesinde lise ve orta mekteplere lisan hocası yetiştirmek için 30 talebe alındı, çalışmaktadırlar. Gerek burada, gerek İstanbul'dan yetişecek hoca miktarını arttırmak suretiyle çok olan münhalları kapatmağa çalışacağız. Spor işinde. Zaten biz spor işini ana işlerden telakki ediyoruz. Bunun için ordu, fırka ve maarif el ele vererek bu işi başarmağa çalışmaktayız.*⁴⁰

Maarif vekili S. Arıkan, 1937 yılı bütçe görüşmeleri sırasında 26.5.1937 tarihinde eğiti ve öğretimle ilgili şu konuları belirtmiştir.

³⁹-T. B. M. M. ZABIT CERİDESİ, Altmış sekizinci inikat, 26- V- 1936 Salı, XI, s.247

⁴⁰-T. B. M. M. ZABIT CERİDESİ, Altmış sekizinci inikat, 26- V- 1936 Salı, XI, s.24

MAARİF V. S. ARIKAN (Erzincan) Maruzatıma yüksek tedrisattan başlayacağım. Üniversitedeki ilk tesisinde mevcut 3000 idi. Bu sene (1937 de) 5000 ne yaklaşmıştır. Üniversitede yapılan ıslahattan birisi Hukuk fakültesinin görülen lüzum üzerine dört seneye iblağı ve Hukuk fakültesinin yanında bir iktisat fakültesinin açılması; Yüksek muallim mektebinin yanında da bir Pedagoji Enstitüsü'nün açılmasıdır. Görülen lüzum üzerine dedim; çünkü arkadaşlar, yüksek mekteplerin bu gibi programlarını senelere taksimini tedris heyeti yapar. Vaziyeti tetkik ve tespit eder, Bakanlık bunu inceler, eğer makul görürse kabul edilir. Sayın profesörler, hatta içimizde bulunan profesörler de dâhil olduğu halde toplanarak verdikleri netice: Bu günkü okunan malzemeye göre behemehal Hukuk fakültesinin 4 seneye çıkarılması zaruretidir. Bundan maada (Mülkiye mektebi), Siyasal bilgiler okulu da aynı suretle 4 seneye çıkarılmıştır. Geçen sene tahsis buyurduğunuz ödenekle Radyoloji enstitüsü kan tahlili enstitüsü, hayvanat ve nebatat enstitüleri ikmal edilmiş bulunuyor. Arkadaşlar; bizim fen ve edebiyat fakültelerinin yatılı kısmını ihtiva eden bir mektep vardır. Yüksek muallim mektebi. Bu mektep bize liseler için muallim yetiştiriyor.⁴¹

Bu sene, Evkafın Vefa'da başlayıp ta bitiremediği bir binayı satın alıyoruz ve bunu bir pansiyon haline getirerek 200 genci orada okutacağız.

İstanbul'daki Güzel sanatlar akademisini geçen sene de arz ettiğim gibi takviye etmek mevkiindeyiz. Bu sene Avrupa'dan mimari, heykeltıraşı ve resim için üç tane beynelmilel şöhretli uzman getirttik. Bu profesörler işe başladılar. Bunun tesiri ile ki, hem talebe adedi arttı, hem dersler daha muntazam bir hale girdi. Güzel sanatlar akademisi yanımda Türk tezyini sanatlar şubesi açıldı. Bizim muhterem uzmanlarımızdan yedi kişi de burada çalışmaktadır. *Rasathanenin* bazı noksanları vardı, geçen sene lütfedilen para ile ikmal edildi, marograf ve saire yapıldı. Bu sene de memleketimizde beynelmilel noksan kalmış olan manyetik hassasını tespit edici bir müessese vücuda getireceğiz.

Cumhur Başkanlığının buradaki Filarmonik orkestrası inkişafına devam etmektedir. Açılan konservatuar iki kısma ayrılmıştır. Birisi tiyatro, diğeri müzik kısmıdır. Tiyatro kısmına, iki sene olmak üzere 9 u kız, 16 si erkek olarak 25 talebe alınmıştır. Müzik kısmında daha ziyadedir.⁴²

Şimdi meslek mekteplerine geçiyorum. Bakanlığa merbut mektepler; *erkek sanat okulları, akşam erkek sanat okulları, kız enstitüleri, akşam kız sanat okulları kız ertik öğretmen okulu, orta ticaret okulları, birinci ve ikinci devreli ticaret liseleri, akşam ticaret okulları, yapı ustası okulu, terzilik ve kürkçülük okulu. Ceman yekûn on kategoridir.* Bunlardan erkek sanat okullarının Vekâlete geçtikten beri inkişafı şayanı memnuniyettir. Rağbet büyüktür ve talebe tehacümü ziyadedir. Hatta şunu bir taraftan memnuniyetle diğeri taraftan esefle kaydetmek isterim; geçen sene bu mekteplere 2127 talebe müracaat ettiği halde bunun ancak dörtte birini alabildik. Bu kadar rağbet vardı. Ankara'da sanat mektepleri için muallim yetiştirmek üzere bir mektep açıyoruz. 1935 - 1936 yılımda bu sanat mekteplerinde 1865 talebe, 189 öğretmen varken bu yıl (1937) talebe miktarı 2126 ya ve öğretmen miktarı da 200 e çıkmıştır ve bunlar bu sene zarfında 248 mezun

⁴¹-T. B. M. M. ZABIT CERİDESİ, Altmış beşinci inikat, 26 -V -1937 çarşamba, XVII, s.256

⁴² - T. B. M. M. ZABIT CERİDESİ, Altmış beşinci inikat, 26 -V -1937 çarşamba, XVII, s.256

vermiştir. Akşam erkek sanat okulları: İş sahasında çalışan fakat sistematik bir surette yetişmemiş olan işçileri akşam sanat okullarında okutarak bunların bilgilerini ve kabiliyetlerini arttırmak yolundayız. Bu gün bir iki yerde tecrübe ettiğimiz bu, İzmir ve Bursa'da olmak üzere beş tane olan bu enstitüler bu sene Kadıköy ve Adana'da da birer tane açılmak suretiyle yediye iblağ edilmiştir. Bu, kız enstitülerinin yaptığı hizmet hepimizce malum olduğu için fazla tasdi etmek istemem. Geçen ders yılında bunların talebe miktarı 1266 iken bu sene 1460 a çıkmıştır. Akşam kız sanat okulları: yurdun her tarafından böyle mekteplerin açılması için vuku bulan müracaatlar; bu mekteplere olan ihtiyacın ne kadar bariz ve acil olduğunu gösterir. Evvelce Ankara, İstanbul, İzmir ve Bursa'da olmak üzere yedi yerde müessesesti. Bu sene, geçen sene kabul buyrulmuş, olan tahsisatla, Adana, Afyon, Diyarbakır, Edirne, Erzurum, Konya ve Trabzon'da olmak üzere yedi tane kız aksam okulu açtık. Bunların faydalanan pek aşikârdır. Bu mekteplere devam edenlerin miktarı geçen yıl 3655 iken bu sene 6980 e. Geçen sene 37 mezun vermiştir. Bu sene ihtisas şubesi de açılmıştır.. Buradan çıkacaklar enstitülere doğrudan doğruya muallim olacaktır.⁴³

Ticaret liseleri: İzmir'de ve Ankara'da vardır. Üç tane orta ticaret okulu da Adana, Samsun ve Trabzon'dadır. Bunların talebesi 810 iken bu yıl 935 e çıkmıştır. Ankara'da bir yapı usta okulu vardır; bu günkü mevcudu 180'dir. Bunların tatil zamanlarında buradaki inşaatla her biri 200 - 250 kuruş, kadar bir yevmiye almaları kendilerinin ne kadar iyi yetiştiğini ve ne kadar arandığını göstermeğe kati bir delildir. Arkadaşlar, meslek mektepleri hakkında bu malumatı arz etmekten maksadım şudur; memlekette bu mekteplerin adedini sanayimizin inkişafına uyarak rasyonel bir şekilde yapmak istiyoruz ve adedi günden güne artmaktadır. Tabii bu, memnuniyete değer bir hadisedir. Orta mektep vaziyeti: orta mekteplerimizin, ihtiyacı 3 esasa istinat eder ve onlara ihtiyaç gösteri. Bunlar muallim bina, program ve kitapların tanzimi.⁴⁴

Esasen baslarken şükranla kaydettim ki, okuyan talebenin sayısı günden güne artmaktadır. Geçen yıl orta mekteplerde 75 229 vatan evladı varken bu sene 90 000 i aşacağını kuvvetle tahmin ediyoruz. Evvelce de arz etmişim ki muallim olmayınca, mektep açmakta fayda yoktur. Geçen sene kadromuza giren muallimlerle açılan fazla dersanelerin (ki adedi 209 a balığ oluyordu.) Bunların ihtiyacını temin ettikten maada ayrıca Bafra, Bakırköy, Bandırma, Beykoz, Çorlu, Fatih, İnebolu, İstanbul Süleymaniyesi, Kasımpaşa, Üsküdar, Karaköse ile Muş'ta birer orta mektep açmağa muvaffak olabildik.⁴⁵

Arkadalar, esas iş, köyü okutmak işidir. Hepinize takdim olunan şu pusulada görülür kü ki nüfusumuzun 3 799 000' ni kasaba ve şehirlerimizdedir. Nüfuslan 800 den fazla olan köylerde 2 388 000, nüfuslan 400 - 800 arasında bulunan köylerde 3 173 000 vatandaş oturduğu halde, nüfuslan 400 den aşağı olan 32 bin köyde 6 836 000 vatandaşımız bulunmaktadır. Bizim nüfusu 800 den fazla olan köylerde beş sınıflı mektep yapmak gayemizdir. Nüfusu 400 den aşağı olanlara gelince memleketin her tarafına yayılmış bulunan bu köyleri tabiat ve arazi itibariyle toplamağa

⁴³ - T. B. M. M. ZABIT CERİDESİ, Altmış beşinci inikat, 26 -V -1937 çarşamba, XVII, s.257

⁴⁴ - T. B. M. M. ZABIT CERİDESİ, Altmış beşinci inikat, 26 -V -1937 çarşamba, XVII, s.257

⁴⁵ - T. B. M. M. ZABIT CERİDESİ, Altmış beşinci inikat, 26 -V -1937 çarşamba, XVII, s.257

bilhassa yakın senelerde imkân yoktur. Buralarda Eğitimci usulünün tatbiki çok faydalıdır. Bazı arkadaşlar eğitimci kursta bazı arkadaşlar da köylerde gördüler. Sunu arz edeyim ki bunlar yarım kurs gördükleri halde şehir mektepleri ile boy ölçüşebildiler. Hatta bazı şehir mekteplerinden daha evvel olarak üç ayda, köylü çocukları, alfabeyi öğrenmişler ve okuma kitaplarına geçmişlerdir. Geçen sene yaptığımız deneme kursları ve yapacağımız kursları hazırlamakta bütün bakanlıkların Kültür bakanlığının çok değerli yardımları olduğunu arz etmeyi vazife bilirim. Bilhassa Ziraat vekâletinin alakalı ziraat memurlarının ve Ziraat vekâletinin yüksek mikyasta köylüye olan yardım ile bu iş çok kolaylaştırılmıştır. Vekâletlerin ve bilhassa Ziraat vekâletinde bu işte çalışan arkadaşların bu yardımlarını ve hizmetlerini anmak benim için büyük bir zevktir.⁴⁶

1940-1951 Yılları Arasında Türkiye’de Okul Çağında Çocuk Sayısı:⁴⁷

Yıl	Okul Çağındaki Çocuk Sayısı (7-16 yaş)		Okula Devam Edecek Çocuk Sayısı (7-16 yaş)	
	Erkek	Kız	Erkek	Kız
1940	2.039.363	1.713.909	661.179	294.380
1945	2.534.261	2.133.495	865.860	491.380
1950	-	-	1.003.452	294.787
1951	-	-	1.123.625	661.085

Okula Kaydolan Muhtelif Yaşlardaki Çocuklar

	İlkokul Çağındaki Çocuklar (7-12 Yaş)	Ortaokul Çağındaki Çocuklar(12-15 Yaş)	Lise Çağındaki Çocuklar (15-18 yaş)
1940	955.957	35.332	24.862
1945	1.508.633	65.608	25.515
1950	1.677.367	65.168	21.770

Bu cetveller incelendiğinde Türk eğitim ve öğretiminde bazı önemli konuları ortaya koymaktadır.

- 1- Okul çağındaki çocukların çok azı okula devam etmektedir. Devam edenlerin çok azı kızdır.
- 2- Fazla sayıda çocuk ilkokuldan sonra öğrenim hayatlarına son vermektedirler.
- 3- Türk çocukları arasında liseye devam edenlerin sayısı çok azdır.

Bu konuda araştırma yapan bir şahıs, devam konusu hakkında şunları tespit ettiğini ifade etmiştir: 100 ilkokul öğrencisinin ancak 8’i ortaokula devam etmektedir. 100 ortaokul öğrencisinden 28’i liseye girebilmekte ve 100 lise öğrencisinden 86’sı yüksek öğrenime devam edebilmektedir. Bu durum Türk maarif sisteminde ilkokulla ortaokul arasında olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

⁴⁶- T. B. M. M. ZABIT CERİDEŞİ, Altmış beşinci inikat, 26 -V -1937 çarşamba, XVII, s.258-259

⁴⁷ -Amerikan Heyeti Raporlarında: Maarif İşleri, İstanbul, 1939, s. 4

Çocuk ortaokula girdiği takdirde tahsiline devam imkânı fazlalaşmaktadır.⁴⁸ Bir defa liseye girdiği takdirde, onun yükseköğrenime devamı hemen hemen katılaşmıştır. Bunlar şehir okulları için ciddi meselelerdir. Köylerde ise büsbütün ehemmiyetlidir.

*1944-1945 Ders Yılı Başında Öğrenci Durumu*⁴⁹

Öğrenim çeşidi	1944-1945'te	1943-1944'te	Sayısı	Farkı %
İlköğretim	1.258.423	1.029.978	228.445	22.17
Ortaokullar	75.754	81.284	5.530	6.80
Liseler	28.763	29.653	870	2.93
Orta Meslek okulları	45.519	38.165	7.354	19.26
Fakülte ve Yüksekokul	19.983	18.734	1.249	6.66
Toplam	1.428.462	1.197.814	230.648	19.25

*1949-1950 ders yılından 1955-1956 ders yılına kadar İlköğretmen Okulları Sayısı ile öğrenci ve mezun sayısı*⁵⁰

Yıllar	Okul sayısı	Öğrenci sayısı	Diploma alanların sayısı	Düşünceler
1949-1950	29	15.797	2.007	-
1950-1951	31	16.306	2.472	-
1951-1952	31	15.812	2.674	-
1952-1953	32	15.798	1.085	x
1953-1954	34	16.246	2.970	-
1954-1955	34	16.496	3.445	-
1955-1956	40	17.609	--	-

x-Köy Enstitüleri öğretmen okulları ile birleştirilerek öğrenim süresi altı yıla çıkması nedeniyle mezun verilmemiştir.

Maarif istatistiklerine göre 1939-1940 ders yılı başında yapılan inceleme sonucuna göre maarif hareketlerinin son beş yıllık gelişmesini ortaya koymaktadır⁵¹.

⁴⁸ - Türkiye'de Köy Eğitimi ve Öğretimi, Ankara, 1956, s. 24

⁴⁹ -BCA.. Dosya: 030-10/75-142-7, s. 1

⁵⁰ -BCA. Dosya: 030-01/29-170-20, s. 1

⁵¹ - BCA. (Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi) Dosya: 030.10.0/25-140-3, s. 1

Öğretim Yılı	Okul	Öğretmen	Öğrenci
1935-1936	6358	19879	770527
1936-1937	6988	20061	810193
1937-1938	6988	21557	879737
1938-1939	8147	23598	959593
1939-1940	9753	26098	1070999

Tedrisatı İptadiye Kanununun bütün ülke dâhilinde tahsil çağındaki çocuk adedi bakımından toplanan bilgiler yukarıda tablo halinde verilmiştir.

Bu sonuca göre, bir değerlendirme yapılırsa şu durum ortaya çıkar:

1-Yine aşağıdaki tabloda da görüleceği gibi ülkede okuma çağında Üç milyon yedi yüz elli bin çocuk vardır. Bu miktar genel nüfusun %21.0 kısmını teşkil eder.

2- Bu miktar çocuktan 1946 yılı itibariyle ancak bir milyon yüz bir bin, yani 526,9 kısmı, ilk tahsili bitirmiş veya halen okula devam etmektedir.

1936/1937 Yılı ve sonraki Yıllar:

Maarif Vekili. SAFFET ARIKAN (Erzincan)- Maarif Bakanlığımızın ilk, orta hatta yiriksek tedrisat hakkında bu bir sene zarfındaki düşüncelerini kısaca arz edeyim. Bu suretle, zannederim, hatiplerin birçok suallerine de cevap vermiş olacağım. Arkadaşlar biz maarif isini evvela şu cepheden mütalaa ediyoruz. Vatandaşa vereceğimiz bilgiyi maddi hayatında kendisine faydalı kılmak.. Bizim esas prensibimiz budur. Bunun için takip ettiğimiz sıra da şudur: Evvela, bu noktai nazara, göre vatandaşa ne gibi malumat ve bilgi vereceğiz. İkincisi, bu bilgiyi hangi. hoca vasıtası ile vereceğiz. Yani evvela bir program sonra bir muallim. Dana sonra da, yani bu iki esas mevcut olduktan sonra, mektep açmak sırsa böyle geliyor. İkincisi: Memleketteki realite nedir, bu günkü vaziyet, durum nedir. Bunu tetkik edip buna göre gayeye tedbir bulmak. Bu günkü nüfusumuza göre, her yerde olduğu gibi umumi nüfusun % 12 sini ilk tahsil çağı olarak kabul edersek, takriben 1 8501 000 çocuğumuz ilk tahsil çağındadır. Bu gün şehir, kasaba ve köylerde 658 000 çocuk okumaktadır. Görülüyor ki, bu mevcut okuması lazım gelen mevcudun üçte biridir. Bunu kasaba ve köye taksim edecek olursak takriben 370 000'i köy okullarında, 310 000'i de şehir mekteplerinde okumaktadırlar. Biz köylerimizi umumi nüfusumuzun % 75 i kabul edersek görülür ki, şehirlerde okuma çağında bulunan çocuklar % 68'dir. Köylerde ise, ancak % 25' i okumaktadır. Hakiki durum ve realite budur. Şimdi *muallim adedine geçelim. Bu gün ilköğretim muallimi olarak 13 834 muallimimiz vardır. Bunun (3 518)' i erkek ve 3 515)' i kadın olmak üzere (6 933)' i şehirde muallimdir. Köylerde ise, (5 825)' i erkek ve (1 076)' si kadın olmak üzere (6 901) muallimimiz vardır. Bu muallimler 1 165'i şehirde ve 5 186'si köyde bulunan mekteplerde tedrisat yapmaktadır.*⁵² Arkadaşlar; ilk muallim mekteplerinin bize takriben 650 kadar mezun verdiğini

⁵²- T. B. M. M. ZABIT CERİDESİ, Altmış sekizinci inikat, 26- V- 1936 Salı, s. 245

düşünürsek ve ilköğretim kadrosundan her sene tekaüt, istifa ve sair suretlerle çıkanlar bundan tenzil edersek elimize her sene takriben 300 - 350 muallim geliyor demektir. Bu, normal senelerdedir. Beş bin köyde muallim bulundurabildiğimize ve memleketimizde 39 000 koy bulunduğuna göre daha mektebi ve muallimi bulunmayan 35 000 köyümüz kalıyor. Eğer biz bu 35 000 köye muallim bulmak için her sene çıkan 300 - 350 muallimi bekleyecek olursak takribi bir hesaplama bir asır beklememiz lazımdır. Demin arz ettiğim gibi, Bakanlık her şeyden evvel realiteyi göz önünde bulunduruyor. İzin verirsiniz köylerimizin nüfusu hakkında da size ufak izahat vereyim. *1927 istatistiğine göre köylerimizin nüfusunu beş kategoriye ayırmak mümkündür. Birinci kategoriye; 514 koy, 1 200 den fazla nüfusu olan, ikinci kategoriye; 1 427 koy, 800 . 1 000 nüfusu olan, üçüncü kategoriye; 5 500 koy, 400 - 800 nüfusu olan, Dördüncü kategoriye; 16 000 koy, 150 - 400 nüfusu olan, Beşinci kategori; 16 000 koy, vasati olarak 150 den az nüfusu olan. Arkadaşlar, görülüyor ki köyde açılacak bir sınıfın, haddi asgari olarak 40 kişi kabul etsek 32 bin köyde çocukların adedi 40 tan aşağıdır ve bazı yerlerde 15 ten bile aşağı düşmektedir.* Bu vaziyet karşısında bütün köylerin muallim ve mektep ihtiyacını temin etmek hem zaman ve hem de çok para ister. Onun için biz, bu günkü sistemin değiştirilmesi lüzumuna kani olduk. Muhterem arkadaşlar; düşündüğümüz şudur: Bu gün kahraman ordumuz bütün memlekete şamil ve başlarında binlerce zabiti olan bir mekteptir. Bhusus harf inkılâbından sonra orduda okuma, yazma bilenlerin miktarı yüzde 90'ni geçmiştir. Hele küçük zabıtlık yapmış olanlar bu gün köylerde mükemmelen muallimlik yapmaktadırlar. Bu son aylar zarfında bu işle alakadar olan arkadaşlarımız Ankara civarında sekiz, on koy gezdiler. Buralarda öyle elemanlara rast gelmişlerdir ki bunlar orduda küçük zabıtlık yapmış, okumak, yazmak öğrenmişlerdir. Bunlar köylerinde çocukları başlarına toplayarak onlara okuyup yazmayı öğretmektedirler. Bunlar bizim için çok kıymetli ve köyde oturan, köylü ile hemhal olan köylünün dertlerinden anlayan elemanlardır. Bu gibi unsurlardan istifa etmek istiyoruz. Bunların keyfiyetçe en iyilerini toplayarak ve Ziraat Vekâleti ile teşriki mesai ederek yedi, sekiz aylık bir kurstan geçireceğiz. Bunlara verilecek vazife, köylüye okuyup, yazma, faize kadar basit hesap öğretmek, Türk tarihi ve coğrafya hakkında mücmel ve fakat temelli malumat vermek, aynı zamanda hayat bilgisi işini ve ziraat bilgilerini köylüye ameli olarak öğretmektir.⁵³

Cumhuriyetin ilanında orta mekteplerde 9 800 talebe vardı. Bu talebeye mukabil 1 900 hoca vardı. Şunu şükranla arz etmek isterim ki, bu gün orta mekteplerimizde 63 000 talebemiz vardır, fakat buna mukabil hocaların yekûnu 2 100 geçmemektedir, bir taraftan talebe miktarı 6-7 misli artış olurken, hoca miktarı hemen hemen aynı rakamda kalmıştır. Bu yüzden hasıl olan netice de bir muallim lisede on beş saat, orta mektepte on sekiz saat ders vermesi lazım gelirken, hocalara altışar saat daha ders ilave edilmiş ve bu suretle ders saatlerini liselerde yirmi bir, orta mekteplerde yirmi dört saate çıkarmak mecburiyeti hasıl olmuştur. Geçen sene orta mekteplere hücum eden, mektep isteyen talebelerin hepsini aldık. Buna mukabil muallimlere munzam dersler verilmesi mecburiyeti hâsıl olmuştur. Bu sene vaziyet daha fenalaşmıştır. Bu sene orta mektepleri ve liseleri gezmiş olan

⁵³-.T. B. M. M. ZABIT CERİDESİ, Altmış sekizinci inikat, 26- V- 1936 Salı, s. 245-246

arkadaşlar bilirler ki, bilhassa nüfusu sıkışık olan yerlerde orta mekteplerimize artık bir fert koymağa imkân kalmamıştır. O kadar sıkışık ki, o kadar dolgun bir haldedirler. Bu sene orta mektepten takriben 9000 kişi çıkmaya namzettir. Bunların hepsinin çıktığını farz etsek bile ilk mekteplerimizin beşinci senelerinde 46 000 talebe vardır. Bu 46 000 talebenin geçen yıllardaki emsali gibi % 40 fire vereceğini dahi nazari dikkate alsak - ki tabii ben buna kalben kail değilim, hepsinin alınması taraftarıyım. Bu fire dahi mevzubahs olsa demek ki 30 000 talebe orta mekteplere gitmek ihtiyacındadır. Bunun 9 000'i için yer açılrsa 21 000 talebe açıktadır. Hakiki vaziyet budur. Bazı arkadaşlar mektep açalım diyorlar. Arkadaşlar bu günkü mevcut talebeyi 2 100 muallimle ve bazılarının ders saatlerini 27, 28 saate kadar çıkarmak suretiyle okutuyoruz. Hâlbuki buna 20 000 kişi daha katılacak ki, 370 dershane ediyor.⁵⁴ Bunu da açmak mecburiyetinceyiz. Elimize gelecek olan gerek Avrupa dan gelecek gerek Gazi Terbiye enstitüsünden çıkacak ve gerek muallim mekteplerinden yetişecek muallimlerin mevcudu 150 kadardır. Yani ihtiyacımız olan 7-8 yüz muallimin dörtte biri kadardır. Arkadaşlar, eğer bakanlık mektep açmak hususunda biraz imsak gösterecek olursa - siz vaziyetini takdir buyursunuz - biraz istisna gösteriyorsa bunun sebebi budur. Hocasız bir mektep açıp oraya çocukları doldurmakta hiç bir fayda yoktur. Bilakis mektep görmüş telakki edilecek bir takım bilgisiz elemanların meydana gelmesine sebep olacaktır ki, buna da Heyeti Celileniz razı olmaz. Bu sene bunun için bulduğumuz bir usul de çift tedrisat yapmaktır. Yani öğlen evvel 4, öğleden sonra 4 saat okutmak. Zaten ortaokullarımızın ders saati 4 saatir. bu suretle, mektep binalarından ve mektep heyeti talimiyesinden heyeti müdiresinden istifade etmiş oluyoruz. Çok gayretli, hamiyetli ve fedakar olan muallimlerimizden bir parça daha feragat isteyerek bu çocuklarımızı mektepte okutmak çarelerini araştırıyoruz. Buna rağmen bu sene sıkışık olan bazı yerlerimizde yine 10 - 12 orta mektep açmak lüzumu katidir.⁵⁵

1946 ve Sonraki Yıllara Eğitim-Öğretimdeki gelişmeler:

MİLLÎ EĞİTİ MBAKANI H. Â. YÜCEL (İzmir)-Cumhuriyetin kurulduğu 1923 senesinde bütçe heyeti umumiyesi 137 754 000 lira, Millî Eğitime ayrılan para 3 milyon, nispeti % 2,2 bundan on sene sonra 1933 yılında bütçe heyeti umumiyesi 182 milyon lira, Millî Eğitime ayrılan 10 360 000, nispet % 5,68 dir. Bu sene huzurunuz getirdiğimiz 1946 yılı bütçesi bütünü olan 990 milyon liraya 103 milyon lira nispet edildiği takdirde nispet % 10,4 e varır. Bu, teşkilâtımız için, benin için, sizler için ve millet için büyük bir bahtiyarlıktır;. 1945 in yedi aylık bütçesi 51 milyon lira idi. Bunu normal olarak 12 aya irca ettiğimiz zaman 87 450 000 lira tutar. 103 milyondan bunu çıkardığımız zaman 16 089 000 lira kalır ki, bu geçen senenin 12 aya irca edilmiş bütçesinin bu yılkinden farkıdır, fazlasıdır. Bu fasla 16 milyon liranın 13 910 000 lirası, yuvarlak bir hesapla 14 000 000 lirası teknik öğretim için ayrılmıştır. 225 000 lirası İstanbul Üniversitesinin giderlerine ilâvedir. Bilhassa burada kitap meselesi fakültelerin ayrı ayrı bütçelerinde belli rakamlar halinde tespit olunuyor ve üzerlerinde ciddî surette duruyoruz. 102 000 lirası yine Üniversitenin kadro olmadığından dolayı doçentlikten profesörlüğe terfi etmiş oldukları halde halâ doçentlikten maaş

⁵⁴ -T. B. M. M. ZABIT CERİDESİ, Altmış sekizinci inikat, 26- V- 1936, XI, s. 247

⁵⁵ - T. B. M. M. ZABIT CERİDESİ, Altmış sekizinci inikat, 26- V- 1936, XI, s. 248

almakta olanların maaş farkıdır. 157 000 lirası yeniden getirmeyi düşündüğümüz ve bir kısmı ile anlaştığımız ecnebi uzmanlara verilecektir. 130 bin lirası da, ilâve olmak üzere, orta Öğretim için ayrılmıştır. Bütçemizin heyeti umumiyesinde muhtelif öğretim dallarının giderleri şu suretle görülüyor:

Yüksek öğretim için 11 435 000

Orta öğretim için 12 575 000

İlköğretim için 25 923 000

Teknik ve meslekî öğretim için 34 963 000

Güzel Sanatlar için 1 200 000

Neşriyat için: 1 389 000, müzeler için, Bayındırlık Bakanlığındaki para hariç, 507 000,

Zat İşleri için: 1 31.2 000, aynı yardım ve yerinde terfiler için, 6 654 000. Diğer ufak tefek rakamlar vardır ki; onları arz etmiyorum.⁵⁶

Bütçemizin bütününe kısaca ve böylece söyledikten sonra, öğretim işlerimizin ayrı ayrı dallarını yine kısaca arz edeceğim. 1940 yılında ilköğretim işini bir programa bağlayan kanun, yüksek tasvibinize arz edilmeden önce, Türkiye'de 9570 ilkokul, 18 354 öğretmen, 900 000 öğrenci vardı. Aradan geçen altı yıl içinde okulların sayısı 14.984 e, öğretmenlerinki 26 288 ve öğrencilerin sayısı 1 358 000 e yükseldi.. Bundan evvelki 15 sene ile mukayese edildiği zaman farkları, arkadaşlarım kendileri kolayca bulurlar. Verdiğimiz mezunların sayısı da manalıdır. Daha evvelkileri tamamen bulamadığımız için 1928 - 1929 ders yılından 1938 - 1939 ders yılına kadar geçen 10 yıl içerisinde 262 000 ilkokul mezunu vermişiz. 1939 - 1940 ders yılından 1944 -1945 ders yılına kadar 478 000 mezun vermiş bulunuyoruz. Hemen iki misli. Senelerin mezun sayıları da aynı surette artmak durumundadır:

1932 - 1933 yılında 22 000

1938 - 1939 yılında 53 000

1944 - 1945 yılında 9 000 mezuna yükselmiştir.

Şimdi içinde bulunduğumuz ders yılına 1609 köye 1853 öğretmen vererek girmiş bulunuyoruz. 665 de ayrıca Sağlık memuru mezun verdik. Köylerde 875 yeni okul yapılmıştır. Tadil ve ilâvelerle okul haline getirilen binalar 851'dir. Tutarı 1786 dır. Ayrıca işlik 741, müstakil öğretmen evi 993 tür. Bütün köylerde yeniden okul, tadil ve ilâve suretiyle okul, işlik, müstakil öğretmen evi olmak üzere 3490 parça bina yapılmıştır. Bina yapımında kuraklık dolayısıyla 3 ilde sıkıntımız vardı; Konya, Çankırı, Ekişedir. Gerek Bakanlığımızdan, gerek illerden yapılmış olan yardımlarla Kırşehir ve Konya, programındaki işleri bitirebildi. Eskişehir 28 okuldan 28'zine başladığı halde yapılan yardımlara rağmen 15 okulu bitirebildi. Kalanı bu sene merkezden ve ilden yapılan yardımlarla bitirilecektir. İlkokul ve ilköğretim davasının güçlüğü yüksek tasvibinize beş buçuk sene evvel nail olmuş bulunan kanundan evvelki duruma bakılarak kolaylıkla anlaşılabilir bir keyfiyettir. Gerek Devlet memurları, idare âmirleri, gerek halk, ihtiyar heyetleri muhtarlar, hakikaten bir seferberlik manzarası arz edecek şekilde birbirlerini sıkıştırarak çalışmaktadırlar.

⁵⁶-T. B. M. M. TUTANAK DERGİSİ, On yedinci birleşim, 24. XII-1945 Pazartesi, XX, s. 335

Diğerleri çalışmamış manasına gelmemek üzere bu arkadaşlardan üstün başarı gösterenlerin sayısı hepimiz için iftihar konu olabilir. Bunların arasında 26 vali, 151 kaymakam, 146 bucak müdürü, 34 Millî Eğitim Müdürü, 19 enstitü müdürü ve 82 ilköğretim müfettişi, 246 gezici Baş. Öğretmen, 872 muhtar ve ihtiyar heyeti vardır.⁵⁷

İlkokul öğretmenlerini diğer memurlardan ayrı, bir muayyen zümre, bir sınıf telâkki etmiyoruz. Elde mevcut kanuni mevzuat daha evvelki ayrılıkları her cepheden ve cihetten kaldırdığı için bu arkadaşlarımız da diğer Devlet memurları gibidir. Yargıçlar gibidir, subaylar gibidir, Devletin diğer kamu hizmeti gören memurları gibidir.⁵⁸

1944 senesinde idarei hususiyelere ve belediyelere umumî bütçeden verdiğiniz gider 15 milyon liradır. 1945 in 7 ayında 8 milyon liradan fazla para verdiniz. Bu sene de 18 milyon lira veriyorsunuz. Bu 18 milyon liranın 8 milyon lirası aynı yardımdır, 5 250 000 lirası olağanüstü maaş zamlarıdır, 4 milyon lirası üst dereceye geçiş maaş faikidir ve alacaklarının kanunla tesbit edilmiş olan son kısmı olan 800 000 liradır ki, hepsi 18 milyon lira tutmaktadır. Bunun % 80 i illerimizdeki ilk öğretmenlerindir. Sıkıntı, maiyet darlığı, yaşama güçlüğü nievzuubahis ise, bunun içerisinden şehir ve kasabalarda bulunan ilk öğretmenleri ayırıp bu meseleyi ileri sürmek doğru değildir. Çünkü bütün Devlet memurları aynı halde, aynı sıkıntı içindedir. Tedbirleri alırken beraber düşünüyoruz, hallerini de ifade ederken beraber düşünmek hem makul, hem kanuni ve hem de cemiyetimiz için faydalı olur kanaatindeyim. .Hasene İlgaz arkadaşımız, köy enstitüsü mezunlarının kendi köylerine verilmesi mahzurlarından bahsi ile bu usulden vazgeçilmesinin iyi olacağını ifade ettiler. Biz bu kanaatte değiliz. Biz kendi yurdunda Peygamber olmak usulünü tatbika kendimizi mecbur hissediyoruz. Aldığımız işleri ve verdiğimiz işleri kendi yerimizde ve kendi yerimizin dışında aynı bitaraflıkla ve aynı vazife muhabbetiyle yapmak, yaptırmak vaziyetindeyiz. Bir köy enstitüsü mezununun içinden çıktığı köyde, içinden çıktığı köyde gördüğü iyiliklere mukabele etmek için vazife göremiyorsa, onun zaten kendi köyünden başka yerde de muvaffak olacağı kanaatinde değiliz. Amma bizim görüşümüz, esasen böyle bir sıkıntı olmadığı merkezindedir.

1946 Yılında Eğitim Öğretimdeki Gelişmeler

KEMAL CEMAL ÖNCEL (Denizli) — Arkadaşlar; bendeniz 4274 sayılı Köy okulları ve Köy Enstitüleri Teşkilât Kanununun 25'nci maddesinin birinci fıkrasında yapılması teklif edilen değişiklik dolayısıyla kısa bir maruzatta bulunacağım. Nüfusumuzun % 84 nü teşkil eden Türk Köylüsünü çok yakından ilgilendiren mühim bir kanun teklifi karşısındayız. Köylü kadınıni yaratılış bünyesine uymayacak şekilde kendi köyünde ve yabancı köylerde okul inşaatında, bu binaların su ve saire işlerinde çalıştırılmaktan doğan umumi şikâyetler hepimizin malûmu dur. Fizyolojik yapısına uymadığı gibi, içtimai ve analık durumuna da aykırı olan bu mükellefiyetten, işte Yüksek Huzuruza gelen kanun teklifi ile bütün köylü kadınlarımız kurtulmuş olacaklardır.

⁵⁷ T. B. M. M. TUTANAK DERGİSİ, On yedinci birleşim, 24. XII-1945 Pazartesi, XX, s. 335

⁵⁸ T. B. M. M. TUTANAK DERGİSİ, On yedinci birleşim, 24. XII-1945 Pazartesi, XX, s. 335

Memleket ölçüsünde bir ferahlığı mucip olacağına inandığım, Türk varlığının temeli ve cemiyetimizin çekirdeği olan aile müessesemizi koruması bakımından faydalı bulduğum bu çok yerinde teşebbüsten dolayı Sayın Ankara Milletvekili Hıfzı Oğuz Bekata'yı tebriki bir borç bilirim. Teklifi daha şumullü bir hale koymak ve Türk kadını ve velv ki pek geçici bir zaman için dahi olsa yuvasından ayrılmasına rıza vermemek ve tahammülün üstünde işler yüklememek suretiyle gösterdiği duyguluktan dolayı, İç işleri ve Millî Eğitim Komisyonlarının Sayın Üyelerine şükranlarımı sunarım. Pratikte kendisinden umulan faydaları sağlayamayan bu maddenin değişmesi bir zaruret olarak belirmektedir. Yüksek Meclis Kanunu kabul buyurmak suretiyle tatilden önce Türk köylüsüne büyük bir armağan yollamış olacaktır. Vakıa maddenin değişmesiyle on yılda yurdun bütün köylerinin okul binaları ile donatılması gayesine ulaşma hızı kaybolmuş gibi görünürse de; ancak birkaç senelik bir gecikme farkının millet hayatında oynayacağı rol korkutucu ve ürkütücü değildir. Aksine olarak, ülkümüzden hiçbir şey kaybetmeden realitelere daha uygun şekilde ve şaşmaz bir tempo ile daha salim bir yolla gayemize ulaşma ümidinin sağlam teminatı altında yakın geleceğe güven ve gururla bakabiliriz. Arkadaşlar; son bir iki yüzyıl içinde çeşitli siyasi olaylar vesaire sebepler yüzünden köy büsbütün ihmal edilmiş, ona hiçbir şey verilmemiş, o sadece bir gelir ve vergi kaynağı olarak mütalâa edilmiştir. Meşrutiyette de devrin kısalığı ve zaman şartları icabı köye gidilmek imkânları sağlanamamıştır. Köye gitmenin ve köyü kalkındırmanın en kesin ve şuurulu yolunu Cumhuriyet idaresi bulmuş ve gerçekten de köye girmiş bulunmaktadır. Türk köylüsünün hakikaten efendi olabilmesi onun okuyup yazması, kültür ve irfan seviyesinin yükselmesi ve yükseltilmesi ile mümkündür. İşte bizi köye ilk olarak, geçici bir heves mahsulü, yarım tedbirli, gelişi güzel bir taslakla değil, millet bünyesine elverişliliğine inandığımız, eğitim ve öğretim yolunu ebedileştiren bu kanunla girmiş bulunuyoruz dersem Yüksek Huzurunuzda bir gerçeği ifadede bilmem mübalâğa etmiş olmuyorum bu bakımdan 4274 sayılı Köy Okulları ve Köy Enstitüleri Teşkilât Kanunu, inkılâbımızın belli başlı temel kanunlarından biri olmak mevkiindedir. Yüksek malûmları olduğu üzere, köy çocuklarının mecburi olan ilköğretimlerini çabuk yapabilmeleri için 3238 ve 3803 sayılı Kanun hükümleri gereğince eğitim ve öğretimi yetiştirilmektedir.⁵⁹ İşte bu durum bir taraftan öğrencilerin ödev ve yetkilerini, enstitülerle köy okulları arasındaki münasebeti ayarlamakta, diğer taraftan da köyün kalkınması hususunda köy halkının da yetiştirilmesi, çevresindeki sosyal kaynaşma ve ekonomik ilerleme hareketlerine öncülük etmesi gibi öğretmene ayrıca geniş ve şumullü görevler yüklemektedir. Bu itibarla eğitim kurslarıyla Köy Enstitüleri Kanununu tamamlamaktadır. Bu derece; şumul taşıyan bir kanunun önemi ebetteki o nispette büyük olacaktır. Kanun dört seneden beri yürürlüktedir. Tatbikattan alınan sonuçlar hakkında ilgili bakanlığın noktai nazarını bilmiyorum. Fakat bendenize kalırsa Türk köylüsünü hemen her alanda yetiştirmek ve ona göre öncülük etmek gibi gayet geniş problemleri içine alan bu mühim kanunun böylece bir tek fıkrasını

⁵⁹ -T. B. M. M.. Tutanak Dergisi, Kırk dördüncü Birleşim, 14. II- 1947 Cuma, IV. s. 146-147

değiştirmekle yetinmeyip, tatbikattan elde edilen neticelerden de faydalanmak suretiyle kanunun yüksek Mecliste yeniden gözden geçirilmesinin lâzım ve faydalı olacağı mütalâasmdayım.⁶⁰

Köy okullarının yapımında, köy kadınlarının mükellefiyeti konusunda yukarıda örnek olarak verilen konuşmalardan başka birçok görüş ortaya atılmıştır. Köy kadınındaki mükellefiyetin şehir kadınında olmaması ikilik meydana getirdiği gibi, köy kadının köy hayatındaki sorumluluğu da dikkate alınarak, kadınlardaki mükellefiyet kaldırılarak sadece köy erkeklerine yükümlülük getiren bir kanun teklifi verilmiştir. Bu teklif aşağıda verildiği gibi görüşülerek kanunlaşmıştır.

Köy Okulları ve Enstitüleri Teşkilât Kanununun 25'nci maddesinin birinci fıkrasında değişiklik yapılması hakkında kanun (1947)⁶¹

MADDE 1- 4274 sayılı kanunun 25'nci maddesinin birinci fıkrası aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir: Köy halkından olan veya en az altı aydan beri köyde yerleşmiş bulunanlardan 18 yaşını bitiren ve 50 yaşını geçmeyen her erkek vatandaş köy ve bölge okulları binalarının kurulmasına, bu binalara su temin edilmesine, okul yolları ile bahçelerinin yapılmasına ve bunların onarılmasına ve 23'ncü maddede yazılı diğer tesislerin vücuda getirilmesine münhasır işler tamamlanıncaya kadar yılda en çok 20 gün çalışmaya mecbur tutulur

MADDE 2-Bu kanun yayımı tarihinde yürürlüğe girer.

MADDE 3- Bu kanunu Bakanlar Kurulu yürütür

1965 Yılına Gelindiğinde Eğitimde Meydana elen Gelişme ve Değişmeler

Ekonomik ve sosyal kalkınmanın temel yapısı hiç şüphesiz eğitimidir. Ekonomik ve sosyal kalkınma ihtiyacında olan Türkiye'nin bugünkü durumunu gözden geçirirsek: şu nitelikleri görürüz

- Az gelişmişlik,
- Tarımda ilkel metotlar uygulanıyor.
- Toprak kısırlaşmakta, ormanlar yok olmakta.
- Nüfus artışı.. Şehirlere göç hızlanmış olması.

Köylü nüfusun, genel nüfus içindeki oranı;

1927 de % 82,2 iken,

1940 da % 79,

1950 de % 78,2,

1960 da 71,3 tür.

-Köylüye verilen sağlık hizmetlerinin yetersiz oluşu ve halen birçok köyde okul ve öğretmen bulunmayışı.

-Nüfus hareketleri sebebiyle büyük şehirlerde gecekondu gittikçe çoğalması ve alınan önlemlerin yetersiz oluşu..

⁶⁰- T. B. M. M.. Tutanak Dergisi, Kırk dördüncü Birleşim,14. II- 1947 Cuma, IV. s.148

⁶¹- T. B. M. M.. Tutanak Dergisi, Kırk dördüncü Birleşim,14. II- 1947 Cuma, IV, s. 154-155

-Devlet bütçesi ve gelir sahaları dar ve devlet giderlerini karşılayacak bir şekilde yeni düzenlemelere ihtiyaç duyuldu.

-Dış ticaret dengesinin bozuk oluşu. İthalat ve ihracatta dengesizliğin giderilemediği.

- Dış borçlar ağır ve faizleri bile ödenemeyecek bir mali durumun mevcut olduğu..

Okuma - yazma çağındaki bütün nüfusu kapsayacak bir eğitim seferberliğinin çok pahalı olacağı, yüksek bir malî külfeti icap ettireceği ortadadır. Plânın öngördüğü bu amaca 1972 yılında varıldığı zaman eğitim için yapılacak yatırımların toplamı milyarlarca lirayı bulacak ve o tarihte eğitimin cari masrafları bugünkünün 2,5 katı olacaktır. Millî gelir ve Devlet bütçelerinin % 7 lik bir kalkınma hızı içerisinde bu oranda bir gelişme göstermesi imkânsızdır. (% 7 kalkınma hızı ile millî gelir 7 yılda ancak % 60 oranında artacaktır, % 15 kalkınma hızı ile % 154, % 20' lik kalkınma hızı ile % 255 oranında artacaktır.) Eğitimin cari masraflarının 2,5 kat artmasına mukabil millî gelir ve dolayısıyla Devlet bütçelerinin % 60 oranında artması halinde geliştirilmiş eğitimin bütçeye yapacağı zorlama son derecede büyük olacaktır. Bunu şimdiden önlemenin 2 yolu vardır. Birincisi; kalkınmanın hızını artıracak çok köklü hamlelere girişerek millî gelir artışını hızlandırmak ve bütçelerin gelir kaynaklarını çoğaltmak. İkincisi; eğitimin strüktüründe genel ve kesin bir değişikliğe şimdiden girişmek, klâsik eğitim yerine is eğitiline, klâsik öğrenimin yerine teknik öğrenim geçmektir.

Yukarıda ortaya koyduğumuz genel durumun ve plânda öngörülen eğitimin maliyeti karşısında, Türkiye'de uygulanması gereken eğilimin prensipleri şu hususlar olmalıdır:⁶²

1. Toplumun yapısını yalnız «eğitimle değil, «eğitim ve üretimle değiştirme amacını esas alan bir görüşle eğitim sorunlarına eğilmek lâzımdır. Yaratılan iş hacminden daha çok nüfusun şehirlere gitmesine engel olmak amacıyla; tarım bölgelerinde, tarımla ilgili olmayan alanlarda iş sahası yaratmayı öngören bir eğitim sistemi uygulanmalı ve bu suretle şehirlere akım önlenmelidir.
- 2.. Köy öğretmeni veya köye yarayan diğer meslek erbabını yetiştiren bir sisteme yönelmek,
- 3- Klâsik eğitimin yerine iş eğitimi, klâsik öğrenimin yerine teknik öğrenim.
- 4.. İstismar konusu olan sefalet ve cehaletin ortadan kaldırılması demokratik bir yoldur. Bu yola millî - bünyeye uygun eğitim seferberliği ile girmek mümkündür.
5. Şehir ve köy çocukları arasındaki, korkunç eğitim eşitsizliğini eğitimde1 fırsat eşitsizliğini kaldırmak lâzımdır.

6. Fakirliğin fasit dairesini yıkacak eğitim metoduna yönelmek lâzımdır.⁶³

Milletimizi, hür düşüncenin hâkim olduğu bir bava içinde, bilgi, sanat, teknik ve refah derecesi bakımından, Batı uygarlığı seviyesine yükseltmek, Türk Milletinin sahip olduğu millî, ahlakî, insani üstün değerleri geliştirmek, onu Batı uygarlığının, yapıcı, yaratıcı, seçkin bir ortağı haline getirmek millî eğitimimizin belirli amacıdır. Bu amaca ulaşmak için; iki yaşından, ilkökul çağına kadar olan çocukların, bakım ve korunmalarını ve her yönden gelişmelerini sağlayan ve okul Öncesi eğitim kurumları olan anaokullarından sonra, ilk kademe, ilköğretim kurumlarıdır. 222

⁶² -Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, 80 nci birleşim, 9.3.1965 Pazar, XXVIII, s.301

⁶³ -Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, 80 nci birleşim, 9.3.1965 Pazar, XXVIII, s.300

sayılı İlköğretim ve eğitim Kanununun birinci maddesine göre : İlköğretim, kadın - erkek bütün Türklerin millî gayelere uygun olarak bedeni, zihnî ve ahlâkî gelişmelerine yetişmelerine hizmet eden, temel eğitim ve öğretimdir. İlköğretimi bu amaca kavuşturan kurumlar da ilkokullardır. Bu temel eğitimi ve öğretim kurumları, amaçlarını gerçekleştirmek üzere bir öğretim programı üzerinde çalışırlar ve bu çalışmalar her yıl tebrike şayan, isabetli bir görüş ve yönetimle randıman teftişine tabi tutulurlar. İlkokul programlarının Türk Millî Eğitiminin amaçları ile ilköğretimin amaçlarını kademe, kademe gerçekleştirmek için düzenlenmiş bir vasıta olduğu gerçektir. Sabit bir şekle

bağlı kalmaktan ziyade, memleketin siyasi, içtimai, iktisadi, ilmî, teknik gelişmelerine göre zaman zaman elbette değişikliklere tabi tutulacaktır. Nitekim 17 - 28 Ekim 1961 tarihleri arasında bu maksat için toplanan bir komisyon, ilkokul programında yapılacak değişiklikleri bir raporla saptamış, tespit edilen değişikliklere göre de. yeni bir program taslağı hazırlanarak bazı ilkokullarımızda denenmesine geçilmiştir. Yeni program taslağı hazırlanırken 1948 programının aksayan. veya bugünün şartlarına uygunluğu yetersiz görülen hususlar, çok geç de olsa nihayet tespit edilebilmiştir. Meselâ Eski müfredat, daha çok formalist bir eğitim anlayışı ile, bütün önemi zihin terbiyesine vermektedir. Eski müfredat normal sınıflar şehir ilkokulları için hazırlanmış birleşik sınıflı okullarda ve köy okullarında- uygulanması zordur.

Beslenme eğitimine gerekli yer verilmemiştir.⁶⁴ Bilimsel sınıflamaya dayanan bölümlerden meyvi havidir. Sınıflara zaafı, tekrarlamalar vardır. İlköğretimin genel ilkeleri ile, derslerin özel amaçları 'birbirine karıştırılmıştır. Eski müfredatta, çocuk gelişimi ve ruh bilimi ile ilgili olan önemli ilkelere gereği kadar yer verilmemiştir. Esnek bir çerçeve programı değildir. Çocuk için öğrenmeyi zorlaştırmaktadır. İkinci devre müfredatı lüzumundan fazla ağırdır, ölçme ve değerlendirme sistemi güvenilir değildir. Birinci devre müfredatına giren ünitelerin sayısı ve çeşidi işlenecek ders yılında tamamlanabilmesine imkân vermeyecek kadar, yüklüdür.

Yeni program taslağının gerekçesinde verilen ve her biri diğerinden önemli olan bu konuların giderilmesinde niçin bu kadar geç kalındığını ve hatta ilkokullarımızın büyük çoğunluğunda bu ders yılında dahi, hâlâ neden uygulandığını, öğrenmekte fayda vardır. Eski müfredat millî eğitimciler dışında bir kadro tarafından mı hazırlanmıştır Bunu hazırlayan, uygulayan, yöneten ve denetleyen bu hata ve eksiklerin farkına ancak yeni mi varabilmişlerdir.

1. Yedinci Millî Eğitim Şûrası dokunanlarındaki istatistiklerden öğrendiğimize göre, 1959 - 1960 yılında şehir ve kasabalarımızda 2 185, köylerde 19 968 olmak üzere 22 153 okulumuz mevcuttur. 1961 den bu yana bu miktarlar çoğalmıştır. Bunlardan 1 275 i ikili, 36 sı Üçlü, biri dördü, 835 i normal öğretim yapmaktadırlar. Yeni program taslağında ikili, üçlü, dördü öğretim yapan ilkokullardaki uygulama güçlükleri giderilmiş midir?

2. On yılsonunda 4 493 000 çocuğu okutmak planlandığına göre, yeni programın istediği ders araç ve gereçleriyle bu okulları teçhiz edilmeye çalışılmıştır.

3. öğretmen durumuna göre:

⁶⁴ - Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, 80 nci birleşim, 9.3.1965 Pazar, XXVIII, s.300

13 434 okulumuz 1 öğretmenli;

3 422 okulumuz 2 öğretmenli

1 263 okulumuz 3 öğretmenli

372 okulumuz 4 öğretmenli

388 okulumuz 5 öğretmenli

242 okulumuz 6 öğretmenli

245 okulumuz 7 öğretmenli

1 409 okulumuz 8 ve daha fazla öğretmenli olduğuna nazaran öğretmenlerin menşe, yetiştirme farklılıklarının ortaya koyacağı randıman ayrılıkları göz önüne alınmaya çalışılmıştır.

4- sınıf durumuna göre

1 353 okulumuz 1 sınıflı;

690 okulumuz 2 sınıflı

919 okulumuz 3 sınıflı

970 okulumuz 4 sınıflı

17 843 okulumuz 5 sınıflı olduğuna göre; kitaplık ve ders araç ve gereçlerinden istifade, grup çalışmaları, sınıf farkları ve öğretmenin hazırlanış, uygulayış, öğretim ve değerlendirme güçlükleri, menşe farkları, pedagojik formasyonları ve intibak güçlükleri, programı destekleyici yayınlar için çözüm yolları bulunmaya çalışılmıştır. Yılların klâsik öğretim metotlarını uygulamaya alışagelmış öğretmenlerin programa göre, iş başında yetiştirilmelerini sağlayıcı tedbirler alınmıştır.⁶⁵

1927 de 13 milyonduk. Bunun ancak 650 000 i okur-yazar, 12 350 000 i cahildi. Bugün 30 milyona ulaştık. Devlet istatistik enstitüsü 1960 -1962 yayınına göre okuma yazma bilenlerin oranı yüzde 39.50 dir. Yani Türk insanının 11 850 000 i okuma yazmadan yararlanıyor, 18 150 000' i de düpedüz cahildir. Okuma yazmadan yoksun miktarı azalacağına, 5. 800. 000 artış göstermektedir. Türk insanının yıllar yık ve bugün hâlâ ödeye geldiği en büyük en korkunç, en zararlı vergi olan, cehalet vergisini yok etmek, ayıp ve utanç perdesini en kısa zamanda parçalamak, gerçek 1960 yılında eğitim sistemimiz ilköğretimde bu manzara arz ederken yatılı bölge okullarına göz atmakta eğitim açısından fayda vardır.

1. Bölge okulları hakkında : Çoğu yurdumuzun Doğu ve Güney - Doğu illerinde olmak üzere 32 yatılı bölge okulumuz vardır. 1972 ye kadar bu okulların sayısı 66 ya çıkarılmış olacaktır. Bu okullar bir yandan nüfusu 250 den az, dağınık iskân bölgelerine giren köylerin çocuklarına ilköğrenim verecek; öte yandan, akademik tahsile kabiliyetli olanları orta öğretim imkânına kavuşturacak ve 5 yıllık ilkokulu bitirenlere ilköğretim mecburiyeti çağının son yılı olan 14 yaşının sonuna kadar ilkokulun üstünde ve çevrenin ekonomik ve sosyal şartlarına uygun ve geçimine yarayacak bilgi ve becerileri de kazandıracaktır. 1965 yılında yapımları programa alınan 10 yatılı bölge okulu

-Adıyaman – Kâhta

⁶⁵- Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, 80 nci birleşim, 9.3.1965 Pazar, XXVIII,, s. 300

- Ağrı- Diyadin,
- Bingöl - Kiğı –
- Erzincan – Refahiye
- Erzurum - Karayazı
- Mardin, Gerçuş,
- Hakkâri - Yüksekova,
- Malatya - Akçadağ,
- Siirt- Eruh ve Urfa - Siverek'te yaptırılacaktır.

Yatılı bölge okulları dışında, ihtiyaca göre, diğer illerimizde de pansiyonlu ve gündüzlü bölge okulları yapımı programlaştırılmış olup 1961 yıldan itibaren bu programın uygulanmasına başlanacaktır. Yatılı bölge okullarının yerlerinin tespitinde Bayındırlık, Tarım, Sağlık ve Sosyal Yardım, İmar ve İskân bakanlıkları ile Bakanlığımız ve Devlet Plânlama Teşkilâtı temsilcilerinden müteşekkil bir kurul tarafından mahallinde incelemeler yapılmakta, mahrumiyet bölgeleri, bu bölgelerin sosyal, kültürel ve ekonomik durumları, ilköğretimden yoksun çocuk sayıları, arazi ulaşım ve su durumları ile gelecekteki gelişimleri göz önünde tutulmaktadır.⁶⁶ Yatılı bölge okulu. bina ve tesislerinin pahalıya mal olduğu dikkate alınarak projelerde gerekli değişiklikler yaptırılmış ve ucuza mal edilmeleri cihetine gidilmiştir.

Bölge okullarının yönetici ve öğretmenlerinin atanmalarında şahsiyet ve karakterle genel ve meslekî bilgi, ehliyet, çalışkanlık ve başarı ile tecrübe dikkate alınmaktadır.

2. Öğrenci artışı ve okul yapımı ile ilgili tedbirler hakkında:

1965 - 1966 öğretim yılında Devlet Plânına göre ilkokulların öğrenci sayısının 280 000 kişi olarak artırılacağı dikkate alınarak 50 öğrenci için bir derslik hesabıyla 5 600 yeni dersliğe ihtiyaç duyulmuştur. Bu miktarda yeni derslik yapımı plânlanmış ve uygulanmasına geçilmiştir. Okul yaptırılacak köy, şehir ve kasabalarda gerekli arsalar zamanında sağlanmış, illere ödenek gönderilmesi ile ilgili tedbirler alınmış, ihale ve emanet yolu ile okul yapımı işine de birçok illerimizde başlanmış bulunmaktadır. Bugün halkımızın okula kavuşmayı diğer hayati ihtiyaçlardan öncelikle istediğini memnuniyetle müşahade ettiğimizi arz etmek isterim. Devlet bütçesinden ayrılan ödeneğin ihtiyacı karşılaması dikkatte alınarak, okul yapımına 222 sayılı Kanunun öngördüğü şekilde kum, taş, kireç gibi aynî yardımlar teşvik edilmekte, buralarda inşaatın emanet suretiyle yapılması sağlanmakta, Millî Eğitim ve Bayındırlık mensuplarına halk yardımını değerlendirmeye özel bir itina göstermeleri telkin edilmekte ve bu tedbirler sayesinde maliyet % 5 - 10 arasında düşürülmektedir. Bu arada bazı hayırsever yurttaşların okul yapımına katılmaları teşvik edilmekte ve gerçekten müspet sonuçlar alınmaktadır.

3. Korunmağa muhtaç çocuklar hakkında :

1965 yılı itibarıyla, 6972 sayılı Kanuna göre halen 55 ilimizde 74 yetiştirme vurdı vardır. Buralarda 8 411 kız ve erkek çocuk bakılmakta ve yetiştirilmektedir. Devlet bütçesinden kanunun emrettiği oranda ödenek verilmemesi ve özel idarelerle, belediyelerin mükellefiyetlerini tam olarak

⁶⁶ - Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, 80 nci birleşim, 9.3.1965 Pazar, XXVIII,, s. 304

yerine getirmemeleri sebebiyle haklarında korunma kararı alınmış 5 098 çocuk maalesef sıra beklemektedir.⁶⁷

4. İlköğretim yatırım ödenekleri hakkında:

İlköğretim ödeneklerinin 222 sayılı Kanunda tespit edilen hadde çıkarılması yolunda dileklerde bulunan Sayın Senatör arkadaşlarıma candan teşekkürlerimi sunarım.

5. İlköğretimle ilgili bazı istatistik bilgiler hakkında:

İlköğretimle ilgili olarak verilen bazı sayılar elimizdeki istatistik bilgilere uymamaktadır.

7 - 12 yaşları arasındaki çocuk sayısı 4 532 000'dir. Bunlardan 3 830 281'i okullara devam etmekte, 701 119'u ise ilköğrenimden yoksun bulunmaktadır. Bunlardan Devlet Plânında öğretmene kavuşturulmak suretiyle okul dışı çocuk bırakılmayacaktır. İlkokullarımızda halen 70 217 faal derslik bulunmaktadır. Mecburi öğrenim çağındaki çocukların hepsini alabilmek, ikili öğretime son verebilmek için daha 31 946 dersliğe ihtiyacımız bulunmaktadır. Halen 35 397 köyümüzden 25 764'ünde okul vardır. Okulsuz köylerin sayısı ise 9 633'tür. Bunların 5 816'sı, nüfusları 250'den aşağı olan köylerimizdir. Halen Türkiye'de ikili ve üçlü öğrenimin dışında dörtlü bir öğrenim yoktur.

İlkokul program taslağı eğitimciler uzmanlar ve öğretmen ve müfettişlerden teşkil edilen komisyonlar tarafından hazırlanmıştır. Program taslağının memleketimizin gerçeklerine uygun olarak geliştirilmesi dikkate alınarak 5 yıllık bir zaman ayrılmıştır. Halen 47 ilimiz bazı okullarında bu taslak denenmekte ve geliştirilmektedir. Öğretmenlerin yetişme tarzları ve menşeleri farkları göz önünde bulundurularak bazı Millî Eğitim müdürleri çoğunlukla ilköğretim müfettişleri ve bir kısım öğretmenler Bakanlıkça ve illerce tertiplenen kurs ve seminerlerden geçirilmekte ve başarılı sonuçlar alınmaktadır. Ayrıca veliler de bu çalışmalara katılmakta ve bunların hazırlanması işi bir plâna bağlanmış bulunmaktadır. Program taslağının gerektirdiği ders araç ve gereçlerin hazırlanması ve sağlanması bir program gereğince yürütülmektedir. Bu konuda çeşitli kitap, broşür, kılavuz, kulağa ve göze hitabeden araçların hazırlanması için gerekli tedbirler alınmıştır. Yeni programda, birleştirilmiş, sınıfların ihtiyaçları daha çok karşılanmakta sınıf mevcutlarının kalabalık olması, öğretmenlerin yetişme ve menşeleri farklarından doğan problemlerin giderilmesi ile ilgili çözüm yolları bulunmaktadır. Halen ilkokullarda üçlü ve dörtlü öğretime son verilmiş olduğunu daha önce de ifade etmiştim. 3704 sayılı Kanuna göre 40 000 lira sermayeli 21 ilk öğretmen okulunda döner sermaye kurulmuştur. Bu müessese okul ve çevreye çok faydalı olmaktadır. Sermayesinin 40 bin lirada durdurulmuş ve demirbaşlara bağlanmış bulunması sebebiyle bugünün ihtiyacına cevap vermemektedir. Sermayenin 250 bin liraya çıkarılması ile ilgili 3704 sayılı Kanunun 2'nei maddesinin tadiline ve 3'ncü maddesine bir fıkra eklenmesi hakkındaki kanun tasarısı komisyonlarda kabul edilmiş ve Büyük Millet Meclisi gündemine alınmıştır. Döner sermayelerin bütün okullarımıza teşmili için de bütçede bu yıl bir fasıl açılmış bulunmaktadır. İlk öğretmen okulları mezunlarının ilk 5 ilâ 10 yıllık sürede köylerde görev

⁶⁷ - Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, 80 nci birleşim, 9.3.1965 Pazar, XXVIII,, s. 304

alacakları düşünülerek, onlara daha çok köy ve köy okuluna yararlı bilgi, beceri ve davranışları kazandırmak, tarım ve atölye öğretimine gereken önemi vermek üzere idare yönetmeliği yeni bir anlayışla ele alınmış bulunmaktadır. Bu yönetmelik fikrî ve bedenî işe geniş imkân verecek niteliktedir.⁶⁸

Orta Öğretim

Ortaöğretimden, vatandaşın memleketin her bölgesinde eşit nispette istifadesi hususunda bütün imkânlar zorlanmaktadır. Bu sebeple özellikle mahrumiyet bölgelerinde ortaokul açılmasına, bu okulların öğretmenleri için lojmanlar inşasına ve bu okullar için resmî veya özel pansiyon yapımını desteklemeye kararlıyız. 1965 - 1966 öğretim yılında, halen 3 000 olan parasız yatılı öğrenci sayısının 3 500 e yükseltilmesi için gerekli tedbirler üzerindeyiz. Bu öğrencilerden orta sınıflara alınacakların % 80 inin köy okulu mezunlarından olmasına itina edilecektir.⁶⁹ Okullarımızdaki öğretim metotlarının çağdaş öğretimin icaplarına uygun şekilde görmek ve yapmak esasına dayatılması maksadı ile, ders araç ve gereçlerin yurt içinden ve dışından sağlanmasına devam edilmekte ve özellikle fen öğretmenleri için yaz kursları düzenlenmektedir. Bu faaliyetlere ve benzerlerine artırılarak devam edilecektir. Devlet Kalkınma Plânı gereği olarak liselere alınabilecek öğrenci sayısının sınırlandırılmış oluşu sebebi ile meslekî ve teknik öğretime vaki Öğrenci kaymasının istidat ve kabiliyetlere göre yapılabilmesi için, ortaokulların bir müşahede ve yöneltme devresi olarak değerlendirilmesine ihtiyaç duyulmakta ve bu konuda çalışmalara devam edilmektedir. Yeni ortaokul programı bu ciheti dikkate alacaktır. 1965 - 1966 öğretim yılında liselere öğrenci kaydı plân hedeflerini gerçekleştirecek bir yönde ve okulsuz çocuk bırakmama istikametinde olmuştur.

Kapasitesi müsait bulunmayan liselere girişte ve kapasiteden fazla müracaat bulunduğu hallerde sınava başvurulması gerekecektir. Memleket kalkınmasının gereği olan teknik elemanın yetiştirilmesi maksadıyla teknik ve meslekî okullara öğrencileri yöneltme çalışmalarında bu okulların küçümsendiği şeklinde bir kanaat uyandıracak her türlü davranıştan sakınılması Bakanlığımızca da. bir esas olarak benimsenmektedir. Teknik ve meslekî alanın önemi ve yurt kalkınmasındaki yeri ve bu alandaki personele olan ihtiyaç okullarımızda her vesile ile öğrenci ve velilere anlatılmakta, rehberlik çalışmalarında bu husus üzerinde durulmaktadır. Öğrenci girmek istediği okul çeşidini önceden seçebilmekte ve dilediği okula serbestçe başvurabilmektedir. Ancak, hangi alanda olursa olsun kabiliyetli öğrencilerin eğitim imkânlarından öncelikle faydalanması Anayasamız ve Devlet Plânı ile öngörülmekte olduğundan her orta dereceli okulun ikici devresine eğitimin seviyesini korumak amacıyla kapasiteden fazla

öğrenci müracaatı bulunduğu hallerde bir seçme sınavına gidilebilecektir, Bu prensip liseler için olduğu kadar meslek ve teknik okullar için de muteber bir hareket noktasıdır. Ortaöğretimde her iki devrede de dikkate değer bir öğretmen açığı mevcut ise de her yıl bir önceki yıla nazaran bu açık kapatılmaktadır. Şöyle ki; 1962 - 1963 öğretim yılından asil öğretmenlerle kapatılan ders saatleri

⁶⁸ - Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, 80 nci birleşim, 9.3.1965 Pazar, XXVIII,,, s. 309

⁶⁹ - Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, 80 nci birleşim, 9.3.1965 Pazar, XXVIII,,, s. 304

169 995 iken bu miktar (bütün öğrenci artışına rağmen) 1963 - 1964 öğretim yılında 198 838 saate, 1964 - 1965 öğretim yılında ise 235 389 saate yükselmiştir. Buna karşı ücretle kapatılan ders saatleri 1963 - 1964 t e 61 932 saat iken 1964 - 1965 te 35 416 saate inmiştir.

Ayrıca 1963 - 1964 öğretim yılında açık geçen ders saati 12 913 iken bu miktar 1964 – 1965 öğretim yılında 5 633 saate inmiştir. Bu müspet gelişmenin bundan sonraki yıllarda da devam edeceği kanaati)ide bulunuyoruz. Yüksek Öğretim Genel Müdürlüğü, Genel Müdürlüğümüzle ilgili soru ve "temennilere cevaplarımız aşağıda arz edilmiştir : Üniversite öğrencilerine, Bakanlığımızca, mecburi hizmet karşılığı burs verilmektedir. Fakültelere dağıtılan burs sayısı 320 dir. Ayrıca Karadeniz Teknik Üniversitesine öğretim elemanı yetiştirilmek üzere 42 burs tahsis edilmiştir. Bunların malî portesi 2,5 milyon lira kadardır. Fakir ve istidatlı öğrencilere yardım, Yüksek Öğrenim Kredi ve Yurtlar Kurumu Genel Müdürlüğünce sağlanmaktadır. Üniversite ve yüksek okullar muhtaç öğrencilerine ilâç ve tedavi ve para yardımı olarak bütçemize 1 127 000 lira tahsisat konulmuştur. Bunun dışında, yüksek öğrenim gençliğine yardım yapılmak üzere, Maliye Bakanlığı bütçesine 750 000 lira ödenek konulmuştur.⁷⁰

Yurt kalkınmasının önemli bir manivelası saydığımız meslekî ve teknik öğretime bu bütçede gereken ağırlığın verilmediği iddiasına iştirak etmek mümkün değildir. Filhakika 1965 bütçesindeki rakamlara nazaran meslekî ve teknik öğretimde, 90 000 öğrenciye karşılık 69 milyon liralık yatırım ayrılmıştır. Ortaöğretimde ise, 458 000 öğrenciye karşılık 117 milyon liralık bir yatırım konulmuştur. Eğer ortaöğretimin ölçülerine göre teknik öğretime tahsisat konulsaydı bu 90 000 öğrenci için 23 milyon liralık bir yatırım konması gerekirdi. Halbuki Hükümetimiz üç misli bir artışla 69 milyon liralık bir yatırımı ödeneği ayırarak teknik öğretime imkânlarımızın «nurları içinde azami ağırlığı vermiştir. Hiç şüphesiz istikbal için bu miktarları kifayetsiz görmekte ve daha da fazla artırmaya kararlı bulun maktayız. Ancak bir alışkanlık ve gelenek icabı ortaöğretime yığılmış bulunan öğrencileri, 1-2 senede teknik öğretime aktarmak kolay değildir. Teknik öğretimdeki öğrenci sayısı arttıkça yatırımların da aynı oranda artırılacağı tabiidir.⁷¹

Öğretmen ihtiyacının giderilmesi

Lise ve dengi okul öğretmenlerinin yetiştirilebilmeleri için Milli Eğitim Bakanlığı gerekli bütün tedbirler alınmıştır. Ankara Yüksek Öğretmen Okulunun Statüsünde bir yüksek öğretmen okulu İzmir'de açılmıştır, İstanbul Yüksek öğretmen Okulunda da ilköğretimin okullarına dayalı bir hazırlık sınıfı kurulmuştur. Ankara Yüksek öğretmen Okulu birlikte, Hazırlık Sınıfında okuyan öğrenci sayısı 478 dir. Ankara Yüksek öğretmen Okulu, inşaat!, Kasım 1965 te bitecek şekilde ihale edilmiştir" İstanbul Yüksek öğretmen Okulunda yaptırılan ek pavyon bitmek üzeredir.İstanbul Eğitim Enstitüsü önümüzdeki dere yılında Kadıköy'de yaptırılan binasına taşınacaktır. O zaman Çapa bütün tesisleriyle Yüksek öğretmen Okuluna kalacaktır. İzmir Yüksek öğretmen Okulunun iki bloktan kurulu yatakhane binaları bitirilmiştir. Derslik ve yemekhane

⁷⁰- Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, 80 nci birleşim, 9.3.1965 Pazar, XXVIII,,, s. 304-305

⁷¹- Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, 80 nci birleşim, 9.3.1965 Pazar, XXVIII,,, s .309

blokları da Haziran ayı içinde ihale edilecektir. Sağlanan bu imkânlarla önümüzdeki ders yıllarında lise ve dengi okulların öğretmen ihtiyacı büyük ölçüde giderilmiş olacaktır.

Eğitim fakülteleri ile ilgili görüş ve temenniler Ankara Üniversitesi Senatosunun kararı ve Bakanlığın onayı ile Ankara Eğitim Fakültesi hukuken açılmış bulunmaktadır. Fakülte kadro kanunu çıkıncaya kadar, üniversite imkânları seferber edilerek, 1965 - 1966 ders yılında (50) öğrenci ile öğretime başlayacaktır. Stajyer öğretmenlerin tayin edilmemesi kararlaştırılmıştır.

Genel kültür dersi öğretmenlerinin tecrübeli, başarılı ve dinî inançlara saygılı Öğretmenler arasından seçilerek tahin edilmesi prensip ittihaz edilmiştir, imam - hatip okuluna yapılacak bütün tayinlerde bu prensibe riayet olunmakta, imam - hatip okullarında faydalı olmadıkları teftiş sonucu tespit olunan öğretmenler başka okullara nakledilmektedirler. Diğer taraftan orta dereceli okullarımızdaki din derslerinin de Yüksek İslâm Enstitüsü ve İlahiyat Fakültesi mezunu öğretmenler tarafından okutulması esası kabul edilmiştir. Orta dereceli okullarımıza bu maksat için ilahiyat Fakültesi ve Yüksek İslâm Enstitüsü mezunu öğretmenler tayin edilmektedir.

imam - hatip okulu mezunlarının Devlet lise imtihanını vermeleri ve Üniversite giriş imtihanlarında başarı göstermeleri şartı ile üniversitelere ve bu meyanda İlahiyat Fakültesine kayıtları mümkündür. Ancak bu gibilerin ilahiyat Fakültesine tercihan kabulü muhtar öğretim kurumları olan üniversite ve ona bağlı fakültelerin salâhiyetleri arasındadır.

Diğer taraftan Bakanlığımızca ihdasına prensip olarak karar verilmiş bulunan «çeşitli olgunluk» sisteminin uygulanmaya başlaması ile meslek okulu mezunlarının üniversitelere giriş hususundaki istekleri karşılanmış olacaktır.⁷²

Yararlanılan Kaynaklar:

- Amerikan Heyeti Raporlarından Maarif İşleri, İstanbul, 1939
- Mehmet Aslan, 2000 "Cumhuriyet Dönemi İlköğretim Programları ve Belli Başlı Özellikleri." Milli Eğitim Dergisi. Sayı: 146
- İbrahim Aslanoğlu, 1997 Türk Eğitim Sistemi. Ankara: Gazi Eğitim Fakültesi
- Türkiye'de Köy Eğitimi ve Öğretimi, Ankara, 1956
- Yahya Akyüz, Başlangıçtan 2001'e Türk Eğitim Tarihi, İstanbul, 2001
- 21.yüzyılda Türk Eğitim Sistemi, Ankara, 1999
 - Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
- T. B. M. M. ZABIT CERİDESİ, Birinci İçtima, 1.3.1339 Perşembe, XXVIII
 - T. B. M. M. ZABIT CERİDESİ, İkinci içtima, 3.3. 1340 Pazartesi, VII
- T. B. M. M. ZABIT CERİDESİ, Altmış altıncı İçtima, 28.2.1341 Cumartesi, XV
- T. B. M. M. ZABIT CERİDESİ, Yetmiş Dördüncü İçtima 20 . 3 .1926 Cumartesi, XXIII,
- T. B. M. M. •• TUTANAK DERGİSİ, Yirmi ikinci birleşim 24 XII 1946 Salı
- T. B. M. M. ZABIT CERİDESİ, Elli birinci İçtima, 12.4.1927 Salı, XXXI
- T.B. M. M. ZABIT CERİDESİ, Altmış Dördüncü İnkat, 22 Nisan 1928 Pazar, III

⁷² -Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, 80 nci birleşim, 9.3.1965 Pazar, XXVIII,,, s. 307-308

- T. B. M. M. ZABIT CERİDESİ, Birinci İnkat. 1 Teşrinisani 1928 Perşembe, V
- T. B. M. M. ZABIT CERİDESİ, Altmışıncı İnkat, 18-V-1930 Pazar,, XIX
- T. B. M. M. ZABIT CERİDESİ, yetmiş ikinci İnkat, 25 - VI - 1932 Cumartesi
- T. B. M. M. ZABIT CERİDESİ, Altmışıncı inikat 29-T- 1934 Sah, XXII
- T. B. M. M. ZABIT CERİDESİ, Altmış sekizinci inikat, 26- V- 1936 Salı, X
- T. B. M. M. TUTANAK DERGİSİ, On yedinci birleşim, 24. XII-1945 Pazartesi, XX
- T. B. M. M.. Tutanak Dergisi, Kırk dördüncü Birleşim, 14. II- 1947 Cuma,
- Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, 80 nci birleşim, 9.3.1965 Pazar, XXVIII

ҚАЗІРГІ ЖАСТАРДЫҢ ҚҰНДЫЛЫҚТАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУҒА АҚПАРАТТЫҚ ОРТАНЫҢ ӘСЕРІ

пед.ғ.магистрі, аға оқытушы Бейсембаева Кенже Доғарқызы
PhD Ингайбекова Толқын Амангелдіқызы
Қазақ мемлекеттік қыздар педагогикалық университеті
Алматы қаласы, Қазақстан Республикасы
missis.kenzhe@bk.ru; malysh.05@bk.ru

Жеделдетілген әлеуметтік және экономикалық қайта құрулар дәуірінде, қазіргі қоғам «аномия», «құндылықтар вакуумы» мәселесіне кезікті. Жастардың қандай құндылық бағдарларды таңдауына қарай, көп жағдайда біздің еліміздің, біздің мәдениетіміздік даму жолы байланысты болады. Белгілі бір мәдениеттің шекарасы жеке мемлекеттің геосаяси әсер етуінің сферасы сияқты, «медиялық кеңістіктің» бірлігімен – осындай әсердің тілдік, этникалық, экономикалық алғышарттарымен анықталады.

Қазіргі шынайы өмір сүру жағдайында, үздіксіз артып келе жатқан коммуникативті үдерістердің жиілігі, ақпарат арналарының адамға қолжетімділігі, сонымен бірге коммуникация құралдарының көпшілік, жаппай сипатқа ие болуы, ақпараттық ортаның адамның құндылықтар жүйесін қалыптастырудың ерекшеліктерімен өзара байланысын қарастыру, біз үшін өзекті мәселе болып саналады. Ауқымды коммуникативті кеңістіктің ішіндегі ақпараттық ағындардың адамның және қоғамның өмір сүруінің барлық деңгейлерінде жаһандандыру және конвергенциялау үрдістері, зерттеушілердің алдына әдіснамалық және практикалық сипаттағы міндеттердің жаңа топтарын қояды.

Ұсынылған жұмыста ақпараттық ортаның біртұтас әсері және аудиторияның бұқаралық коммуникация құралдарымен өзара әрекетінің сипаты қарастырылады. Жас ерекшелік психологиясындағы зерттеулерді жалпылай отырып, біз «жастық шақ» ұғымын өзектілеу үшін аса қолайлы 18-25 жас аралығына тоқтауды жөн көрдік. Дәл осы жас кезеңі индивидтің өміріндегі әлеуметтік белсенді кезең болып саналады, яғни осы жаста адамның әрі қарай дамуына саналы және мақсатты бағытталған тұрғыда әсер ететін қоғамның толыққанды мүшесі болады [1]. Біздің ойымызша, теориялық алғышарттардан басқа, осындай зерттеулерге деген әлеуметтік сұранысты та атап өткен жөн. Соңғы жылдары жастардың ортасында алдыңғы ұрпақтың мәдени құндылықтарын жаппай қайта бағалауды, әлеуметтік-мәдени тәжірибені берудің сабақтастықтың бұзылуын білдіретін күрделі, біржақты интребреатацияланбайтын үдерістер болуда. Қазіргі жастар жаңа бағдар ретінде «батыстың» құндылықтарын – даралық (индивидуализм) және материалдық байлыққа ұмтылысты таңдайды [2]. Осындай құндылықтар тұрғысында қазіргі БАҚ-ы,

материалқы саладағы жетістіктерге жетуге бағытталған «ауқатты», «әзін-әзі жүзеге асырған» адамдарды көрсетеді.

Жастар – әлеуметтік және психофизикалық жетілудің қалыптасу кезеңін басынан өткеретін, ересектердің әлеуметтік рөлдерін орындауға бейімделу кезеңін басынан өткеретін әлеуметтік-демографиялық топ. Жастардың төменгі жас шекарасы 14 жасқа сәйкес келеді, бұл кезде физикалық жетілу басталады және адам еңбек әрекетімен шұғылдана алады (оқуды немесе еңбек етуді таңдау кезеңі). Жоғары жас шекарасы экономикалық дербестікке, кәсіби және жеке тұрақтылыққа қол жеткізумен анықталады (отбасын құру, балалардың туылуы).

Жастар демографиялық категория ретінде 15 жас аралығындағы адамдарды біріктіреді. Жастар кезеңіне адамның өмір циклындағы басты әлеуметтік және демографиялық оқиғалар сәйкес келеді: жалпы білім алуды аяқтау, мамандық таңдау, кәсіби білімге ие болу, еңбек іс-әрекетінің басталуы, некеге тұру, балалардың туылуы. Осы жас кезеңінің әкілдері салыстырмалы түрдегі осы қысқаша уақытта өздерінің әлеуметтік-демографиялық статусын бірнеше рет алмастырады.

18 жасқа дейінгі жасөспірімдер – бұл негізінен орта мектептің оқушылары және кәсіби оқу орындарының білім алушылары. Әдетте, олар ата-анасының қамқорлығында болады, жалпы немесе арнайы орта білімді аяқтауға жақын болады, олардың толыққанды азаматтық құқықтары болмайды (сайлау құқығы, некеге тұру құқығы).

18-24 аралығындағы жастарды жас қызметкерлер, студенттер, негізгі кәсіби даярлықты аяқтаған адамдар қамтиды. Олардың бір бөлігі ата-анасының отбасынан бөлектеген және өзіндік табыстарына өмір сүреді. Бұл жас кезеңінде некеге белсенді тұру басталады, жас отбасының қалыптасуы, алғашқы балалардың туылуы басталады.

25-29 аралығындағы жастар – бұл әдетте, кәсіби таңдауды жасаған, белгілі біліктілігі бар, бірқатар өмірлік және кәсіби тәжірибесі бар адамдар тобы. Осы жас кезеңіне барлық бірінші некелердің 90%-ға жуығы сәйкес келеді, ал 30 жасқа қарай отбасында жоспарланған балалар туылады. Осы өмірлік кезеңге жас отбасылардың кикілжіңг түсуінің жоғары деңгейі, некенің бұзылуы, жаңа серіктесті іздеу және некеге қайтадан тұру тән болады.

Жастардың қоғамдық өмірге енуінің екжақты сипаты болады: жастар әлеуметтік нормаларды қабылдайды және қоғамды жаңартады, қоғамды жән әлеуметтік нормаларды қайта құрады, өздерінің инновациялық потенциалын жүзеге асырады. Жастар қоғамға бейімделіп қана қоймайды, сонымен бірге әлеуметтік іс-әрекеттің субъектісі болады. Жастарды әлеуметтендіруді оларға дайын әлеуметтік нормаларды механикалық тұрғыда беру ретінде қарастыруға болмайды, себебі жастар қоғамның тарапынан жасалған әсер ету

объектісі ғана емес, олар әлеуметтік әмірдің белсенді субъектісі болып саналады. Соның нәтижесінде жастарды дамыту, қоғамды қайта жаңғырту жүзеге асырылады, бұл өз кезегінде жастардың әлеуметтік дамуына ықпал етеді.

Жастық шақтан бастап, құндылық бағдарлар жүйесі дамиды және негізінен интернализация арқылы қызмет етеді, яғни жаңа құндылық құрылымдардың пайда болуы мағыналанған және саналы қабылданған тәжірибенің негізінде жүзеге асады. Жас және тұлғалық дамудың белгілі сатысынан өту барысында құндылықтар жинақталады және аса жоғары деңгейдегі құндылықтар құрылымын анықтайды. Аталған үдеріс әзекті мағыналық күйде кәрінетін өткен, қазіргі және болашақтың мақсаттары арқылы жүзеге асырылады [3].

Жасөспірімдер мен жастардың құндылықтарының қазіргі бейнесі кәп жағдайда қазіргі заманғы бұқаралық коммуникация құралдары арқылы қалыптасатын бақыт пен жетістік бейнелеріне сәйкес келеді. Осылайша, теориялық деңгейде ақпараттық ортаның қазіргі жастардың басым болатын құндылық бағдарларының қалыптасуына мүмкін болар әсері мен үлесін қарастыру міндетін қояды.

«Құндылық» ұғымы философиялық және басқа арнайы әдебиеттерде болмыстың белгілі құбылыстарының адамзаттық, әлеуметтік және мәдени мәнін анықтау үшін кең қолданылады. Құндылық – бұл ұмтылатын объектіге адамдардың сезімі бағытталады және оған адамның құрметпен, сүйіспеншілікпен қатынас білдіруін айқындайтын ұғым. Мәні бойынша, құндылық – белгілі бір заттың қасиеті емес, объектінің толыққанды болмысының күйі.

Құндылық адамзат іс-әрекетінің барлық заттарының жиынтығы ретінде «заттық құндылықтар» ретінде, яғни құндылық қатынас объектілері ретінде қарастырылуы мүмкін. Құндылықтың әзі – бұл субъект үшін объектінің біршама мәні. Құндылықтар – зат немесе құбылыстардың мәні мен қасиеті. Сонымен бірге, бұл адамдардың әздерінің қажеттіліктері мен қызығушылықтары арқылы қанағаттандыратын белгілі идеялары мен кәзқарастары.

Көптеген әлеуметтанушы зерттеулер жастардағы жалпы құндылықты және нормативті дағдарысты анықтайды. Бірқатар сауалнамаларды талдау нәтижесінде соңғы онжылдықта жастар ортасында алдыңғы ұрпақтың мәдени құндылықтарын қайта бағалаумен, әлеуметтік-мәдени тәжірибені берудегі сабақтастықтың бұхылумен байланысты күрделі әзгерістердің болғаны анықталды. Әмірлік жоспарлар мен жастардың еңбекке бағдарлануы олардың материалды байлық саласына деген қатынасымен, жоспарларды жүзеге асыру және мақсатқа жету барысында материалды байлыққа ие болудың мүмкіндігімен тікелей байланысты. Көптеген әлеуметтік-психологиялық зерттеулер кәрсеткендей, материалды байлық жастардың арман-тілектерінде маңызды орын алады және біршама дәрежеде

жастардың экономикалық белсенділігінің сипатын анықтайды: бастамашыл немесе ұйымдастырылған, конструктивті немесе деструктивті [4].

Осылайша, жастардың ақша жинаумен, тауарлар мен қызметті тұтынумен байланысты құндылықтарға бағдарланудың жалпы бейнесі байқалады, атап айтсақ, мәртебе атрибуттары, материалды байлыққа ие болуға бағдарлану байқалады. Ұмтылыстардың аталған жиынтығы жалпы түрде тұтынуға деген бағдарлану ретінде белгіленуі мүмкін. Тұтыну – бұл қазіргі кез келген адамның күнделікті әмір сүруінің ажырамас бөлігі. Тұтынуға деген қажеттілікті адамның материалды байлыққа ие болуға ұмтылысы ретінде интерпретациялауға болады, онда тауарлар мен қызметке ие болу үдерісі өзіндік құндылық болып саналады. Біршама дәрежеде бұл айқын құндылық бағдары бар индивидтердің әлеуметтік және жеке мәртебесіне байланысты болады, ол тұтыну арқылы белгіленеді, материалды байлыққа ие болуы арқылы жүзеге асырылады. Мұнда тұтыну тауарды алу және қолданумен шектелмейтін жүйелі феномен ретінде қарастырылуы мүмкін. Белгілі бір тауарды сатып алу тілегіне сәйкес келетін эмоционалды, когнитивті және мінез-құлықты белсенділік соған сәйкес жалақыға ұмтылуды қамтиды.

Ақпараттық орта адамға және оның әмір сүру жағдайларына белсенді әсер етеді. Қазіргі кезде ақпараттық орта күрделі кәсіптік құрылым болып саналады. Оны ортасында адам болатын барлық ақпараттық ағындарды өзіндік реттеушісі етіп сипаттауға болады [5]. Адамның психикасына ақпараттық әсер ету оның өмірінің барысында коммуникативті «агенттердің» кең спектрі арқылы жүзеге асады. Бұл әсерге адам алуан түрлі жағдайларда түседі, оларды «әлеуметтік-коммуникативті» жағдайлар деп белгілеуге болады. Жалпы түсіндіруде коммуникация қарым-қатынаспен салыстырғанда, ақпаратты беру үдерістерінің жиынтығы ретінде болады, оның біржақты және екіжақты сипаты болуы мүмкін.

Бұқаралық ақпарат құралдары адам баласы үшін дүниетанымдық тұрғыдан қосымша әлеуметтендіруші құрал ретінде қарастырылады және ол соған қызмет етуде. Демек, олар адамзаттың дүниені танып-білуінде, қосымша білім алуында үлкен рөл атқарады. Бірақ БАҚ-тың, соның ішінде теледидардың кәрірмендерді өзіне тәуелді ету ықпалының өте жоғары екенін ескере отырып, одан берілетін қандай да бір бағдарламаның кәрірменді әртүрлі сезімде ұстау мүмкіндігін де есте естен шығаруға болмайды.

Қазіргі өркениеттің ақпараттық кеңістігін технологиялармен, әлеуметтік институттармен, тілмен негізделген, адамның әмір сүруіне бағдарлы түрде әсер ететін, ақпаратты беру, әңдеу және сақтау үдерістерінің жаһандық жиынтығы ретінде сипаттауға болады. Аталған зерттеудің мақсаттарын жетекшілікке алып, әдебиеттердегі анықтамаларды талдау негізінде, біз «ақпараттық орта» терминімен индивидке сырттай қатысты ақпараттық

кеңістіктің бөлігін, индивидтің іс-әрекеті тікелей жүзеге асатын жағдайлардың жиынтығын белгілейміз.

Тәуелсіздігімізді нығайту мақсатында Отанға деген сүйіспеншілік, яғни патриоттық тәрбие алдыңғы қатарға шығатыны сөзсіз. Жас ұрпақты отаншылдыққа тәрбиелеу мемлекеттік маңызды мәселе екенін тағы бір еске сала кеткен жән болар. Бұл жәнінде Қазақстан және Ресей Білім академияларының академигі Б.Момынбаевтың “Отаншылдық білім мен тәрбиенің тұғыры болуға тиіс” деген мақаласында (“Егемен Қазақстан”, 27 қаңтар 2006 жыл): “... Осы тұрғыдан келгенде, қоғамдық сананы қалыптастыруда, әсіресе жас ұрпақ тәрбиесінде БАҚ-тың жетекші орынға шығып отырғаны әмір шындығы.

Солай бола тұра, бүгінгі таңда қазақстандық БАҚ жүйесіндегі еркіндіктің бассыздыққа ұласып бара жатқаны айырықша алаңдатады”, дейді. Бұл мақалада қазақ жерінде қазақстандық БАҚ-тан гәрі шетелдік БАҚ-тың пайыздық кәрсеткіші жоғары деген мәлімет берілген. Одан әрі автор отаншылдық жайындағы ойын жан-жақты сараптай келе: “Біздің ойымызша, БАҚ-тың ең киелі міндеті ақпараттық-ағартушылық ұстаным болуға тиіс. Бұл ретте, БАҚ-тың рәлі бүгінгі таңда бірінші орында тұрғанын социологтар бірауыздан мойындайды. Демек, Қазақстан БАҚ-тарындағы ұрпақты аздыратын, ұлтты тоздыратын кейбір бейбастақтықты ауыздықтау проблемасы әбден шегіне жеткенін терең сезінуіміз керек” деген ұтымды ой айтады [6].

Қазіргі кезде қандай бағдарламаны болсын кәруге, тыңдауға барлық жағдай бар. Жаһандану заманында сырттан келіп жатқан ақпараттарға ешбір тосқауыл қойылып отырған жоқ. Ал мұның әзі балалардың БАҚ материалдарын ретсіз тұтынуына әкеліп отыр. Педагогика ғылымдарының докторы А.Құсайынов бұл әрекетті медиазорлық деп санайды.

Шын мәнінде, оң мен солын әлі танып үлгермеген балалардың қалыптасуына кері әсері бар зорлық-зомбылықты насихаттайтын фильмдерді кәруге мүмкіндік туғызу – үлкен қиянат. Ғалым “Егемен Қазақстан” газетінде жариялаған “Медиазорлық және балалар” атты мақаласында Ресей ғалымдарының пікірлеріне сүйене отырып, ата-аналар балаларына барлық жағдай жасай келе, әйтсе де оларды агрессиядан қорғай алмай отырғанын айтады. Ал агрессия мен жаман қылық кәбіне теледидардан берілетін зорлық-зомбылыққа толы фильмдерді кәргеннен соң пайда болады [7].

Соңғы жылдары жүргізілген әлеуметтік зерттеулер, жастар ортасында ақпараттың қайнар көздерінің арасында аса маңызды рәлді телевидение (30%), әрі қарай интернет (16%), достар (14%), радио (11%) және газеттер (11%) атқаратынын кәрсетеді. БКҚ-ның алуан түрлі типіндегі ақпараттық арналарды ұйымдастырудың ерекшеліктеріне қарай, олардың жастардың құндылық бағдарларын қалыптастырудға рәлі алуан түрлі болады.

Интернет және телевидение нарықтық экономиканың заңдарына бағына отырып, тұтынуды ынталандырудың міндеттерін орындайды, яғни нарықтық экономика жағдайында қоғамның қажетті міндеттерінің бірін жарнамалық хабарламалардың ауқымды саны арқылы орындайды. Бұл хабарламалар тауарды тікелей сату түрінде және жасырын жарнама түрінде таратылады. Телевидениенің ақпараттың қайнар көздері жүйесіндегі басты орны, қазіргі жастардың тұтыну мен материалды жетістіктің құндылықтар жүйесін игеруіне әкеп соғатынымен көрінеді.

Жоғарыда баяндалғандарды қорытындылай келе, қазіргі жастар үшін құндылықтарды интернализациялау үдерісіндегі телевидение мен жаһандық желінің рөлінің мәліметтерімен тұтыну саласының мәнін айқындайтын құндылықтар жүйесін зерттеудің мәліметтерімен салыстыра отырып, БКҚ-ның әсерінің құндылық бағдарлардың алмасуын негіздейтін фактор болатынын атауға болады. Жоғарыда баяндалғандарға сәйкес, біз адамның ақпараттық ортамен өзара әрекетінің жиілігіне ұғымдар, мағыналар, нормалар мен құндылықтардың жиынтығын трансформациялау дәрежесі байланысты болатыны туралы болжам жасауға болады. Реципиенттің БКҚ-мен өзара әрекетінің белсенділігі мен енжарлығының арақатынасына байланысты, осы саланың құзырлылығы мен когнитивті күрделілігіне қарай, осы өзара әрекеттің аясында қабылданатын және таратылатын хабарламаларды қабылдау нәтижесі тәуелді болады. Бұл өзара әрекет алуан түрлі жоспарлы, рефлексивті және «саналы» болған сайын, оған енгізілген индивидтің «құндылық репертуары» бай болады. Соған сәйкес, тұлғаның «мағына құраушы» алуан түрлі диспозицияларының белгілі бір басым болатын бағдардың бақылауына түсу қаупі төмен болады. Өмір сүруді реттейтін белгілі бір бағдарлы принциптің жағына «алмасу» және соған сай дисгармония (үйлесімсіздік), тұлғаның өзін-өзі жүзеге асыруына және нәтижелі дамуына кедергі келтіріп қоймайды, сонымен бірге өзгермелі әлеуметтік жағдайда дезадаптивті болуы мүмкін. Адамның құндылықтар проблематикасын және оған әсер ететін ақпараттық кеңістіктің әсерін теориялық талдау нәтижесінде ұсынылған болжамдарды тексеру үшін, аталған құбылыстарды эмпирикалық зерттеу жоспарланды және жүзеге асырылды.

Сонымен, жоғарыда баяндалғандардың негізінде біз белгілі тұжырымдар жасай аламыз. Жеке тұлғаның дамуы, ең алдымен, оның рухани ауқымын дамыту, этномәдени дәстүрлердің әсерімен қалыптасатын құндылық-мақсаттардың өзіндік иерархиясын құрумен байланысты болады, сонымен қатар тәрбие және өзіндік тәрбие барысында меңгерілетін дара әмірлік тәжірибемен байланысты болады. Бұнда жеке тұлғаның әлеуметтендіру барысында қабылдайтын (кең мағынасындағы тәрбие тұрғысында) барлық әмірлік бағдарлар сияқты, мақсаттар жасәспірімдер үшін құндылықтар болып саналады.

Қазіргі заманғы жастардың құндылық бағдарлар жүйесі бұқаралық ақпарат құралдары арқылы берілген, батыс қоғамының құндылық бағдарларының әсерімен қайта құрылу барысында екендігін айтуға болады. Алайда жастардың кейбір бөлігі отандық әлеуметтік-мәдени дәстүрлерге тән құндылық бағдарларды әлі де сақтайтыны анықталды. Өмірдің маңызы мен құндылық бағдарлар мәселесі әрдайым өзекті болып табылады. Әрбір ғылым саласы оны өзінше түсіндіреді, алайда осы ұғымдардың қалыптасуына тарихи, әлеуметтік, экономикалық және саяси үдерістер әсер етеді. Әрбір адам өзінің өмірінің мақсатын және өмірлік құндылық бағдарларын анықтауы керек. Қазіргі заманғы әлемде өмір сүру қиын, ал мәртебелі өмір сүру одан да қиын. Сондықтан, әлеуметтік құрылымдар «машинасында» жұмсалатын материал болмас үшін, өмірдің мәнін анықтай отырып, қоғам мен өмірдегі өзінің орнын табу қажет.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР

1. Иконникова, С.Н. Социология о молодежи. Л.: Знание, 1985.
2. Лисовский, В.Г. Советское студенчество. М.: Высшая школа, 1990.
3. Залесский, Г.Е. Ценностно-мотивационные аспекты деятельности теории учения. // Вестник МГУ. Психология 1998 №2, с. 58-67.
4. Андреева, Г.М., Психология социального познания. М.: Аспект Пресс, 2000.
5. Пронина, Е.Е. Категориальная структура восприятия телевизионных передач. // Дисс. канд. психол. наук. М.: МГУ, 1987.
6. Момынбаев Б. «Отаншылдық білім мен тәрбиенің тұғыры болуға тиіс» атты мақала. «Егемен Қазақстан» газеті, 2006.
7. Құсайынов А.Қ. «Медиазорлық және балалар» атты мақала. «Егемен Қазақстан» газеті, 2008.

PEDAGOJİK FORMASYON EĞİTİMİ ALAN MÜZİK ÖĞRETMENLERİNİN ÖĞRETMENLİK MESLEK BİLGİLERİ VE UYGULAMALARINA İLİŞKİN GÖRÜŞLERİNİN İNCELENMESİ

Arş. Gör. Tuğba ÇAĞLAK

Çankırı Karatekin Üniversitesi, tugbacaglak@windowslive.com

Prof. Dr. Nezihe ŞENTÜRK

Gazi Üniversitesi, nezihesenturk@gmail.com

ÖZET

Türkiye’de öğretmenlik mesleği, eğitim fakültesi lisans programlarından mezun olmayı gerektirir. Konservatuvar ve Güzel Sanatlar Fakültesi gibi Eğitim Fakültesi dışında diğer fakültelerin mezunlarının pedagojik formasyon dersleri almadan öğretmenlik yapması olası değildir. Konservatuvar ve Güzel Sanatlar Fakültesi mezunları, pedagojik formasyon eğitimini iki sömestriyelik derslerle bitirmektedirler. Bu eğitim süreci sonunda başarılı olan adaylara pedagojik formasyon sertifikası verilmektedir. Bu araştırmanın amacı, pedagojik formasyon eğitimi alan müzik öğretmenlerinin öğretmenlik meslek bilgileri ve uygulamalarına ilişkin görüşlerinin incelenmesidir. Nitel araştırma modellerinden durum çalışmasına örnek olan bu çalışmada, pedagojik formasyon eğitimi alıp görev yapmakta olan müzik öğretmenlerine ulaşılarak yarı yapılandırılmış görüşme formu uygulanmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu, pedagojik formasyon eğitimi alarak müzik öğretmenliğine hak kazanan ve görev yapmakta olan müzik öğretmenleri oluşturmaktadır. Araştırmada verilere ulaşabilmek için müzik öğretmenleri ile görüşmeler yapılmıştır. Toplam 22 sorudan oluşan görüşme formu, sosyo demografik özelliklerin yer aldığı Kişisel Sorular (4 soru), Müzik Öğretmenliği Meslek Bilgileri ve Uygulamalarına İlişkin Görüşler (11 soru), Müzik Öğretmenlerinin Öz-Yeterliklerine İlişkin Görüşler (7 soru) olarak üç bölümden oluşmaktadır. Görüşme formundan toplanan veriler içerik analizi yöntemi ile analiz edilmiş, bulgular tablolastırılmış ve varılan sonuçlar tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Müzik Öğretmenliği, Müzik Eğitimi, Pedagojik Formasyon, Formasyon Eğitimi.

THE INVESTIGATION OF VIEWS OF MUSIC TEACHERS, RECEIVING PEDAGOGICAL FORMATION EDUCATION, REGARDING PROFESSIONAL TEACHING KNOWLEDGE AND PRACTICES

ABSTRACT

The teaching profession in Turkey requires the graduation from the undergraduate programs of education faculties. It is not possible for the graduates of other faculties other than the Faculty of Education, like Faculty of Conservatory and Fine Arts to teach without taking pedagogical formation lessons. The graduates of Faculty of Conservatory and Fine Arts complete

pedagogical formation education with two semester lessons. At the end of the period of study , successful candidates are given a pedagogical formation certificate. The aim of this study is to investigate the views of music teachers, receiving pedagogical formation education, regarding professional teaching knowledge and practices. In this study, which is an example of case study from qualitative research models, semi-structured interview form was applied by reaching music teachers who are studying pedagogical formation and working. The working group of the research is consist of music teachers, who are trained in pedagogical formation and who are entitled to music teaching and who are in charge. The interviews with the music teachers were made in order to reach the research. The interview form consisting of 22 questions consists of three parts; Personal Questions where sociodemographic characteristics are included (4 questions), Opinions on Practical Information on Music Teaching and its applications (11 questions), Opinions on the Self-Sufficiency of Music Teachers (7 questions). The data collected from the interview form were analyzed by the content analysis method, the findings were tabled and the results obtained were discussed.

Key Words: Music Teaching, Music Education, Pedagogical Formation, Formation Education.

Giriş

Bir toplumun, gelişme yolunda atacağı ilk adım eğitimidir. Bireyde davranış geliştirme/değiştirme süreci olan eğitimde temel unsur, bu sürecin yönetimini ve gerçekleşmesini sağlayan öğretmendir. Öğretmenlik, devletin eğitim, öğretim ve bununla ilgili yönetim görevlerini üzerine alan özel bir ihtisas mesleğidir. Öğretmenler bu görevlerini Türk Millî Eğitiminin amaçlarına ve temel ilkelerine uygun olarak ifa etmekle yükümlüdürler (Millî Eğitim Temel Kanunu, 2009, 43.madde) ‘Öğretmenler her ülkede, toplumun her alanda kullanmak zorunda ve muhtaç olduğu insan gücünü üreten en gerekli ve vazgeçilmez temel elemanlardır. Çünkü bütün iş ve mesleklerde çalışanların hepsi de az ya da çok onların eseri, ürünüdür (Yılman’dan akt. İzci, 1999, sf.1).’ Bu bağlamda kaliteli bir eğitimin sağlanabilmesi, nitelikli öğretmen yetiştirmekten geçmektedir.

‘1980’ler toplumsal, ekonomik ve politik açıdan Dünya’da olduğu gibi Türkiye için de bir dönüm noktasıdır. Bu süreçte hem öğretmenden beklentiler farklılaşmış hem de bu farklılaşmaya bağlı olarak öğretmen yetiştirmede farklı arayışlara gidilmiştir (Polat, 2013, sf.43)’. Daha önceki yıllarda, öğretmen yetiştirme görevi öğretmen okullarında iken, 1982 yılında bu görev eğitim fakültelerine devredilmiştir. Ancak 1997’de eğitim fakültesi dışındaki fakültelerden mezun olup tezsiz yüksek lisans yapan adaylara da öğretmen olabilme hakkı tanınmıştır. ‘YÖK’ün 28.01.2010 tarihinde aldığı bir kararla “tezsiz yüksek lisans” programı kaldırılarak, yerine “Pedagojik Formasyon Sertifika Programı” (PFSP) uygulaması getirilmiştir (Polat, 2013, sf.44)’. Bu uygulamayla birlikte, eğitim fakültesi dışındaki fakültelerden mezun olan veya öğrenimi devam eden adaylar, pedagojik formasyon eğitimi alma hakkı kazanmıştır. Öğretmenlik meslek bilgisi ile alan eğitimi ve öğretimine özgü derslerin bulunduğu pedagojik formasyon eğitimi, en az iki yarıyıl yürütülmektedir ve bir dönem süresi 7 aydan daha az olmamaktadır.

ÖSYM'nin 2014 tarihinde güncellemiş olduğu Pedagojik Formasyon Eğitimi Sertifika Programlarını Tercih Edebilecek Lisans Programları listesinde, Müzik bölümü/Ana Bilim Dalları; Müzik ve Sahne Sanatları Bölümünün, Müzik Toplulukları Anasanat Dalı, Duysal (Ses) Sanatları Tasarımı Anabilim Dalı; Güzel Sanatlar Fakültesi ve Türk Musikisi Devlet Konservatuarı ile Devlet Konservatuarının Temel Bilimler Bölümü, Kompozisyon Bölümü, Ses Eğitimi Bölümü, Müzik Bilimleri Bölümü, Çalgı Bölümleri (Nefesli Çalgılar, Yaylı Çalgılar, Vurmalı Çalgılar, Piyano ve Harp, Piyano, Mızraplı Çalgılar), Bando Şefliği, Folklor ve Etnomüzikoloji, Müzikoloji, Opera-Şan, Opera-Opera ve Konser Şarkıcılığı, Türk Sanat Müziği Şan, Türk Halk Oyunları, Türk Müziği, Türk Musikisi, Koro, Müzik Teknolojisi, Müzik Teorisi, Türk Halk Müziği, Türk Halk Müziği Ses Eğitimi Ana Sanat Dalı/ Çalgı Eğitimi Ana Sanat Dalı, Enstrüman Yapımı Bölümü, Çalgı Yapımı Bölümü mezunlarının pedagojik formasyon eğitimine başvurabilecekleri belirtilmektedir. Bu bölümlerden mezun olanlar, pedagojik formasyon eğitimini başarı ile tamamladıklarında müzik öğretmenliğine aday olabileceklerdir.

Müzik öğretmeni, müzik öğretim programında kapsanan içeriği öğretebilmek için iyi bir alan bilgisine, meslek bilgisine ve genel kültüre sahip olmalıdır. Uçan' a göre müzik öğretmenliği eğitimi, bu mesleğe yönelen veya yöneltilen bireyleri müzik alanında öğretmenleştirme sürecidir. Bu süreç genel olarak müzik öğretmenliği mesleğinin gerektirdiği yeterlikler üzerinde odaklanır. Bunlara müzik öğretmenliği yeterlikleri denir (Uçan'dan akt. Akbulut, 2010, sf. 335).

'Müzik öğretmenliği eğitimi sürecinde, başka bir ifadeyle hizmet öncesi eğitimle yetiştirilmesine çalışılan müzik öğretmenin, müziğin insan yaşamındaki yeri ve önemi, sesin oluşumu ve eğitimi, çalgı çalmanın müzikteki yeri ve önemi, toplu çalma ve söylemenin birlikte iş yapabilme duygusunu geliştirdiği, eğitim-öğretim planlama, yöntem, strateji ve değerlendirmenin önemi, teknolojinin, yaratıcılığın ve özel öğretim yöntemleri boyutlarındaki konuları öğrenecek ve hizmet aşamasında ise, bu konulara ilişkin hedefleri öğrenci davranışına dönüştürecek ve öğrenmeyi sağlayacak yeterliğe sahip olması gerekmektedir' (Akbulut, 2010, sf.335). Müzik öğretmeni yetiştiren Müzik Öğretmenliği Programları ise, ders programlarını bu doğrultuda hazırlamaktadır. Ancak formasyon eğitimi ile müzik öğretmeni olan bireyler, bu hedef davranışlara ilişkin eğitimlerin her birini almamaktadırlar. Buradan hareketle araştırmamızın problem cümlesi 'Pedagojik formasyon eğitimi alan müzik öğretmenlerinin öğretmenlik meslek bilgileri ve uygulamalara ilişkin görüşleri nasıldır?' olarak belirlenmiştir.

Araştırmamızın amacı, pedagojik formasyon eğitimi alan müzik öğretmenlerinin öğretmenlik meslek bilgileri ve uygulamalarına ilişkin görüşlerinin incelenmesidir.

Yöntem

Nitel araştırma modellerinden durum çalışmasına örnek olan bu çalışmada, pedagojik formasyon eğitimi alıp görev yapmakta olan müzik öğretmenlerine ulaşılarak yarı yapılandırılmış görüşme formu uygulanmıştır. 'Durum çalışmaları, bir varlığın mekana ve zamana bağlı tanımlandığı ve özelleştirildiği araştırmadır' (Büyüköztürk ve diğerleri, 2014:249).

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu, pedagojik formasyon eğitimi alarak müzik öğretmenliğine hak kazanan ve görev yapmakta olan müzik öğretmenleri oluşturmaktadır. Araştırmacının ulaşabildiği öğretmenler çalışma grubuna dahil edilmiştir.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada verilere ulaşabilmek için müzik öğretmenleri ile görüşmeler yapılmıştır. Toplam 22 sorudan oluşan görüşme formu, sosyodemografik özelliklerin yer aldığı Kişisel Sorular (4 soru), Müzik Öğretmenliği Meslek Bilgileri ve Uygulamalarına İlişkin Görüşler (11 soru), Müzik Öğretmenlerinin Öz-Yeterliklerine İlişkin Görüşler (7 soru) olarak üç bölümden oluşmaktadır.

Verilerin Analizi

Görüşme formundan toplanan veriler içerik analizi yöntemi ile analiz edilmiş, bulgular tablolastırılmış ve varılan sonuçlar tartışılmıştır.

Bulgular

Araştırmanın bu bölümünde, müzik öğretmenleri ile yapılan yarı yapılandırılmış görüşmelerden elde edilen bulgular yorumlanacaktır.

Araştırmaya katılan müzik öğretmenleri M1, M2, M3, M4... şeklinde kodlanmıştır.

Kişisel Sorulara İlişkin Bulgular

Öğretmenlerin sosyo-demografik özelliklerinin incelendiği bu bölümde öğretmenlere, mezun oldukları kurum, formasyon eğitimi aldıkları kurum, öğrenim durumu, meslekteki çalışma yılına ilişkin sorular yöneltilmiştir. Cevaplara ilişkin elde edilen veriler Tablo 1’de yer almaktadır.

Tablo 1. Kişisel Sorulara İlişkin Bulgular

	Lisans düzeyinde mezun olduğu kurum	Formasyon eğitimi aldığı kurum	Öğrenim durumu	Meslekteki çalışma yılı
M1	Ege Üniversitesi Devlet Türk Musikisi Konservatuvarı	Dokuz Eylül Üniversitesi	Lisans	1 yıldan az
M2	Ege Üniversitesi Devlet Türk Musikisi Konservatuvarı	Marmara Üniversitesi	Lisans	1-5 yıl
M3	Bilkent Üniversitesi MSSF	Gazi Üniversitesi	Yüksek Lisans	1 yıldan az
M4	Bilkent Üniversitesi MSSF	Gazi Üniversitesi	Yüksek Lisans	1 yıldan az
M5	Erciyes Üniversitesi GSF	Erciyes Üniversitesi	Lisans	1-5 yıl
M6	Karabük Üniversitesi GSF	Mimar Sinan Üniversitesi	Lisans	1-5 yıl
M7	Erciyes Üniversitesi	Erciyes Üniversitesi	Yüksek Lisans	6-9 yıl

	GSF			
M8	Çukurova Üniversitesi Devlet Konservatuvarı	Çukurova Üniversitesi	Lisans	1-5 yıl
M9	Çukurova Üniversitesi Devlet Konservatuvarı	Niğde Üniversitesi	Lisans	1-5 yıl
M10	Çukurova Üniversitesi Devlet Konservatuvarı	Çukurova Üniversitesi	Lisans	1 yıldan az
M11	Gaziantep Üniversitesi Türk Müziği Devlet Konservatuvarı	Yeditepe Üniversitesi	Yüksek Lisans	1-5 yıl
M12	Cumhuriyet Üniversitesi GSF	Cumhuriyet Üniversitesi	Yüksek Lisans	6-9 yıl
M13	Uludağ Üniversitesi Devlet Konservatuvarı	Uludağ Üniversitesi	Lisans	1-5 yıl
M14	Süleyman Demirel Üniversitesi GSF	Yıldız Teknik Üniversitesi	Lisans	1-5 yıl
M15	Çukurova Üniversitesi Devlet Konservatuvarı	Anadolu Üniversitesi	Lisans	1 yıldan az
M16	İTÜ Türk Musikisi Devlet Konservatuvarı	Marmara Üniversitesi	Yüksek Lisans	1 yıldan az
M17	Yıldız Teknik Üniversitesi Sanat Tasarım Fakültesi	Yıldız Teknik Üniversitesi	Yüksek Lisans	1-5 yıl
M18	Karabük Üniversitesi GSF	Karabük Üniversitesi	Lisans	1-5 yıl
M19	Karabük Üniversitesi GSF	Gazi Üniversitesi	Lisans	1-5 yıl
M20	Ankara Üniversitesi Devlet Konservatuvarı	Kocaeli Üniversitesi	Lisans	6-9 yıl

Tablo 1 incelendiğinde, M1 ve M2'nin Ege Üniversitesi Devlet Türk Musikisi Konservatuvarı; M3 ve M4'ün Bilkent Üniversitesi MSSF; M5 ve M7'nin Erciyes Üniversitesi GSF; M6, M18 ve M19'un Karabük Üniversitesi GSF; M8, M9, M10 ve M15'in Çukurova Üniversitesi Devlet Konservatuvarı; M11'in Gaziantep Üniversitesi Türk Müziği Konservatuvarı; M12'nin Cumhuriyet Üniversitesi GSF; M13'ün Uludağ Üniversitesi Devlet Konservatuvarı; M14'ün Süleyman Demirel Üniversitesi GSF; M16'nın İTÜ Türk Musikisi Devlet Konservatuvarı; M17'nin Yıldız Teknik Üniversitesi Sanat Tasarım Fakültesi ve M20'nin Ankara Üniversitesi Devlet Konservatuvarı'ndan mezun oldukları görülmektedir. M1'in Dokuz Eylül Üniversitesi; M2 ve M16'nın Marmara Üniversitesi; M3, M4 ve M19'un Gazi Üniversitesi; M5 ve M7'nin Erciyes

Üniversitesi; M6'nın Mimar Sinan Üniversitesi; M8 ve M10'nun Çukurova Üniversitesi; M11'in Yeditepe Üniversitesi; M12'nin Cumhuriyet Üniversitesi; M13'ün Uludağ Üniversitesi; M14 ve M17'nin Yıldız Teknik Üniversitesi; M15'in Anadolu Üniversitesi; M18'in Karabük Üniversitesi ve M20'nin Kocaeli Üniversitesi'nde pedagojik formasyon almış olduğu tespit edilmiştir.

Öğrenim durumları incelendiğinde ise katılımcılardan M1, M2, M5, M6, M8, M9, M10, M13, M14, M15, M18, M19 ve M20'nin lisans; M3, M4, M7, M11, M12, M16 ve M17'nin yüksek lisans mezunu olduğu görülmektedir. Ayrıca M1, M3, M4, M10, M15 ve M16'nın öğretmenlik mesleğinde 1 yıldız az; M2, M5, M6, M8, M9, M11, M13, M14, M17, M18 ve M19'un 1-5 yıl; M7, M12 ve M20'nin ise 6-9 yıl görev yapmış oldukları saptanmıştır.

Müzik Öğretmenliği Meslek Bilgileri ve Uygulamalarına İlişkin Görüşlerine Yönelik Bulgular
Bu bölümde araştırmaya katılan müzik öğretmenlerine, müzik öğretmenliği meslek bilgileri ve uygulamalarına ilişkin sorular sorulmuştur.

'Pedagojik formasyon eğitimi süresince edindiğiniz kazanımları meslek hayatınızda uygulayabiliyor musunuz?'

Evet/Hayır/Kısmen seçenekleri ile yarı yapılandırılmış bu soruya katılımcıların verdikleri cevaplar Tablo 2'de yer almaktadır.

Tablo 2. Pedagojik formasyon eğitimi süresince edinilen kazanımların uygulama durumları

Evet	Hayır	Kısmen
M4, M9, M13, M15, M19	-	M1, M2, M3, M5, M6, M7, M8, M10, M11, M12, M14, M16, M17, M18, M20

Tablo 2'de görüldüğü üzere M4, M9, M13, M15 ve M19 pedagojik formasyon eğitimi süresince edindikleri kazanımları meslek hayatlarında uygulayabildiklerini belirtirken; M1, M2, M3, M5, M6, M7, M8, M10, M11, M12, M14, M16, M17, M18 ve M20 bu kazanımları kısmen uygulayabildiklerini ifade etmişlerdir.

'Pedagojik formasyon programında aldığınız derslerin müzik öğretmenliği için yeterli olduğunu düşünüyor musunuz?'

Evet/Hayır/Kısmen seçenekleri ile yarı yapılandırılmış bu soruya katılımcıların verdikleri cevaplar Tablo 3'te yer almaktadır.

Tablo 3. Pedagojik formasyon programında alınan müzik derslerinin yeterlik durumları

Evet	Hayır	Kısmen
M4, M5, M19	M1, M6, M10, M11, M15, M20	M2, M3, M7, M8, M9, M12, M13, M14, M16, M17, M18

Pedagojik formasyon programında alınan derslerin müzik öğretmenliğinde yeterliğine ilişkin M4, M5 ve M19 ‘Evet’; M1, M6, M10, M11, M15 ve M20 ‘Hayır’; M2, M3, M7, M8, M9, M12, M13, M14, M16, M17 ve M18 ise ‘Kısmen’ yanıtını vermişlerdir.

‘Müzik öğretimi yöntemlerinden Orff-Schulwerk öğretim yöntemi hakkında yeterli bilgiye sahip misiniz? Yanıtınız evet ise; derslerinizde Orff-Schulwerk öğretim yöntemine ilişkin ne tür uygulamalar yapıyorsunuz?’

Katılımcılardan M1, M2, M5, M8, M10, M11, M14, M15, M16, M17, M18 ve M19 Orff-Schulwerk öğretim yöntemi hakkında yeterli bilgiye sahip olmadıklarını belirtirken; M3, M4, M6, M7, M9, M12, M13 ve M20 bu yöntemi derslerinde aktif kullandıklarını, müzikli ritim çalışması, aynalama çalışması, beden perküsyonu, orff çalgıları ile grup çalışması, dans eşlikli şarkı söyleme ve hareketle müzik etkinlikleri yaptıklarını ifade etmişlerdir.

‘Orff-Schulwerk öğretim yöntemine ilişkin herhangi bir eğitime katılıp sertifika aldınız mı?’

Yapılan görüşmeler sonucu, katılımcılardan M4, M6, M12, M13 ve M20’nin Orff-Schulwerk öğretim yöntemine ilişkin bir eğitime katıldıkları; M1, M2, M3, M5, M7, M8, M9, M10, M11, M14, M15, M16, M17, M18 ve M19’un ise katılmadıkları tespit edilmiştir.

‘Müzik öğretimi yöntemlerinden Off-Schulwerk öğretim yöntemi dışında bildiğiniz öğretim yöntemleri nelerdir?’

Katılımcıların, Orff-Schulwerk öğretim yöntemi dışında bildikleri öğretim yöntemlerine ilişkin bilgiler Tablo 4’te verilmiştir.

Tablo 4. Orff-Schulwerk öğretim yöntemi dışında bilinen öğretim yöntemleri

	Kodaly	Dalcroze	Suzuki	Yok
M1				X
M2	X		X	
M3	X	X		
M4	X			
M5				X
M6				X
M7				X
M8				X
M9	X	X	X	
M10				X
M11				X
M12				X
M13	X		X	
M14				X
M15				X

M16				X
M17			X	
M18				X
M19				X
M20	X	X		

Tablo 4’te görüldüğü üzere, M1, M5, M6, M7, M8, M10, M11, M12, M14, M15, M16, M18 ve M19’un Orff-Schulwerk öğretim yöntemi dışında başka bir öğretim yöntemi bilmedikleri; M2’nin Kodaly ve Suzuki; M3’ün Kodaly ve Dalcroze; M4’ün Kodaly; M9’un Kodaly, Dalcroze, Suzuki; M13’ün Kodaly, Suzuki; M17’nin Suzuki; M20’nin ise Kodaly ve Dalcroze öğretim yöntemlerine ilişkin bilgi sahibi oldukları görülmektedir.

‘Müzik eğitiminde yaratıcı drama öğretim yöntemi hakkında yeterli bilgiye sahip misiniz? Yanıtınız evet ise; derslerinizde yaratıcı drama öğretim yöntemini kullanarak ne tür uygulamalar yapıyorsunuz?’

M1, M2, M3, M5, M6, M7, M8, M10, M12, M13, M14, M15, M16, M18, M19 ve M20 müzik eğitiminde yaratıcı drama öğretim yöntemi hakkında yeterli bilgiye sahip olmadıklarını belirtirken; M4, M9, M11 ve M17 derslerinde bu yöneme ilişkin etkinlikler yaptıklarını ifade etmişlerdir. M4, enstrüman tasarlama çalışmaları yaptığını; M9, soyut kavramları somutlama yöntemi ile anlattığını; M11, pandomim, tiyatro ve dans çalışmaları yaptığını; M17 ise günlük terimlerini anlatırken araba, tren sesi canlandırdığını, canlandırma ve taklit yöntemi ile konuyu pekiştirdiğini belirtmiştir.

‘Müzik eğitimi ile ilgili güncel gelişmeleri takip ediyor musunuz?’

Evet/Hayır/Bazen seçenekleri ile yarı yapılandırılmış bu soruya katılımcıların verdikleri cevaplar Tablo 5’te yer almaktadır.

Tablo 5. Müzik eğitimi ile ilgili güncel gelişmelerin takip edilme durumları

Evet	Hayır	Bazen
M2, M3, M8, M10, M12, M13, M14, M15, M16, 20	M19	M1, M4, M5, M6, M7, M9, M11, M17, M18

Tablo 5’te görüldüğü üzere, M2, M3, M8, M10, M12, M13, M14, M15, M16 ve M20 müzik eğitimi ile ilgili güncel gelişmeleri takip ettiklerini; M19 takip etmediğini; M1, M4, M5, M6, M7, M9, M11, M17 ve M18 ise bazen takip ettiklerini belirtmişlerdir.

‘Okul çalgılarını çalıyor musunuz? Derslerinizde hangi çalgıları kullanıyorsunuz?’

Araştırmaya katılan her müzik öğretmeni, okul çalgılarını çaldıklarını söylemişlerdir. Ancak derslerde kullandıkları çalgılar farklılık göstermektedir. Tablo 6’da öğretmenlerin müzik derslerinde kullandıkları çalgılar gösterilmektedir.

Tablo 6. Müzik öğretmenlerinin derslerinde kullandıkları çalgılar

M1	Blok Flüt, Melodika, Org, Ritim Çalgıları
M2	Blok Flüt, Melodika
M3	Blok Flüt, Piyano, Orff Çalgıları
M4	Piyano, Gitar, Keman, Bateria
M5	Gitar, Melodika, Blok Flüt
M6	Gitar, Piyano, Yan Flüt, Vurmalı Çalgılar
M7	Piyano, Bateria, Orff Çalgıları
M8	Blok Flüt
M9	Blok Flüt, Klavye
M10	Piyano
M11	Gitar, Davul, Bendir, Bongo, Kaval, Orff Çalgıları
M12	Piyano, Keman
M13	Piyano, Viyolonsel, Melodika, Orff Çalgıları
M14	Blok Flüt, Melodika, Piyano, Gitar, Yan Flüt, Gitar, Bendir, Darbuka, Bağlama
M15	Blok Flüt, Melodika
M16	Piyano, Gitar, Mandolin, Kanun
M17	Keman, Blok Flüt, Melodika
M18	Melodika
M19	Piyano
M20	Piyano, Orff Çalgıları

Tablo 6’da görülmektedir ki müzik derslerinde M1 flüt (blok), melodika, org ve ritim çalgıları; M2 flüt ve melodika; M3 flüt, piyano ve Orff çalgıları; M4 piyano, gitar, keman ve bateri; M5 gitar, melodika ve flüt; M6 gitar, piyano, yan flüt ve vurmalı çalgıları; M7 piyano, bateri ve Orff çalgıları; M8 flüt; M9 flüt ve klavye; M10 piyano; M11 gitar, davul, bendir, bongo, kaval ve Orff çalgıları; M12 piyano ve keman; M13 piyano, viyolonsel, melodika ve Orff çalgıları; M14 flüt, melodika, piyano, gitar, yan flüt, gitar, bendir, darbuka ve bağlama; M15 flüt ve melodika; M16 piyano, gitar, mandolin ve kanun; M17 keman, flüt ve melodika; M18 melodika; M19 piyano; M20 piyano ve Orff çalgılarını kullanmaktadır.

‘Görev yapmakta olduğunuz kurumda müzik alanında ders dışı etkinlik yapıyor musunuz? Yanıtınız evet ise; ne gibi etkinlikler yapıyorsunuz?’

Yapılan görüşmelerde katılımcılardan M2, M3, M7, M9, M12 ve M18 görev yapmakta oldukları kurumda müzik alanında ders dışı etkinlik yapmadıklarını söylemiştir. M1, M4, M5, M6, M8, M10, M11, M13, M14, M15, M16, M17, M19 ve M20 ise ders dışı etkinlik kapsamında

öğrencilerle koro, orkestra, bando, kareoke, dans, halk dansı, ritim grubu, oratoryo çalışmaları yaptıklarını; çalgı dersleri verdiklerini; koridor konserleri ve dinletiler düzenlediklerini belirtmiştir.

‘Müzik dersi öğretim programında yer alan etkinlikleri uygulayabiliyor musunuz?’

Evet/Hayır/Kısmen seçenekleri ile yarı yapılandırılmış bu soruya M1, M3, M4, M7, M9, M12, M13 ve M18 Evet; M8, M11 ve M20 Hayır; M2, M5, M6, M10, M14, M15, M16, M17 ve M19 Kısmen yanıtını vermiştir.

‘Müzik öğretmenliği mesleğinizde, iş doyumu düzeyiniz nedir?’

Yüksek/Orta/Düşük seçenekleri ile yarı yapılandırılmış bu soruya M1, M6, M7, M9, M12, M13, M16, M17, M18 ve M20 Yüksek; M2, M4, M5, M8, M10, M11, M15 ve M19 Orta; M3 ve M14 ise Düşük yanıtını vermiştir.

Müzik Öğretmenlerinin Öz-Yeterliklerine İlişkin Görüşlerinin İncelenmesi

Bu bölümde araştırmaya katılan müzik öğretmenlerine öz-yeterlikleri ile ilgili düşüncelerine yönelik sorular sorulmuştur. Tablo 7’de öğretmenlerin öz-yeterliklerine ilişkin görüşleri verilmiştir.

Tablo 7. Müzik öğretmenlerinin öz-yeterliklerine ilişkin görüşleri

	Evet	Hayır	Kısmen
‘Öğretim programına uygun olarak okul şarkıları dağarcığınızı yeterli buluyor musunuz?’	M1, M4, M5, M8, M9, M10, M11, M13, M14, M16, M17, M18, M19, M20	M3, M12, M15	M2, M6, M7
‘Müzik öğretmeni olarak, sınıf yönetiminde yeterli olduğunuzu düşünüyor musunuz?’	M1, M2, M4, M6, M7, M8, M9, M10, M11, M12, M14, M15, M17, M19, M20	-	M3, M12, M15
‘Müzik öğretmeni olarak, ders planı hazırlamada yeterli olduğunuzu düşünüyor musunuz?’	M1, M2, M4, M5, M8, M10, M12, M13, M15, M16, M17, M19, M20	M3, M11, M14	M6, M7, M9, M18
‘Müzik dersi öğretim programı hakkında yeterli bilgiye sahip olduğunuzu düşünüyor musunuz?’	M2, M4, M5, M9, M10, M12, M13, M14, M16, M17, M19, M20	M6, M8, M15	M1, M3, M7, M11, M18

‘Kazanımlara ilişkin ölçme ve değerlendirme uygulamalarında yeterli olduğunuzu düşünüyor musunuz?’	M1, M2, M4, M5, M6, M7, M8, M10, M15, M17, M18, M19, M20	M3, M11	M9, M12, M13, M14, M16
‘Müzik öğretmeni olarak, mesleğinizde yeterli olduğunuzu düşünüyor musunuz?’	M2, M4, M5, M6, M7, M8, M9, M10, M12, M13, M14, M15, M16, M17, M19, M20	M3	M1, M11, M18

Evet/Hayır/Kısmen seçenekleri ile yarı yapılandırılmış ‘Öğretim programına uygun olarak okul şarkıları dağarcığınızı yeterli buluyor musunuz?’ sorusuna M1, M4, M5, M8, M9, M10, M11, M13, M14, M16, M17, M18, M19 ve M20 Evet; M3, M12 ve M15 Hayır; M2, M6 ve M7 Kısmen yanıtını vermiştir.

‘Müzik öğretmeni olarak, sınıf yönetiminde yeterli olduğunuzu düşünüyor musunuz?’ sorusuna M1, M2, M4, M6, M7, M8, M9, M10, M11, M12, M14, M15, M17, M19 ve M20 Evet; M3, M5, M13, M16 ve M18 Kısmen yanıtını vermiştir. Hayır yanıtını veren olmamıştır.

Görülmektedir ki Evet/Hayır/Kısmen seçenekleri ile yarı yapılandırılmış ‘Müzik öğretmeni olarak, ders planı hazırlamada yeterli olduğunuzu düşünüyor musunuz?’ sorusuna M1, M2, M4, M5, M8, M10, M12, M13, M15, M16, M17, M19 ve M20 Evet; M3, M11 ve M14 Hayır; M6, M7, M9 ve M18 Kısmen yanıtını vermiştir.

Katılımcılar ‘Müzik dersi öğretim programı hakkında yeterli bilgiye sahip olduğunuzu düşünüyor musunuz?’ sorusuna M2, M4, M5, M9, M10, M12, M13, M14, M16, M17, M19 ve M20 Evet; M6, M8 ve M15 Hayır; M1, M3, M7, M11 ve M18 ise Kısmen yanıtını vermiştir.

‘Kazanımlara ilişkin ölçme ve değerlendirme uygulamalarında yeterli olduğunuzu düşünüyor musunuz?’ sorusuna katılımcılardan M1, M2, M4, M5, M6, M7, M8, M10, M15, M17, M18, M19 ve M20 Evet; M3 ve M11 Hayır; M9, M12, M13, M14 ve M16 Kısmen yanıtını vermiştir.

Görüldüğü üzere ‘Müzik öğretmeni olarak, mesleğinizde yeterli olduğunuzu düşünüyor musunuz?’ sorusuna ise M2, M4, M5, M6, M7, M8, M9, M10, M12, M13, M14, M15, M16, M17, M19 ve M20 Evet; M3 Hayır; M1, M11 ve M18 Kısmen yanıtını vermiştir.

‘Araştırmamızla ilgili konuda söylemek istedikleriniz varsa lütfen belirtiniz.’

Araştırmaya katılan müzik öğretmenleri, görüşmenin bu yapılandırılmamış sorusuna cevap olarak, pedagojik formasyon eğitimi ile ilgili düşüncelerini sunmuşlardır. M5, M12, ve M19’un görüş belirtmediği bu soruya diğer müzik öğretmenlerinin yanıtları aşağıda verilmiştir.

M1: ‘Almış olduğumuz pedagojik formasyon eğitimi yetersizdi, ben bireysel çalışmamla kendimi geliştirdim. Pedagojik formasyon eğitiminde müzik dersleri uygulamalı yapılmalı, çocuklara nasıl öğretileceği konuşulmalı. Staj süresi çok kısıtlı, daha uzun olmalı.’

M2: ‘Formasyon eğitimi kaliteli bir eğitim olmalı, süresi önemli değil.’

M3: ‘Eğitim süresi çok kısa ve bu yüzden dersler verimli değil.’

M4: ‘Formasyon eğitiminin branşlaşması gerekiyor. Örneğin 2 ay genel eğitim, 4 ay mesleki alan formasyon eğitimi olmalı.’

M6: ‘Staj uzun sürmeli ki faydası olsun, 1 aylık bir süre bunun için yetersiz. Alıştıma ve uygulama yapma zamanımız olmadı.’

M7: ‘Staj daha aktif olmalı. Ayrıca hem ilköğretim hem ortaöğretimde yaptırılarak sayısı artırılmalı.’

M8: ‘Formasyon eğitimi, müzik öğretmenini yetiştirmede yeterli değil.’

M9: ‘Süre olarak çok kısa bir zaman. Normalde 4 yıl süren bu eğitimin, 5ay-1 yıl gibi sürede olması çok az. Zaman daha geniş olsa kapsamlı bir eğitim alınabilirdi.’

M10: ‘Bölümlere özel ayrıca formasyon eğitimi verilmeli. Her alanda farklı eğitim görülmeli. Formasyon eğitimi bana öğretmenliğe dair bir katkı sağlamadı.’

M11: ‘Formasyon eğitimi bana bir şey katmadı. Alınan formasyon ile eğitim sistemi birbirini tutmuyor. Derslerle uygulama arasında çok fark var. Müzik öğretmenliğine ilişkin formasyon uygulaması olmalı, formasyon alana dönük olmalı.’

M13: ‘Formasyon eğitimi müzik alanında yetersiz.’

M14: ‘Müzik öğretmenliği branşına dair pedagojik eğitim olmalı. Orff eğitimi için de ekstra staj olması lazım.’

M15: ‘Uygulama çok az.’

M16: ‘Ben hızlandırılmış beş buçuk ay süren formasyon eğitimi aldım. Ölçme ve değerlendirmesi yanlış. Uygulama daha fazla olmalıydı. Öğretmenlik sahada, uygulamayla olur.’

M17: ‘Formasyon eğitiminde müzik eğitimi ile ilgili az ders var. Uygulamalı derslerin daha fazla olması lazım. Okul çalgılarına, enstrumana yönelik dersler olmalı, şan mezunlarının sıkıntı yaşamaması için.’

M18: ‘Formasyon eğitimi teorik bilgiden ibaret, uygulama eksikliği var.’

M20: ‘Formasyon eğitiminde öğrenilenler uygulanamıyor. Öğretmenlerin yaratıcı olması gerekiyor. Müzik dersleri yetersiz, daha çok uygulamalı derslerin olması gerekiyor.’

Sonuç ve Tartışma

Elde edilen bulgular doğrultusunda görülmektedir ki, pedagojik formasyon süresince edindikleri kazanımları müzik öğretmenlerinin %25’i meslek hayatlarında uygulayabilmekte, %75’i ise kısmen uygulayabilmektedirler. Öğretmenlerin %15’i pedagojik formasyon programında alınan derslerin müzik öğretmenliği içi yeterli olduğunu düşünürken; %30’u yetersiz; %55’i ise kısmen yeterli olduğunu düşünmektedir. Katılımcıların %60’nın Orff-Schulwerk öğretim yöntemine ilişkin yeterli bilgi sahibi olmadığı; %40’nın ise bu yöntemi derslerinde aktif kullandıkları

sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca öğretmenlerin %65'i de Orff-Schulwerk öğretim yöntemi dışında bir müzik öğretim yöntemi bilmediklerini, yaratıcı drama ile ilgili de yeterli bilgiye sahip olmadıklarını belirtmişlerdir. Ancak öğretmenlerin %35'i Kodaly, Suzuki ve Dalcroze yöntemlerini bildiklerini ve yaratıcı dramayı derslerinde aktif kullandıklarını ifade etmişlerdir. Öğretmenlerin %50'sinin müzik eğitimi ile ilgili güncel gelişmeleri takip ettiği; %5'nin etmediği; %45'inin ise bazen takip ettiği sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca öğretmenlerin okul çalgılarını çaldıkları; piyano, gitar, bendir, viyolonsel, bateri, kanun, darbuka, yan flüt gibi birçok farklı çalgıyı derslerinde kullandıkları görülmektedir. Öğretmenlerin %30'nun ders dışı etkinlik yapmadıkları; %70'inin ise ders dışı etkinlik kapsamında öğrencilerle koro, orkestra, bando, kareoke, dans, halk dansı, ritim grubu, oratoryo çalışmaları yaptıklarını; çalgı dersleri verdiklerini; koridor konserleri ve dinletiler düzenledikleri sonucuna ulaşılmıştır. Öğretmenlerin %40'ı öğretim programında yer alan etkinlikleri uygulayabildiklerini söylerken %15'i uygulayamadıklarını; %45'i ise kısmen uygulayabildiklerini belirtmişlerdir. Öğretmenlerin %50'si iş doyumlarının yüksek; %40'ı orta; %10'u düşük olduğunu söylemiştir.

Araştırmaya katılan öğretmenlerin öz-yeterliklerine ilişkin görüşlerinden anlaşıldığı üzere; öğretmenlerin %70'i öğretim programına uygun okul şarkı dağarcığını yeterli; %15'i yetersiz; %15'i de kısmen yeterli bulmaktadır. Öğretmenlerin %75'i müzik öğretmeni olarak sınıf yönetiminde kendilerini yeterli görürken, %15'i kısmen yeterli görmektedir. Katılımcıların %65'i kendilerini ders planı hazırlamada yeterli görürken; %15'i yetersiz; %20'si kısmen yeterli gördüğünü belirtmiştir. %60'ı müzik dersi öğretim programı hakkında yeterli bilgiye sahip olduğunu düşünürken; %15'i sahip olmadığını; %25'i ise kısmen sahip olduğunu düşünmektedir. %65'i ölçme ve değerlendirme uygulamalarında kendilerini yeterli bulurken; %10'u yetersiz; %25'i kısmen yeterli bulmaktadır. Son olarak öğretmenlerin %80'i kendilerini mesleklerinde yeterli; %5'i yetersiz; %15'i kısmen yeterli bulmaktadır.

Görüşmelerin sonucunda katılımcılar formasyon eğitimi ile ilgili görüşlerini sunmuşlardır. Müzik öğretmenleri tarafından en çok eleştirilen durumlar, formasyon eğitiminin süresinin kısa olması; müzik öğretmenliğine hazırlar nitelikte olmaması; uygulamalı derslerin az olması ve staj süresinin kısa olması olarak görülmektedir. Öğretmenlerin bu duruma ilişkin önerileri arasında formasyon eğitiminin alana yönelik yapılması; staj süresinin uzun olması; uygulamalı derslerin daha çok yapılması; müziğin çocuklara nasıl öğretileceğini yönelik uygulamalar yaptırılması yer almaktadır. Bu araştırmada görülmüştür ki, pedagojik formasyon eğitimi, üniversitelerin Müzik Öğretmenliği Programlarına denk bir eğitim verememektedir. Bu sebeple pedagojik formasyon eğitimi alan müzik öğretmenleri, müzik öğretmenliği mesleğinde bilgi ve uygulama yönünden eksik kalabilmektedirler. Sonuç olarak, müzik eğitim ve öğretim sürecinde, okulların her kademesinde kaliteli eğitimden ödün verilmemesi adına, pedagojik formasyon eğitiminin iyi planlanması, uygulanması ve yürütülmesi gerekmektedir.

Kaynakça

- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E.K., Akgün, Ö.E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F.(2014). Bilimsel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Pegem.
- İzci, E. (1999). Orta Öğretim Kurumlarında Görev Yapan Öğretmenlerin Öğretmenlik Meslek Bilgisi (Pedagojik Formasyon) Yeterliliklerinin Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi. Doktora Tezi. İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
- Milli Eğitim Temel Kanunu (2009). 13.11.2016 tarihinde http://personel.meb.gov.tr/daireler/mevzuat/mevzuatlar/milli_egitim_temel_kanunu_1739.pdf sayfasından erişilmiştir.
- Polat, S. (2013). Pedagojik Formasyon Sertifika Programı ve Eğitim Fakültesi Öğrencilerinin Öğretmenlik Mesleğine Yönelik Tutumların İncelenmesi. E-Uluslararası Eğitim Araştırmaları Dergisi, Cilt 4, Sayı 2.
- Ösym (2014) Pedagojik Formasyon Eğitimi Sertifika Programı Tercih Kılavuzu 13.11.2016 tarihinde <http://dokuman.osym.gov.tr/pdfdokuman/2014/YPedagoji/TABLO2ALANLAR03062014yeni.pdf> sayfasından erişilmiştir.
- Akbulut, E. (2010) e-Journal of New World Sciences Academy NWSA-Fine Arts, D0105, 7, (4), 334-346.
- Karasar, N. (2009). Bilimsel Araştırma Yöntemleri, İstanbul: Nobel

**ОРХОН ЕНИСЕЙ ЕСКЕРТКІШТЕРІ – РУХАНИ-АДАМГЕРШІЛІК
ҚҰНДЫЛЫҚТАРҒА ТӘРБИЕЛЕУ ҚҰРАЛЫ**

**MONUMENTS ORHON-YENISEI AS A MEANS OF EDUCATION TO SPIRITUALLY
MORAL VALUES**

*Саипов А.А. – педагогика ғылымдарының докторы
Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия Ұлттық университетінің профессоры
Мұратбаева Г.А. - педагогика ғылымдарының докторы
Қазақ мемлекеттік қыздар педагогикалық университетінің профессоры*
professor Saipov A.A.

L.N Gumilyov Eurasian National University
saipov1954@mail.ru

*professor Muratbayeva G.A.,
Kazakh State Women's Teacher Training University*
muratbaeva11@mail.ru

Резюме

Автором в данной статье рассмотрены вопросы воспитания духовно-нравственных ценностей обучающихся на основе изучения Орхоно-Енисейских памятников, как древнейших письменных памятников тюрко-язычных народов. Автор останавливается на смысловых оттенках письменности, обнаруженных на берегу реки Орхон в северной Монголии, которые содержали пространное поэтическое повествование, состоящее из

длинных строк и представляющее собой эпитафию, высеченную на камнях в честь семнадцатого кагана Восточнотюркского каганата Бильге - кагана (прежнее имя Могилян) и его младшего брата, наследного принца, доблестного полководца – военачальника Кюль-тегина.

Annotation

The author in this article examines issues of upbringing of spiritual and moral values of students through the study Orhono- Yenisei monuments, as the oldest written records of the Turkic-speaking peoples. The author dwells on the meaning of writing shades found on the banks of the Orkhon River in northern Mongolia, which contained a lengthy poetic narrative, consisting of long lines and represents the epitaph carved on the stone in honor of the seventeenth Hagan Vostochnotyurkskogo Kaganate Bilge - Kagan (former name Mogilany) and younger brother, the Crown Prince, the valiant commander - commander Kul-tegin.

Бүгінгі таңда жастарға рухани тәрбие мен білім беру мәселесі адамның өмірді танып-түсінуіндегі құндылық, табиғатпен үйлесімділікте ұстай білуімен бағаланады.

Тәрбие – қоғамдық тәжірибені білім, жеке тұлғаның теориялық және практикалық ілімдерді меңгерудегі құзыреттілігі мен шығармашылығы, әлеуметтік және рухани қарым-қатынастағы түрлі іс-әрекеті. Демек, жеке тұлғаның рухани-адамагершілік құндылықтарға бағыттау мәселесі ең алдымен, оның жете түсінуі мен тәрбие алуы, өз пікірі мен жинақтаған тәжірибесін сыни тұрғыдан тануға, соның негізінде адами қасиеттерді өз бойына сіңіре білуіне бағыт-бағдар берілуінде.

Сондықтан да рухани-адамагершілік құндылықтар жеке тұлғаның ізгілік, мейірімділік, имандылық ұстанымдарын тәрбиелеуге, ақыл-ойы мен іс-әрекеттерін реттеуге, өмірдің құбылыстарын түсініп, қабылдауға септігін тигізетіні сөзсіз.

Өнердің барлық түрлері белгілі бір сатыда дамиды және өз көрермендеріне ие болады. Ал өнер иесі өз шығармаларында өмірдің көрінісіндегі кей дүниелерді бейнелеу арқылы шынайылықты айқындап береді. Негізінен, білім беру жүйесінде білім алушыларды өнер туындылары арқылы тәрбие беру мәселесі көркем шығармадан алған әсерінен туындайды. Дегенмен де, әрбір дәуірдің елеулі, мазмұнды оқиғаларын өз заманының белгілі ақын-жазушылары дастан-жырларға, ойшылдары оны шынайы тарих-шежіреге айналдырып, ал шеберлер сәулет өнерінде бейнелеп қалдырған. Сондай бүкіл түркі халықтары мәдениетінің тарихында өшпес орын алатын ескерткіштердің мәні өте зор. Бұл орайда құнды рухани мұралардың қазақ жерінде де көптеп жасалғандығы біздің халқымыз мақтан тұтып, оның құндылығын ұрпақтан ұрпаққа жеткізіп келеді. Көне дәуір мәдениетінің өшпес мұрасы бүгінгі күнге дейін өз жалғасын тауып, сақталып, өшпес мұралардың бірі, бүкіл әлемге әйгілі болған ақын тас, жыршы тас – Орхон ескерткіштері (VIII ғ.).

Бұл ескерткіштердің ұрпаққа қалдырар ізгілігі мен мәнділігі мол. Әрбір көне ескерткіштің көрінісі сол дәуірдің оқиғалар мерзімі мен жазу стилі жағынан ескі түркі жазуының соңғы – жаңа дәуірін танытады. Оның бер жағында Орхон жазулары, көптеген ғалымдар еңбектерінде айтылғандай, халық арасына кеңінен таралғаны дәлелденеді.

Күлтегін ескерткіштерінде мынадай сөйлемдер кездеседі: «Түркі салқын тиып, ел еткендерінді де мұнда бастым, жаңылып кеткендерінді де мұнда бастым. Барлық сөзімді айтар мәңгілік тасқа бастым, бұдан қарап біліңдер түркінің қазіргі халқының бектері» – дейді [1].

Орхон ескерткіштері оқып-үйрену арқылы білім алушыларды ерекше ойға бөлейтіні белгілі. Ал оның ойы, сезінуі, есте сақтауы - бір орта, ал сол ортадағы көріністер кез келген өнер туындысы ретінде мәңгі өмір сүреді. Көптеген ғалымдар өз кезегінде мұндай тарихи туындыларды өскелең ұрпаққа қатысты өз ойларын түсіндіреді. Айталық, Б.Неменский өз

пікірін былайша тұжырымдайды: «Әр туынды – бұл тек қана жеке қадам емес, жеке ашылу, жеке сәттіліктер немесе сәтсіздіктер – өйткені бұл қадам, тәжірибе, сәттілік немесе қателік және барлық ұрпаққа, өз уақытында, өзін танытатын қадам.

Білім беру үдерісінде тиімді қолданылған өнер туындылары білім алушыларды сол шығарманың тарихи мазмұнын түсінуге, тілі мен дінін, кейіпкердің жан дүниесін қабылдауға бағыт-бағдар алып, өзінің ішкі жан дүниесіне жаңалық ретінде қабылдауы керек.

Білім алушылар мұндай тарихи мазмұнды ескерткіштерді қабылдап, одан туындаған ойлардан кейін өзін-өзі тексеріп, қандай ойға бөленгенін ортаға салып отыруы қажет. Әйтпесе, өнердің ең басты жасаушысы - халықтың жан дүниесімен санасып, өзінің бүкіл болмысымен жақсы қасиеттерін саналы түрде тәрбиелейді.

Ең бастысы, суретші өзінің шеберлігін және табиғат берген сыйын пайдалана отырып, үлкен өнер туындысын жасау қажет. Ал адам қиялынан туындаған үлкен өнерді көрермен терең түсініп, дұрыс қабылдай алмаса, суретші өнердегі өз орнын түсінуді әрі сезінуді жоғалтады. Суретшінің шығармасы арқылы бейнеленген халықтың күш-қуаты сол халықты рухани байытуға әрі өзін қоршаған ортаның әдемілігі мен әсемдігін жаңа деңгейге көтеруге қызмет етуі тиіс.

Суретшілер қашанда қоғамның, өз уақытының барлық рухани қазыналарын аса терең сезінуші адамдар болып есептеледі. Өйткені, суретшінің негізгі мақсаты – адамның жан дүниесін тану. Ол өз танымын адамның жан дүниесін тану еркінің нәтижесінде емес, қайта ол туралы өзінің түсінуі мен ойлауын және айналадағы ақиқат шындықты қабылдаудың қажеттілігі нәтижесінде жасайды.

Өнер туындылары білім алушылардың әлемді тануының, сезінуінің және түсінуінің жаңа көрінісі ретінде білім саласында айрықша көңіл бөлінеді. Сондықтан да, өнер – адамзатты өмір шындығына жетелеп, рухани-адамгершілік құндылықтар бағдарын қабылдауға, бойында имандылық ұстанымдарын тәрбиелеуге, ақыл-ойы мен іс-әрекеттерін

реттеуге, ал негізгі түйіні – білім алушылар қоршаған ортадағы, дүниедегі, болмыстағы көзқарасты, қарым-қатынасты көркемдік тұрғыда үйлесімді бейнеленген тарихи ескерткіштерді оқып, зерлеуге септігін тигізеді.

Өнер туындыларының көркемдік құндылықтарын қабылдауда білім алушы белгілі бір нақтылы тарихи жағдайларға шолу жасап, ғылыми ізденістерге жол ашады, сонымен бірге оның қоғамдағы әлеуметтік-экономикалық жағдайларды жете түсініп, әлеуметтік ортада қоғам мүшелерімен алуан түрлі қарым-қатынасқа түсу арқылы өз мәдениетін дамытып, меңгерген білік-дағдыларын кәсіби іс-әрекетінде шыңдайды.

Демек, қоғам талаптарына сай, бүгінгі күні өмірдің өзгермелі жағдайына бейімделуге, шешім қабылдай білу сынды өзекті мәселелерді шешуде өнердің тәрбиелік маңыздылығы үлкен қуатқа ие. Өйткені, ғасырдан ғасырға өз мәнін жоғалтпай, қай уақытта да заманның әлеуметтік және рухани талаптарынан туындаған көкейкесті мәселені көтеретін, өнер туындысы көркем құбылыстар мен түрлі ағымдар туралы мағлұматтар беріп, олардың ішкі бірлігі мен үндестігін сақтап, білім алушылардың теориялық танымын тереңдетуге септігін тигізеді. Соынмен қатар, өнер мен шығармашылықтың күрделі негіздерін түсінуде, өнер туындыларының озық тәжірибесін зерттеуде білім берудің жаңа ұлттық моделін жасақтау қажеттілігі де осыдан туындайды.

Қазіргі заман талабы, керісінше, әр студент сабақ кезінде жаңа білім қосып қана қоймай, соны көбіне өзі игеріп, ізденіп, талдап, пікір таластыру деңгейіне жетіп, үнемі даму үстінде болуы қажет. Осыған орай, әлемдегі озық педагогикалық бағыт – жоғары білікті маман даярлау идеясын басшылыққа алу керектігін міндеттейді. Олай болса, дәстүрлі оқыту жүйесінің озық тәжірибесін үйреніп, оқытудың жаңаша әдістемелерді тиімді пайдалануды зерделеп отыру қажет.

Дәстүр – халықтың өміріндегі шындықтың бейнесі, оны жасаушы – халық. Ал халықтың әдет-ғұрпы дәстүрлі қоғамдық өмірдің материалдық жағдайының өзгеруімен сипатталады. Біздің халқымыздың ұлттық төл өнері өзімізді қоршаған дүниені

танып-білудің, шығармашылық толғаныстың және рухани-адамгершілік тәрбие берудің қайнар көзі болып табылады. Сондықтан да, білім алушының рухани болмысы мен сезімін, әсемдікті түсіну қабілетін дамыту, адамгершіліктің ізгі қасиеттерін сіңіруге көмектесу, өнерге деген қызығуы мен сүйіспеншілігін ояту, шығармашылық және креативтік ойлау қабілетін арттыру бүгінгі жоғары оқу орнының профессор-оқытушылар қауымының басты міндеті.

Ежелден келе жатқан халқымыздың тұрмысынан тамаша озық дәстүрлердің сан алуан түрлерін байқауымызға болады. Ғасырлар бойы қалыптасқан халық мәдениеті, өнері оның ізгі тілектерін бейнелейді.

Ертедегі Орта Азия, Қазақстан жері дүние жүзіндегі өнер, білім, мәдениеті дамыған орталықтардың бірі болған. Әбу Райхан әл-Берунидің жазбаларына қарағанда, Орта Азияның ең ежелгі мемлекеттерінің бірі - Хорезм үлкен мәдениет орталығы саналған.

Біздің жыл санауымыздан екі мың жыл бұрын мұнда сәулет, мүсіндеу және бейнелеу өнері жоғары деңгейде дамыған. Мұндай көріністердегі көне ескерткіштер бейнесі бүгінгі күнге дейін өз әдібін жоғалтпай келеді. Жалпы Орта Азия мен Қазақстандағы бейнелеу өнерінің тамыры сонау неолит және қола дәуірінен басталады. Бұған Жасыбай мен Ұлытау маңындағы тастарға ойып салған суреттер дәлел, ою-өрнектер куә.

Ата-бабаларымыздың өмір салты көшпелі болғанымен, рухани болмысы көшпеліболған емес. Туған жерінің өзен-көлін, тау-тасын, орман-тоғайын, жан-жануар көзінің карашығындай қорғап аялай білген. Бабаларымыздың ұрпаққа деген өсиет үлгісі өнер арқылы жеткен. Сондықтан болашақ өнер саласы мамандарын тәрбиелеудегі ең басты Қасиеттердің бірі - өнерімізді алдымен көркем тілмен мәнерлеп баяндай білуге үйрету. Көркем сөз өрнектері арқылы көнеден келе жатқан рухани байлығымыздың құдыреттілігін алушының санасына ұялатып, оның шығармашылық қабілетін оятуға мүмкіндік мол болады.

Ауыз әдебиетіміздегі теңеу сөздер, бейнелік маржан сөздер арқылы айтылған жұмбақтар, халқымыздың мақал-мәтелдері, аңыз ертегілері, шешендік сөздері тікелей тәрбиемен байланысты. Атадан балаға, анадан қызына мирас болып келе жатқан қолданбалы-сәндік өнердің өзі ұлттық мәдениетіміздің дамуына өзіндік ықпалын тигізді. Бабаларымыздың сұлулық туралы талғамы киіз үйі арқылы көрініс тапқан. Өнер - ғасырлар қолтаңбасы, ата-бабалар тіршілігінің тірі куәгері, солардан қалған өпшес мұра. Солай екен, өнер алдағы уақытта да өз өрісін кеңейте түсері сөзсіз. Өйткені, көне жазбалар өнері есте өшпейді, тамыры терендеп, бұтақтарын кең жая бермек. Бұған ата - салтымыз бен дәстүріміздің қайта оралуы даңғыл жол ашып отыр.

Көне түркі жазбалары – рухани-адамгершілік тәрбиенің етене жақын буыны. Мұның өзі Аталмыш өнердің көркем бейнелеуінің ерекше түрі екендігінен туындайды. Көне түркі жазбаларының ескерткіштері кез келген түрі адамның танымдық мүмкіндігін кеңейтуге және рухани-адамгершілік тәрбиенің қыр-сырларын түсінуіне әсер етеді. Сондықтан да білім алушылардың рухани-адамгершілік сезімі мен талғамын қалыптастыруда көне түркі жазбаларының нақты бейнеленген көріністерін түсіне білуге баулуымыз қажет.

Көптеген әдебиеттерге сүйенетін болсақ, өнердің алғашқы түрлері өткен заманда ілгергі тас ғасырында пайда болған. Бұл ескерткіштер үлгісінен, алғашқы өнер туындыларындағы тасқа басылған түрлі ою-өрнектер мен әр түрлі сурет-бейнелерден ежелгі қоғамда адамның еңбек етуіне үлкен мән берілгенін көреміз. Заман ағымының қай кезеңінде болса да, өнердің тарихи даму барысына қоғамда болып жатқан әлеуметтік-экономикалық өзгерістер өз әсерін тигізген.

Ғасырлар бойы сақталып келе жатқан әсем ғимараттар, күмбезді сарайлар мен тас мүсіндер туралы құнды деректер көптеген ғалымдар еңбектерінде зерттелген. Мәселен, педагогикалық пәндер бағдарламасы бойынша «Орхон Енисей ескерткіштері» атты тақырыбындағы дәріс сабағы көне ескерткіштерді, түрік жазбаларының әдеби көріністерін зерделейді. Бұл орайда мультимедиялық технологияны тиімді қолдана отырып, білім

алушыларға экран арқылы ұсынылған бейнежазба үзінділері арқылы тақырыпты жан-жақты, терең, көңілге қонымды етіп түсіндіруге болады («Орхон Енисей ескерткіштері» бейнежазба материалы) [2].

Бұл бейнежазба арқылы білім алушылар түркітануда бүгінгі Монғолия жеріндегі Орхон Енисей ескерткіштері туралы көптеген мәліметтермен танысады. Бейнежазба арқылы Орхон алқабы сан мыңдаған тарихи ескерткіштерге аса бай өлке екендігіне көз жеткізеді. Сонымен қатар, Орхон ескерткіштерінің Алтай, Қаңлай, Соян, Кентай тау жоталары, Гоби шөл даласы және осы таулы, жоталы, далалы алқаптағы Керумен, Хобда өзендерінің бойында Қырғыз, Қарасу, Қобсы көлдерінің жағауларына дейінгі өңірде сақталғанын тамашалайды.

Орхон ескерткіштері көшпелі этносаяси бірлестіктерінің Қаған, Яңлу, Чур, Тархан және т.б. түрік бекзаттарына арналып жасалғанын біледі. Бұл арада қарапайым халықтардың тұрмыс-тіршілігіне арналған ескерткіштер де аталған. Олар алғаш табылған жер, су атауларымен аталып, ғылыми айналымға енген екен. Сөйтіп, әрі қарай студенттер келтірілген деректермен, мысалдармен танысады. Айта кететін жай, студенттер бейнежазба көріністерінен әрбір ескерткіштер кешені, тас үйіндісі, тастарда қашалған таңбалар, мәтіндер мазмұны туралы толығырақ мәлімет алады. Айталық, Күлтегін ескерткіш кешені жалпы Күлтегін өмірбаянына құрылған 68 жол мәтіннен тұрады. Ал енді Білге қаған ескерткіш кешені қамап туралы да қызықты деректер келтірілген. Білге қаған құрылысының ішкі қабырғаларында суреттер салынған. Деректерге қарағанда, бұл суреттердің өзіндік мәні бар көрінеді. Осы қамал құрылысының сыртқы кенересі бойымен 100-ге 55 метр су ағарлар салынған. Ескерткіш көгілдір мәрмәр тастан жасалынған. Білге қаған ескерткіші тасбақа үстіне орнатылған. Оның төбесінде үш қос айдаһар бейнелеген. Бір жақ қапталындағы үшбұрышты шаршысында қаған таңбаларын білдіретін марал, елік, киік бейнелері өрнектелген.

Араб қарпімен жазылған ортағасырлық дүниелер қаншама жалпы түрік халықтары XVI ғасырға дейін оннан астам жазу үлгісін қолданып, пайдаланған кездерінде қыруар мұралар қалдырған [3]. Ұрпаққа өнеге болар атақты Күлтегін, Тонына, Білге, Бумын қағандар әрі тарихи, әрі әдеби дастан жыраулардың кейіпкерлеріне, сомды тұлғаларына айналды. Ардақты есімдерді ел жадында сақтау үшін сол заманның данагой данышпандары өркениеттің белгісі болып табылатын түркілік сына жазумен тас бетіне түсіргені барша әлемге мәлім [4].

Сонымен қатар, студенттер Шивээт, Хүйіс Толгой, Ел етміш, Тұнық-ұқ, Күлі-чұр, Алтын Тамған, Тархан, Чойр ескерткіштері туралы алған мәліметтерін ой елегінен өткізіп, олардың тарихи маңызына ой жібереді.

Мұндай көріністер білім алушыларға өнердің өміршеңдігі туралы ой салады, өнер туындыларындағы рухани-адамгершілік сезімдерін оятады. Сонымен қатар, жаңа тақырыпты меңгерту барысында хабарлау, баяндау әдістерін ұштастыра отырып, слайд көріністері арқылы білім алушыларды кәсіптік дағдыға, іскерлікке үйретуге мүмкіндік аламыз.

Кеңістік пен зат өте тығыз болғандықтан, білім алушылардың өмір шындығын бейнелеген әрбір көне қолтаңба көріністерінде кеңістік ұғымын қалыптастырудың маңызы зор. Өмірдегі қандай зат пен құбылыс болсын белгілі кеңістіктен (табиғаттағы дала көрішсі, белме іші, т.б.) табылады. Заттың кеңістіктегі орны оның алыс-жақындығына байланысты. Мәселен, бізге бір топ адамдар жақындап келе жатыр делік, онан алыста ауыл, өте алыста тау көрінеді. Бұл заттардың көлемдерін бір-біріне салыстырып айқындауға болады. Білім алушылардың рухани-адамгершілік сезімдерін арттырып, оның пәнге деген қызығушылығын ынталандыру үшін білім беру үдерісінде кең көлемде көрнекті құралдарды пайдалану қажет, сабақты түрлендіріп өткізуді көздеп, даярланған бейнежазба материалдары тақырыптың мазмұнын ашуға септігін тигізеді.

Білім беру үдерісінде студенттерге рухани-адамгершілік тәрбие беру, ұлттың

ерекшелігін насихаттау, елге деген сүйіспеншілігін арттыру, оларды жан-жақты білімді етіп тәрбиелеу мақсатында еңбек ету - әрбір педагогтің міндеті. Қоғамдық қатынастар мен саяси-экономикалық саладағы өзгерістер тәуелсіз елдің білімді ұрпағын қайта тәрбиелеу қажеттілігін туындатады.

Өнер – ғасырлар қолтаңбасы, ата-бабалар тіршілігінің тірі куәгері, солардан қалған өшпес мұра. Солай екен, өнер алдағы уақытта да өз өрісін кеңейте түсері сөзсіз. Өйткені, көне түркі жазбаларының ескерткіштері есте өшпейді, тамыры тереңдеп, бұтақтарын кең жая бермек. Бұған ата-салтымыз бен дәстүріміздің қайта оралуы даңғыл жол ашып отыр.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Бартольд В.В. Соч.,5.-М.,1968.-С.45
- 2.«Орхон- Енисей ескерткіштері» бейнежазба материалы
- 3.Ертедегі қазақ әдебиеті. Хрестоматия. Күлтегін (кіші жазу) Алматы, 1967,29 б.
- 4.Келімбетов Н. Ежелгі дәуір әдебиеті. Алматы, Аналілі. 1991.

ULUSAL AŞÇILIK MESLEK STANDARDI ÇERÇEVESİNDE YİYECEK-İÇECEK İŞLETMECİLİĞİ ÖĞRENCİLERİNİN MESLEKİ YETERLİLİK DÜZEYLERİNİN PRATİK AÇIDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Yrd. Doç. Dr. Mehmet GÜLLÜ
Gaziosmanpaşa Üniversitesi, mehmet.gullu@gop.edu.tr

ÖZET

Turizmde hizmet kalitesini belirleyen öğelerden biri; iş görenlerin teorik bilgisinden ziyade, pratik açıdan yeterli olmasıdır. Bu bağlamda hem bireyin hem de toplumun kalkınmasında önemli rol oynayan iki temel faktör ön plana çıkmaktadır. Bunlar “eğitim” ve bu eğitimin sonucunda elde edilen “üretim”dir. Eğitim gerekli düzeyde verilmesine rağmen, pratikle somutlaştırılmadığı takdirde kaliteden söz etmek mümkün olmamaktadır. Bu noktada; eğitimi tamamlamış, mesleğin gerekliliklerini yerine getirebilecek bilgi ve beceri düzeyine sahip iş görenler önem kazanmaktadır. Söz konusu yeterlilikler ulusal meslek standartlarına göre belirlenmektedir. Bu çalışmada, lisans düzeyinde öğrenim gören yiyecek-içecek işletmeciliği öğrencilerinin pratik yeterliklerinin ulusal aşçılık meslek standardı çerçevesinde belirlenmesi amaçlanmıştır. Yapılan betimsel istatistiki sonuçlara göre; “masa üstü servis takımlarını hazırlamayı biliyorum” (teorik =4,23 pratik =3,96), “pırlav çeşitlerini pişirmeyi biliyorum” (teorik =4,30 pratik =3,96), “temel sosları hazırlamayı biliyorum” (teorik =3,72 pratik =3,05) ifadelerinin teorik ortalamalarının pratik ortalamalarından yüksek olduğu görülmüştür. “Çorbaları pişirmeyi biliyorum” (teorik =3,86 pratik =4,77), “uluslararası özel çorba çeşitleri hazırlamayı biliyorum” (teorik =3,33 pratik =3,90), “etleri pişirmeyi biliyorum” (teorik =3,68 pratik =3,94), “su ürünleri hazırlamayı biliyorum” (teorik =3,58 pratik =3,93), “açık büfe kokteyl yiyecekleri hazırlamayı biliyorum” (teorik =3,44 pratik =3,95), “pişirilerek yapılan hamurdan ürünler hazırlamayı biliyorum” (teorik =3,71 pratik =4,00) ifadelerinin ise pratik ortalamalarının teorik ortalamalara göre daha yüksek olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yiyecek-İçecek İşletmeciliği Öğrenimi, Ulusal Aşçılık Meslek Standardı, Öğrencilerin Pratik Yeterliliği.

THE EVALUATION OF PRACTICAL COMPETENCE LEVELS OF THE FOOD AND BEVERAGE MANAGEMENET STUDENTS WITHIN THE FRAME OF NATIONAL COOKERY VOCATIONAL QUALIFICATION

ABSTRACT

One of the elements that determines the quality of service in tourism is that it is far more practical than the theoretical knowledge of the occupants. In this context, two main factors play an important role in the development of both the individual and the society. These are "education" and

"production" as a result of this education. Although education is given at the required level, it is not possible to mention it if it is not practically embodied. At this point, those who have completed their education and have the level of knowledge and skills that can fulfill their occupational requirements are gaining importance. These qualifications are determined according to national occupational standards. In this study, it is aimed to determine the practical competencies of students who have undergraduate education at the food and beverage management within the frame of national cookery vocational qualification. According to the descriptive statistic results; "I know how to prepare table top service teams" (theoretical =4,23 practice = 3,96), "I know how to cook rice varieties" (theoretical =4,30 practice =3,96), "I know how to prepare basic sauces" (theoretical =3,72 practical =3,05) expressions of the theoretical averages were found higher than average of practice. "I know how to cook soup" (theoretical =3,86 practice =4,77), "I know how to prepare international special soup varieties" (theoretical =3,33 practice =3,90), "I know how to cook meats" (theoretical =3,68 practice =3,94), "I know how to prepare seafood" (theoretical =3,58 practice =3,93), "preparing open buffet cocktail foods" (theoretical =3,44 practice =3,95), "I know how to prepare cooked pasta products" (theoretical =3,71 practice =4.00) expressions were found to be higher than the theoretical mean of practical meanings.

Keywords: Food and Beverage Management Learning, National Cookery Vocational Qualification, Student's Practical Competence.

Giriş

Günümüzde hayat şartlarının değişmesi, sosyo-ekonomik imkânların artması, kentleşmenin ve iş hayatının getirmiş olduğu tekdüze yaşam; bireylerin beklentilerinin sürekli olarak değiştirmesine sebep olmaktadır (Öztürk ve Yazıcıoğlu, 2002:191). Bu noktada beklentileri karşılamada en önemli unsurlarından biri hizmet kalitesinin artırılmasıdır. Turizm sektörü, işletme başarısında hizmet kalitesinin birincil faktör olduğu sektörlerin başında gelmektedir. Ülkemizde turizm alanındaki gelişmelere paralel olarak yiyecek içecek sektörünün de gelişmesi, bu alanda eğitim alan nitelikli personel ihtiyacını gündeme getirmiştir. Bu ihtiyacın karşılanmasındaki en önemli sorunların başında, nitelikli aşçı yetiştirilmesi yer almaktadır. Bu doğrultuda nitelikli aşçı yetiştirilmesine yönelik ortaöğretim, ön lisans ve lisans düzeyinde yükseköğretim, halk eğitim merkezleri, özel kurslar vb. kurumlar bulunmaktadır. Aşçılık mesleğine ilişkin yeterliklerin ve tutumların kazanıldığı bu eğitim kurumlarının sahip olduğu olanaklar, aşçı adaylarının kendilerini mesleki olarak yeterli ve mesleğe ilişkin olumlu tutum kazanmış birer aşçı olarak algılamalarında oldukça önemli bir role sahiptir (Öztürk ve Görkem, 2011:72).

Aşçılık, yüksek derecede yetenek ve programlı çalışmaya dayanan, fedakârlık gerektiren bir meslektir. Bu meslek son yıllarda yoğun talep görmüş, buna bağlı olarak nitelikli işgören ihtiyacı artmıştır. Nitelikli işgören ihtiyacının artması ise aşçılık eğitimi alan öğrencilerin mesleki tutum

geliştirmelerinde oldukça önemli bir konu haline gelmiştir. Yeme içme ihtiyacının yaşamsal bir zorunluluk olması sebebiyle yiyecek içecek işletmeciliği turizm sektörü içerisinde devamlı olarak faaliyette bulunmaktadır. Bundan ötürü sektörde kalitenin yerleşmesi ve gelişmesi, aşçılık eğitimi alan öğrencilerin mesleki tutumları ile doğrudan ilgilidir. (Kurnaz, Akyurt Kurnaz ve Kılıç, 2014:42).

Ulusal aşçılık meslek standardı, aşçılıkla ilgili yapılması gerekenlerin asgari standartlarda yapılabilmesi için aşçı veya aşçı adaylarının sahip olması gereken asgari nitelikleri, çalışma ortamını, kullanılan ekipmanları ve alınması gereken minimum eğitim düzeyi gibi konuları kapsamaktadır. Bu bağlamda, oluşturulan mesleki mutfak eğitimi programlarının meslek standartlarına dayalı ve uygun olması gerekmektedir. Aynı zamanda, aşçılık meslek standardı da tüm meslek standartlarında olduğu gibi dinamik bir yapı sergiler. Bu bakımdan aşçılık eğitim standardının, sınav ve belgelendirme ölçütlerinin belirli aralıklarla yiyecek içecek sektörünün ihtiyaç ve beklentilerine paralel olarak güncellenmesine gerek duyulmaktadır (Görkem, 2011:79). Çünkü tüketici istekleri ve yiyecek üretim yöntemlerindeki değişiklikler dikkate alınarak aşçının görevleri ve eğitimi de değişmektedir (Çetin, 1993: 21).

Milli Eğitim Bakanlığı ulusal aşçılık meslek standardı aşçıyı; “sınırlı bir zaman dilimi içerisinde kahvaltı çeşitleri, çorba türleri, zeytinyağlılar, her çeşit meze, hamur işleri, salatalar, sıcak ve soğuk soslar, kırmızı et, kümes hayvanları, sakatat ve av hayvanları yemeklerini, su ve deniz ürünleri yemeklerini, sebze ve kurubaklagil yemeklerini, pilav ve makarna yemeklerini, tatlıları ve içecekleri, bireysel olarak hazırlama bilgi ve becerisine sahip nitelikli kişi” olarak tanımlamaktadır (MEB, 2007:12).

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Küreselleşme ile birlikte turizm eğitiminin yapısı ve uygulamaları da değişmektedir. Rekabet koşullarının artması, hizmet kalitesinin ön plana çıkmasını zorunlu kılmaktadır. Turizm sektöründe sunulan hizmet kalitesinin en önemli unsurlarından biri; işgücünün teorik ve pratik açıdan yeterli olmasıdır. Öte yandan, turizm eğitimi kapsamında mutfak eğitimi ayrı bir öneme sahiptir. Türkiye, 2005–2006 eğitim öğretim yılından itibaren Avrupa Birliği’nin desteğiyle modüler eğitime geçmiş ve mutfak eğitimini, ulusal aşçılık meslek standardı çerçevesinde vermeye başlamıştır. Ancak, yükseköğretim kurumlarında verilen teorik eğitimin öğrenciler tarafından pratikte ne ölçüde uygulanabildiği ve mezunların ulusal aşçılık meslek standardı çerçevesinde edinmeleri gereken mesleki yeterliklere hangi düzeyde sahip oldukları merak edilen bir konu olmuştur.

Bu araştırma, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Zile Dinçerler Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksekokulu Yiyecek ve İçecek İşletmeciliği Bölümü öğrencilerinin mesleki yeterlilik düzeylerinin teorik ve pratik açıdan belirlenmesi amacıyla yapılmıştır. Çalışma, yiyecek-içecek

İşletmeciliği veya ilgili alanlarda öğrenim gören öğrencilerin mesleki yeterlilik düzeylerinin teorik ve pratik açıdan değerlendirmesi, teorik olarak verilen eğitimin pratikte karşılık bulma düzeyini ortaya koyması bakımından önem taşımaktadır.

Araştırmanın Yöntemi

Araştırmanın evrenini Gaziosmanpaşa Üniversitesi Zile Dinçerler Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksekokulu Yiyecek ve İçecek İşletmeciliği Bölümü öğrencileri oluşturmaktadır. Bölüme kayıtlı öğrenci sayısı 216'dır. Evrenin tamamına ulaşmak mümkün olduğundan örneklem belirleme yoluna gidilmemiştir. Cevaplanan anketlerden 200 tanesi analize tabi tutulmuştur. Araştırma verilerinin toplamasında anket tekniğinden yararlanılmıştır. Araştırma için Görkem (2011)'in Anadolu Otelcilik ve Turizm Meslek Liselerinde yaptığı çalışmadaki ölçeğinden yararlanılmıştır. Hazırlanan anket iki bölümden meydana gelmektedir. Birinci bölümde katılımcıların demografik özelliklerini (cinsiyet, lisedeki uygulama imkânı, staj durumu, sektörde çalışma isteği vb.) belirlemeye yönelik sorular bulunmaktadır. Anketin ikinci bölümünde ise, yiyecek içecek işletmeciliği öğrencilerinin mesleki yeterlilik düzeylerini teorik ve pratik açıdan değerlendirmeye yönelik 42 ifade yer almaktadır. İfadeler “ 1=Hiç katılmıyorum, 2=Az Katılıyorum, 3=Orta Düzeyde Katılıyorum, 4=Çok Katılıyorum ve 5=Tamamen Katılıyorum” şeklinde olumsuzdan olumluya doğru bütün düşünceleri ölçmeye yönelik 5’li likert ölçeği şeklinde derecelendirilmiştir.

Ölçeğe yönelik yapılan güvenirlik analizi sonucunda Cronbach’s Alpha değerinin 0,957 olduğu belirlenmiştir. Güvenirlik (Cronbach’s Alpha) katsayısının bulunabileceği aralıklar ve ölçeğin güvenirlik durumu; “ $0,60 \leq \alpha < 0,80$ ” ise ölçek oldukça güvenilir, “ $0,80 \leq \alpha < 1,00$ ” ise ölçek yüksek derecede güvenilir olarak kabul edilmektedir (Kayış, 2009).

Araştırmada öncelikle katılımcıların demografik özelliklerinin (cinsiyet, lisedeki uygulama imkânı, staj durumu, sektörde çalışma isteği vb.) frekans ve yüzde dağılımları verilmiştir. Bununla birlikte anketi cevaplayanların mesleki yeterlilik düzeylerinin teorik ve pratik açıdan belirlenmesine ilişkin aritmetik ortalama ve standart sapma değerleri de betimlenmiştir. Elde edilen verilerin analizinde IBM SPSS 20.0 for Windows paket programı kullanılmıştır.

Araştırmanın Bulguları ve Değerlendirme

Araştırmaya katılanların demografik özelliklerine ilişkin bulgular Tablo 1’de yer almaktadır.

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Özelliklerine İlişkin Bulgular

Değişken	Grup	Sayı (f)	Yüzde (%)
Cinsiyet	Erkek	54	27
	Kadın	146	73
Eğitim Alınan Ortaöğretim Kurumunda Uygulama Otel	Evet	181	90,5
	Hayır	19	9,5
Yiyecek-İçecek Bölümünü Kendi İsteği ile Tercih Etme	Evet	172	86
	Hayır	28	14
Sektörde Çalışma İsteği	Evet	89	44,5
	Hayır	111	55,5
Staj Yapılan Departman	Mutfak	135	67,5
	Pastane	21	10,5
	Servis-Bar	38	19
	Diğer	6	3

Tablo 1’de yer alan bulgulara göre, katılımcıların çoğunluğu kadınlardan (%73) oluşmaktadır.

Tablo 1’de yer alan bulgulara göre, katılımcıların çoğunluğu kadınlardan (%73) oluşmaktadır. Anketi cevaplayanların %90,5’inin okudukları liselerde uygulama oteli olduğu ve teorik bilgileri pratik açıdan uygulama olanağı buldukları belirlenmiştir. Yiyecek-içecek bölümünü kendi isteğiyle tercih edenlerin oranı %86 olarak tespit edilmiştir. Katılımcıların çoğunluğunun (%67,5) stajlarını mutfak departmanında yaptığı ancak servis-bar departmanının da azımsanmayacak derecede tercih edildiği görülmektedir. Mezun olduktan sonra sektörde çalışmak isteyenlerin oranı (%44,5), öğrencilerin kendi istekleriyle bu bölümü tercih etmelerine rağmen düşük bulunmuştur. Bu durumun öğrencilerin mezun olduktan sonra iş kaybı taşımalarından kaynaklandığı düşünülebilir.

Tablo 2. Yiyecek-İçecek İşletmeciliği Öğrencilerinin Meslek Standardı Yeterliliklerine İlişkin İfadeler

	TEORİK		PRATİK	
	$\bar{X}^*$	S.S.	$\bar{X}^*$	S.S.
Kişisel bakım yapmayı (vücut temizliği vb.) biliyorum.	4,6200	,83612	4,4650	,9542
İşe hazırlık yapmayı (üniformalar giyme, iş araç gereci temini vb.) biliyorum.	4,6250	,71198	4,4800	1,00231
Hijyen kurallarını biliyorum.	4,5750	,75313	4,5350	,83201
Bulaşık yıkamayı biliyorum.	4,5500	,79414	4,4900	,83870
Kritik kontrol noktalarını (HACCP) belirlemeyi biliyorum.	4,1600	,96387	4,3350	,93657

Besin öğelerinin (protein, vitamin vb.) kaynaklarını seçmeyi biliyorum.	4,1800	,86681	4,2150	,98673
Besin gruplarının günlük porsiyon miktarlarını belirlemeyi biliyorum.	4,0250	,98958	4,2100	,96985
Servise ön hazırlık yapmayı biliyorum.	4,2450	,94841	4,3750	,90469
Masa üstü servis takımlarını hazırlamayı biliyorum.	4,2250	,96906	3,9550	1,044327
Masa örtüsü açma – toplama işlemini biliyorum.	4,2300	,97563	4,0550	,94149
Kumaş peçete katlama yöntemlerini biliyorum.	4,0800	1,02413	4,0850	,96345
Kuver açmayı biliyorum.	4,0550	1,14390	4,1500	1,28552
Tabak taşımayı biliyorum.	4,0800	1,10440	4,0150	1,08659
Fond hazırlamayı biliyorum.	3,3400	1,2935	3,7400	1,2123
Çorbaları pişirmeyi biliyorum.	3,8550	1,15788	4,7650	1,25021
Uluslararası özel çorba çeşitleri hazırlamayı biliyorum.	3,3250	1,32216	3,8950	1,46666
Farklı pişirme yöntemleriyle yumurta hazırlamayı (omlet, poşe, scrambled vb) biliyorum.	3,7450	1,17340	3,9750	1,04395
Temel sosları hazırlamayı biliyorum.	3,7200	1,12603	3,0450	1,82178
Etleri hazırlamayı biliyorum.	3,6100	1,14650	3,8800	1,10531
Etleri pişirmeyi biliyorum.	3,6750	1,06066	3,9350	1,13012
Su ürünleri hazırlamayı biliyorum.	3,5800	1,12692	3,9250	,98193
Su ürünleri pişirmeyi biliyorum.	3,7250	1,07009	3,9350	1,04221
Pilav çeşitlerini pişirmeyi biliyorum.	4,2950	1,71037	3,9550	1,08112
Makarna çeşitleri pişirmeyi biliyorum.	4,0800	,98409	3,9350	1,10311
Salata çeşitleri hazırlamayı biliyorum.	4,1000	,97713	3,9400	1,12817
Salata sosları hazırlamayı biliyorum.	3,8300	1,0780	4,0350	1,09074
Açık büfe kokteyl yiyecekleri hazırlamayı biliyorum.	3,4350	1,39841	3,9450	1,13508
Türk mutfağına özgü çorbalar pişirmeyi biliyorum.	3,8500	1,05025	3,9050	1,22617
Türk mutfağına özgü sebze yemekleri pişirmeyi biliyorum.	3,7200	1,21614	3,9400	1,07806
Türk mutfağına özgü kurubaklagil yemekleri pişirmeyi biliyorum.	3,8750	1,07944	3,9600	1,16843
Türk mutfağına özgü dolma yemekleri pişirmeyi biliyorum.	3,8150	1,09396	4,1050	1,02431
Türk mutfağına özgü sarma yemekleri pişirmeyi biliyorum.	3,8700	1,12670	4,0250	1,02940
Türk mutfağına özgü pilavlar pişirmeyi biliyorum.	3,8750	1,11607	3,9850	1,01979
Türk mutfağına özgü makarna çeşitleri pişirmeyi biliyorum.	3,9050	1,02038	3,9950	1,04904
Türk mutfağına özgü et yemekleri pişirmeyi biliyorum.	3,7550	1,05103	3,8450	1,25653
Türk mutfağına özgü sakatat yemekleri pişirmeyi biliyorum.	3,6850	1,24237	3,9700	1,17302
Türk mutfağına özgü kompostolar hazırlamayı biliyorum.	3,7100	1,20130	3,9400	1,18041
Türk mutfağına özgü hoşafklar hazırlamayı biliyorum.	3,8150	1,17474	4,0400	1,06493
Kıyılarak yapılan hamurdan ürünler hazırlamayı biliyorum.	3,7150	1,17074	4,0250	1,03912
Çırpılarak yapılan hamurdan ürünler hazırlamayı biliyorum.	3,6250	1,22241	4,0300	1,06526
Pişirilerek yapılan hamurdan ürünler hazırlamayı biliyorum.	3,7100	1,16304	4,0000	1,15180
Milföy hamurundan ürünler hazırlamayı biliyorum.	3,8500	1,10617	3,9600	1,23533

Not: n:200 *5’li Likert Ölçeği

Tablo 2’ye bakıldığında, yiyecek içecek işletmeciliği öğrencilerinin meslek standardı yeterliliklerine ilişkin teorik ve pratik bilgi düzeylerine ait betimsel istatistiki sonuçlara göre; “masa üstü servis takımlarını hazırlamayı biliyorum” (teorik =4,23 pratik =3,96), “pilav çeşitlerini pişirmeyi biliyorum” (teorik =4,30 pratik =3,96), “temel sosları hazırlamayı

biliyorum” (teorik =3,72 pratik =3,05) ifadelerinin teorik ortalamalarının pratik ortalamalarından yüksek olduğu görülmüştür. “Çorbaları pişirmeyi biliyorum” (teorik =3,86 pratik =4,77), “uluslararası özel çorba çeşitleri hazırlamayı biliyorum” (teorik =3,33 pratik =3,90), “etleri hazırlamayı biliyorum” (teorik =3,61 pratik =3,88), “etleri pişirmeyi biliyorum” (teorik =3,68 pratik =3,94), “su ürünleri hazırlamayı biliyorum” (teorik =3,58 pratik =3,93), “açık büfe kokteyl yiyecekleri hazırlamayı biliyorum” (teorik =3,44 pratik =3,95), “çırpılarak yapılan hamurdan ürünler hazırlamayı biliyorum” (teorik =3,63 pratik =4,03), “pişirilerek yapılan hamurdan ürünler hazırlamayı biliyorum” (teorik =3,71 pratik =4,00) ifadelerinin ise pratik ortalamalarının teorik ortalamalara göre daha yüksek olduğu yapılan analiz sonucunda belirlenmiştir. Bunların dışında kalan diğer tüm ifadelerde ise teorik ve pratik yeterlilik düzeylerine ortalamaların birbirine çok daha yakın olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca ölçekteki tüm ifadelerin hem teorik hem de pratik yeterlilik açısından yaklaşık olarak =3,50 ile =4,50 arasında katılıyorum ve kesinlikle katılıyorum seçeneğine yakın çıktığı saptanmıştır.

Sonuç

Araştırmaya katılan öğrencilerin çoğunluğunun kadınlardan oluştuğu, okudukları liselerde uygulama oteli olduğu ve teorik bilgileri pratik açıdan uygulama olanağı buldukları, yiyecek-içecek bölümünü kendi istekleriyle tercih ettikleri, stajlarını mutfak departmanında yaptığı ancak servis-bar departmanının da azımsanmayacak derecede tercih edildiği, mezun olduktan sonra ise yarısından fazlasının sektörde çalışmak istemediği görülmüştür. Bu durumun öğrencilerin mezun olduktan sonra iş kaygısı taşımalarından kaynaklandığı düşünülebilir. Öğrencilerin gerek teorik, gerekse pratik yeterliliklere ilişkin kendilerini tüm konularda yeterli buldukları anlaşılmıştır. Ancak bazı konular için teorik ortalamaların pratik ortalamalardan yüksek çıktığı belirlenmiştir. Bunun gerekçesi olarak öğrencilerin teorik yeterliliklerini, yeterince pratiğe dökemeyecek şekilde mutfak dışı departmanlarda çalışmalarını gösterilebilir. Bazı ifadeler için ise teoride daha az bildikleri ancak pratiği daha iyi yapabildikleri sonucu ortaya çıkmıştır. Bu farklılığın, okulda aldıkları teorik bilgiyi yeterince kavrayamayıp, ancak uygulama (staj-çalışma) sonrası görerek öğrenmelerinden kaynaklandığı düşünülebilir. Bunun sebebi olarak kurumlarda uygulama imkanlarının kısıtlı olması, sınıfların kalabalık olması nedeniyle bireysel olarak tüm öğrencilere eşit uygulama şansı verilememesi gösterilebilir. Ancak genel anlamda öğrencilerin tüm ifadelere verdikleri yanıtların ortalamaları göz önünde bulundurulacak olursa, eğitim kurumunda verilen eğitimin amacına ulaştığı belirtilebilir.

Bu çalışmada karşılaşılan olumlu durumun, aşçılık/gastronomi/yiyecek-içecek işletmeciliği veya ilgili diğer alanlarda eğitim veren kamu ve özel kurumların tamamında aynı sonucu vermesi için gerekli eğitim ve işbirliği programlarının hazırlanması, uygulanması ve sürdürülebilirliğinin sağlanması gerekmektedir. Böylece aşçılık meslek standardının yerleşmesiyle nitelikli aşçı

adaylarının yetişmesi ve belgelenmesi sağlanarak sektörde hedeflenen kaliteye ulaşılması sağlanabilir.

*Araştırma verilerinin toplanmasında emeği geçen Bilal Furkan BİLGİN, Ebru TURPCU, Gülcan AYDOĞDI, Melisa Beste ÖZDOĞAN, Nagehan BOZKURT ve Süleyman KÖSEOĞLU'na teşekkür ederim.

Kaynakça

- Çetin, Ş. (1993). Turizm Endüstrisine Mutfak Elemanı Yetiştirmeye Yönelik Eğitim Programlarının Değerlendirilmesi. Doktora Tezi. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Görkem, O. (2011). Ulusal Aşçılık Meslek Standardı Çerçevesinde Mutfak Eğitimi Yeterliği: Anadolu Otelcilik ve Turizm Meslek Liselerinde Bir Uygulama. Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Turizm İşletmeciliği Eğitimi Anabilim Dalı, Ankara.
- Kayış, A. (2009). Güvenirlilik Analizi. Şeref Kalaycı (Ed.), SPSS uygulamalı çok değişkenli istatistik teknikleri içinde (s. 404-409). Ankara: Asil Yayın Dağıtım.
- Kurnaz, A., Akyurt Kurnaz, H. ve Kılıç, B. (2014). Ön lisans Düzeyinde Eğitim Alan Aşçılık Programı Öğrencilerinin Mesleki Tutumlarının Belirlenmesi. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 32:41-61.
- MEB, (2007). Yiyecek İçecek Hizmetleri – Aşçı. Ankara: MEB.
- Öztürk, Y. ve Görkem, O. (2011), Mutfak Dalı Öğrencilerinin Mesleki Yeterliklerinin Değerlendirilmesi: Otelcilik ve Turizm Meslek Lisesi Öğrencilerine Yönelik Bir Uygulama. İşletme Araştırmaları Dergisi, 3(2): 69-89.
- Öztürk, Y. ve Yazıcıoğlu, İ. (2002), Gelişmekte Olan Ülkeler İçin Alternatif Turizm Faaliyetleri Üzerine Teorik Bir Çalışma. Gazi Üniversitesi Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi, 2:183-195.

TÜRKİYE’ DE SERBEST BÖLGELERDE UYGULANAN ÜCRET İSTİSNASI SORUNSAĞI ÜZERİNE DEĞERLENDİRME

Doç. Dr. Hatice YURTSEVER

Celal Bayar Üniversitesi, Salihli MYO, yurtseverhatice@gmail.com

Yrd.Doç.Dr. Pınar PEHLİVAN

Celal Bayar Üniversitesi, Demirci MYO, pınarpehlivan1974@yahoo.com

Öğr.Gör.Dr. Lale DEMİRLİOĞLU

Celal Bayar Üniversitesi, Salihli MYO, laledemirlioglu@gmail.com

ÖZET

3218 sayılı Serbest Bölgeler Kanunu ile, serbest bölgelerde faaliyet gösteren firmalara ve çalışanlara bir takım vergi teşvikleri getirilmiştir. Bu kanunun yayınlanması ile, serbest bölgeler vergi, resim, harç, gümrük ve kambiyo mükellefiyetlerinin uygulanmadığı alanlar olarak kabul edilmekte olduğundan, burada çalışanlara ödenen ücretler vergi dışı kalmakta idi. Ancak daha sonra yapılan çeşitli değişikliklerle günümüze gelindiğinde, sadece üretilen ürünlerin FOB bedelinin en az % 85’ inin yurtdışına ihraç eden mükelleflerin istihdam ettikleri personele ödedikleri ücretlerin gelir vergisinden istisna olduğu hüküm altına alınmıştır.

Uygulamada, işçilerden kesilen verginin, üretici firmaların ihracat yükümlülüğünün yerine getirilmesinden sonra terkin edilmesi/iade alınması halinde, işçiye mi işverene mi ödeneceğine ilişkin 3218 sayılı yasada, açık bir hüküm olmaması nedeniyle, sorunlar ortaya çıkmakta olup, bu sorunlar, tarafların dava açma yoluna gitmelerini zorunlu hale getirmektedir.

Çalışmada; sözkonusu istisna hükmü; anayasa, kanun ve tebliğler çerçevesinde inceleme konusu yapılarak istisnanın yasal dayanakları ortaya konularak, bu konuda çeşitli öneriler getirilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler : Serbest Bölge, Ücret İstisnası, Teşvik.

ABSTRACT

With the Free Zone Act No. 3218, a number of tax incentives have been introduced to companies and employees operating in free zones. With the issuance of this law, the fees paid to the employees were excluded from the tax because the free zones were considered as areas where taxes, duties, duties, customs and exchange obligations did not apply. However, it is stipulated that at least 85% of the FOB value of the manufactured products is exempted from the income tax of the salaries paid by the taxpayers who are exported abroad when the day-to-day changes are made.

In practice, problems arise due to the fact that there is no clear provision in the law no. 3218 on whether to pay workers or employers in case of abandonment / reinstatement after the exportation obligation of the producers is fulfilled.

Study; Such provision of exception; Constitution, law and communiqués will be examined and the legal bases of exception will be put forward and various proposals will be tried to be brought in this issue.

Key Words: Free Zone, Fee Exemption, Incentive

I-SERBEST BÖLGE KAVRAMI VE TÜRKİYE’ DE SERBEST BÖLGELER

Serbest Bölgeler; bulunduğu ülkenin gümrük sınırları dışında tutulan dış ticarete yönelik birtakım işlemlerin kolaylaştırıldığı ve belirli ticari faaliyetlerin devam ettirildiği, bulunduğu ülkenin ekonomisine katma değer sağlayan özel bölgelerdir. Söz konusu bölgeler ülkeye yabancı sermaye ve teknolojik yenilikler için uygun ortam hazırlama, üreticilerin gereksinim duyduğu endüstriyel malları kolaylıkla, zamanında ve uygun fiyatla temin ettirme, sunulan teşvik ve avantajlarla üretim ve ihracatta katlanılan maliyetleri minimize etme, transit ticarete olanak sunma, istihdam yaratma gibi çok sayıda işlevi yerine getiren ve dünyanın birçok bölgesinde uygulama alanı bulan yerler olarak da belirtilebilir. Bu bölgelerde mallar, normal gümrük işlemlerine tâbi tutulmamaktadır¹.

Serbest bölgelerin kurulması için Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren girişimler yapılmış olmakla birlikte; ancak 24 Ocak 1980 Ekonomik İstikrar Kararları sonrasında ekonomide dışa açılma süreci ile birlikte 3218 Sayılı Serbest Bölgeler Kanunu ile 15.06.1985 tarihinden itibaren Türkiye’de ticaret ve sanayide daha geniş muafiyet ve teşvik unsurlarını uygulamayı amaçlayan

¹Akyürek, T. Engin. (1983). Serbest Bölge Tanımı- Dünyada- Türkiye’de. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Ekonomi Yayınlar Dizisi, s.9.

serbest bölgeler kurulmaya başlanmıştır Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne adaylık süreci içerisinde serbest bölgeler konusu, Topluluk tarafından Türkiye için hazırlanan temel belgelerde bir eleştiri konusu olarak yer almış ve bu kapsamda özellikle son yıllarda serbest bölgeler mevzuatı ile ilgili kapsamlı değişikliklere gidilmiştir. Bu kapsamda yapılan değişikliklerin en önemlisi, serbest bölgelerde vergi mevzuatına ilişkin hükümlerin uygulanmayacağına dair düzenlemenin, 06.02.2004 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanan 5084 sayılı Kanun ile değiştirilmesi ve bir anlamda bölgelerdeki sınırsız vergi teşvikine bu kanun ile son verilmesidir².

Ülkemizde ihracata yönelik yatırım ve üretimi teşvik ettirmek amacıyla 1987 yılından itibaren Ege'de Ege, İzmir, Denizli Serbest Bölgesi, Akdeniz'de Mersin, Antalya, Adana-Yumurtalık Serbest Bölgesi, Marmara'da İstanbul Atatürk Havalimanı, İstanbul Trakya, İstanbul Endüstri ve Ticaret, Tübitak-Marmara Teknoloji, Kocaeli Serbest Bölgesi, Karadeniz'de Trabzon, Rize, Samsun Serbest Bölgeleri Güneydoğu Anadolu'da Mardin ve Gaziantep Serbest Bölgesi, İç Anadolu'da ise Kayseri Serbest Bölgesi faal durumda olan serbest bölgelerdir.

Serbest bölgeler gerek ülke ekonomisine gerek istidama katkısı ile önem arz etmektedir. Ekonomi Bakanlığı verilerine göre 2014 yılında serbest bölgelerin toplam ticaret hacmi 22.432.242 bin\$ iken 2015 yılı toplamı 20.260.661 bin\$ civarındadır. TÜİK 2015 verilerine göre Türkiye'nin 2015 yılı dış ticaret hacmi yaklaşık 143.838.872 bin \$ olduğu gözlemlenmiştir. 2015 yılı 20.260.661 bin\$ olan Serbest Bölge ticaret hacminin ülke dış ticaret hacminin %14'ünü oluşturduğu söylenebilmektedir. Türkiye serbest bölgeleri içerisinde en fazla ticaret hacmi, 3.878.767 bin\$ ile Ege Serbest Bölge'de gerçekleşmektedir. İkinci sırada ise 3.389.099 bin\$ ile Mersin Serbest Bölge gelmektedir. Serbest bölgelerde toplam 62.234 kişiye istihdam sağlanmaktadır. Ege Serbest Bölgesi 17.487 kişi ile tek başına Türkiye'de serbest bölgelerindeki toplam istihdamın %28'ine çalışma ortamı sağlamaktadır. İkinci sırada ise 10.116 kişi istihdam verisi ile Bursa Serbest Bölge gelmektedir³.

İşletmeler ithalat ve ihracat işlemlerini kolaylaştırabilmek, teknoloji transferini hızlandırabilmek, dış ticarete aktif rol alarak ülke ekonomisini canlandırabilmek için serbest bölgelerde faaliyet göstermek istemektedir. Bu bağlamda serbest bölgeler de söz konusu işletmelere kısmen veya tamamen vergisel muafiyetler, maliyetlere etki edecek indirimler gibi bir takım teşvik ve avantajlar sunmaktadır.

² Ernst &Young, 100 Soruda Serbest Bölgeler, <http://www.vergidegundem.com/files/100SorudaSerbestBolge.pdf> (Erişim Tarihi, 02.05.2017).

³ (<http://www.ekonomi.gov.tr/portal/content/conn/UCM/uuid/dDocName:EK-070997>, Erişim Tarihi: 13.03.2017).

II-SERBEST BÖLGELERDE UYGULANAN TEŞVİKLERE GENEL BİR BAKIŞ

Serbest bölgelere; vergisel teşvik ve avantajlar aracılığı ile bazı işlem kolaylıkları sağlanarak ihracat artışına yönelik etki edilmektedir⁴.

Serbest Bölgelerde Sağlanan Teşvikler 3218 sayılı kanun ile 06.06.1985 tarihinden itibaren yürürlüğe girmiştir. Söz konusu bu Kanun; ihracata yönelik yatırım ve üretimi teşvik etmek, doğrudan yabancı yatırımları ve teknoloji girişini hızlandırmak, işletmeleri ihracata yönlendirmek ve uluslararası ticareti geliştirmek amacıyla serbest bölgelerin kurulması, yer ve sınırlarıyla faaliyet konularının belirlenmesi, yönetimi, işletilmesi, bölgelerdeki yapı ve tesislerin teşkili ile ilgili hususları kapsamaktadır (SBK, Md. 1). Daha sonra aşağıdaki yer alan Tablo 1’ de de görüleceği üzere, çeşitli değişikliklere uğramış bulunmaktadır.

Tablo 1: Serbest Bölgeler Kanunu’ nun Yıllar İtibariyle Değişim Süreci

15.06.1985	24.04.2003	06.02.2004	25.11.2008
3218 Sayılı Serbest Bölgeler Kanunu yayımlandı. Türkiye’nin ilk serbest bölgeleri 1987 yılında Antalya ve Mersin’de faaliyete geçti. 24.04.2003 tarihine kadar 3218 sayılı Kanunun 6. maddesine göre serbest bölgelere hem mal hem de hizmet teslimleri "ihracat" sayılırken, 4842 sayılı Kanun sonrasında hizmet ifaları için herhangi bir belirleme yapılmadığı için 24.04.2003 sonrası dönemde sadece mal teslimleri istisna kapsamında değerlendirildi. Özel Tüketim Vergisi Kanunu’nda Katma Değer Vergisi Kanunu’nda yapılan değişikliklere paralel düzenlemeler yapılmadığı için serbest bölgelerdeki ÖTV uygulaması konusunda tereddütler oluştu.	4842 sayılı Kanunla birlikte vergi kanunlarında "serbest bölge" ifadesi yer almaya başladı. Katma Değer Vergisi Kanunu’nun 12. maddesinde yapılan değişiklikle açıkça serbest bölgeler belirlenmesi yapıldı. 4842 sayılı Kanun öncesinde serbest bölgelere hem mal hem de hizmet teslimleri "ihracat" sayılırken, 4842 sayılı Kanun sonrasında hizmet ifaları için herhangi bir belirleme yapılmadığı için 24.04.2003 sonrası dönemde sadece mal teslimleri istisna kapsamında değerlendirildi. Özel Tüketim Vergisi Kanunu’nda Katma Değer Vergisi Kanunu’nda yapılan değişikliklere paralel düzenlemeler yapılmadığı için serbest bölgelerdeki ÖTV uygulaması konusunda tereddütler oluştu.	5084 sayılı Kanun sonrasında serbest bölgeler sadece gümrük ve kambiyo mevzuatlarının uygulanmayacağı alanlar olarak belirlendi. Vergi mevzuatının uygulanması konusunda 06.02.2004 tarihinden itibaren serbest bölgeler vergi kanunları açısından ülke içi sahalar olarak belirlendi. 3218 sayılı Kanuna eklenen Geçici 3. madde geçiş dönemi düzenlemeleri yapıldı. Geçiş dönemi düzenlemelerinden yararlanabilecek imalatçı olmayan mükelleflerin 06.02.2004 tarihi itibarıyla faaliyet ruhsatı almış olması gerektiği belirlenmesi yapıldı.	5810 sayılı Kanun ile 3218 Sayılı Serbest Bölgeler Kanunu’nun Geçici 3. maddesinin ikinci fıkrası değiştirilerek 31.12.2008 tarihinden sonrasındaki dönem için geçiş dönemi düzenlemeleri yapıldı. Avrupa Birliği’ne tam üyeliğin gerçekleştiği tarihi içeren vergilendirme dönemi sonuna kadar geçerli olan gelir ve kurumlar vergisi teşviklerinden bölgede imalat faaliyetinde bulunan mükelleflerin yararlanabileceği belirlenmesi yapıldı.

Kaynak: İlgili kanunlardan oluşturulmuştur.

3218 sayılı kanunun yürürlüğe girdiği tarihte, serbest bölgeler, vergi kanunlarının uygulanmadığı alanlar olarak belirlenmiştir. Bu bölgelerde gümrük ve kambiyo mükellefiyetine

⁴ Puccinelli, Dennis (2003). Foreign Trade Zones. Export America, s.16.

dair mevzuat hükümleri uygulanmayacağı, kullanıcıların tutmak zorunda oldukları defterler ile düzenleyecekleri belgelere ilişkin olarak, 4.1.1961 tarihli ve 213 sayılı Vergi Usul Kanununun hükümlerine bağımlı olmaksızın düzenleme yapmaya Maliye Bakanlığı yetkili olduğu hüküm altına alınmıştır.

Daha sonra 4842 sayılı kanunla birlikte, vergi kanunlarında “serbest bölge” ifadesi yer almaya başladı. Ardından, 5084 sayılı kanun ile yapılan değişiklikle birlikte, 06.02.2004 tarihinden itibaren, Serbest bölgeler, “Türkiye Gümrük Bölgesinin parçaları olmakla beraber; serbest dolaşımda olmayan eşyanın herhangi bir gümrük rejimine tabi tutulmaksızın ve serbest dolaşıma sokulmaksızın, gümrük mevzuatında öngörülen haller dışında kullanılmamak ya da tüketilmemek kaydıyla konulduğu, ithalat vergileri ile ticaret politikası önlemlerinin ve kambiyo mevzuatının uygulanması bakımından Türkiye Gümrük Bölgesi dışında olduğu kabul edilen ve serbest dolaşımdaki eşyanın bir serbest bölgeye konulması nedeniyle normal olarak eşyanın ihracına bağlı olanaklardan yararlandığı yerlerdir” şeklinde tanımlanarak, artık serbest bölgeler, ülke içi sahalar olarak belirlenmiştir.

3218 sayılı Serbest Bölgeler Kanunu ile, serbest bölgelerde faaliyet gösteren firmalara ve çalışanlara bir takım vergi teşvikleri getirilmiştir. Bu teşvikler;

- Damga Vergisi İstisnası
- Özel Tüketim Vergisi İstisnası
- Katma Değer Vergisi İstisnası
- Gelir Vergisi İstisnası
- Kurumlar Vergisi İstisnası
- Ücretler üzerinden hesaplanan Gelir Vergisi İstisnası
- Gümrük Vergisi Muafiyeti
- Serbest Kâr Transferi
- KKDF Muafiyeti

25.11.2008 tarihinden itibaren, 5810 sayılı kanunla getirilen değişiklikler sonucunda, 3218 sayılı kanunda yer alan bir kısım teşvikler aynen uygulanmaya devam etmekte iken (örn. Gümrük Vergisi), bir kısmında sınırlamalara gidilmiş, tam ve dar mükelleflerin daha önce bölgedeki süresiz ve sınırsız gelir ve kurumlar vergisi muafiyeti sona ermiş, teşviklerin bir kısmı üretici firmaların yararlanabileceği hale getirilmiştir.

Bu çerçevede; 5810 sayılı Kanun ile 3218 sayılı Serbest Bölgeler Kanunu’nun geçici 3. maddesinin ikinci fıkrası aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.

“Avrupa Birliğine tam üyeliğin gerçekleştiği tarihi içeren yılın vergilendirme döneminin sonuna kadar;

a- Serbest bölgelerde üretim faaliyetinde bulunan mükelleflerin bu bölgelerde imal ettikleri ürünlerin satışından elde ettikleri kazançları gelir veya kurumlar vergisinden müstesnadır. Bu istisnanın 193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu’nun 94. maddesinin birinci fıkrasının (6) numaralı bendinin (b) alt bendi ile 5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu’nun 15. ve 30. maddeleri uyarınca yapılacak tevkifata etkisi yoktur.

b- Bu bölgelerde üretilen ürünlerin FOB bedelinin en az % 85’ini yurtdışına ihraç eden mükelleflerin istihdam ettikleri personele ödedikleri ücretler gelir vergisinden müstesnadır. Bu oranı % 50’ye kadar indirmeye ve kanuni seviyesine kadar yükseltmeye Bakanlar Kurulu yetkilidir. Yıllık satış tutarı bu oranın altında kalan mükelleflerden zamanında tahsil edilmeyen vergiler cezasız olarak, gecikme zammıyla birlikte tahsil edilir.

c- Bu bölgelerde gerçekleştirilen faaliyetlerle ilgili olarak yapılan işlemler ve düzenlenen kağıtlar damga vergisi ve harçlardan müstesnadır.

Bu maddenin uygulanmasına ilişkin usul ve esasları belirlemeye Maliye Bakanlığı yetkilidir.”

Görüldüğü üzere, yapılan değişiklikle, ücretlerle ilgili istisna, sadece üretim yapan ve üretiminin % 85’ ini ihraç eden üretici firmalara uygulanan bir istisnaya dönüşmüştür.

III- SERBEST BÖLGELERDE UYGULANAN ÜCRET İSTİSNASINA İLİŞKİN SERBEST BÖLGE KANUNLARINDA YER ALAN DÜZENLEMELER

3218 sayılı Kanunun yayınlanması ile, serbest bölgeler vergi, resim, harç, gümrük ve kambiyo mükellefiyetlerinin uygulanmadığı alanlar olarak kabul edilmekte olduğundan, burada çalışanlara ödenen ücretler vergi dışı kalmakta idi. Bu durumda da serbest bölgede faaliyet gösteren firmalar çalışanlarından vergi kesmemek suretiyle net ücret üzerinden ödeme yapmaktaydılar.

Daha sonra yapılan çeşitli değişikliklerle 5810 sayılı kanun ile yapılan düzenlemeler çerçevesinde, 25.11.2008 tarihinden itibaren, sadece ürettiği ürünlerin FOB bedelinin en az % 85’ ini yurtdışına ihraç eden mükelleflerin istihdam ettikleri personele ödedikleri ücretlerin gelir vergisinden istisna olduğu hüküm altına alınmıştır.

Ardından sözkonusu istisnanın uygulanmasına yönelik, 12.03.2009 Tarih 27167 Sayılı Resmi Gazetede, 3218 Sayılı Serbest Bölgeler Kanunu Genel Tebliği (Seri No: 1) Ve 29.07.2010

Tarih 27656 Sayılı Resmi Gazetede 2 Seri Nolu 3218 Sayılı Serbest Bölgeler Kanunu Genel Tebliği yayınlanmıştır.

Sözkonusu tebliğde bu istisnanın nasıl uygulanacağı oldukça ayrıntılı bir biçimde örneklerle açıklanmış, özellikle genel tebliğin 3.4 nolu maddesinde konuya ilişkin düzenlemeler yer almaktadır. Buna göre;

Muhtasar Beyannamenin Verilmesi ve Tecil-Terkin Uygulaması başlıklı düzenlemeye göre, istisna kapsamında değerlendirilen ücretler üzerinden hesaplanan gelir vergisi, muhtasar beyannameyle genel hükümlere uygun olarak beyan edilecektir.

3218 sayılı Kanun kapsamında “istisna uygulamasından yararlanan mükelleflerin yurt dışı ihracat tutarının toplam satış tutarına oranı, %85 veya üzerinde gerçekleştiğinin Yeminli Mali Müşavir tarafından düzenlenen faaliyet raporu ile tespit edilmesi halinde, vergi dairesince tecil edilen vergi terkin edilecektir.

Öte yandan, serbest bölgede üretim faaliyetinde bulunan işletmelerde çalıştırılan ve yıl içinde gelir vergisi tevkifatı yapılmış olan işçi ücretleri de, işverenin yıl sonu itibarıyla ürettikleri ürünlerin %85’ini yurt dışına ihraç etme şartını gerçekleştirmesi halinde, gelir vergisi istisnasından yararlanılabilecektir. İşverenler, Aralık ayına ait muhtasar beyannamenin verilme süresi içinde ilgili vergi dairesine bildirimde bulunacaklardır. Bunun üzerine, yıl içinde verilen muhtasar beyannameler üzerinden hesaplanan ve ödenen ücretlere ilişkin gelir vergisi tevkifat tutarları, bu Tebliğle belirlenen koşullarla ilgili vergi dairesi tarafından 213 sayılı Kanun hükümlerine göre düzeltme işlemi yapılarak mükellefe red ve iade edilecektir.

Bu tebliğde yer alan açıklamalara göre; serbest bölgelerde faaliyet gösteren firmalar istisna uygulamasına iki şekilde yapabilecektir.

1) Tecil/Terkin Yöntemi

Bu yöntemde, yıl içinde ödenen ve istisna kapsamında değerlendirilen ücretler üzerinden hesaplanan gelir vergisi, muhtasar beyannameyle genel hükümlere uygun olarak beyan edilmektedir.

Bu yöntemin seçilmesi halinde;

İstisna edilecek tutar, Tebliğin 1 no.lu ekinde yer alan “Gelir Vergisi Tevkifat Tutarlarına İlişkin Bildirim”in “İstisna edilecek tutara ilişkin bilgiler” tablosunun (g) sütununda gösterilecek, bu sütunda yer alan tutar, Muhtasar Beyannamenin “Tablo 2 Tahakkuka Esas İcmal Cetveli” bölümünün “3/b- Tecil Edilecek Tutar” satırına aktarılacak ve vergi dairesince bu tutarlar tarh ve tahakkuk ettirilerek tecil edilecektir.

Yurt dışı ihracat tutarının toplam satış tutarına oranı, % 85 veya üzerinde gerçekleştiğinin Yeminli Mali Müşavir faaliyet raporu ile tespit edilmesi halinde, vergi dairesince tecil edilen vergi terkin edilecektir.

2) İade Yöntemi

Bu yöntemde, serbest bölgede üretim faaliyetinde bulunan işletmelerde çalıştırılan personele ödenen ücretler istisna uygulanmaksızın stopaja tabi tutulmakta, işverenin yılsonu itibarıyla ürettiği ürünlerin % 85'ini yurt dışına ihraç etme şartını gerçekleştirmesi halinde, gelir vergisi istisnası uygulanmaktadır.

Bu yöntemin seçilmesi halinde;

Tebliğin 2 no.lu ekinde yer alan “Gelir Vergisi Tevkifat Tutarları İle İade Edilecek Tutarlara İlişkin Bildirim”, Aralık ayına ait muhtasar beyannamenin verilme süresi içinde ilgili vergi dairesine verilecek, yıl içinde verilen muhtasar beyannameler üzerinden hesaplanan ve ödenen ücretlere ilişkin gelir vergisi tevkifat tutarları, Tebliğle belirlenen koşullarla ilgili vergi dairesi tarafından Vergi Usul Kanunu’nun düzeltme hükümlerine göre red ve iade edilecektir.

Görüldüğü üzere, burada işveren işçi ücretlerinden yaptığı gelir vergisi kesintisini muhtasar beyanname ile beyan etmekte;

Tecil/terkin yöntemi kullanıldığında, ücretler üzerinden kesilen vergiler tarh ve tahakkuk ettirilerek tecil(erteleme) edilmekte, yurtdışı ihracat şartı gerçekleştiğinde, vergiler terkin edilmekte,

İade Yöntemi kullanıldığında, muhtasar beyanname ile ödenen gelir vergisi tevkifat tutarları, yurtdışı ihracat şartı gerçekleştiğinde, vergi dairesince red ve iade edilmektedir.

Tecil/terkin yönteminde, işveren tarafından ücretler üzerinden kesilen vergiler, 3218 sayılı kanunda belirtilen yurtdışı ihracat şartının gerçekleştirilmesine kadar vergi dairesine yatırılmamakta olup, ihracat koşulu işveren tarafından yerine getirilmediği takdirde, tecil edilen bu vergilerin işveren tarafından vergi dairesine gecikme zammı ile birlikte ödemesi zorunlu hale gelmektedir. Yurtdışına ihracat koşulu yerine getirildiği takdirde, tecil edilen vergiler terkin edilmekte ve aslında yapılan bu işlemler kaydi bir nitelik taşımakta tecil sırasında zaten işveren uhdesinde kalan bu vergi, terkin yapılarak, vergi dairesinden tahsilat yapılmasına gerek olmaksızın işveren hesaplarında bırakılmış olmaktadır.

Tebliğin 3.4 maddesinde terkin edilen bu vergilerin kime ödeneceğine ilişkin yasal bir düzenleme bulunmamaktadır. Ancak, kanunun gerçekleşmesi şartın koştuğu % 85 oranında ki ihracat koşulunun gerçekleştiği saptanıncaya kadar verginin ödenmesi askıya alınmaktadır. İhracat gerçekleşmediği takdirde, gelir vergisi kesintisi gecikme zammı ile birlikte bağlı olunan vergi dairesine ödenmektedir.

Bu süreçte işçinin ücretinden yapılan kesintinin, istisna koşullarının oluşup oluşmadığını tespit eden yeminli mali müşavir raporu vergi dairesine sunulana kadar, işveren uhdesinde kalmasında herhangi bir sorun bulunmamaktadır. Zira muhtasar beyanname ile bildirilen gelir vergisi tutarı vergi dairesince tecil edilmiş, bir başka deyişle kanunun aradığı % 85 ihracat koşulunun gerçekleştiği belirlenene kadar ödeme yükümlülüğü askıya alınmıştır. Hazırlanan yeminli mali müşavir raporu ile işverenin kanunda aranan koşulları yerine getirmediği sonucu ortaya çıkarsa, işveren tecil konusu gelir vergisi tutarını gecikme zammı ile beraber bağlı bulunduğu vergi dairesine ödemekle yükümlü olacaktır (Genel Tebliğ Md.5). Dolayısıyla devlete ödenip ödenmeyeceği henüz belli olmayan gelir vergisi kesintisinin, bu süre zarfında vergi sorumlusu sıfatıyla kesinti yapan işveren uhdesinde kalmasında herhangi bir hukuka aykırılık yoktur⁵.

IV-SERBEST BÖLGELERDE UYGULANAN ÜCRET İSTİSNASININ VERGİ KANUNLARI AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu (GVK)' nun 1. Maddesinde, “Gerçek kişilerin gelirleri gelir vergisine tâbidir. Gelir bir gerçek kişinin bir takvim yılı içinde elde ettiği kazanç ve iratların safi tutarıdır” hükmü yer almaktadır. Bu durumda gerçek kişi olan işçilere ödenen ücretler gelir vergisinin konusunu oluşturmaktadır. Aynı kanunun 2. Maddesinde gelirin unsurları sayılmış, ücretler de gelire giren kazanç ve iratlar arasında ki yerini almıştır. Bu durumda, serbest bölgelerde görev yapan işçilerin elde ettikleri gelirlerin, gelir vergisi kanunu çerçevesinde ücret olarak sayılması ve vergilendirilmesi gerekmektedir.

Serbest bölgelerde faaliyet gösteren firmalar açısından değerlendirme yapıldığında ise, birçok firmanın kurumsal yapı içerisinde faaliyet gösterdiği, bu nedenle de, şirket olarak kurulan firmaların 5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu' na tabi olarak vergilendirildiği görülmektedir.

GVK' nun 61. maddesine göre ücret, işverene tabi belirli bir işyerine bağlı olarak çalışanlara hizmet karşılığı verilen para ve ayınlar ile sağlanan ve para ile temsil edilebilen menfaatlerdir. Ücretin gerçek ve safi değeri, işveren tarafından verilen para ve ayınlarla sağlanan menfaatler toplamından, GVK' nun 63. maddesinde yer alan indirimler düşüldükten sonra kalan miktardır. Ücretin ödenek, tazminat, kasa tazminatı (mali sorumluluk tazminatı), tahsisat, zam,

⁵ Barış Bahçeci, Serbest Bölgede İstisnaya Tabi İşçi Ücretlerinden Terkin Edilen Gelir Vergisi Tutarı Üzerindeki Hak Sahipliği Sorunu, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, s.411, <http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2016-124-1579TBB> Dergisi. (Erişim Tarihi: 01.03.2017).

avans, aidat, huzur hakkı, prim, ikramiye, gider karşılığı veya başka adlar altında ödenmiş olması veya bir ortaklık münasebeti niteliğinde olmamak şartı ile kazancın belli bir yüzdesi şeklinde tayin edilmiş bulunması onun ücret olma niteliğini değiştirmemektedir.

GVK'nun 63. Maddesinde de belirtildiği üzere, ücretlerin brüt toplamından sosyal sigorta primi ile indirilecek giderler ve indirimler düşüldükten sonra kalan kısım gelir vergisi matrahını oluşturmaktadır.

Ülkemizde, ücretler ağırlıklı olarak verginin kaynakta kesilmesi yöntemi ile vergilendirilmektedir. Bu yöntemde, ücretin ödenmesi aşamasında vergi sorumlusu sıfatıyla işveren tarafından ödeme yapılmadan verginin kaynakta kesilerek vergi dairesine yatırılması esasına dayanır⁶. Böylelikle, vergi güvenliği sağlanmakta, vergilerin tahsil süresi kısalmakta ve vergisel işlemler işveren tarafından yerine getirildiği için hem vergi idaresi hem de vergi yükümlüsü bakımından uygulama kolaylığı sağlanmaktadır. Ücretliler vergi dairesi ile doğrudan muhatap olmadıklarından beyanname vermedikleri gibi bizzat ödeme de yapmamaktadırlar.

Kaynakta kesme işlemi ücretliler adına işverenler tarafından yapılmaktadır. İşçilerin ücretleri üzerinden hesaplanan vergi işveren tarafından işçi ücretinden kesilmekte, işçiye bu kesintiden arta kalan tutar ödenmekte, kesilen gelir vergisi işçi adına işveren tarafından vergi dairesine ödenmektedir. Bir diğer deyişle, bu yöntem ile işverenler tarafından kaynakta kesilen vergiler, ücret bordrosu düzenlenip muhtasar beyanname ile bağlı bulunan vergi dairesine bildirilmek suretiyle ödenmektedir.

Burada, verginin tahsil edilmesi açısından, işçi, işveren ve vergi alacaklısı sıfatıyla devlet arasında üçlü bir ilişki vardır. Bu üçlü ilişkide işçi, elde ettiği ücreti bakımından GVK hükümleri çerçevesinde mükellef sıfatını taşımaktadır.

Bilindiği üzere VUK' nun 8. Maddesine göre mükellef; vergi kanunlarına göre kendisine vergi borcu terettüb eden gerçek veya tüzel kişidir. İşveren ise, ücretliler adına vergiyi kesip vergi dairesine ödeyen yani sorumlu sıfatına haiz olan kişidir. VUK' nun 8/2. Maddesine göre; sorumlu, verginin ödenmesi bakımından, alacaklı vergi dairesine karşı muhatap olan kişidir. Sorumlunun, devletle ücretli işçi arasındaki ilişkideki yeri, mükelleften yani işçiden kestiği vergiyi devlete aktaran kişi olduğunun söylenmesi yerinde olacaktır. Vergi sorumlusu sıfatı ile işverenin görevi, ücretliden kesilen verginin doğru, tam ve zamanında hazineye ödenmesini sağlamaktır.

Tevkifat yöntemi ile ilgili olarak temel düzenleme GVK'nın 94. maddesinde yapılmıştır. Bu madde ile tevkifat yapmak zorunda olanlar, tevkifata tabi bulunan ödemeler ve tevkifat oranları belirlenmiştir.

⁶ Doğan Şenyüz, Mehmet Yüce, Adnan Gerçek, Türk Vergi Sistemi, Bursa: Ekin Basım Yayım Dağıtım, 2014, s.75.

Buna göre; “Kamu idare ve müesseseleri, iktisadi kamu müesseseleri, sair kurumlar, ticaret şirketleri, iş ortaklıkları, dernekler, vakıflar, dernek ve vakıfların iktisadi işletmeleri, kooperatifler, yatırım fonu yönetenler, gerçek gelirlerini beyan etmeye mecbur olan ticaret ve serbest meslek erbabı, zirai kazançlarını bilanço veya zirai işletme hesabı esasına göre tespit eden çiftçiler aşağıdaki bentlerde sayılan ödemeleri (avans olarak ödenenler dahil) nakden veya hesaben yaptıkları sırada, istihkak sahiplerinin gelir vergilerine mahsuben tevkifat yapmaya mecburdurlar.”

Yasa hükmünden de anlaşıldığı üzere, kurumlar vergisi mükellefi olan şirketler vergi kesmekle yükümlü tutulan kişiler arasındadır. Bir diğer deyişle, işveren tacir sıfatıyla, kendi elde ettiği kazanç üzerinden mükellef sıfatıyla vergi vermek durumunda olduğu gibi, yanında çalıştırdığı işçilerden kestiği vergiyi de sorumlu sıfatıyla vergi dairesine ödemek durumunda kalmaktadır.

İşverenin bağlı bulunduğu vergi dairesine ödediği iki ayrı vergi bulunmaktadır. Bunlardan birincisi kendi beyan ettiği kendi kazancı üzerinden hesaplanan vergidir. İkincisi ise, bünyesinde istihdam ettiği işçilerin ödemekle yükümlü olduğu vergidir. Gelir Vergisi Kanunun yukarıda açıklanan düzenlemeleri gereği işçiler elde ettikleri ücretler için vergilendirilmekle beraber doğrudan bir beyanname vermez ve vergi dairesine doğrudan ödeme yapmazlar. İşveren, işçilerin ücretleri üzerinden kestiği vergiyi işçi adına vergi dairesine öder. Bu yöntem, İşçinin vergi vermediğini anlamına gelmediği gibi, işverenin bu vergiyi kendi mali kaynaklarından ödediği anlamına da gelmemektedir.

Vergi matrahlarının hesaplanması sırasında dikkate alınması gereken bir diğer husus da; vergi muafiyeti ve istisnasıdır.

Vergi istisnası; verginin genellik ilkesi kapsamında verginin konusuna girmekle birlikte bazı işlemler ile gelir unsurlarının, çeşitli ekonomik, sosyal ve siyasal nedenlerle kısmen veya tamamen vergi kapsamı dışı bırakılması olarak tanımlanırken,

Vergi muafiyeti, Vergi yasalarına istinaden yükümlü olan gerçek veya tüzel kişilerin çeşitli ekonomik sosyal ve siyasal sebeplerle tüm yükümlülükleri kapsayacak şekilde vergi dışı bırakılması olarak tanımlanmıştır.

Ülkemiz vergi kanunları incelendiğinde; ücretlilerin de muafiyet ve istisna gibi vergi dışında kaldığı haller mevcuttur. Örneğin, Elçilik Çalışanları Muafılığı, Teknoloji Geliştirme Bölgelerinde Çalışanlar, Bazı Tarım İşçileri, Maden İşçileri, Ücretliye Verilen Yemekler, Dar Mükelleflerin Çalışanlarına verilen ücretler gibi bazı ücretler vergi dışı bırakılmış durumundadır.

Yani, ekonomik, siyasal ve sosyal nedenlerle ücretlilere de muafiyet ve istisna uygulanması rastlanan bir durumdur. Hatta bu tür istisna ve muafiyetlerin uygulanması Anayasa’ nın 73.

Maddesinde yer alan vergi yükünün adaletli ve dengeli dağılımının maliye politikasının sosyal amacı olduğuna ilişkin hükmün uygulamaya yansımalarıdır.

3218 sayılı yasa ile serbest bölgede faaliyet gösteren firmalara sağlanan pek çok teşvikin, ihracat ve istihdamı arttırması, dolayısıyla ekonomik büyüme ve kalkınmaya katkı sağlaması arzu edilen bir durumdur. Burada işçilere sağlanan muafiyet ve istisnaların da bölgedeki firmalara, daha nitelikli, iş motivasyonu artmış çalışan temin edilmesi konusunda bir katkı sağlaması göz önünde bulundurulmalıdır.

Devletin ekonomik bakımdan daha zayıf olan işçinin ücretinden kestiği vergiyi ekonomik bakımdan daha güçlü olan işverene ayrıca başka başka çok sayıda teşvik vermiş iken, işçinin ücretinden kesilen vergiyi işverene aktarması, sosyal devlet anlayışını zedeleyen bir yaklaşım olacaktır.

Serbest bölgeler genelde özel konumları nedeniyle şehir merkezlerinden daha uzak yerlerde kurulan fiziki çitler ile kapalı bir bölgede faaliyet gösteren yerler olup, bu bölgelerde çalışan işçilerle ilgili sorunların değerlendirildiği, T.C. Çalışma Ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'na, 2013 yılında bir rapor⁷ düzenlenmiştir. Bu rapor tüm serbest bölge ve tüm firmaları içermediği için genelleme yapmak doğru olmamakla birlikte, bu bölgelerde çalışanların sorunlarının tespitine ışık tutması bakımından önemlidir. Bu raporda çalışanların bu bölgede çalışma konusunda bazı zorluklarla karşılaştığı hususuna da değinilmiştir. Örneğin, Teftişi yapılan işyerlerinde, yetişmiş eleman bulmadaki güçlüklerin, siparişleri yetiştirme kaygısıyla birlikte, işçilerin mevzuatta yer alan düzenlemeleri aşan sürelerde (günlük iş süresi, gece dönemindeki iş süresi ve normal haftalık iş süresi) çalıştırılmalarına sebep olduğunun gözlemlendiği, çalışma saatleri dışında işçiler özellikle iş bitiminde bölgelerin özel konumu nedeniyle ulaşım imkânlarının kısıtlı olması sebebiyle servisleri kaçırma kaygısıyla istenilen düzeyde eğitim vb. konularda katılım sağlayamadıklarına, bu bölgelerin Gümrük Sahası dışı kabul edilmesi nedeniyle fiziki çitler ile kapalı bir bölgede faaliyet gösterildiğini, bölgeye giriş çıkış kapısının da tek bir yerden olduğu, bu kapıdan, işveren, çalışan, tedarikçiler, ticari araçlar vb tüm hareketler sağlandığından özellikle akşam saatlerinde bir saatin üzerinde konvoylar oluştuğu, buna bağlı kazalar ve asayiş sorunları doğmakta, en önemlisi acil yangın, kaza gibi acil durumlarda bağlantı yolları kullanılamadığı gibi bir takım zorlukların olduğu da belirtilmiştir. Dolayısıyla bu bölgede faaliyet göstermek için

⁷ T.C. Çalışma Ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, İş Teftiş Kurulu Başkanlığı, Serbest Bölgelerde Kurulu İşyerlerinde Çalışma Koşullarının İyileştirilmesi Programlı Teftişi Sonuç Raporu, Temmuz 2013, Ankara, s.15-54, http://www3.csgb.gov.tr/csgbPortal/ShowProperty/WLP%20Repository/itkb/dosyalar/yayinlar/yayinlar2013/2013_61

benzer zorlukları yaşayan işveren ve işçilerin sosyolojik bakımdan da teşvik edilmesi doğru bir yaklaşımdır.

V- SERBEST BÖLGELERDE UYGULANAN ÜCRET İSTİSNASININ EKONOMİ BAKANLIĞI, MALİYE BAKANLIĞI VE GELİR İDARESİ BAŞKANLIĞI'NIN GÖRÜŞLERİ ÇERÇEVESİNDE DEĞERLENDİRİLMESİ

Serbest bölgelerde faaliyet gösteren firmalar ile serbest bölgelerde ücretli olarak çalışan kişilerden kesilen gelir vergisinin, üretici firmaların ihracat yükümlülüğünün yerine getirilmesinden sonra terkin edilmesi/iade alınması halinde, işçiye mi işverene mi ödeneceğine ilişkin 3218 sayılı yasada, açık bir hüküm olmaması nedeniyle, çeşitli uyuşmazlıklar ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle, konuyla ilgili olarak uyuşmazlık konusunda çeşitli kurumlardan görüşler talep edilmiştir.

TC Gelir İdaresi Başkanlığı Kocaeli Vergi Dairesi Başkanlığı' nın 22.05.2012 tarihli 126 sayılı özelgesinde⁸, 3218 sayılı Kanun'un Geçici 3. maddesini değiştiren 5810 sayılı Kanun tasarısında gerekçe bölümünde yer alan "2008 yılı sonu itibarıyla serbest bölgelerde çalışanlar için sağlanan gelir vergisi muafiyetinin kalkacak olması nedeniyle özellikle üretici firmalarda yaşanan sıkıntıların giderilmesi ve bölgelere üretici ihracatçı firmaların çekilmesi amacıyla bu muafiyetin üreticiler için Avrupa Birliği'ne üyelik tarihine kadar devam ettirilmesi amaçlanmıştır" ifadesinden yola çıkılarak, istisna edilen bu tutarın işverene ait olacağı sonucuna varılmıştır.

TC Maliye Bakanlığı Gelir İdaresi Başkanlığı' nın Ekonomi Bakanlığı' na hitaben yazdığı, 29.06.2012 tarih ve 68472 sayılı Bakanlık yazısında⁹, 5810 sayılı Kanun'un madde gerekçeleri arasında yer alan "özellikle üretici firmalarda yaşanacak sıkıntıların giderilmesi ve bölgelere üretici ihracatçı firmaların çekilmesi amacıyla" ifadesinin, terkin edilen vergiden işveren lehine vazgeçildiği anlamına geldiği belirtilmektedir.

Sözkonusu yazılar, idarenin vergi yasalarını anlayış ve uygulama biçimini gösteren idari yorum niteliğinde yazılardır. Yargılama açısından bağlayıcılığı olmayan bu kaynaklar, vergi hukukunun asli kaynakları arasında sayılamaz, tali nitelikte ki yardımcı kaynaklardır.

Genel tebliğ ve özelgelerin yürürlükte ki kanunu geniş yorumlayarak yeni hükümler getirmesi, anayasanın yasallık ilkesi bakımından da aykırılığa neden olacaktır. Anayasa' nın 73.

⁸ <https://www.vergiportali.com/Content.aspx?Type=BulletinD&Id=4127>

⁹ <http://www.yarantr.com/tr/serbest-bolgelerde-ucret-gelir-vergisi-tesviki-uygulamasi>

Maddesinde yer alan, “vergi resim, harç ve benzeri mali yükümlülükler kanunla konulur, değiştirilir veya kaldırılır” ibaresi verginin yasallığının en önemli teminatıdır. Ancak hal böyleyken, bir takım idari yorumlarla vergilendirme ilkelerinin temelinden sarsılması yasallık ilkesine aykırılığa neden olur.

Bu yazıların temel dayanağının, 5810 sayılı kanunun gerekçesinde yer alan, “2008 yılı sonu itibarıyla serbest bölgelerde çalışanlar için sağlanan gelir vergisi muafiyetinin kalkacak olması nedeniyle özellikle üretici firmalarda yaşanan sıkıntıların giderilmesi ve bölgelere üretici ihracatçı firmaların çekilmesi amacıyla bu muafiyetin üreticiler için Avrupa Birliği’ne üyelik tarihine kadar devam ettirilmesi amaçlanmıştır” ifadesinin olduğu, görülmekte bu ifadeden hareketle, istisna edilen bu tutarın işverene ait olacağı sonucuna varıldığı anlaşılmaktadır.

Bir yasa kuralının yorumlanmasında izlenebilecek lafzi yorum, sistematik yorum, tarihi yorum ve amaçsal yorum olmak üzere dört farklı yorum yöntemi bulunmaktadır. 3218 sayılı yasanın lafzi yorumundan istisna edilen bu tutarın kime ödeneceği anlaşılmamaktadır. Bu nedenle, sözü edilen yazılarda yasanın gerekçesi incelenerek tarihsel yorum yöntemine başvurulduğu görülmektedir. Sözkonusu yasanın gerekçesi incelendiğinde¹⁰; 5810 sayılı kanunla yapılan üretici firmalar ve çalıştırdıkları personelle ilgili istisna hükmünde kesilen verginin terkin edilmesi/iade alınması halinde kime bırakılacağı, işçinin mi işverenin mi olacağı hususuna hiçbir şekilde değinilmemiştir.

İstihdamın teşvik edilmesi amacıyla işçiden kesilen verginin işveren uhdesinde bırakılması teşvikten daha çok işçinin işverene yaptığı bir hibe niteliğine dönüşmektedir. İşçiden kesilen vergilerin yasadaki ihracat koşulunun yerine getirilmesi halinde işverene bırakılması durumunun kabulü halinde işveren teşvik edilmiş olmakta, ihracat gerçekleştirilememesi halinde ise ihracatın yapılamamasının cezası işçilere yansıtılmış olmaktadır.

Esasen işçi-işveren arasında yapılan sözleşmenin net ücret olarak yapılması durumunda, aynı firmanın biri serbest bölgede diğer serbest bölge dışındaki işletmesinde çalıştırdığı kişilere yaptığı ücret ödemeleri karşılaştırıldığında, serbest bölgede çalışan kişilere ödenen maaşlar hep aynı kalmasına rağmen artan oranlılık nedeniyle gelir vergisi maliyeti giderek artmasına rağmen, istisna nedeniyle vergi ödenmeyeceğinden işveren için maliyet sabit kalmaya devam edecek, dolayısıyla yatırım teşvik edilmiş olunacaktır. Bu koşullar altında aynı işi yapan iki işçiden serbest bölgede çalıştırılan işçinin serbest bölge dışında çalışan kişiye göre daha düşük bir ücretle çalıştırılması da akla gelebilecek bir uygulamadır.

¹⁰ <http://www2.tbmm.gov.tr/d23/1/1-0605.pdf>

3218 sayılı yasanın ilk yürürlüğe girdiği tarihte, çalışanların ücretleri tamamen vergi dışı kaldığından sözleşmelerin net ücret olarak yapıldığı bilinmektedir. Bu çerçevede, 5810 sayılı yasa ile sadece üretici firmalar ve çalışanlarına getirilen istisnanın, net ücret anlaşması yapılmaya devam edilmesi halinde işverenin maliyetini artırmamak suretiyle üretici firmaların istihdam giderini azaltmayı amaçladığı söylenebilir.

Dikkate alınması gereken bir başka husus, işçiden kesilerek borçlanılan gelir vergisinin istisna kapsamına alınmasından sonra işverene mal edilmesinin, bir kaynak artırımını niteliği taşıdığı ve işçinin mülkiyet hakkına müdahale ettiğidir. Anayasa ile güvence altına alınmış mülkiyet hakkının (Anayasa Md. 35), ancak kanunla sınırlanabileceği, 5810 sayılı kanunun geçici 3. maddesiyle getirilen yasal düzenlemenin ise, sadece işçi için bir gelir vergisi istisnası öngördüğü düşünüldüğünde, kanunun lafzıyla bile işçiden kesilen gelir vergisinin işverene aktarılacağı düzenlenmemişken, kanun gerekçelerindeki bir takım soyut ifadelerle dayanılarak, bu istisnanın işçiden kesilen paranın işverene mal edilmesi sonucunu doğuracak şekilde bir kaynak aktarımı yapılamayacağıdır¹¹.

TC Maliye Bakanlığı Gelir İdaresi Başkanlığı' nın 29.06.2012 tarihli yazısının ayrıca irdelenmesi halinde;

Yazıda, tahakkuktan terkin uygulamasının bir sonucu olarak tahakkuk ettirilerek işveren tarafından ödenmesi gereken vergi tutarının işveren lehine vazgeçildiğinin açık olduğu belirtilmiş ve bu husus Vergi Dava Daireleri Kurulu' nun 25.1.2009 tarih ve 2009/59 sayılı kararına dayandırılmıştır.

Ancak, Maliye Bakanlığı Gelir İdaresi Başkanlığı' nın Serbest Bölgeler Kanunu 3 nolu Sirküleri incelendiğinde; 3218 sayılı kanunun uygulanmasına ilişkin Genel Tebliğin bazı bölümlerinde yer alan çeşitli ibareler ve örneklerin iptali ve dava sonuçlanıncaya kadar yürütmenin durdurulması talebiyle açılan dava sonucunda Danıştay Dördüncü Dairesi tarafından 08.10.2009 tarihli ve Esas No:2009/5196 sayılı karar ile söz konusu Genel Tebliğin "İstisna Şartlarının Gerçekleşmemesi" başlıklı 5 inci bölümünde yer alan "213 sayılı Kanun hükümlerine göre düzeltme işlemi yapılarak mükellefe gelir vergisi kesintisinin red ve iade edilmesi durumunda, tahsil edilen gecikme zammı iade konusu olmayacaktır." şeklindeki açıklama hakkında yürütmeyi durdurma kararı verilmiş ve bu karara yapılan itiraz ise Danıştay Vergi Dava Daireleri Kurulunun 25.12.2009 tarih ve YD İtiraz No:2009/59 sayılı kararı ile reddedilmiştir.

¹¹ Barış Bahçeci, a.g.m., Türkiye Barolar Birliği Dergisi, s.416, <http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2016-124-1579>

Yani, Vergi Dava Daireleri Kurulu' nun 25.1.2009 tarih ve 2009/59 sayılı kararında, işçiden kesilen verginin işveren uhdesinde bırakılıp bırakılmayacağına ilişkin bir ibareye rastlanılmamıştır.

3218 sayılı yasanın uygulanmasına ilişkin yürürlükte bulunan Genel Tebliğin, 3218 sayılı Kanunun geçici 3. maddesinin son fıkrasında “Bu maddenin uygulanmasına ilişkin usul ve esasları belirlemeye Maliye Bakanlığı yetkilidir.” düzenlemesinden hareket ettiği, anlaşılmakta ise de, bu düzenleme ile işçinin mülkiyet hakkını ihlal eden bir anlayış taşımaması gerektiği, verginin terkinin ardından, daha önce kesilmiş bulunan verginin işçiye mi işverene mi ait olduğu hususunda kanunda açık bir hükmün olmaması nedeniyle bu konuda düzenleme yapabileceğine dair bir yetkiye de rastlanılmamıştır.

Zaten sözkonusu genel tebliğde, red ve iade işlemlerinin mükellefe yapılacağı ibaresi bulunmaktadır. Burada kastedilen mükellef teriminin, işçi, işveren arasındaki vergi ilişkisinde, işçinin mükellef, işveren ise sorumlu sıfatı ile hareket ettiği açıkça anlaşılmaktadır.

Bu konuda, Kocaeli 3. İş Mahkemesi' nin 10.09.2015 tarih, 2014/666 E. 2015/320 K. Sayılı kararı ile aynı kararın onanmasına ilişkin Yargıtay 9. Hukuk Dairesi' nin 21.12.2015 Tarih, 2015/32226 E., 2015/36194 K. Sayılı ilamında sözkonusu yasa çerçevesinde ücretler üzerinden kesilen vergilerin davalı işverenden alınıp davacı işçilere verilmesi yönündedir.

Bir diğer Yargıtay kararında; Yargıtay 9. Hukuk Dairesinin 28.12.2016 tarihli 2015/7372E 2016/22795K sayılı içtihadı ve 2016/35340E 2016/22796K sayılı kararlarında özet olarak 3218 sayılı kanunun geçici 3. Maddesindeki koşulların gerçekleşmesi halinde işçinin ücretinden gelir vergisi kesilemeyeceğini, ücretten kesilecek verginin ise mükellefi işçi olup muafiyetten yararlanacak olanın da işçi olduğunu ifade etmiştir.

VI – SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

3218 sayılı Serbest Bölgeler Kanunu' nun geçici 3. Maddesinin b bendinde; “Bu bölgelerde üretilen ürünlerin FOB bedelinin en az % 85' ini yurtdışına ihraç eden mükelleflerin istihdam ettikleri personele ödedikleri ücretler gelir vergisinden müstesnadır” düzenlemesini getirmiştir.

Bu halde kanun ile Gelir Vergisine bir istisna getirilmiş olup, ürünlerin FOB bedelinin en az % 85' ini yurtdışına ihraç eden mükelleflerin istihdam ettikleri personele ödedikleri ücretlerin gelir vergisinin konusunu teşkil etmediği belirlenmiştir.

Serbest bölgelerde görev yapan işçiler ve onları istihdam eden işverenlerin, vergi kanunları karşısındaki durumu değerlendirildiğinde; asıl vergi mükellefi işçi iken, işveren ise

vergi sorumlusu olarak, işçi adına kaynakta vergi tevkifatı yapması gereken kişidir. Bu bakımdan verginin asıl borçlusu işçi olup, işveren ise onun adına vergiyi beyan edip, tahakkuka göre kaynakta kesintiyi yapandır. Serbest Bölgelerde İhracat ve İstihdam Teşviki bakımından ise, uygulamada, fiilen vergi kesintisi yapılmamakta, bunun yerine beyan ve tecil edilen işçinin gelir vergisi, şirketin %85'lik ihracat sınırını aşması halinde terkin edilerek, hiç ödeme yapmadığı için vergi sorumlusu şirket nezdinde kalmaktadır.

Yani uygulamada, vergi mükellefi olan işçinin ücretinden yapılan vergi kesintisi, onun adına ödemekle yükümlü olan vergi sorumlusu şirket uhdesinde kalmaktadır.

Ancak şirketin ihracat sınırını aşıp aşmadığı, ücret alınan yılın sonunda belli olacağı için ücretin vergilendirilmiş haline dair beyannamenin verilmesi zorunlu olmakta, yukarıda belirtildiği üzere, sınırın aşılması ile beyan edilen vergilerin terkin gerçekleşmektedir. Fakat terkin edilen verginin şirket uhdesinde kalmaya devam mı edeceği, yoksa işçiye mi ödenmesi gerektiği konusundaki tartışmaların değerlendirildiği çalışmamızda yapılan tespitler aşağıdaki gibidir.

- 3218 sayılı kanunun işçi ücretinden kesilen ve istisna kapsamına giren gelir vergisinin işveren uhdesinde bırakılacağına ilişkin yasal düzenlemeye yer vermediği,
- İşçiden mükellef sıfatıyla kesilen verginin sorumlu işverene terkin veya iade yoluyla verilmesi halinde, işçiye ödenmesi gerektiği,
- Kocaeli 3. İş Mahkemesi' nin 10.09.2015 tarih, 2014/666 E. 2015/320 K. Sayılı kararı ile aynı kararın onanmasına ilişkin Yargıtay 9. Hukuk Dairesi' nin 21.12.2015 Tarih, 2015/32226 E., 2015/36194 K. Sayılı ilamında da işçiden kesilen ücretlerin işçiye iade edilmesi gerektiğinin belirtildiği, ortaya konmuştur.

Anayasal Vergilendirme ilkeleri değerlendirildiğinde, Hukuki Güvenlik ve Verginin Belirliliği ilkeleri gereği, vergisel düzenleme getiren kanunların hukuken anlaşılır, belli ve vatandaşların gereğini yerine getirebilecekleri şekilde olması gerekmektedir.

O halde vergide bir kanuni muafiyet hali var ise, bu muafiyetten yararlanması gereken de bizzat o verginin mükellefidir. Bu vergi mükellefiyeti kavramının doğal bir sonucu olup, verginin ve muafiyetin konusu gelir vergisi olduğundan, geliri elde edene de gelirinin vergi kesintisi yapılmadan ödenmesi gerekmektedir.

Bu durumun aksi ise ancak anayasal vergilendirme ilkelerinden verginin kanuniliği ve belirliliği ilkeleri gereği, kanunda kesintinin vergi sorumlusu olan şirkete verilmesinin açıkça belirtilmesi ile veya sözleşmede ücretin net ücret olarak belirlenmesi ile mümkün gözükmemekte olup, terkin edilen ve vergi sorumlusu olan şirket nezdinde kalan işçinin gelirinin vergisinin de kendisine iade edilmesi hukuki olarak doğru bir yaklaşım olarak değerlendirilmektedir.

KAYNAKÇA

Akyürek, T. Engin (1983). Serbest Bölge Tanımı- Dünyada- Türkiye’de. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Ekonomi Yayınlar Dizisi.

Barış Bahçeci, Serbest Bölgede İstisnaya Tabi İşçi Ücretlerinden Terkin Edilen Gelir Vergisi Tutarı Üzerindeki Hak Sahipliği Sorunu, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, s.411, <http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2016-124-1579TBB> Dergisi. (Erişim Tarihi: 01.03.2017).

Dennis Puccinelli, Foreign Trade Zones. Export America 2003

Doğan Şenyüz, Mehmet Yüce, Adnan Gerçek, Türk Vergi Sistemi, Bursa: Ekin Basım Yayım Dağıtım, 2014, s.75

Ernst & Young, 100 Soruda Serbest Bölgeler, <http://www.vergidegundem.com/files/100SorudaSerbestBolge.pdf> (Erişim Tarihi, 02.05.2017).

T.C. Çalışma Ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, İş Teftiş Kurulu Başkanlığı, Serbest Bölgelerde Kurulu İşyerlerinde Çalışma Koşullarının İyileştirilmesi Programlı Teftişi Sonuç Raporu, Temmuz 2013, Ankara, s.15-54, http://www3.csgb.gov.tr/csgbPortal/ShowProperty/WLP%20Repository/itkb/dosyalar/yayinlar/yayinlar2013/2013_61

<http://www.ekonomi.gov.tr>. (Erişim Tarihi: 13.03.2017)

<https://www.vergiportali.com/Content.aspx?Type=BulletinD&Id=4127>(Erişim Tarihi: 13.03.2017)

<http://www.yarantr.com/tr/serbest-bolgelerde-ucet-gelir-vergisi-tesviki-uygulamasi> (Erişim Tarihi: 13.03.2017)

<http://www2.tbmm.gov.tr/d23/1/1-0605.pdf> (Erişim Tarihi: 13.03.2017)

3218 Sayılı Serbest Bölgeler Kanunu.

5084 Sayılı Yatırımların ve İstihdamın Teşviki ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun.

5810 Serbest Bölgeler Kanunu ile Gümrük Kanunu'nda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun.

5946 Serbest Bölgeler Kanunu'nda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun.

6772 Serbest Bölgeler Kanunu ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun.

AL-FARABI

International Journal on Social Sciences

ISSN - 2564-7946

İKSAD

www.injosos.com

farabidergisi@gmail.com

www.iksadkongre.org

AL-FARABI

TÜRKLÜĞÜN DOĞU AVRUPADAKİ SON KALESİ KIRIM HANLIĞI'NIN JEO-POLİTİK VE JEO-STRATEJİK KONUMU

Doç. Dr. Nuri KAVAK

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, nkavak@ogu.edu.tr

ÖZET

Kırım Hanlığı ve Kırım Yarımadası bulunduğu coğrafi konumu nedeniyle tarih boyunca Jeo-politik ve Jeo-stratejik açıdan birçok devlet ve uygarlığın ilgisini çekmiştir. Orta Asya içlerinden batıya doğru hareket eden milletlerin zaman zaman uğrak noktası olduğu gibi birbirleriyle mücadele halinde olanların da sığındıkları güvenli bir bölgedir. Bu nedenle coğrafi konumu yarımadaının politik ve stratejik açıdan sürekli artan bir değere sahip olmasına neden olmuştur. Çünkü Karadeniz'e egemen olmak Kırım'a egemen olmakla eş değerdir

Ayrıca İran-Anadolu ve Kırım arasındaki İpek Yolunun önemli bir uzantısı olan güzergah Kırım Yarımadasına ulaşmakta ve bu sayede de Kefe, Azak ve Mankup gibi limanlar vasıtasıyla doğudan batıya ve tam tersi batıdan doğuya baharat, ipek, buğday, kürk, deri, havyar, balmumu ve tuz gibi ticari metallerin dağıtımı Kırım Yarımadası üzerinden yapılmakta idi. Fatih Sultan Mehmet'in Kırım'ı ve Kefe'yi hakimiyeti altına almazdan evvel bölgede bu ticaretten ötürü hal-i hazırda bir Venedik ve Ceneviz rekabeti vardı. XIII. Yüzyılda Cenevizlilerin bölgeye egemen olmalarıyla birlikte Kefe büyük bir ticari potansiyelin merkezi olmuştur. Cenevizlilerin bu sayede büyük kazançlar elde ettiğini gören Fatih Sultan Mehmet, İstanbul'un fethinden sonra ticari kazanımları kendi tekeline almak amacıyla harekete geçerek tüm Karadeniz kıyılarındaki bahsedilen devletin üslerini kısa bir sürede ele geçirmiştir

Öte taraftan Doğu ve Kuzey Avrupa ülkeleri ile Anadolu'nun hakimi olan devletler arasında daima Karadeniz üzerinde egemenlik mücadelesi tarihin her döneminde sürüp gitmiştir. Yüzyıllar boyunca Rusya'nın bölgeyi ele geçirme isteği ve denize açılma hedefi Türklerle karşı karşıya kalmalarına yol açmıştır. Osmanlı Devleti, İstanbul'u fethettikten sonra dünyanın en güçlü devleti olma yolunu tutmuş ve sonrasında da Kırım sahası ile ilgilenmeye başlamıştır. Nitekim Osmanlı Devleti, Kırım'ın güneyindeki ekonomik yönden çok önemli olan Kefe, Suğdak ve Azak şehirlerini Cenevizlilerin elinde bırakmayacağı gibi, buraları Altın Ordu ve Kırım Hanlığı'na da veremezdi. Osmanlı Devletinin geleceği ve çıkarları bütün Karadeniz'in bir "İç Deniz" haline getirilmesini gerekli kılıyordu. Bu cümleden olarak Anadolu sahillerinin ele geçirilmesi işi bitince, 1475 yılının baharında Gedik Ahmet Paşa komutasındaki büyük bir donanma Kefe ve Azak'a gönderilerek bölge Osmanlı egemenliği altına alınmıştır.

Anahtar Kelime: Kırım, Kırım Hanlığı, Rusya, Osmanlı Devleti.

THE GEOPOLITICAL AND GEO-STRATEGIC POSITION OF THE CRIMEAN KHANATE WHICH IS THE LAST CASTLE OF TURKISHNESS IN EASTERN EUROPE

ABSTRACT

Due to its geographical position the Crimean Khanate and the Crimean peninsula have attracted the interest of many state and civilizations in term of geo-political and geo-strategic throughout history. It is a safe area where the nations that move westward from Middle Asia are frequent destinations as well as those who are struggling with each other. For this reason, the geographical position has caused the peninsula to have an increasingly value both politically and strategically. Because being sovereign in the Black Sea is equivalent to dominating the Crimea.

In addition, the route, which is an important extension of the Silk Road between Iran and Anatolia and Crimea, reached the Crimea Peninsula and thus spices, silk, wheat, fur, leather,

caviar, wax and salt from the west to the east and vice versa through ports such as Kefe, Azak and Mankup were distributed through the Crimean peninsula. Before Fatih Sultan Mehmet was under the domination of the Crimea and Kefe, there was a Venetian and Genoese rivalry in the region because of this trade. In the thirteenth century, the Kefe became a center of great commercial potential with the Geneviziens' domination of the region. Fatih Sultan Mehmet, who saw that the Genoese gained huge profits on this issue, took action in order to get the commercial gains on their own after the conquest of Istanbul and took over the bases of the state mentioned all over the Black Sea in a short time.

On the other hand, the struggle for sovereignty over the Black Sea has always persisted in all periods of history between Eastern and Northern European and Anatolia countries. After conquering Istanbul, the Ottoman State kept its way to becoming the most powerful state in the world, and later began to deal with the Crimean territory. As a matter of fact, the Ottoman Empire could not have left the Kefe, Suğdak and Azak cities in the hands of the Genoese which were very important to the economic direction in the south of Crimea nor the Golden Army and the Crimean Khanate. The future and interests of the Ottoman State necessitated the whole Black Sea to become an "Inner Sea" For this reason, when the seizure of the Anatolian coasts was finished, a large navy under the command of Gedik Ahmet Pasha was sent to Kefe and Azak in the spring of 1475 and the region was taken under Ottoman rule.

Key words: Crimea, Khanate of Crimea, Russia, Ottoman State.

Giriş

Eski Yunan kaynakları arasında önemli bir yere sahip olan Herodot ve Strabon, Kırım yarımadasının Skitya'nın bir parçası olduğunu ve de ilk olarak Skitlerin gelip yerleştiklerini

kaydetmişlerdir (Türk Ansiklopedisi, 1975: 52). Onlara göre Skitler Asya'dan çıkıp, İran üzerinden geçip Kafkasya yoluyla Kırım'a, Güney Rusya'ya ve hatta Balkanlar'a kadar gitmişlerdir (Ülküsal, 1982: 24).

Kırım Yarımadası'nın jeo-politik ve jeo,stratejik konumunu tarih boyunca gelip-gidenler veya yerleşen milletlerle ve bu milletlerin kurdukları devletlerle birlikte düşünmemiz daha yerinde olacaktır. Nitekim Kırım'ın siyasi tarihini Skitler, Grek-Roma-Bizans, Hazar, Kıpçak, Altın Orda, Latinler (Ceneviz ve Venedik), Lehistan-Litvanya, Kırım Hanlığı, Osmanlı Devleti ve Moskova Rusyası'na bağlı olarak ele almak gerekmektedir.

Tatarlardan Önce Kırım'ın Jeo-Politik ve Jeo-Stratejik Konumu

Kırım'ın Akdeniz'e açılması, ticari anlamda önem kazanması stratejik manada değer ifade etmesi Yunanlı tüccarların yarımada'ya gelmesiyle başlamıştır. Kırım kıyılarında ilk Yunan kolonileri M.Ö. VI. yüzyıl içinde tesis edilmiştir. Bu cümleden olarak kurulan ilk koloniler Hersones, Kerkinitida ve Pantikapeon'dır¹. Ancak yeterli nüfusa sahip bulunamadıklarından, Yunanlıların yarımada'yı elde tutacak egemenliği kurmaları mümkün olamamıştır. Sadece o dönemin yerli halkı olan Skitler'le ticari ilişkiler kurmayı tercih etmişlerdir (Kurat, 1972: 204). Hatta Roma ve ardından Bizans egemenliği de Kırım yarımadasının sahil kısmını aşamamıştır (Türk Ansiklopedisi, 1975: 52-53).

Diğer taraftan II. Yüzyılda Gotlar, Kırım'ın dağlık ve güney yalı bölgesine hakim olmuşlar ve daha önceden gelip yerleşmiş olan Skit ve Tavrlar ile de zamanla karışmışlardır (Ülküsal, 1982: 25). Diğer Germen kabilesi olan Alanlar ise Azak Denizinin kenarında yerleşme imkanı bulmuşlardır. Bu arada Asya içlerinden başlayan Hunlular'ın göçü, M.S. 374 yılında Kuzey Karadeniz'e ulaşarak Got ve Alan birlikleri ile karşılaşmışlardır. İtil ırmağı boyunca Büyük Hun

¹ "Hersones : Akyar, Kerkinitida : Gözleve, Pantikapeon : Kerç."

Hakanı Oktar'ın oğlu Aybars önce Alan'ları sonra Got'ları çekilmeğe mecbur bırakmış ve onların boşalttıkları yerleri de kısa sürede ele geçirmişlerdir (Kurat, 1972: 204). Hun topluluğuna bağlı özellikle Kara Bulgalarr ile Akaçeriler hızla Kırım yarımadasına yerleştiler ve hemen sonrasında da Avar akınları sürüp gitmiştir².

VII. Yüzyılda Kırım topraklarına girmeye başlayan Hazarlar ile birlikte yarımadaanın kaderi tamamen değişmiştir (Gökçe, 1979: 20-21, Ostrogorsky, 1986: 134 ve Gözaydın, 1948: 21). Yarımadaanın kıyı bölgesinde bulunan Soğdak, Kerç ve Sarıkermen gibi limanlar Bizans İmparatorluğu'nun kontrolünde (İnalcık, 1992: 420 ve Fisher, 1978: 1) olmasına rağmen Kırım, Hazar Devletinin bir eyaleti halini almıştır (Bala, 1955: 745-746 ve Aslanapa, 1983: 22). Hazarlar Kırım'ı Tudun ünvanını taşıyan bir genel vali ile idare ettiler. Hazar Devleti döneminde Kırım'da görülen en büyük gelişme, kıyılarıdaki Rum ticari şehir ve merkezleri yanında, asıl yarımadaada Türk yerleşiminin ve Türk şehirlerinin doğmaya başlamış olmasıdır (Soysal, 1941: 611-613). Hazarların Kırım'da kurdukları en önemli şehirler arasında Taman, Tarhan ve Kırkyer bulunmaktadır.

Hazar Devleti'nin yıkılışından sonra, bölgenin Kuman-Kıpçak adı altında toplanan Türk boylarının akınlarına uğradığı görülmektedir (Kurat, 1972: 204). Kırım, bu dönemde Kıpçakların yayıldığı beş bölgeden birini oluşturmaktadır. Kırım üzerindeki Kıpçak egemenliği, 31 Mayıs 1223'te Halka ırmağı boyunda yapılan savaş sonunda ortadan kalkmıştır (Soysal, 1941: 611-613). Kıpçakların yerini alan Altın Orda kuvvetleri Kırım'a girdikleri zaman, kıyı şeridi dışında burasını baştan başa kendilerine ait bir yurt halinde buldular (Saydam, 1997: 17). Kırım, Altın Orda

² Oktay Aslanapa, " Kırım'ın Kısa Tarihçesi", Emel, Sayı: 134, Ankara Ocak-Şubat 1983, s.22. " Hun İmparatorluğu'nun yıkılışından sonra Kuban, Azak ve Don nehri ağzlarında çeşitli Türk boyları ve bunlar arasında Bulgar Türkleri oturuyordu. VI. yüzyılda Avarların akınına uğramıştır."

Devleti'ne bağlandıktan sonra, bu devletin seçkin bir eyaleti konumuna ulaşmıştır (Kurtoglu, 1937: 641-642 ve Öztuna, 1989: 525 ve Özbilgin, 1973, 5).

Öte taraftan Kırım'da sistemli bir iskan politikasının yanı sıra, Berke Han'ın Müslümanlığı kabul etmesiyle birlikte de ülkede İslamiyet yayılmaya başlamıştır (1256-1266) (Kafesoğlu, 1996: 315 ve Anlanapa, 1983: 23). Bu dönemde Kırım'dan başka Kara Boğdan, Akkerman, Kili ve çevresi, birçok köy ve şehirlerle donatılmıştır. Altın Orda Devletinin bölgedeki egemenliği, ticari hayatın gelişmesini sağlamıştır. Türkistan ve Harezm bölgelerinden gelen tüm ticaret yollarının güvenliğe kavuşması sonucu ekonomik hayat kalkınmaya başlamıştır. Bu oluşan cazibe nedeniyle, Karadeniz sahillerinde faaliyetlerini geliştiren Ceneviz³ ve Venedikliler de bölgedeki ticaretten pay alabilmek amacıyla gelmişlerdir. Haçlı seferleri sonrası ticari faaliyetlerini geliştiren ve büyük bir donanma meydana getiren bu iki İtalyan devleti, ekonomik güçleri ile de Akdeniz, Ege Denizi ve Karadeniz'de önemli bir güç haline ulaştılar. Anadolu sahillerinin yanı sıra Kırım sahilleri ve Aşağı Don boyuna kadar faaliyetlerini genişlettiler (Kurat, 1972, s. 204-205).

Yine bu tarihlerde Kırım'a karşı vukubulan ilk Rus saldırısı, Kırım'ın ticari önemi dolayısıyla Selçuklu Emiri Hüsamettin Çoban eliyle durdurulmuştur. 1221'de Rusları Taman'da yenilgiye uğratan Emir Çoban, Soğdak kalesini de almıştır (Uzunçarşılı, 1941: 136-137, Heyd, 1975: 328-331 ve Sevim-Merçil, 1995: 463). Anadolu Selçuklu Devleti'nin de bölgeye bakışı ticari anlamda stratejik konumunun sağladığı faydalardan yararlanmak üzerine kurgulanmıştır.

Altın Orda Devleti'nin Kırım üzerindeki egemenliği Toktamış Han'ın (1376-1379) Timur'a yenilmesi ile sarsılmaya başlamıştır (Aka, 1991: 13). Nitekim bir yüzyıl sonrası ise durum

³ İlber Ortaylı, Türkiye İdare Tarihine Giriş, Ankara, Turhan Kitapevi, 1996, s.106-107. " Cenovalılar Paleolog hanedanına gösterdiği yardım dolayısıyla XIII. ve XIV. asırlarda Şark'ta ve Karadeniz'de çok üstün duruma geçti; o kadar ki Osmanlı öncesi Selçuklu dönemi Anadolu'su ve Bizans toprakları ve Kırım Hanlığı'nda bile Cenevizliler, sadece iktisadi değil, kültürel tarih açısından da önemli bir rol oynadılar."

farklı bir boyut kazanarak Altın Orda Devleti'nin parçalanmasıyla sonuçlanmıştır (1502). Dağılmanın akabinde oluşan yapı, Kırım'a ayrı bir statü kazandırmıştır.

Kırım Hanlığı Döneminde Jeo-Politik ve Jeo-Stratejik Konum

Toktamış Han'ın Timur'a yenilmesi sonucu Altın Orda Devleti dağılma sürecine girmiş ve ortaya çıkan devletlerden birisi de Kırım Hanlığı olmuştur. Ancak Altın Orda Devleti'nin varisleri arasındaki mücadele yaklaşık olarak bir yüzyıl sürmüştür. Bu dönemde Kırım yenilen hanzadelerin adeta bir sığınağı haline gelerek pek çok devlet için jeo-politik bir yer olarak görülmüştür (Yakobovskiy, 1992: 149 ve Özyetkin, 1996: 6).

Altın Orda Devleti'ndeki bu kaosun yaşandığı sırada Şirin Kabilesi Kıpçak bozkırından göç ederek Kırım'a yerleşmiş ve kısa sürede bölgenin en etkili gücü olmuştur. Altın Orda Hanı Seyyid Ahmet Han'dan ziyade Kırım'ın yönetimi artık Şirin Kabilesi Beyi Tekene'nin elinde idi (Agat, 1962: 19 ve Yakubovskiy, 1992: 209)). Şirin Beyi Tekene'nin daveti ile İdil boyunda güçlenmeye çalışan Hacı Geray Kırım'a gelerek hanlığını ilan etmiştir (Ortekin, 1938: 7, Grousset, 1980: 438-440 ve Soysal, 1961: 22). Hacı Geray, Giyaseddin Bey'in oğlu olup, Cengiz soyundan gelmektedir⁴. Kısa süre içinde onun sahip olduğu topraklar sadece Kırım yarımadasından ibaret olmayıp; Kıpçak Bozkırı, Taman ve Kabartay illeri, Azak Denizi'nden Dnyester nehrine kadar Nogay sahası, Kuzeyde Don, Özü ve Dnepr nehirleri arasındaki Don Kazak'larının toprakları içerisinde yer alan Belgorod'a kadar olan yerleri de kapsamaktaydı (Ülküsal, 1982: 25-26).

⁴ Kurat, a.g.e., s. 208 " Hacı Geray'ın atalarını; İçkili Hasan oğlu Devletbirdi oğlu Hacı Geray olarak vermiştir." ; Muzaffer Ürekli, " Hacı Giray Han'ın Ataları", Emel, Yıl:34, Sayı:134, Ocak-Şubat 1983, s. 205-209. "Hacı Geray'ın soy ağacını; Cuci Hanoğlu Togay Timur oğlu Timur oğlu Sarıcaoğlu Köncek Oğlan oğlu Tülek - Timur oğlu Habine oğlu İçkili Hasan Oğlan oğlu Muhammet Han oğlu Taştımur oğlu Giyaseddin Han oğlu Hacı Geray olarak vermiştir." Şu hali ile Kurat ile Ürekli arasında Hacı Geray'ın babası konusunda anlaşmazlık vardır. Ancak Hacı Geray'ın adına bastırıldığı para da "Hacı Geray Bin Giyaseddin" yazılı olması Ürekli'nin tezini doğrulamaktadır." ; Ülküsal, a.g.e., s. 25. Giyaseddin oğlu Hacı Geray olarak kaydetmiştir." ; Nurettin Agat, " Bağımsız Kırım Hanları Giyasüddin Han", Emel, Yıl:2, Sayı:7, c.1, Kasım 1961, s. 28. "Hacı Geray'ın babası Devletberdi olduğu şeklindedir."

Fatih Sultan Mehmet, Kırım Hanlığı'nın kurulduğu tarihlerde İstanbul'u fethederek boğazların hakimi haline gelmiştir. Bu durum Karadeniz'i tehdit eden başta Cenevizliler'den ve sonra Trabzon Rum İmparatorluğu'ndan temizlenmesi sırasının geldiği anlamını taşımaktadır. Nitekim Hacı Geray'da Cenevizlileri Kırım'dan atma zamanının geldiği konusunda cesaretlenerek İstanbul'a elçilerden oluşan bir heyet göndermiştir. Heyetin görüşmeleri olumlu geçmiş olmalı ki (İnalcık, 1948: 50) 1454 yılında Osmanlı donanması Kırım'a gelmiştir⁵. Fakat Hacı Geray'a destek vermekten öte bir çaba sarf etmeyen donanma, az bir süre sonra da çekip gitmiştir. Hacı Geray, Cenevizlileri Kırım'dan topyekun atma hevesine kapılmışken maalesef başarısız olmuştur. Cenevizliler ise, Osmanlı-Kırım ittifakı sonucu Kefe'nin kuşatılmasından o kadar korkmuşlardır ki; hemen her iki devlete de vergi vermeye razı olmuşlardır (İnalcık, 1944: 197 ve Arslangiray, 1959: 50).

Hacı Geray'ın 1466 yılında vefat ettiğinde geride hem bir devlet hem de on iki oğul bırakmıştır (İnalcık, 1955: 742 ve Kurat, 1972: 211). Bu oğullardan en az üçü de han olma iddiasında idiler⁶. Onlar arasındaki taht kavgaları esnasında Mengli Geray, kardeşi Haydar'ın başkaldırısına dayanamayarak Kefe Cenevizlilerine sığındığında, Osmanlı Padişahı Fatih Sultan Mehmet'e bir arıza göndererek, Kırım'da yaşayan Cenevizlilerin yerini almasını tavsiye etmiştir. Mengli Geray'ın Osmanlı Sultanı ile ilişkide bulunduğunu anlayan Cenevizliler, kendisini tutuklayarak Kefe'deki zindana atmışlardır. Gerek Şirin Kabilesinin Beyi Eminek Mirza'nın isteği,

⁵ Metin Kunt ve diğerleri, Osmanlı Devleti 1300-1600, 4. Bsk., C.2, İstanbul, Cem Yayınevi, 1995, s. 92 ; Uzunçarşılı, a.g.e., s. 130. "Osmanlı Devleti 50 Kadırga göndermiştir."

⁶ İnalcık, "Yeni Vesikalara Göre Kırım'ın Osmanlı Tabiliğine ...", s. 200. "Genelde oniki kardeş olduğu söylenirse de Ebulgazi sekiz adet olduğundan söz eder." ; Yakubovskiy, a.g.e., 214 ; Uzunçarşılı, a.g.e., s. 131 "Oniki oğlundan sekizi ve diğer akrabalar hanlık mücadelesine katılmışlardır."

gerekse Mengli Geray'ın tutsaklığı, İstanbul'a elçilerin gönderilerek yardım istenmesini zaruri kılmıştır⁷.

Osmanlı Devleti, gelen habercileri kabul ederek derhal sefer kararı almıştır. Şüphesiz ki; Osmanlı Devleti de uzun yıllardır, böyle bir fırsat anını beklemişti. Nihayet 1475 yılının ilkbaharında Gedik Ahmet Paşa komutasındaki büyük bir Osmanlı donanması Kefe açıklarına geldi⁸. Ardından üç yüz kadar irili ufaklı gemilerden oluşan Osmanlı donanması, Kefe şehrini şiddetli bir saldırı sonucu Cenevizliler'den aldı (1475) (Brockelmann, 1992: 234, Neşri, 1987: 823-827, Kurat, 1940: 56 ve Togan, 1981: 354) . Bu esnada Cenevizlilerin elinde esir bulunan Mengli Geray Han da kurtarılaraq özgürlüğüne kavuşturuldu⁹. Gedik Ahmet Paşa, hemen Mengli Geray'ın hanlık haklarını tanıyan bir anlaşma yaparak kendisini tekrar hanlığın başına getirmiştir (İnalcık, 1955: 747). Bu anlaşmanın belgeleri günümüze ulaşamamakla birlikte, hanın hem kendi hem de padişahın adına hutbe okutması, varlığını doğrular niteliktedir (Kurat, 1940: 87-89).

⁷ Robert Mantran, Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, Çev. Server Tanilli, 2.Bsk., c.1, İstanbul, V Yayınları, 1995, s. 123. "Konuyu sadece Cenevizlilerle çıkan sorun ve taht kavgası ile açıklamaz. Şöyle ki; Kefe'de hanı temsil eden Mamak 1473'de ölünce yerine geçecek kişiyi seçmek sorun haline gelecektir. Mamak'ın kardeşi Eminek bu makama geçerse de Cenevizlilerle Mengli Geray anlaşarak kendisini onaylamazlar. Eminek de Fatih'den bu ittifaka karşılık yardım ister. Fatih de gelen teklifi olumlu karşılar."

⁸ Soysal, a.g.m., s. 13 " 300 gemi ile 70.000 kişilik ordu ile gelinmiştir." ; Solak- Zâde Mehmed Hemdemî Çelebî, Solak - Zâde Tarihi, Haz. Vahid Çabuk, c.1, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1989, s. 341-344 ; Mustafa Nuri Paşa, Netayic ül-Vukuat Kurumları ve Örgütleriyle Osmanlı Tarihi, Sad., Neşet Çağatay, c.I-II, 2. bsk., Ankara, T.T.K.Yayınları, 1987, s. 148.

⁹ Yakubovskiy, a.g.e., s. 215 " Mengli Geray'ı hapse atanın Ahmet Han olduğunu belirtirken, Cenevizlilerin buna gücü yetmeyeceğini iddia eder. Hatta hapisten sonra hemen han olmadığı, İstanbul'a götürüldükten sonra han olarak geri gönderildiğini ifade eder." ; Uzunçarşılı, a.g.e., s. 132. " Mengli Geray'ın İstanbul'da tutulduğunu ve daha sonra kendisine tuğ ve sancak verilerek han tayin edildiğini kaydeder. Ancak aynı eserin 422. sayfasında Kefe'de esaretten kurtarılaraq han yapıldığını ifade etmekle çelişkili bir tutum sergilemektedir."

Osmanlı Devleti, Kırım Hanlığı üzerinde sağladığı hakimiyet ile Karadeniz jeo-politiği üzerinde de egemenliğini tesis etmiş oldu. Artık Karadeniz sahasının sağladığı iktisadi zenginlikten önemli bir payın alınması mümkün hale gelmiştir. Üstelik Kırım Hanlığı'nın Lehistan ve Rusya'yı yağmalayacak, onlardan haraç alacak kadar güçlü bir orduya sahip olması dolaylı olarak Osmanlı Devleti'ne siyasi ve ekonomik faydalar temin etmiştir.

Özellikle büyük bir sorun haline gelen Ruslarla ve kuvvetli bir Lehistan'la Kırım Hanlığı sayesinde etkili bir siyasi ilişki kurulabilmiştir. Adeta Kırım Hanlığı, Karadeniz'in kuzeyinde bir kale görevi görerek, bölgenin tamamen güvenli bir halde denetimde tutulabilmesine imkan tanımıştır. Yine Kırım Hanlığı'nın etkin gücü sayesinde ki; önce Eflak, Boğdan ve Erdel bölgeleri kolayca Osmanlı egemenliğini kabullenmişler ve de bu sonuç Karadeniz'e herhangi bir gücün sarkmasının önüne set çekmiştir. Buna karşılık Osmanlı Devleti nasıl Kırım Hanlığı'nın teminatı ise, Kırım Hanlığı'nda Karadeniz'in Osmanlı Devleti adına koruyuculuğunu yapan ve Kuzey Avrupa'da, Karadeniz'de Osmanlı egemenliğini engelleyecek her türlü güce karşı Osmanlı Devleti'nin en etkili silahı görevini üstlenmiş bir devlet konumundaydı. Rusların dünya devleti olma yolundaki denizlere açılma isteğini engelleyen yegane güç, Avrupalıların dediği gibi “*İmparatorluğun Sağ Kolu*” olan, Kırım Hanlığı idi. Akdeniz'de Kıbrıs'ın önemi ne ise Karadeniz'de de Kırım Yarımadası'nın önemi aynı idi. Kısacası Osmanlı Devleti'nin “*Rusya İşleri*” Kırım Hanları'na aitti. İşte bunun içindir ki, Moskova Knezleri, Osmanlı Padişahı katına ancak Hanlar aracılığıyla ulaşabilirlerdi. Zaten Hanlar'da Devlet-i Aliyye'nin Rusya ile olan ilişkilerinde, kendilerini yetkili görmekteydiler.

Osmanlı Devleti'nin Avusturya, Rusya, Lehistan ve İran cephelerine yaptığı her seferde Kırım kuvvetlerini çağırması hem Kırım Hanlığı'nı güçsüz bırakmıştır hem de içeride siyasi itirazların yükselmesine neden olmuştur. Tüm bunlara Osmanlı Devleti'nin müdahalesi ile sık sık

Kırım Hanları'nın değişmesi de eklenince problemlerin büyümesi kaçınılmaz olmuştur. Bu cümleden olarak aşırı müdahaleler karşısında Kırım Hanları kendi egemenlik haklarını da öne sürmekten geri kalmıyorlardı. Ama Osmanlı Devleti mevcut hanı istemediği takdirde de hanlık makamında değişim kaçınılmazdı. Gerek kabile aristokrasisinin iradesi gerekse de Osmanlı Devleti'nin arzusu bir han adayında birleştiği an Kırım tahtında değişiklik hemen gerçekleşmekteydi. Ayrıca Osmanlı ülkesinde rehin tutulan han ailesi mensupları da bu konuda her zaman bir alternatif olarak kullanılmıştır¹⁰.

Diğer taraftan Don-Volga kanalını açma girişimlerinin olduğu sıralarda Devlet Giray'ın; 1563'te Çar'dan Astarhan'ın kendisine verilmesini istediği bilinmektedir. Bu Devlet Giray'ın Çar'a karşı ayrı bir politika, Osmanlı Padişahına karşı ayrı bir politika takip ettiğini ortaya koymaktadır. Çünkü; Padişah'a yazdığı mektupla Astarhan seferinden vazgeçmesini, askeri kendi emrine vererek doğrudan doğruya Moskova'ya hücum etmelerinin daha doğru olacağını ya da baharda Astarhan'a hücum edilse bile başarılı olunamadığı takdirde şehirin karşısına bir kale yapılarak devamlı baskıda tutmak gerektiğini anlatıyordu (İnalçık Ocak-Şubat 1963: s.19 ve Danişmend, 1971: 386-387). Bu cümleden olarak yapılacak seferin lüzumsuzluğunu da izah ederek Azak'ta büyük gemilerin bulundurulamayacağını, küçüklerin ise Karadeniz'in dalgalarına dayanamayıp oraya kadar ulaşamayacağını belirttikten sonra Rus gemilerinin boş bırakıldığı zamanlarda bu kanaldan sarkarak Karadeniz sahillerini vurabileceklerini ifade etmiştir. Kırım Hanları, Osmanlı Devleti ile Rusya arasında varlığını koruyabilmek için çeşitli politik oyunlara başvurmuşlardır. Bu nedenle Kırım Hanları uzun müddet, Osmanlı egemenliğinde yok olup gitmemek için hassas bir dış siyaset takip etmişlerdir (Smirnov 2016: 272). Gerek hanlığın

¹⁰ V. D. Smirnov, Osmanlı Dönemi Kırım Hanlığı, Çev. Ahsen Batur, Selenge Yay., İstanbul 2016, s. 248'de bazı kaynaklarda ilk rehin verme uygulamasının Fatih döneminde olduğu kaydedilmişse de bazılarına göre Yavuz döneminde ilk kez Sahip Giray'ın İstanbul'da rehin iken han olarak Kırım'a gönderildiğini aktarmaktadırlar.

yapısında gerekse de hakimiyet sahalarının korunmasında sürekli temkinli bir politika izlemişlerdir (İnalcık Mart-Nisan 1963: 20).

Sonuç

Kırım Hanlığı sahip olduğu jeo-politik ve jeo-stratejik konumu nedeniyle Karadeniz sahası üzerinde büyük devletlerin vermiş oldukları çetin mücadelelerin odağında olmuştur. Bu cümleden olarak Hazar İmparatorluğu ile Altın Orda hakimiyetinin yerine doldurmaya aday birçok devlet bölgeyle yakından ilgilenmişlerdir. Başta Anadolu'ya hakim olan Osmanlı Devleti ile Karadenizin kuzeyinde gittikçe güçlenen Rus Çarlığı arasında Karadeniz'e egemen olma mücadelesi uzun yüzyıllar boyunca sürüp gitmiştir.

Kırım Hanlığı, XVI. Yüzyıl boyunca birçok cephede mücadele ederek varlığını XVII. Yüzyıla taşımayı başarmıştır. Ancak Altın Orda Devleti'nin mirasını toplama konusunda başlayan mücadelelerde uzun vade de Rusya başarılı olmuştur. Karadeniz'in ve kuzeyindeki geniş sahada cereyan eden hakimiyet savaşı, uzun yüzyıllar boyunca sürdüğü gibi birçok devletin müdahil olduğu karmaşık bir konudur.

Kırım Hanlığı'nın sahip olduğu coğrafya Doğu Avrupa jeo-politiği ve jeo-stratejisinin ana merkezini oluşturmuştur. Bu nedenle Kırım'a sahip olmak Karadeniz'e sahip olmakla eş anlamlı olmuştur. Bu da Karadeniz sahasındaki başta iktisadi ve sonrasında da siyasi ve askeri hakimiyetin tesisinde önemli bir yer tutmuştur.

Kaynakça

- Agat, N. (Kasım 1961) “ Bağımsız Kırım Hanları Gıyasüddin Han”, Emel, Yıl:2, Sayı:7, c.1. İstanbul.
- Agat, N. (Temmuz 1962). “ Bağımsız Kırım Hanları I. Hacı Giray Han (Melek)”, Emel, Yıl:2, Sayı:11, c.1. İstanbul.
- Aka, İ. (1991). Timur Ve Devleti, Ankara: T.T.K.Yayınları.
- Arslangiray. A. S. (1959). Kırım Hanlığı Menşe-i Kuruluşu ve Osmanlı İmparatorluğuna Bağlanması, İstanbul: Kırım Türk Kültür Neşriyatı.
- Brockelmann, C. (1992). İslâm Ulusları Ve Devletleri Tarihi, Çev. Neşet Çağatay, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu T.T.K. Yayınları.
- Kurtoğlu, F. (1937). “ İlk Kırım Hanlarının Mektupları”, Belleten, c.I. Ankara: T.T.K. Yay.
- Özbilgin, Ö. (1973). 1532-1577 Yılları Arasında Kırım Hanlığının Durumu, Ankara: Ankara Üniv. Yay.
- Öztuna, Y. (1989). Devletler Ve Hanedanlar, Türkiye (1074-1990), c.2, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayını.
- Aslanapa, O. (Ocak-Şubat 1983). “ Kırım’ın Kısa Tarihçesi”, Emel, Sayı: 134, İstanbul.
- Balâ, M. (1955). “Kırım”, İ.A., c. 6.
- Danışmend, İsmail Hami, (1971). İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi, C.II, İstanbul: Türkiye Yayınevi.
- Fisher, A. (1978). The Crimean Tatars, California: Hoover Institution Pres.
- Heyd, W. (1975). Yakın Doğu Ticaret Tarihi, Çev. Enver Ziya Karal, Ankara: T.T.K.Yayınları.
- Sevim, A- Merçil, E. (1995). Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset, Teşkilat Ve Kültür, Ankara: T.T.K.Yayınları.
- Gökçe, C. (1979). Kafkasya Ve Osmanlı İmparatorluğunun Kafkasya Siyaseti, İstanbul: Şamil Eğitim ve Kültür Vakfı Yayını.
- Ostrogorsky, G. (1986). Bizans Devleti Tarihi, Çev. Fikret Işıltan, 2. Bsk., Ankara: T.T.K.Yayınları.

- Gözaydın E. F. (1948)., Kırım, Kırım Türklerinin Yerleşme Ve Göçmeleri, İstanbul: Vakıf Matbaası.
- Özalp, G. (1973). 1532-1577 Yılları Arasında Kırım Hanlığı'nın Siyasi Durumu, Ankara: Sevinç Matbaası.
- İnalcık, H. (1948). “ Giray”, İ. A., c. IV, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- İnalcık, H. (1955). “Kırım Hanlığı “, İ. A., c.VI, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- İnalcık, H. (1992). “ Kırım Hanlığı”, Türk Dünyası El Kitabı, 2.Bsk., Seri: 1, S.A-23, c.1. İstanbul.
- İnalcık, H. (1944). “Yeni Vesikalara Göre Kırım Hanlığının Osmanlı Tabiliğine Girmesi Ve Ahitname Meselesi”, Belleten, C. VIII, Sayı:30, Ankara: T.T.K. Yay.
- İnalcık, H. (Ocak-Şubat 1963). “Osmanlı Rus Rekabetinin Menşe’i Ve Don-Volga Kanalı Teşebbüsü (1569), Özet: F.E., Emel, C.II, Sayı: 14, İstanbul.
- İnalcık, H. (Mart-Nisan 1963). “ Osmanlı - Rus Münasebetleri Ve Kırım”, Emel, Yıl.3, Sayı.15, c.II, İstanbul.
- Kafesoğlu, İ. (1996). Türk Milli Kültürü, 14.Bsk., İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Kocabaş, S. (1989). Kuzeyden Gelen Tehdit, Tarihte Türk - Rus Mücadelesi, İstanbul: Vatan Yay.
- Kunt M. ve diğerleri, (1995). Osmanlı Devleti 1300-1600, 4. Bsk., C.2, İstanbul: Cem Yayınevi.
- Kurat, A. N. (1940). Topkapı Sarayı Müzesi Arşivindeki Altın Ordu, Kırım Ve Türkistan Hanlarına Ait Yarlık Ve Bitikleri, İstanbul: Bürhaneddin Mat.
- Kurat, A. N. (1972). IV. - XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri Ve Devletleri, Ankara: T.T.K. Bas..
- Mantran, R. (1995). Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, Çev. Server Tanilli, 2.Bsk., c.1, İstanbul: V Yayınları.
- Mustafa Nuri Paşa, Netayic ül-Vukuat Kurumları ve Örgütleriyle Osmanlı Tarihi, Sad., Neşet Çağatay, c.I-II, 2. bsk., Ankara: T.T.K.Yayınları, 1987.
- Neşri, Kitâb-ı Cihan-nümâ, Yay. Faik Reşit Unat, Mehmet A. Köymen, c.II, 2.Bsk., Ankara: T.T.K.Yayınları, 1987.
- Ortekin, h. (1938). Kırım Hanlarının Şeceresi, İstanbul: Bürhaneddin Matbaası.

Grousset, R. (1980). Bozkır İmparatorluğu Attila - Cengiz Han - Timur, Çev. M. Reşat Uzun, İstanbul: Ötüken Yayınları.

Saydam, A. (1997). Kırım ve Kafkas Göçleri (1856-1876), Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu T.T.K. Yayınları.

Smirnov, V. D. (2016). Osmanlı Dönemi Kırım Hanlığı, Çev. Ahsen Batur, İstanbul: Selenge Yay. Solak- Zâde Mehmed Hemdemî Çelebî, Solak - Zâde Tarihi, Haz. Vahid Çabuk, c.1, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1989.

Soysal, A. Z. (1941). “ Kırım’ın İlk Türk Sakinleri “, Yeni Türk, c. IX.

Togan, Z. V. (1981). Umumi Türk Tarihine Giriş, 3.Bsk., İstanbul: Enderun Kitapevi.

Türk Ansiklopedisi, (1975). “ Kırım”, c.22, Milli Eğitim Basımevi.

Uzunçarşılı, İ. H. (1941). Osmanlı Devlet Teşkilatına Medhal, Ankara: T.T.K. Yay.

Ülküsal, M. (1980). Kırım, Türk - Tatarları (Dünü-Bugünü-Yarını), İstanbul: Baha Mat.

Ürekli, M. (Ocak-Şubat 1983). “ Hacı Giray Han’ın Ataları”, Emel, Yıl:34, Sayı:134, İstanbul.

Yakubovskiy, A. Yu. (1992). Altın Ordu Ve Çöküşü, Çev. Hasan Eren, Ankara: T.T.K. Yay.

Özyetkin, A. M. (1996). Altınordu, Kırım Ve Kazan Sahasına Ait Yarlık Ve Bitiklerin Dil Ve Üslup İncelemesi, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu.

MARKALAŞMA VE SÜRDÜRÜLEBİLİR TURİZM İLİŞKİSİ: GAZİANTEP ÖRNEĞİ RELATIONSHIP BETWEEN BRANDING AND SUSTAINABLE TOURISM: THE CASE OF GAZİANTEP

Sevil DÜRRÜ

Tezli Yüksek Lisans Öğrencisi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, sdurru@hotmail.com

ÖZET

Sürdürülebilirlik, son zamanlarda hem ekonomik hem kültürel hem de sosyal alanlarda önem arz eden bir kavram haline gelmiştir. Bu kavram turizm alanında da kendini göstermiş ve turizmin sürdürülebilirliği açısından katma değer yaratmıştır. Bu bağlamda sürdürülebilir turizm, doğal kaynakların zarar görmeden çevre, toplum ve kültürle uyumlu bir planlama yapılmasını amaçlayan bir yaklaşım olarak ifade edilmektedir. Bu kavram kent özelinde değerlendirildiğinde markalaşmaya katkı sağladığı da görülmektedir.

Marka olmanın, kentin öncelikle kendisini tanıtmaktan geçtiği ve marka olabilmek için de bazı unsurların ve faktörlerin olması gerektiği açıktır. Bu kapsamda, bir kentin markalaşmasında, tarihi, kültürü, turizmi ve yöresel yemekleri kadar sanayisinin, ticaretinin, sanatının ve kendine has diğer özelliklerinin katkısı da inkâr edilemez.

Bu çalışmada, Güneydoğu'nun yükselen yıldızı olarak "Marka Şehir Gaziantep Projesi" ile "Kabına Sığmayan Bir Şehrin Dünyaya Model Olan Sıra Dışı Projesi" uygulamaları baz alınarak Gaziantep'in markalaşma sürecine sürdürülebilir kent turizminin etkisi incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Markalaşma, Marka Kent, Sürdürülebilir Turizm, Gaziantep

ABSTRACT

Sustainability has become a concept that gives importance at economic, cultural and social areas recently. This concept has shown itself at tourist icarea and created added value at angle of sustainability of tourism. In this context sustainable tourism is expressed as an approach that aims to be done a coherent planning with environment, society and culture without harming natural sources. When this concept is judged at city scope, it is noticed that contributes to brand.

It is obvious that becoming brand is possible with self advertising of a city and presence of some elements andf actors. At this scope that can not be denied part of industry, trade, art and unique characteristic as part of history, culture, tourism and local dishes at branding of a city.

In this Project sustainable city tourism at Gaziantep's branding process is studied with basis "Project of Brand City Gaziantep" as Southeast's rising star and "Unoccupied Project That Become A Model To World of An Outward City".

Keywords: Branding, Brand City, Sustainable Tourism, Gaziantep.

1. GİRİŞ

Son yıllarda insanların turizme olan ihtiyacıyla beraber sosyal, kültürel, sanatsal birçok amaçla kentlere yapılan kısa süreli ziyaretleri içeren kent turizmi ön plana çıkmaktadır. Toplumun sosyo-kültürel, ekonomik, fiziksel boyutunu yansıtan kentler daha çok markalaşma eğiliminde kendilerine yol çizmektedir. Özellikle turistik açıdan kentlerin 'markalaşarak' yükselen hale gelmesinde rekabet de önemlidir. Bunu başarabilmek için hatta kalıcı olabilmek için rekabet etmekten vazgeçmemekte, daima yenilikler üreterek ön plana çıkmaktadır.

Markalaşma dünyada olduğu gibi Türkiye'de de önemini göstermekte ve özellikle 'markalaşan sürdürülebilir kent turizmi' boyutuyla ülkeye olumlu katkılar sağlayıp, kentin gelişmesi konusunda bir adım daha önde olmalarını sağlamaktadır. Turizmin etkisiyle akın akın yerli ve yabancı turistler kentlere ziyarete gelmekte hem ülke ekonomisine hem de kent ekonomisine pozitif katkılar sağlamaktadır. Ziyaretlerin de bu denli artması kentin yine markalaşan bir kent olduğu gerçeğini sürdürülebilirlik yönüyle kanıtlamaktadır.

Çalışmanın amacı markalaşma yolundaki Gaziantep'in sürdürülebilir turizm açısından marka kent süreci ve marka değeri yaratmanın önemini vurgulamaktır. Çalışmada marka, markalaşma, kent markası, sürdürülebilirlik ve sürdürülebilir turizm tanımlamalarına yönelik açıklamalar yapılmaktadır. Ayrıca, sürdürülebilir turizm ve markalaşma ilişkisi bağlamında Gaziantep kentinin yeri ve imajı anlatılmaktadır.

2. MARKALAŞMA VE SÜRDÜRÜLEBİLİR TURİZM İLİŞKİSİ

Son yıllarda dikkat çeken marka kavramı her alanda kendini göstermektedir. Bir ürünü simgeleyen markadan bir kenti simgeleyen markaya kadar pek çok alanda marka kavramı yer almaktadır. Bununla birlikte marka kavramından türetilen markalaşmanın da üründen başlayarak bir kentin markalaşmasında etken varlıkları, unsurları, özellikleri ifade ettiği görülmektedir. Bir kentin marka haline gelme süreci ve bunun sürdürülebilir olma durumu elbette tanınabilirliği ve cezbediciliği ile yakından ilişkilidir. Bu ölçütte turizmi teşvik edici faaliyetler ve çekici faktörlerle de

markalaşmayı daha etkin kılabilmektedir. Bu çerçevede markalaşmanın yanı sıra turizmin sürdürülebilir olma eğilimi birbirine paralellik arz etmektedir. Turizmin sürdürülebilir olmasında amaç; mevcut kaynakları geleceğe sağlıklı, dengeli bir şekilde aktarmak üzere bu kaynakları etkin ve doğru olarak kullanmaktır. Buradan hareketle sürdürülebilir turizmle beraber marka imajı ve marka değerini devam ettirebilmede markanın içeriğini iyi analiz etmek gerekmektedir.

Marka tanımını detaylandıracak olursak, Amerikan Pazarlama Birliği (American Marketing Association)'ne göre marka; bir satıcının malını veya hizmetini diğer satıcılarınkilerden farklı kılan bir isim, terim, tasarım, sembol veya başka herhangi bir özellik olarak belirtilmektedir (<https://www.ama.org/resources/pages/dictionary.aspx?dLetter=B>, Erişim Tarihi: 20.09.2017). Amerikan Pazarlama Birliği' nin tanımına ek olarak, Kotler ise, bir satıcı grubunu diğer satıcı rakiplerinden ayırt etmek amacıyla mal ve hizmetlerin sembolize edilerek birbirlerine entegre edilmiş hali olarak tanımlamaktadır (Kotler, 2000: 188-190). 556 sayılı KHK'de marka; bir işletmenin diğer işletmelerden farklı kılınmasını sağlayacak kişi adları, özellikle sözcükler, şekiller, harfler, sayılar, malların şekli ya da ambalajları gibi çizilerek ya da basılarak yayınlanan ve çoğaltılan her türlü ifadeyi içermesi şeklinde açıklanmaktadır (556 sayılı Markaların Korunması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname, 24.06.1995). KHK tanımına ek olarak ise; Türk Patent Enstitüsü markayı; bir girişimciyi diğer girişimcilerin mal ya da hizmetlerinden ayırarak farklılaştırılması ve marka sahibini şekiller, renkler gibi işaretlerle güvence altına almak şeklinde ifade etmektedir (Türk Patent Enstitüsü, 2017). Markadan söz edilirken sadece tek bir marka kastedilmemekte başka çeşitlerinin de var olduğu gözetilmektedir. Bunlar; ticaret, hizmet, garanti ve ortak markalar olarak sıralanmaktadır. Dolayısıyla çeşidine göre de farklı tanımlar içermekte ve farklı algılar oluşturmaktadır. Kent markası bağlamında bakıldığında tüm marka çeşitlerini kapsamı itibariyle farklı bir boyut kazanmaktadır (a.g.e, 2017). Genel tanımlamalar ışığında markayı özetlersek; ürünün ruhu olarak sembolik hale gelmesi ile birlikte ürüne özgün bir ruh katarken insanlara duygusal anlamda tecrübeler yaşatmaktadır. Bunu da estetik yardımıyla gerçekleştirmektedir. Bu estetik yardım ise pazarlama estetiği diye kavramsallaştırılmaktadır. Çünkü markalaşabilir olma pazarlanabilir yeteneğine bağlıdır. Bir kentin pazarlanabilir olması ve çeşitli unsurlarla tutundurulabilmesi, örgütsel amaçlara hizmet etmesi ancak markayı ne kadar beslediği ile ilgilidir. Nitekim pazarlama estetiği markalaşmayı, markalaşma da pazarlamayı motive etmektedir. Böylelikle yüksek marka değeri yaratmada da her kesime ve her zevke hitap edebilmenin markayı sınırlayabileceği düşünülürken (Gaziantep Sanayi Odası, 2004), pazarlama

estetikleri girdi olarak kullanıldığında her kesime ve her zevke maksimum düzeyde hitap ederek tüketicilerin markaya değer katması beklenmektedir. Farklı açıdan değerlendirildiğinde, markanın pazarlanabilir olması, markanın sosyal kimlik kazanmasına bağlı olmakla beraber markalaşmak noktasında sürdürülebilir metotların kentlere uygulanmasında da stratejik bir gerekliliktir. Bu çerçevede marka, müşterilerin beklentisine hitap ettikçe markaya hem değer katmakta hem de bağlılık düzeyi artmaktadır. Kent markalaşmasında bağlılık ise çok boyutlu iletişim stratejileriyle mümkün olmakta ve marka sadakatinde sürdürülebilirlik önemli olmaktadır (Kaypak, 2013: 335-350). Markalaştırmanın amacı, tüketici algısında seçicilik sağlarken sürdürülebilir rekabet avantajı yaratmaktır. Bunu da ürünü ya da hizmeti markalaştırırken müşterilerin istek ve ihtiyaçları doğrultusunda kullanıp karşılık vermektedir (Pfefferkorn, 2005: 8-27).

Geçmişten günümüze evrilen şehir pazarlaması kavramı kent markası olarak kullanılmaya başlanmıştır. Şehir pazarlaması, hedeflenen pazarlama stratejisinin gerçekleşmesi üzere oluşturulan pazarlama olarak ifade edilirken; kent markası kentin tanıtımında ve kitleler tarafından tanınmasında farkındalık yaratan ve şehre dair tüm pazarlama süreçlerini dahil eden bir kavram olarak aktif hale getirilmiştir. Bu sebeple, pazarlama yoluyla marka kentlerin karakteristik özelliklerinin belirgin hale getirilmesiyle kent markası kavramı önem kazanmıştır. Marka kavramı kentlere özgü bir kimlik olması yönünden kentleri anlamlı kılmakta iken (Kavaratzis, 2004: 63-67, İçyer, 2010: 71); bu durum kentin önemli vizyona sahip olması bakımından markalaşma sürecinin başlamasında önemli olmaktadır (Saran, 2005: 107). Buradaki önemli husus kentlerin iktisadi, sosyal, kültürel, politik ve tarihi alanlarda farklılık sağlayarak ayırt edici özelliklere sahip olması ve kentin sahip olduğu bu alanlardan kent halkının da kolaylıkla yararlanması kentler arası rekabete yol açarak kentlerin markalaşmasında önemli rol oynamaktadır. Her kent marka kent olamadığı gibi büyük kent ölçeğine sahip olmak o kenti marka kent yapmamaktadır (İçyer, 2010: 70-72). Markalaşma kinetik bir olgu olduğu için süregelen bir şekilde zaman içerisinde ilerlemeye devam etmektedir.

Kent markalaşması hususunu detaylandırdığımızda literatürde bazı modellerle karşılaşmaktayız. Bunlardan Anholt' un 'kent markalaşması altıgeni' modeli çalışmamız kapsamında önemlidir. Anholt bu modelde bir kentin markalaşmasında gerekli olan önemli altı unsurdan bahsetmektedir. Bunlar; turizm, insan, yerel ve yabancı politikalar, kültür ve miras, ihracat, yatırım ve göç şeklinde sınıflandırılmaktadır (Anholt, 2003: 210-232; Yaşar, 2013: 1-8). Bu modelde yer alan, kalkınmada etkin olan bu unsurların kent markalaşmasında mümkün olabildiğince göz önüne alınarak

değerlendirilmesi gerekmektedir. Buradan yola çıkarak marka kent olmanın amacı; çekiciliği ve cezbediciliği öne çıkararak ziyaretçi sayısını arttırmak, yatırımı hareketli kılmak, kentte yaşayan kentlileri kentte yaşama konusunda olumlu etkilemek şeklinde açıklanabilir. Bunları yapabilmenin ön koşulu ise; ekonomiyi canlandırmaktan geçmektedir. Şayet çekici hale gelirse o kent markalaşma yolunda bir kent olarak değerlendirilir. Bunun için kenti dünyaya açmak, küresel anlamda yatırımcıları, turistleri kente kanalizetme markalaşma sürecini de hızlandırmaktadır (Kaypak, t.y.: 1-21). Knowles ve diğ.(2004)' e göre; kentin markalaşma sürecini tamamlayabilmesinde logo-amblem, slogan ve renkler gibi çeşitli tanıtıcı araçlara ihtiyaç duyulmaktadır (Knowles ve diğ., 2004: 92-93).

Bir kentin markalaşmasını hızlandırmada o kentin geçmişi, mutfağı, antik dokusu, mimari yapısı ve inancı etkili iken iken ayrıca kültür, sanat, fuar, spor, eğlence gibi özelliklere sahip olması da etkilidir. Bu bağlamda, marka kent olabilmek için fiziksel, tarihsel, sosyo-kültürel, işlevsel ve yönetsel gibi unsurları barındırmak gerekmektedir (Zeren, 2012: 97-99, Eroğlu, 2007: 65-68). Bu unsurlar kentlerin ne tür konularda ön plana çıkarak markalaştıklarını gösteren önemli kanıt araçlarıdır. Markalaşma sürecindeki kentlerin bazı unsurları barındırması gerektiği gibi bunların sürdürülebilirliğini sağlamak da dikkat edilmesi gereken bir diğer önemli husustur. Bu bağlamda; sürdürülebilirlik kavramı önem taşımaktadır. Bu terim turizme atfedilerek “sürdürülebilir gelişme” kavramı yerine “sürdürülebilir turizm” kavramı olarak kazandırılan son derece önemli ve başarılı bir deyim olarak karşımıza çıkmaktadır (Piga, 2003: 884-886). Son yıllarda turizmde olumsuz gelişmelerin yaşanması ve bunun önlenmesinde ve dengeli, sağlıklı bir turizmi güvence altına almada sürdürülebilir turizm daha da ön plana çıkmıştır. Dünya Turizm Örgütü (World Tourism Organization)'nın de çevrenin doğal yapısını korumak, sosyo-kültürel bütünlüğü gerçekleştirmek, ekolojik, biyolojik açıdan çeşitliliği devam ettirmek, bu önemli kaynaklara o bölgede yaşayan halkın ve turistlerin ekonomik, sosyal her türlü ihtiyaca karşılık vererek ve gelecekteki nesillerin de ihtiyaçlarını gözeterek karşılayabilecek hususta yönetilen bir kalkınma şekli olarak ifade ettiği sürdürülebilir turizm, (TÜSİAD, 2012: 17-59) çevre ve ekonomideki bilinci arttırmak, yaşayan halkın yaşam kalitesini iyileştirmek ve kalkınma noktasında bireyler arası eşitliği sağlamada en önemli hedef kaynağını oluşturmaktadır (Bricker: 2001: 10-12). Sürdürülebilir turizmin esas amacı, insan- çevre ilişkisinde çevre insanın alt kümesinde insanın çevre üzerindeki etkisini minimuma indirmek iken; çevre- insan ilişkisinde insan çevrenin alt kümesi olarak değerlendirildiğinde çevrenin insan üzerindeki etkisini maksimum düzeye çıkarabilmektir. Turizm

sektöründe sürdürülebilirlik kavramından bahsedilebilmesi için; doğa, iklim, çevre, kültür, tarih, folklor gibi değişkenleri koruyarak dengeli ve planlı bir biçimde gelecek kuşaklara aktarılmasını temin etmektir. Böylece, muhafaza edilen kaynaklarla gelecek kuşakların yararlanmasını sağlamaktadır (Giritlioğlu ve Bulut, 2015: 23-26).

Markalaşma ve sürdürülebilir turizm ilişkisi düzleminde; iyi bir reklam önemli olduğu gibi bu süreci devam ettirebilmek de çok önemlidir. Bunun için gerekli medya, basın, yayın yoluyla bazı reklamların yapılması ve ziyarete gelen turistlerin beklentisi doğrultusunda o kentten memnun ayrılması marka değerine katkı ve sürdürülebilir turizm açısından gerekliliktir. Buradaki önemli husus kentlerin iktisadi, sosyal, kültürel, tarihi ve politik alanlarda farklılık sağlayarak benzerlerinden ayrılması ve kentin sahip olduğu bu farklılıklardan kent halkının da kolaylıkla yararlanması kentler arası rekabeti de motive ederek kentlerin markalaşmasında önemli rol oynamaktadır.

3. MARKALAŞMA YOLUNDA GAZİANTEP VE SÜRDÜRÜLEBİLİR TURİZM

İlk kez ‘Türkiye Turizm Stratejisi 2023’ planı ile gündemde yer alan marka kent projesinde turizm potansiyeli maksimum düzeylerde olan kentlere yer verilmiştir. Proje ilk olarak İstanbul sonrasında Ankara, İzmir ve Antalya’da başlatılmış olup Adıyaman, Amasya, Bursa, Edirne, Gaziantep, Hatay, Konya, Kütahya, Manisa, Nevşehir, Kars, Mardin, Sivas, Şanlıurfa ve Trabzon gibi diğer kentlerde de kültür turizmini canlı kılmak yolunda Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından her sene bir kent ‘Kültür Turizmi Kenti’ olarak ilan edilmektedir. Bu proje ışığında; sosyo-kültürel, tarihi, mimari açıdan önemli etkinlikler yapılmaktadır. Bunlar; ören yerlerin restorasyonu, yöreye özgü kültürel ve sanatsal varlıkların uluslararası pazarlarda, sergi ve fuarlarda sunulması, korunması ve tanıtılmasıdır (Türkiye Turizm Stratejisi 2023 Hedefleri, 2007: 31-33). Bu açıdan; kent turizmini geliştirmeye kültür turizmini canlı kılmaya yönelik turizm potansiyeli yüksek olan Gaziantep kenti çalışmamız kapsamında ele alınmaktadır. Gaziantep kenti, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin en büyük, Türkiye'nin ise 6. büyük kenti olarak sanayisiyle, tarihiyle, kültürüyle, turizmiyle algıda seçicilik yaratan, üretken, gelişmeye açık, enerjik, girişimci ruhlu, yenilikçi ve rekabetçi olması sebebiyle hızla büyüyen ve diğer kentler için de ‘model kent’ haline gelen, marka olma yolunda ilerlemektedir (Gaziantep İlinde Doğa Turizmi Master Planı, 2013: 23-55). Markalaşma sürecinin tamamlanabilmesinde kullanılan tanıtıcı araçlardan logo, Türkiye’de ilk olarak Gaziantep’te kullanılmış ve kent kendi logosunu tasarlayarak tescillemiştir (Knowles ve diğ., 2004: 92-93; Avcılar ve Kara, 2015: 86-88).

Gaziantep kentinin ilk tescilli logosu aşağıda gösterilmiştir:

Kaynak: <http://www.markasehir.com/>, Erişim Tarihi: 18.09.2017

Şekil 1. Gaziantep Şehir Markası Logosu

Logoda kentin özgü özellikleri biçimlendirilerek özellikle yöresel Antep fıstığı ürünü çizilerek farkındalık oluşturulmuştur. Son güncellenen aşağıdaki yeni logo da ise daha detaylı karakteristik özelliklerine yer verilmektedir:

Kaynak: <http://www.gaziantep.bel.tr/haber/marka-sehir-gaziantep-yeni-logo-4382.html> Erişim Tarihi: 18.09.2017.

Şekil 2. Gaziantep Şehir Markası Logosu

Gaziantep güncel logosunda Türkiye'nin üretken insanları, görülesi, yaşanılasi ve daha üretken bir şehir olarak kentin tarih boyunca her zaman üretken olduğuna dikkat çekilmiştir. Bu logolar da baklava, ulaşım, el sanatı, Antep fıstığı, hayvanat bahçesi, kebab, Gaziantep aşkı ve organik ifadelerle yer verilerek Gaziantep yöresine özgü marka imajı yaratılmaktadır. Yukarıda saydığımız çeşitli özelliklerin yanı sıra Gaziantep'i diğer kentlerden ayıran kendine has tarihsel unsurlara yer verecek olursak; bölge, ilk uygarlıkların doğduğu, Mezopotamya ve Akdeniz arasında yer alması, güneyden ve Akdeniz'den doğuya, kuzeye ve batıya giden yolların kavşağında olması, uygarlık tarihine ve bugüne yön vermektedir (Gaziantep İlinde Doğa Turizmi Master Planı, 2013: 23-55). Amerikalı George Thomas Kurian'ın eserinde belirttiği üzere Gaziantep, 5600 yıl önce kurulan UNESCO tarafından tescillenmiş dünyanın en eski kenti olarak addedilmektedir. Bu sayede Gaziantep tarih öncesi çağlardan beri insan topluluklarına yerleşme sahası ve uğrak yeri olmuştur. Tarihi İpek Yolunun da buradan geçmiş olması kentin önemini ve canlılığını devamlı olarak zinde tutmuş ve çok sayıda cami, medrese, han ve hamam yapılarak, kent aynı zamanda üretim, ticaret ve el sanatları yönünden de zenginliğini arttırmıştır (Kurian, 1984: 418-420). Bu anlamda köklü geçmişe sahip olan Gaziantep merak uyandıran bir kent haline gelmiştir. Buna göre;

Gaziantep hem coğrafik konum hem de kültürel çeşitliliğiyle geçmişten günümüze dikkat çeken bir kent olarak birçok milletten yerli ve yabancı turistlerin ilgisini çekmektedir. 2016 yılında işletme ve belediye belgeli otellerde konaklayan hem yerli hem de yabancı 500 bine yakın turist ziyaret etmiştir (Gaziantep İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2017).

Türkiye’de markalaşmadan, marka yaratmaktan dahi bahsedilmediği bir dönemde, markalaşmanın önemi vurgulanarak, Gaziantep Sanayi Odası tarafından 2003 yılında “Marka Şehir Gaziantep” projesi ele alınmıştır. Bu projedeki amaç, Gaziantep’i yurt içi ve yurt dışında çekici hale getirerek markalaşabilecek değerleri ortaya çıkarmak ve yatırımcıların bu kente akın etmelerini sağlamak açısından önemlidir. Bir diğer amacı ise, Gaziantep’i diğer kentlerden ayırt edici hale getirmek ve kente has önemli değerleri öne çıkararak bütünleştirici markalaşma süreci başlatma olmaktadır. Bu sürecin ardından da kente markalaşma bilincini yerleştirmek ve bu yönde tutarlı ve planlı bir gelişim sürecini hayata geçirmektir. Marka şehir projesi, ‘şehir pazarlaması’ anlamında da Türkiye’de ilk ve tek örnek olarak hayat bulmuştur. Gaziantep’in, sanayi ve ihracatıyla ilk 10’da yer alması markalaşma projesi adı altında kentin yüksek katma değerini göstermektedir. Böylece; hem sanayinin gelişmesi hem de yatırım ve turizm gelirinin artmasıyla kentin kalkınmasına katkı sağlanmaktadır (Gaziantep Sanayi Odası, 2004).

Markalaşma yolunda bir kent olarak gündeme gelen Gaziantep, sanayi ve iş imkânları ile her kesimden insana her geçen gün hizmet imkânı sunarken yoğun göç alması da bu durumun sonucu olarak kentin marka kent olması yolunda bir kanıt olduğunu göstermektedir. Gaziantep kentinin yeme-içme alanında bazı ürünlerin marka haline gelmesi mesela; fıstık kenti, müzeler kenti olarak algılanması turizm açısından önem arz etmektedir. Bu bağli olarak Gaziantep’te bazı turizm çeşitleri söz konusu olmakta ve varlığını sürdürmektedir. Bunlar; av, hava sporları, bisiklet, atlı doğa yürüyüşü, akarsu, trekking (dağ ve doğa yürüyüşü), oryantring (harita ve pusula ile hedef bulma), olta balıkçılığı, ornitoloji (kuş gözlemi), gastronomi (yemek turizmi), müze turizmi, park turizmi, gençlik turizmi, üniversite turizmi, kültür turizmi, türkü turizmi, sağlık ve termal turizmi, botanik, fuar turizmi, kamp-karavan turizmi, inanç turizmi, kongre turizmi, safari, deniz ve kış turizmidir (Gaziantep İlinde Doğa Turizmi Master Planı, 2013: 23-55, Gaziantep Turizm Analizi Projesi Ara Raporu, 2011: 29-51). Özellikle yemek turizmi açısından Gaziantep mutfağı ayrı bir önem taşımaktadır. Gaziantep mutfağı, ‘Dünyanın 8. Mutfağı’ olarak tescillenmiş olup, UNESCO ‘Yaratıcı Şehirler Ağı’ listesine girmesiyle ‘Gastronomi Şehri’ unvanına layık görülerek dünyanın

en önemli mutfaklarından biri olmuştur (Büyükşehir Gaziantep Gastronomi, 2015). Gaziantep mutfağının dünya mutfaklarından biri olarak görülmesiyle Gaziantep Mutfak Müzesi yapılmış ve Türkiye'nin ilk ve tek mutfak müzesi olarak yer almıştır (Gaziantep Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2013: 56). Parkların diyarı olan Gaziantep kentinde, Burç Tabiat Parkında yer alan Gaziantep Hayvanat Bahçesi, TÜBİTAK onaylı ilk hayvanat bahçesi ve Türkiye'nin en büyük hayvanat bahçesi ve Orta Doğu ve Balkanlar'ın en büyük, Dünya'nın 3., Avrupa'nın ise 2. En büyük hayvanat bahçesidir (a.g.e., 2013: 84-86). Müze kenti olarak da bilinen Gaziantep'te önemli müzeler yer almaktadır. Dünyanın en büyük mozaik müzesi olan Zeugma Mozaik Müzesi, 2012 yılında, 'Cumhurbaşkanlığı Kültür ve Sanat Büyük Ödülü'ne layık görülmüş ve Zeugma Ören Yeri UNESCO Dünya Kültür Mirası listesinde yer almaktadır (a.g.e., 2013: 51-74). Yine Yesemek Açık Hava Heykel Atölyesi, dünyada başka bir benzeri olmayan bir heykel atölyesi niteliğinde, UNESCO Dünya Kültür Mirası listesinde yer almaktadır. (a.g.e., 2013: 71).

Müzeler kenti olarak ilk sıralarda yer alan UNESCO Dünya Kültür Mirası listelerinde olmaya hak kazanan Gaziantep kentine ait müze istatistiklerine göre; 2016 yılında 4 bine yakın Yesemek müzesi, 110 bine yakın Zeugma müzesini farklı milletlerden turistler ziyaret etmiştir (Gaziantep İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2017). Gaziantep Oyun ve Oyuncak Müzesi ise, 1700-1970 yılları arasında üretilmiş 573 oyuncak ve mağarasında yer alan 'Dünya Çocukları' sergisi ile alanında Avrupa'nın en seçkin müzelerinden sayılmakta, Türkiye'de 'Çocuk Dostu Şehir' olan tek kent olarak yerini almaktadır (Gaziantep Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2013: 61).

Müzelerin kente kazandırılmasının yanında tarihi dokuların iyileştirilmesi ile ilgili çalışmalar da sürdürülebilirliği teşvik etmektedir. Kurumsal proje yürütücüleriyle kent yöneticileri de rol üstlenerek bu alanda Türkiye'de ilk kez 'Koruma Uygulama Denetim Şube Müdürlüğü (KUDEB)' nü kurmak Gaziantep Büyükşehir Belediyesi tarafından gerçekleştirilmiştir (Gaziantep Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2013: s. 16). Gaziantep tarihinin en kapsamlı ve en önemli yenileme faaliyeti olan Kültür Yolu Projesi başta olmak üzere, pek çok restorasyon, sokak sağlıklaştırma ve yapıların yeniden hayata kazandırılması faaliyetlerini başarıyla gerçekleştirmiştir. Bakırcılar çarşısı sokak sağlıklaştırma projesi kapsamında tek tipleştirilen çarşı geleneksel vitrin geleneğine uygun restore edilerek bakırcılık mesleği yeniden Gaziantep'e kazandırılmıştır. 'Kültür Yolu' aksı üzerindeki Gaziantep kalesi, Mevlevihane, cami, kilise, havra, mescit, türbe, han, hamam, çeşme, mektep, kolej, bedesten, kahvehane, çarşı, hastane ve çok sayıda sivil mimarlık örneği yapılarının restorasyonu tamamlanarak 'Kültür Yolu' hem turizm hem de ticaret merkezi haline getirilerek

‘Tarihi Kentler Birliği’ tarafından başarı ödülü almaya layık görülmüştür. Tarihi Kentler Birliği tarafından ödül alan yerler, Kültür Yolu Projesi, Bakırcılar çarşısı, Bey mahallesi, Bayazhan Kent müzesi olarak sıralanabilir (a.g.e., 2013: 30). Son olarak; marka patent başvurusu çerçevesinde bakacak olursak; Gaziantep 2008’de marka başvurusunda 6. kent iken, patent başvurusunda 12. kent olarak yer almaktadır (Gaziantep Sanayi Odası, 2004). Marka ve patentteki atılımlardan dolayı üretken ve ekonomiye katma değer yaratan bir kent olarak da ekonomik marka çıkarsamasını yapabilmek mümkündür. Yani kentin marka haline gelmesi markanın da bir kente mal edilmesi birbirini besleyen bir mekanizma olarak markalaşma sürecini desteklemektedir.

4. SONUÇ

Bir ülkede kültürel, tarihi, ekonomik yönleriyle özel yer edinen şehirlerden bahsedilebilir. Ayrıca çeşitli özgün boyutlarıyla ön plana çıkan kentler hem ülkenin hem de kentlerinin markalaşmalarına katkıda bulunur. Gaziantep de Türkiye düzleminde kendini kanıtlama yolunda yani markalaşma yolunda bir kenttir. Gerek yeme-içme, gerek müze kültürü, gerek sportif aktiviteleri gerek halk bilimi yönü ile dikkat çeken bir kent kimliği kazanmaktadır. Folklor alanında göstermiş olduğu gelişimiyle dikkatleri çekerken, yabancı turistlere ilaveten yalnızca gününbirlik uçak ile gezici yerli turistleri de ağırlamaktadır. İstanbul’dan yalnızca yeme kültürünü tanımak amaçlı gezi için gelen misafirlere tanık olabiliriz. Bu aynı zamanda Gaziantep’in sosyo-ekonomik düzeyde gelir artışına da vesiledir. Bunlar, ülkeye ekonomik getiri sağladığı gibi bilhassa yeme-içme turizmle bu oran artış göstermektedir. Bunun yanı sıra tarihi dokuların restorasyonu gibi çalışmalarla sürdürülebilir turizme katkı sağlayan kentin yenilikçi ve rekabetçi yapısı da sanayideki üretkenliği artırarak ekonomik markalaşmayı da bünyesine dahil etmektedir. Gaziantep hem coğrafik konum hem de kültürel çeşitliliğiyle geçmişten günümüze dikkat çeken bir kent olarak birçok milletten yerli ve yabancı turistlerin ilgisini çekmektedir. 2016 yılında işletme ve belediye belgeli otellerde konaklayan hem yerli hem de yabancı 500 bine yakın turist ziyaret etmiştir.

Gaziantep, marka olma yolunda yaratıcılığıyla farklılıklarını sunarak başka kentlerin de dikkatini çekmektedir. Bu hususta Gaziantep’i diğer kentlerden farklı kılan birçok ilklere imza attığını görmekteyiz. Bunlardan Gaziantep Hayvanat Bahçesi, Zeugma Mozaik Müzesi, Yesemek Açık Hava Heykel Atölyesi, Gaziantep Mutfak Müzesi, Gaziantep Oyun ve Oyuncak Müzesi, dünyada ilklerin arasında yer alması dikkat çekicidir. Mesela, özellikle uluslararası alanda Gaziantep Hayvanat Bahçesi TÜBİTAK onaylı ilk hayvanat bahçesi ve Türkiye’nin en büyük hayvanat

bahçesi ve Orta Doğu ve Balkanlar'ın en büyük, Dünya'nın 3., Avrupa'nın ise 2. en büyük hayvanat bahçesidir. Dünyanın en büyük mozaik müzesi olan Zeugma Mozaik Müzesi, 2012 yılında 'Cumhurbaşkanlığı Kültür ve Sanat Büyük Ödülü'ne layık görülmüş, Zeugma Ören Yeri ve dünyada başka bir benzeri olmayan bir heykel atölyesi niteliğinde olan Yesemek Açık Hava Heykel Atölyesi UNESCO Dünya Kültür Mirası listesinde yer almaktadır. Müzeler kenti olarak ilk sıralarda yer alan UNESCO Dünya Kültür Mirası listelerinde olmaya hak kazanan Gaziantep kentine ait müze istatistiklerine göre; 2016 yılında 4 bine yakın Yesemek müzesi, 110 bine yakın Zeugma müzesini farklı milletlerden turistler ziyaret etmiştir. Gaziantep Mutfak Müzesi, Türkiye'nin ilk ve tek mutfak müzesi olarak göz doldurmaktadır. Gaziantep Oyun ve Oyuncak Müzesi ise Türkiye'de 'Çocuk Dostu Şehir' olan tek kent olarak yerini almaktadır. Ve yine Gaziantep, 2008'de marka başvurusunda 6. kent, patent başvurusunda 12. kent olarak marka ve patent alanında ön sıralarda yer alarak yenilikler üretmeye devam etmektedir.

Birçok medeniyetin beşiği olan İpek yoluna can veren dünyanın en eski kenti olarak UNESCO tarafından tescillenen kent 5600 yıllık geçmişiyle zenginliğine zenginlik katmıştır.

Marka hususunda son diye bir kavramdan söz edilemez. Her marka, onu dengede tutmada mevcut yerini korumada ve gelecekteki değerini de şimdiden tasarlamada ve uygulamada sürdürülebilirliğini sağlamalıdır. Yoksa siz hala "markalaştıramadıklarımızdan mısınız?" sorusunun yöneltilmemesi için marka potansiyelimizi gerekli bütün tekniklerle sunup gerekli kinetiğe çevirmeliyiz.

4.KAYNAKÇA

Anholt, S., (2003), Branding Places and Nations, The Economist, s. 210-232.

Avcılar, M., Y., Kara, E., (2015), Şehir Markası Kavramı ve Marka Şehir Yaratma Stratejilerine Yönelik Literatür İncelemesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi, s. 86-88.

Bricker, K., (2001), Sustainable Tourism Development: The Long Road From Theory To Practice, Tracy Berno Tourism Studies Program, University of the South Pacific, Division of Forestry Recreation, Parks and Tourism Program West Virginia University, s. 10-12.

Büyükşehir Gaziantep Gastronomi, (2015), <http://www.gastroantep.com.tr/gpgm-proje-arge.php>, Erişim Tarihi: 02.09.2017.

Eroğlu, H., (2007), Şehirlerin Markalaşması, <http://www.yerelsiyaset.com/pdf/kasim2007/16.pdf>, s.65-68.

Gaziantep Büyükşehir Belediyesi Yayınları, (2013), Gaziantep 10 Yılda Nereden Nereye 2004-2014, s. 16-86.

Gaziantep İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, (2017), Müze İstatistikleri, <http://www.gaziantepkulturturizm.gov.tr/TR,95179/turizmistatistikleri.html>, Erişim Tarihi: 02.09.2017.

Gaziantep Sanayi Odası, (2004), Marka Şehir Projesi, Gaziantep Sanayi Odası Yayınları, <http://www.markasehir.com/>, Erişim Tarihi: 18.09.2017.

Giritlioğlu, İ., Bulut, E., (2015), Yerel Halkın Bakış Açısına Göre Gaziantep Turizmi ve Sürdürülebilirlik, Gaziantep Üniversitesi, Turizm ve Otelcilik Meslek Yüksekokulu, Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi (1), s. 23-26.

İçyer, A., (2010), Marka Kent Oluşturma Açısından Stratejik Kent Yönetimi, Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 70-72.

Kotler, P., (2000), Marketing Management, Millenium Edition, (Managing Product Lines and Brands), Custom Edition for University of Phoenix, Tenth Edition, Boston, s. 188-190.

Kavaratzis, M., (2004), From City Marketing to City, Place Branding, Vol. 1-1, s. 63-67.

Kaypak, Ş., (2013), Küreselleşme Sürecinde Kentlerin Markalaşması ve Marka Kentler, C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 14, Sayı 1, s. 335-350.

Kaypak, Ş., (t.y), Yerel Kalkınmada Yeni Bir Anlayış: Kentlerin Markalaşması (Hatay Marka Kent Örneği), Mustafa Kemal Üniversitesi, İİBF, Kent Yönetimleri Araştırma ve Uygulama Merkezi, s. 1-21.

Knowles, T., Diamantis, D. ve El-Mourhabi J.B., (2004), The Globalization of Tourism and Hospitality: A Strategic Perspective, Second Edition, ISBN: 978-1-84480-046-9, s. 92-93.

Kurian, G. T., (1984), The New Book of World Rankings, s. 418-420.

Master Plan, (2013), Gaziantep İlinde Doğa Turizmi Master Planı (2013-2023), T.C. Orman ve Su İşleri Bakanlığı, Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü, 15.Bölge Müdürlüğü, Gaziantep Şube Müdürlüğü, Gaziantep, s. 23-55.

Piga, C. A.G., (2003), Territorial Planning and Tourism Development Tax, Annals of Tourism Research, s. 884-886.

Pfefferkorn, J. W., (2005), The Branding Of Cities,, Masters Thesis Master of Arts in Advertising Design at the Graduate School of Syracuse University, s.8-27.

Proje, (2011), Gaziantep Turizm Analizi Projesi Ara Raporu, Gaziantep Turizm Elçileri Derneği, Gaziantep, s. 29-51.

Saran, M., (2005), Kent Pazarlaması: Güçlü Bir Kent İmajı ve Kent Markası Oluşturmak, TMMOB, Marka Yönetimi Sempozyumu, 14-15 Nisan, Gaziantep, s. 107.

Türk Patent Enstitüsü, (2017), Türk Patent Enstitüsü Yayınları, <http://www.turkpatent.gov.tr/TurkPatent/commonContent/Publications>, Erişim Tarihi: 15.09.2017.

TUSİAD, (2012), Sürdürülebilir Turizm Raporu, Sis Matbaacılık, Yayın No: TUİSAD-T/2012-09/531, İstanbul, Eylül 2012, s. 17- 59.

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, (2007), Türkiye Turizm Stratejisi 2023 Hedefleri, Ankara, s. 31-33.

Yaşar, B. E., (2013), Kent ve Bölge Markalaşması, Kuzeydoğu Anadolu Kalkınma Ajansı (KUDAKA), İzleme ve Değerlendirme Birimi, s. 1-8.

Zeren, E. H., (2012), Kent Markalaşması Sürecinde İç Girişimcilik Faktörü, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt: 2, Sayı: 1, s. 97-99.

**BİR KAMU GELİRİ OLARAK HARÇLARIN TÜRKİYE UYGULAMASINDAKİ YERİ
VE KAMU GELİRLERİNE ETKİSİ**
**THE IMPACT OF THE MORTARS AS A PUBLIC INCOME IN THE APPLICATION OF
TURKEY AND THE PUBLIC INCOME**

Mustafa Melkin ÖDER

Öğr.Gör., Balıkesir Üniversitesi, mstfoder@gmail.com

Aylin TAŞKIN

Öğr.Gör., Balıkesir Üniversitesi, taskin.aylin@gmail.com

Özet

İnsan topluluklarının bir arada yaşamalarının bir sonucu olarak ortaya çıkan devlet kavramının, günümüze gelinceye kadar geçen süreçte birçok sorumlulukları olmuştur. İlerleyen zamanda bunlara yenilerinin de ekleneceği söylenebilir. Bu sorumluluklar, devletlerin işleyiş biçimi ister teokrasiye ister demokrasiye ya da monarşiye dayansın genelde toplumun ortak nitelikteki ihtiyaçlarının karşılanmasına yöneliktir. Günümüzde bu ihtiyaçların karşılanması için devletler harcama yapmaktadırlar ki buna kamu harcaması; bu harcamaların karşılanması için yapılan faaliyetlere de kamu geliri elde etme denmektedir. Kamu harcamalarının büyüklüğü ve çeşidi arttıkça bunların finansmanı için gerekli olan kamu gelirlerinin de artırılması ve çeşitlendirilmesi gerekmiştir. Günümüzde devletlerin çok farklı kamu geliri bulunmaktadır ve harçlar da bu gelirlerden biridir. Türkiye’de uygulanan bir kamu geliri olarak harçlar konusu temelde 02.07.1964 tarihli ve 492 sayılı Harçlar Kanunu ile düzenlenmiştir. Bunun yanında 2464 sayılı Belediye Gelirleri Kanunu gereği yerel yönetimler tarafından uygulanan harçlar da bulunmaktadır. Harçlar zaman zaman vergi kavramı ile karıştırılmakla birlikte harçların alınma ve uygulanma mantığı vergiden oldukça farklıdır. Kamu gelirleri içinde en önemli ağırlığa sahip vergilerin yanında harçlar, büyük bir etkiye sahip olmamakla beraber uygulamada yer alan resim, şerefiye, borçlanma, para-vergi cezaları ile parafiskal gelirler gibi diğer kamu gelirlerinden daha yaygın olarak uygulanmaktadır. Bu çalışmanın amacı teorik olarak harçların, diğer kamu gelirleri içindeki yerini literatür yardımıyla açıklamaya çalışmak ve Türk bütçe sistemi içinde kamu gelirleri arasındaki yeri ve etkisini istatistiki veriler yardımıyla tartışmaktır. Çalışmanın ilk bölümünde kamu geliri, ikinci bölümünde harç kavramı ve harçların diğer kamu gelirlerinden özellikle vergi ile farkı açıklanmaya çalışılmış, üçüncü bölümünde harçların Türkiye’deki kamu gelirleri

içerisindeki yeri istatistiki verilere dayanılarak gösterilmiş, son bölümde ise kamu gelirlerine olan etkisi ve işlevi konusunda görüşlere yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Devlet, Kamu Geliri, Türkiye, Harç.

Abstract

The concept of the state, which emerged as a result of the coexistence of human communities, has had many responsibilities in the course of the day. It can be argued that these tasks will be replaced with new ones. These responsibilities are based on the way the state works, whether it is theocracy, democracy, or monarchy, which in general is to meet the common needs of the society. Today, states are spending to meet these needs, including public spending; the activities to meet these expenditures are called public income generation. As the size and variety of public expenditures grows, the public revenues needed for their financing must also be increased and diversified. Today, the state has very different public income, and the fees are one of these incomes. The issue of fees as a public revenue application in Turkey was mainly regulated by the Law on Fees No. 492 dated 02.07.1964. There is also the fee applied by the local administrations in accordance with the Law on Municipal Revenues No. 2464. The fee is sometimes mixed with the concept of tax, and the logic of taking and applying spending is quite different. In addition to taxes with the most important weight in public revenues, fees are not more widely used than in other public revenues such as painting, goodwill, borrowing, money-tax penalties and parafiscal revenues in practice. The aim of this study is theoretically fees, other public revenue try to explain with the help of its place in literature and Turkey to discuss the budget system with the help of statistical data between the impact and the location of public revenues. In the first part of the study, the public income, in the second part, the concept of mortar and the fees were tried to be differentiated from other public incomes, in particular tax. In the third part, the place of the fees in public incomes in Turkey was shown based on the statistical data. In the last part, opinions about the effect and function on public incomes .

Keywords: Government, Public Revenue, Turkey, Fees.

1. Giriş

Gerek tabiat şartları gerekse diğer dış etkenler nedeniyle insanların bir arada yaşamaya başladıkları ilk çağlardan itibaren ortak nitelikte bir takım ihtiyaçlar ortaya çıkmıştır. Devleti oluşturmaya zorlayan iç etkenlerin yanında, toplumun teşkilatlanmaya olan ihtiyacı (kanunsuz, kuralsız ve düzenden yoksun toplum olamaz) toplum dışı etkenlerin yanında, insan ve toplum hürriyetine yönelik dış tehditler gelir(Doğan, 2001: 125). Toprak bütünlüğüne bağlı olarak siyasal bakımdan

örgütlenmiş millet veya milletler topluluğunun oluşturduğu tüzel varlık(Türk Dil Kurumu Sözlük, 2005: 514) olarak tanımlanan devlet, ulusal sınırlar içinde yaşayan topluluğun ortak nitelikteki ihtiyaçlarını karşılamakta, genel çıkarlarını gözetmekte, korumakta ve temsil etmektedir(Nadaroğlu, 1986: 16). Devlet niteliklerinden biri, bazen egemenlik kavramıyla dile getirilen bir toplumu oluşturan insan bireylerinin üzerinde ve onlardan üstün bir varlık(Claessen ve Skalnik, 1993: 4) şeklinde de ifade edilebilir. Yapılan tanımlamalardan da görüleceği üzere devletin bir takım görevleri yerine getirme zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Devletin kolektif ihtiyaçları karşılamak amacıyla yaptığı hizmetlere kamu hizmeti denir(Orhaner, 2007: 19). Devlet kendisine yüklenen bu görevleri yerine getirmek için harcama yapmaktadır. İnsan ihtiyaçlarının takas yoluyla karşılandığı trampa ekonomisi dönemi dikkate alınmazsa, paranın kullanılmaya başlandığı dönemlerden itibaren devlet bu harcamaları para ile yapmaktadır ki bu durumda devletin her şeyden önce paraya ihtiyacı vardır (Eker ve Tüğen, 1993: 7). Dolayısıyla ihtiyaç duyulan bu paranın sağlanmasına da genel anlamda kamu geliri elde edilmesi denilmektedir. Kamu geliri, devlet veya diğer kamu kuruluşlarının, kamu ihtiyaçlarından doğan giderlerini karşılamak için gerek vergileme yetkilerine dayanarak gerekse özel mülk ve teşebbüs gelirleri dolayısıyla elde ettikleri bütün değerlerdir(Erginay,1984: 24). Kamu geliri ile ilgili olarak yapılan başka bir tanımda ise devletin ve diğer kamu tüzel kişilerinin gerek üretim faktörleri gerekse mal ve hizmeti para ödeyerek satın alması için ihtiyaç duyacağı finansmanı sağlamak amacıyla anayasal sınırlar içinde başvurduğu ve değerlendirdiği çeşitli kaynaklardan elde ettiği gelirlerin tümüne kamu geliri denmektedir(Orhaner, 2007: 131). Görüleceği üzere ortak nitelikteki ihtiyaçların karşılanması için gerekli olan kamu geliri birçok kaynaktan elde edilmektedir. Uygulamaya bakılacak olursa Türkiye’de de kamu gelirleri başta vergiler olmak üzere harçların da içinde sayıldığı çeşitli gelir unsurlarından oluşmaktadır. Her bir gelir unsurunun uygulanma mantığı ve işleyişi dışarıdan bakıldığında aynı gibi gözükse de teknik olarak farklı noktalarının olduğu anlaşılır. Bu çalışmada Türkiye’de kamusal ihtiyaçların karşılanması için sağlanan kamu gelirleri içerisinde harçların yeri ile harçların kamu gelirleri içindeki parasal büyüklük ve etkisini belirleyerek tartışmak ve bu etkinin daha da artması konusunda bir görüş ortaya çıkarabilmektir.

2. Kamu Gelirleri

Kamu geliri dar anlamda merkezi yönetim tarafından çeşitli gelir kaynaklarından elde edilen; geniş anlamda ise yerel yönetim kuruluşlarının, parafiskal kurumların ve kamu iktisadi teşebbüslerinin gelirlerinin toplamıdır(Akdoğan, 1997: 87). Devletin ekonomik, mali, sosyal nitelikli fonksiyonlarını gerçekleştirmek amacıyla, anayasal sınırlar içinde başvurduğu ve değerlendirdiği çeşitli kaynaklardan elde ettiği gelirlerin tümüne kamu geliri denilmektedir(Işık vd.,2005: 109). Devletin niteliği ve fonksiyonlarına bağlı olarak kamu gelirlerinin tür, miktar, hacim, bileşim ve etkinliğinde zaman içinde önemli değişiklikler medya gelmektedir(Devrim, 1998: 178). Alanyazında kamu gelirleri, devletin egemenlik hakkına dayanarak ve egemenlik hakkına

dayanmaksızın elde ettiği gelirler şeklinde bir ayrıma tabi tutularak açıklanmaya çalışıldığı gibi (Devrim, 1998; Pehlivan, 2008; Mutluer vd., 2007) böyle bir sınıflandırma gözetilmeden yapılan çalışmalar da mevcuttur (Erdem vd., 1996; Erginay, 1984; Işık vd., 2005; Akdoğan, 1997; Uluatam, 1991; Erginay, 1994). Yapılan literatür çalışmalarında genel olarak kamu gelirlerinin şu unsurlardan oluştuğu görülür: vergi, harç, resim, şerefiye, parafiskal gelir, fon geliri, zorunlu-gönüllü borçlanma, para basımı, mali tekeller, para-vergi cezaları, mülk ve teşebbüs gelirleri, bağış ve yardımlar. Öte yandan Türkiye’de kamu gelirleri ile ilgili uygulamalara yön veren temel kanun olan 5018 sayılı ve 10/12/2003 tarihli Kamu Malî Yönetimi ve Kontrol Kanunu’nun tanımlar başlıklı 3. maddesinin i ve j bentlerine göre de kamu gelirleri sıralanmıştır. Buna göre bahsi geçen kanunun i.bendinde kamu geliri, kanunlarına dayanılarak toplanan vergi, resim, harç, fon kesintisi, pay veya benzeri gelirler, faiz, zam ve ceza gelirleri, taşınır ve taşınmazlardan elde edilen her türlü gelirler ile hizmet karşılığı elde edilen gelirler, borçlanma araçlarının primli satışı suretiyle elde edilen gelirler, sosyal güvenlik primi kesintileri, alınan bağış ve yardımlar ile diğer gelirler şeklinde açıklanmışken takip eden j. bendinde de özel gelir olarak ifade edilen bir kamu geliri belirtilmiştir. Buna göre özel gelir de genel bütçe kapsamındaki idarelerin kamu görevi ve hizmeti dışında ilgili kanunlarında belirtilen faaliyetlerinden ve fiyatlandırılabilir nitelikteki mal ve hizmet teslimlerinden sağlanan ve genel bütçede gösterilen gelirleri ifade etmektedir. Görüldüğü üzere gerek literatürde gerekse kanunsal düzenlemelerde, kamusal harcamaların finansmanında kullanmak için birden fazla gelir kaynağı oluşturulmuştur.

3. Harçlar

Kamu gelirleri içinde sayılan harçlar konusunda alanyazında çeşitli tanımlamalara yer verilmiştir. Harç, bazı kamu hizmetlerinden yararlanma karşılığında alınan bedeldir (Pehlivan, 2008: 86). Harçlar, devletin veya diğer kamu tüzel kişilerinin sağladıkları bazı hizmetler karşılığında bu hizmetlerden yararlananların ödediği paradır (Bilici ve Bilici, 2013: 24). Harçlar, devlet hizmetlerinden faydalanan kişilerin bu hizmetlerden elde ettikleri özel faydalar karşılığında ödedikleri paralardır (Eker ve Tüngen, 1993: 134). Harçlar, bazı kamu kuruluşlarının bireylere sunmuş oldukları kamu hizmetleri nedeniyle devletin egemenlik gücüne dayanarak ve hizmetlerden yararlananlardan yararlanma karşılığı alınan paralardır (Mutluer vd., 2007: 217). Literatürde yapılan bu tanımlamaların yanında Türkiye’de harçlar konusunda ana düzenleyici olarak 02.07.1964 tarih ve 492 sayılı Harçlar Kanunu öne çıkmaktadır.

3.1. Harçlar Kanunu Gereği Türkiye’de Uygulanan Harçlar

492 Sayılı Harçlar Kanunu’nda harcın tanımı yapılmamış olmakla beraber kanunun birinci maddesinde harç alınacak iş ve işlemler sayılmıştır. Harçlar Kanunu’nda dokuz kalem olarak sayılan her bir harç türü için ayrı bir konu tanımı yapılmış, bu konuyla ilgili olacak mükellef grubu

belirlenmiş ve harcın alınma ölçütü ile ödenmesi ile ilgili düzenleyici hükümlere yer verilmiştir. Buna göre harçlar; yargı harçları, noter harçları, vergi yargısı harçları, tapu ve kadastro harçları, konsolosluk harçları, pasaport, ikamet tezkeresi, çalışma izni, çalışma izni muafiyeti, vize ve dışişleri bakanlığı tasdik harçları, gemi ve liman harçları, imtiyazname, ruhsatname ve diploma harçları, trafik harçlarından oluşmaktadır.

3.1.1. Yargı Harçları

Harçlar Kanunu'nun (I) Sayılı Listesinde belirtilen işlemler yargı harçlarının konusunu oluşturur. Bu işlemler mahkeme harçları, icra ve iflas harçları, ticaret ve sicil harçları, diğer yargı harçları olmak üzere üç gruba ayrılmıştır. Mahkeme harçları hukuk, ceza ve ticaret davalarıyla, idari davalarda ihtilafsız yargı konularında, Anayasa Mahkemesine bireysel başvurularda ve icra tetkik mercilerine başvurma, celse, karar ve ilam, temyiz, istinaf ve itiraz harçları olarak alınmaktadır. İcra ve iflas harçları icraya başvurma, icranın yerine getirilmesi, tahsilâtın gerçekleştirilmesi, haczedilen gayrimenkullerin idaresi için idare harcı ve iflas işlemleri ile ilgili olarak talep edilmektedir. Ticaret ve sicil harçları, ticaret işletmelerinin ve unvanlarının, yetkililerinin, işletme ile ilgili olan ve tescilinde zorunluluk olan hususların tescilleri ile ilgili olarak uygulanan harçlardır. Diğer yargı harçları ise mahkeme kararlarından örnek çıkarma, adliyelerde muhafaza edilecek nesnelerin kabul ve saklanması için muhafaza, defter tutma, miras işlemleri, vasiyet düzenleme iş ve işlemleri için alınan harçlardan meydana gelir (Harçlar Kanunu Md.2 ve I. Sayılı Tarife).

Yargı harçlarının mükellefi, dava açan veya harca konu olan iş veya işlemlerin yapılmasını isteyen kişilerdir. İdarenin re'sen yapacağı işlemlerde ise kanunda veya mahkemece aksine bir hüküm belirtilmemişse lehine işlem yapılan kişi tarafından ilgili harçların ödenmesi gerekir (Harçlar Kanunu Md.11). Burada belirtilen harçlar makbuz karşılığında ödenmekte ve harca konu olan işlemleri yapan mahkeme veya daire tarafından alınmaktadır (Harçlar Kanunu Md.26). Yargı harçları (I) sayılı tarifiede yazılı işlemlerden değer ölçüsüne göre nispi esas üzerinden, işlemin nev'i ve mahiyetine göre maktu esas üzerinden alınır (Harçlar Kanunu Md.15).

3.1.2. Noter Harçları

Noterlik kanunu gereği bir kamu hizmeti sayılan noterlik, hukuki güvenliği sağlamak ve anlaşmazlıkları önlemek için işlemleri belgelendirir ve kanunlarla verilen başka görevleri yaparlar (Noterlik Kanunu Md.1). Noterlerin yaptıkları işler çok çeşitli olup kanunla başka mercilere verilmemiş olan her türlü hukuki işlemleri düzenlemek, belgeler üzerindeki imzaları onaylamak, protesto, ihbarname, ihtarname göndermek, kanunen tescili gereken işlemleri tescil etmek, tespit işleri, emanet işleri, defter onaylamak, tebligat işleri gibi pek çok işi bulunmaktadır (Kurt, 2014:

86-87). Bir kamu hizmeti olması vasfıyla bu kurumun yaptığı işlemler de harca tabi tutulmuştur. Harçlar Kanunu'nun (II) Sayılı tarifesinde noter harçları değer veya ağırlık üzerinden alınan nisbi harçlar ile maktu harçlar olmak üzere iki gruba ayrılmıştır. Değer veya ağırlık üzerinden alınan nisbi harçlar belirli bir parasal tutarı içeren bütün senet, sözleşme ve benzeri belgeler üzerinden, saklanmak üzere emanete alınan ve değeri belirli olan nesnelerden, gayrimenkul ve menkullerin idaresinden, konşimento yazılması işlemlerinden alınmaktadır. Maktu harçlar ise belirli bir parasal tutarı içermeyen ve alınacak harç miktarı kanun ve tarifelerde gösterilmemiş senet, sözleşme ve benzeri belgelerin, tebligat işlemlerinin, vekalet düzenlemelerinin, ticari ve ticari olmayan defter tasdiklerinin, örnek düzenleme ve tercümelerin, piyango-çekiliş ve kura işlemlerinin tanzim ve tasdiklerinin, sözleşme fesihlerinin üzerinden alınmaktadır (Harçlar Kanunu Md.38 ve II Sayılı Tarife).

Noter harçları, bu harca konu teşkil eden işlemin yapılmasını isteyenlerce ve işin yapılmasından önce peşin olarak ödenmektedir. Burada bahsedilen harçlar, Harçlar Kanunu'nun (II) Sayılı tarifesinde de belirtildiği üzere değer veya ağırlık ölçüsüne göre nispi, işlemin nevi ve mahiyetine göre maktu esas üzerinden alınır (Harçlar Kanunu Md.41).

3.1.3. Vergi Yargısı Harçları

Vergi yargısı, vergi idaresi ile vergi mükellef ve ceza sorumlusu arasında çıkan uyuşmazlıkların idari safhada çözümlenememesi halinde bu ihtilafların sonuçlandırılması için başvurulacak hak arama sürecinin kavramsal tanımıdır (Aksoy, 1990: 8). Türkiye'de 1982 yılında yapılan düzenlemelerde vergi yargı organları; Vergi Mahkemeleri, Bölge İdare Mahkemeleri ve Danıştay olarak sayılmıştır (Ramazan, 2009: 204). Uygulamada da vergi, resim, harç ve benzeri mali yükümler ile bunlara bağlı zam ve cezalara ilişkin uyuşmazlıklardan dolayı Vergi Mahkemelerinde, Bölge İdare Mahkemelerinde ve Danıştay'da açılan davalarda başvuru, temyiz ve istinaf yolu ile başvurularda vergi yargısı harcı söz konusudur. Vergi yargısı harçları vergi mahkemesi ile bölge idare mahkemesi kararlarında tarhiyata ve ceza kesme işlemlerine karşı mükellefin dava açması üzerine vergi mahkemesinin nihai kararları ile bölge idare mahkemesinin kararlarında, karar altına alınan uyuşmazlık konusu vergi, resim, harç ve benzeri mali yükümler ile bunlara bağlı zam ve cezaların; danıştay kararlarında karar altına alınan uyuşmazlık konusu vergi, resim, harç ve benzeri mali yükümler ile bunlara bağlı zam ve cezaların toplam değeri üzerinden nisbi olarak uygulanır. Nisbi harca tabi tutulmamış yargısal işlemlerde ise maktu harçlar uygulanır. Vergi yargısı harcına tabi olan diğer bir durum da verilecek yargı karar suretleri ile ilgili olup her sayfa örneği için ayrı uygulanır (Harçlar Kanunu III.Sayı Tarife). Vergi yargısı harcı, söz konusu harca konu olan işlemlerden dolayı Vergi Mahkemeleri, Bölge İdare Mahkemeleri ve Danıştay'a başvurular tarafından ve başvuru sırasında ödenir (Harçlar Kanunu Md.53 ve 55).

3.1.4. Tapu ve Kadastro Harçları

Taşınmaz mallara ilişkin kayıt, devir ve benzeri hukuki iş ve işlemlerini kapsayan tapu ve kadastro işlemleri Türkiye’de Tapu Kanunu ve Kadastro Kanunu olmak üzere iki ayrı kanun ile düzenlenmiştir. Tapu işlemlerine ilişkin olarak gayrimenkul olarak ifade edilen taşınmaz mallar ile ilgili olarak karada, denizde, nehir ve göllerde tescile konu olabilecek olayların tescili sırasında uygulanan harçlar, Harçlar Kanunu’nun IV.sayılı tarifesinde ifade edilmiştir. Kadastro ile ülke koordinat sistemine göre memleketin kadastral veya topoğrafik haritasına dayalı olarak, taşınmaz malların sınırlarını arazi ve harita üzerinde belirterek hukukî durumlarını tespit etmek suretiyle, 4721 sayılı Türk Medeni Kanununun öngördüğü tapu sicilini kurmak, mekânsal bilgi sisteminin alt yapısını oluşturmak amaçlanmış ve bununla ilgili olarak Kadastro Kanunu uygulanmıştır. Buna bağlı olarak da kadastro ve tapulama işlemleri sonucunda tapu siciline tescil edilen taşınmazların kayıtlı değerleri üzerinden harç alınmaktadır (Harçlar Kanunu IV.Sayılı Tarife). Tapu ve kadastro harcı, tescile konu iş veya işlemleri yaptıranlar tarafından (Harçlar Kanunu Md. 60), makbuz karşılığında ve işlemin yapıldığı yerin vergi dairesine ya da Maliye Bakanlığı’nın yetki vermesi halinde ilgili tapu ve kadastro kurumlarına da ödenebilir (Harçlar Kanunu Md. 67).

3.1.5. Konsolosluk Harçları

Türkiye Cumhuriyeti tarafından yabancı ülkelerde görevlendirilen veya fahri olarak atanan konsolosluklarda yapılacak işlemlere uygulanan konsolosluk harçları mirasa konu olacak mallar (terake), uzlaşmalar (sulhname) ve gemicilik işlerini kapsamaktadır. Uygulanan harçlar, Harçlar Kanunu V.Sayılı Tarifede sayılan bu işlemler için maktu ve nisbi olarak uygulanır. Öte yandan konsoloslar tarafından gerçekleştirilecek olan noterlik işlemlerinde noter harçlarına ilişkin hükümler uygulanır (Harçlar Kanunu Md. 72). Konsolosluk harçları makbuz karşılığında (Harçlar Kanunu Md. 77) ve ilgili işlemin sona ermesinden önce ilgilisi tarafından peşin olarak ödenir (Harçlar Kanunu Md. 78).

3.1.6. Pasaport, İkamet Tezkeresi, Çalışma İzni, Çalışma İzni, Muafiyeti, Vize ve Dışişleri Bakanlığı Tasdik Harçları

Pasaport, ikamet tezkeresi, çalışma izni, çalışma izni muafiyeti, vize ve Dışişleri Bakanlığı tasdik işlemlerinden doğan harçlardan, pasaport harcı dışındaki işlemlere uygulanacak harçlar bu işlemlerden yararlanacak olan yabancı uyruklu kişilere uygulanmaktadır. Söz konusu harçların Harçlar Kanunu VI. Sayılı Tarifede de belirtildiği üzere işlemin cinsi ve içeriğine göre maktu değerler üzerinden alındığı görülür. Bu harçlar, iş veya işlemde yararlanacak olanlarca makbuz

karşılığında veya basılı damga konulması suretiyle (Harçlar Kanunu Md. 93) ve peşin olarak alınır (Harçlar Kanunu Md. 94).

3.1.7. Gemi ve Liman Harçları

Gemi ve liman işlemleri ile ilgili olarak gemi sicil ve liman işlemlerinden alınan harçlardır. Denizde yapılan taşımacılık işlerinde önemli bir yere sahip olan gemi taşımacılık işlemleri ile ilgili olarak gemi tasdiknameleri, gemi satış belgelerinin düzenlenmesi, ipotek kayıtlarının tutulması, kira sözleşmelerinin sicile kaydı ve gemi sicilinde yapılan değişikliklerin kaydedilmesi gemi harcının konusunu oluşturup bu işlemlerde nisbi ölçülerde harç uygulanmaktadır. Aynı şekilde gemilerin kıyıya yanaşmada kullandığı liman hizmetleri ile ilgili olarak da denize ve yola elverişlilik ile ölçme belgesi ile Ulaştırma Bakanlığınca verilen bayrak şهادetnamesi, gemi jurnallerinin liman idaresine tasdiki, gemi çalışanları izinleri, gemi sörvey(ölçü) belgeleri özel yakıt belgeleri ile ilgili olarak da nisbi harçlar alınmaktadır (Harçlar Kanunu VII. Sayılı Tarife). Bunların dışında inşa halindeki gemilere ait sicil işlemleri de gemi sicil işlemlerinde olduğu gibi harca tabidir(Harçlar Kanunu Md. 96).

Gemi ve liman harçları, taraflarca aksi kararlaştırılmamışsa; mülkiyet hakkını iktisap edenler, ipoteklerde ipotegi tesis edenler, bunlar dışında kalan işlemlerde lehine işlem yapılmış olanlar tarafından ödenir (Harçlar Kanunu Md. 97). Gemi ve liman harçları, makbuz karşılığında ödenir (Harçlar Kanunu Md. 106). Gemi ve liman harçlarının tamamı peşin olarak ödenmedikçe, harca mevzu olan işlem yapılmaz, ancak liman başkanlığı bulunmayan iskelelere uğrayan gemilerden yola elverişlilik belgesi harcı ilk uğradığı liman başkanlığı bulunan limanda tahsil edilir (Harçlar Kanunu Md. 107).

3.1.8. İmtiyazname, Ruhsatname ve Diploma Harçları

Hukuki bir terim olan imtiyazname, belirli bir konuda ayrıcalık-imtiyaz tanınan kişinin bu haklarını gösteren belgedir. Ruhsatname ise belirli bir alanda iş yapabilme izni olarak ifade edilebilir. Bu çerçevede ruhsatname ile ilgili olarak imalat, marka-patent lisansları, petrol arama ve işletme, damga pulu ve kıymetli kağıt satış, meslek erbaplarına verilecek ruhsatlar, avcılık belgeleri, eğitim kurumları açma ve çalıştırma ruhsatları söz konusu harca tabi tutulmuştur. Ayrıca Gümrük Kanunu gereği yurt içinde, gümrük kapılarında ve limanlarda antrepo açma, işletme faaliyetleri de bu harca konu edilmiştir. Bunların dışında banka ve benzeri finansal kuruluşların kuruluş ve işletmeleri ile ilgili faaliyetler de harcın kapsamına alınmıştır.

Okul diplomaları üzerinden alınan harçlar ise ilk, orta ve lise diplomalarının harç kapsamına alınmadığı, üniversite haricinde kalan yüksek okullardan veya aynı derecedeki sanat ve meslek

okul ve enstitülerinden mezun olacaklara verilecek diplomaların harca tabi olduğu belirtilmiştir (Harçlar Kanunu VIII. Sayılı Tarife). İmtiyazname, ruhsatname ve diploma harçları, harca tabi belgelerden, belgenin nevi ve mahiyetine göre maktu olarak belirlenen değer olarak alınır. Burada bahsi geçen belgelerin yenilenme, devir veya iptalinden sonra yenilenmeleri durumunda tekrar aynı harçlar uygulanır (Harçlar Kanunu Md. 111).

İmtiyazname, ruhsatname ve diploma harçları makbuz karşılığında (Harçlar Kanunu Md. 112) ve peşin olarak ödenir (Harçlar Kanunu Md. 113). Yıllık olarak belirlenen harçlar her yıl ocak ayında, ödeyecekler lehine tahakkuk etmiş sayılır ve ocak ayı içinde de ödenmesi gerekir.

3.1.9. Trafik Harçları

Trafik harçları başta Trafik Kanunu ve yönetmeliği gereği verilecek sürücü belgelerine, sürücü belgelerinin verilmesine ilişkin sınavlara ve karayolunun yapımı, bakımı, işletilmesi, işaretlenmesi ve benzeri konular ile ilgili izinleri kapsam içine almaktadır (Harçlar Kanunu IX. Sayılı Tarife). Trafik harçlarını, harca konu olan işlemin yapılmasını isteyen kişiler ödemekle mükellef olup (Harçlar Kanunu Md. 120) söz konusu işlemlerden işlemin cinsi ve mahiyetine göre maktu esas üzerinden (Harçlar Kanunu Md. 121) ve makbuz karşılığında harç ödenmektedir (Harçlar Kanunu Md. 121).

Yukarıdaki açıklamalardan anlaşılacağı üzere karşılığında harç alınacak hizmetler, devlet tarafından sağlanan hizmetlerdir. Söz konusu hizmetlerin ekonominin kamu dışında kalan özel kesimi tarafından verilmesinin ise söz konusu olamadığı görülür. Harca konu olan iş ve işlemleri yaptırmak veya yapabilmek için kamudan yararlanmak bir zorunluluk olarak kabul edilebilir. Başka bir ifadeyle harca tabi bir hizmet sadece kamu tarafından üretilebilmektedir. Bu durumda harca tabi bir iş veya işlem yaptırmak için kanunda belirtilen harç tutarını ödemek zorunludur. Söz konusu zorunluluk, harçları başka bir kamu geliri olan vergiye tanım olarak yaklaştırmaktadır. Zira literatürde vergi ile ilgili yapılan tanımlamalarda vergi ödemek bir zorunluluk olarak ifade edilmektedir. Vergi; devletin mahalli idarelerin ya da kamu müdahalesinin, kamu yüklerini karşılamak amacıyla gerçek kişiler, özel hukuk tüzel kişileri veya muhtemelen kamu hukuku tüzel kişilerinden bunların ödeme güçlerine göre, otorite yoluyla kesin bir şekilde ve belirli bir karşılığı bulunmaksızın aldıkları bir paradır (Nadaroğlu, 1981: 240). Ödenmesinin zorunluluk olarak ifade edilmesi vergi ve harcı birbirine benzer hale getirir de harç ödeyenlerin, harç ödeme sebeplerinin açık olarak ifade edilmesi, başka bir ifade ile harcın belirli bir karşılık olarak ödenmesi, vergi ile harcı birbirinden farklılaştırmaktadır. Harçlar, kanununda belirtilen işler için ve sadece o iş veya işlemlerden yararlananlar tarafından ödenmesi ile vergilerden ayrılan bir diğer nokta olarak ortaya çıkar ki bu da vergilerin herkese uygulanmasıdır.

Harca konu olan hususlar, kanunun ekli listelerinde maddeler halinde belirtilmiştir. Harcın mükellefi ise bu harca konu olacak iş veya işlemlerden birebir yararlanacak olanlardır. Dolayısıyla harcı ödeyen ile hizmeti alan arasında doğrudan bir bağ bulunmaktadır. Harçlar, iş veya işlemin cinsi ve kapsamına göre değeri üzerinden nispi ya da maktu esas üzerinden alınmaktadır. Bu bakımdan her harç işlemi için ödenecek tutar, iş veya işlemten önce bilinebilmektedir. Ancak harç olarak ödenen tutar ile alınan hizmetin maliyeti arasında da birebir bir örtüşme yoktur (Devrim, 1998: 180). Harca konu kamu hizmetinden yararlanmak isteyenlerin bu bedeli peşin olarak ödemek zorunda oldukları kanunun maddeleri içinde sayılmıştır. Harçlar gene vergilerden farklı olarak hizmetin alınacağı kamu birimine ödenmektedir. Vergilerin geneli, merkezi yönetim birimi olarak kabul edilen vergi idaresi aracılığı ile tahsil edildiği görülür.

3.2. Belediye Gelirleri Kanunu Gereği Türkiye’de Uygulanan Harçlar

Harçlar Kanunu dışında başka bir harç uygulaması da 2464 sayılı Belediye Gelirleri Kanunu’nda belirtilen yerel yönetim geliri olarak sayılan ve vergi gelirleri dışındaki harçlardır. Türkiye’de belediyeler tarafından tahsil edilen bu harçlar işgal harcı, tatil günleri çalışma harcı, kaynak suları harcı, tellallık harcı, hayvan kesimi muayene ve denetim harcı, ölçü ve tartı aletleri muayene harcı, bina inşaat harcı, kayıt ve suret harcı, imar ile ilgili harçlar, işyeri açma izin harcı, muayene, ruhsat ve rapor harcı ve sağlık belgesi harçlarından oluşmaktadır.

3.2.1. İşgal Harcı

Belediye sınırları içinde bulunan pazar veya panayır kurulan yerlerin, meydanların, mezar mahallerin, yol, meydan, pazar, iskele, köprü gibi umuma ait yerlerin ve motorlu kara taşıtlarının park etmeleri için il trafik komisyonlarının olumlu görüşü alınarak belediyelerce şehir merkezlerinde tesis edilen ve işletilen mahallerin çalışma saatleri içinde, taşıtlar tarafından işgali bu harcın konusunu oluşturmaktadır. Harcın mükellefi, burada bahsi geçen yerleri işgal eden kişi veya kişiler olup (Belediye Gelirleri Kanunu Md. 53) harç metrekaresine, saat veya adet üzerinden nispi olarak alınır (Belediye Gelirleri Kanunu Md. 56). İşgal harcı belediyelerin yetkili kılacakları memur veya kişilerce makbuz karşılığında tahsil edilir (Belediye Gelirleri Kanunu Md. 57).

3.2.2. Tatil Günlerinde Çalışma Ruhsatı Harcı

Hafta tatili ve ulusal bayram günlerinde çalışmalarını belediyelerce izne bağlı işyerlerine ruhsat verilmesi, tatil günlerinde çalışma ruhsatı harcına tabidir (Belediye Gelirleri Kanunu Md. 58). Bu harcı, söz konusu zamanlarda işyerlerini faal tutmak isteyen gerçek ya da tüzel kişiliğe sahip işletmeler, gene kanunda belirtilen en az ve en çok olarak ifade edilen maktu tutar üzerinden öder. Tatil günlerinde çalışma ruhsatı harcı, makbuz karşılığında ve peşin olarak ödenir.

3.2.3. Kaynak Suları Harcı

Özel kaplara doldurulup satılacak olan kaynak sularının (işlenmiş sular dahil) belediyelerce denetlenerek hangi kaynaklara ait olduklarını gösterecek şekilde bu kaplara özel işaret konulması bu harca tabidir (Belediye Gelirleri Kanunu Md. 63). Kaynak suları harcını, kaynak sularını özel işaretli kaplara doldurup satanlar ödemek zorunda olup bu harç, kanunen belirlenen hadler içinde düzenlenecek tarife göre alınır. Kaynak suları harcı, bu suların satışa arzı için kaplara doldurulmasını müteakip, kaplar üzerine özel işaret konulması sırasında bu işi yapan belediyeye makbuz karşılığı peşin olarak ödenir (Belediye Gelirleri Kanunu Md. 66).

3.2.3. Tellallık Harcı

Tellallık, 6762 sayılı eski Türk Ticaret Kanunu'nun 100.maddesine göre bir satışın gerçekleştirilmesi veya bir sözleşmenin uygulanması konusunda aracılık yapma faaliyeti olarak tanımlanmıştır. Belediye sınırları ve mücavir alanlar içinde belediyelere ait hal, balıkthane, mezat yerleri ve ilgilinin isteğine bağlı olarak, gerçek veya tüzelkişiler tarafından her ne surette olursa olsun her çeşit menkul ve gayrimenkul mal ve mahsullerin satışında belediye tellalı kullanılıyorsa, telallık harı, bu hizmetten yararlananlarca ödenir (Belediye Gelirleri Kanunu Md. 67-68). Tellallık harcı nisbi olarak uygulanır ve belediyelerce görevlendirilecek yetkililer tarafından makbuz mukabili tahsil olunur (Belediye Gelirleri Kanunu Md. 71).

3.2.4. Hayvan Kesimi, Muayene ve Denetleme Harcı

Belediye sınırları ve mücavir alanlar içinde, belediyelerce veya yetkili mercilerce verilen izne dayanılarak özel kişi ve kuruluşlarca tesis edilen mezbaha ve kanaralarda kesilen hayvanların kesim öncesi ve sonrası muayenesi veya belediye sınırları ve mücavir alanlar dışında kesilmiş olup da belediye sınırı içinde satışa arz edilecek etlerin sağlık bakımından muayene ve denetlenmesi, hayvan kesimi muayene ve denetleme harcına tabidir (Belediye Gelirleri Kanunu Md. 72). Söz konusu harç, kesilecek hayvan başına şeklinde maktu olarak belirlenmiş ve harcın kesim faaliyetlerinden yararlanacak hayvan sahiplerince ödenmesi öngörülmüştür.

3.2.5. Ölçü ve Tartı Aletleri Muayene Harcı

Ölçü ve tartı alet ve vasıtaları ile ölçüklerin ilgili kanun ve tüzük hükümlerine göre belediyelerce damgalanması, ölçü ve tartı aletleri muayene harcına tabidir (Belediye Gelirleri Kanunu Md. 76).

Harç, ölçü ve tartı alet ve vasıtaları ile ölçeklerin belediyelerce damgalanması karşılığında kanununda belirtilen maktu tarife göre ve söz konusu aletlerin sahiplerince ödenir.

3.2.6. Bina İnşaat Harcı

Belediye sınırları ve mücavir alanlar içinde yapılan her türlü bina inşaatı, inşaat ilaveler ve binalardaki tadilatlar, inşaat veya tadilat ruhsatlarının alınması, konut veya işyerlerinin kullanılış tarzlarının değiştirilmesi bu harca konu edilmiştir. Bu harcı inşaatı, tadilatı, ilaveyi veya bunlarla ilgili ruhsatı almak isteyenler öder. Bina inşaat harcı her bir konut veya işyeri biriminin ayrı ayrı inşaat sahasının yüzölçümleri üzerinden hesaplanarak belirlenir. Konut inşaatlarında inşaat alanının tespitinde, sığınak, merdiven sahanlığı, müşterek garaj, depo, kalorifer ve kapıcı dairesi gibi ortak yerlerden gelen paylar ile kömürlükler hariç tutulur, özel garaj ve özel depo gibi müstemilat; işyeri inşaatlarında ise inşaat alanına müstemilat ve ortak yerlerden gelen hisselerin tümü dahildir (Belediye Gelirleri Kanunu Ek Md.4). Bina inşaat harcı, inşaat ruhsatının alınmasından önce makbuz karşılığında ilgili belediyeye ödenir. İnşaatın kısmen yapılması veya hiç yapılmaması halinde inşaat ruhsatı kısmen veya tamamen iptal edilirse, daha önce ödenmiş olan harçta gerekli düzeltme ve iadeler yapılır (Belediye Gelirleri Kanunu Ek Md.5).

3.2.7. Diğer Harçlar

Belediye gelirleri kanunu içinde çeşitli harçlar başlığı altında sayılan harçlar da bulunmaktadır. Bunlar kayıt ve suret, imar, işyeri açma izni, muayene ve sağlık belgesi harçlarından oluşur. Belediyeler ve belediyelere bağlı müesseselerden istenecek her türlü kayıt suretleriyle gayrimenkullerle ilgili harita plan ve krokilerin suretleri, kayıt ve suret harcına tabidir (Belediye Gelirleri Kanunu Md.79). Belediye sınırları ve mücavir alanları içinde iş yeri açma izni ile imar işlemleri olarak adlandırılan parselizasyon, plan-proje tasdiki, yapı kullanma izinleri, zemin ve hafriyat işleri ile ilgili faaliyetlerin gerçekleştirilebilmesi de imar harcına bağlanmıştır. Mevzuat gereğince alınması zorunlu veya isteğe bağlı görülen ve belediyeler veya onlara bağlı kuruluşlar tarafından düzenlenerek ilgisine verilecek; muayene ve sağlıkla veya fenni konularla ilgili tahlillere ilişkin olup bu kanunda ayrıca harca tabi tutulmamış olan ruhsatlar, rapor ve belgeler muayene, ruhsat ve rapor harcına tabidir (Belediye Gelirleri Kanunu Md.83). Yaptıkları işler ve gördükleri hizmetler dolayısıyla özel mevzuatı gereğince belediyelerden sağlık belgesi almak mecburiyetinde olan kişilere verilecek bu tür belgeler ile bunların belli aralıklarla yenilenmeleri

sağlık belgesi harcına tabidir (Belediye Gelirleri Kanunu Md.84). Burada sayılan iş ve işlemlere, maktu olarak belirlenmiş olan tutarlar üzerinden harç uygulanmaktadır.

Türkiye’de yerel yönetim olarak bilinen belediyelerde uygulanan harçlarla ilgili olarak görüldüğü üzere merkezi yönetim tarafından uygulanan ve Harçlar Kanununda olduğu gibi belediye harçlarında da, harca konu olan hizmetlerden yararlananların, maliyetinin birebir karşılığı olmaksızın, ilgili harcı ödemek zorunlulukları bulunmaktadır. Ayrıca burada harca konu olan hizmetlerin çoğunun sadece yerel yönetimler tarafından, dolayısıyla kamu kesimi tarafından verildiği de görülebilir.

4. Harçların Türkiye Kamu Gelirleri İçindeki Yeri

Türkiye’de kamu gelirleri içindeki harçların bu gelir toplamına etkisini görebilmek için Tablo 1’deki verileri incelemek gerekir. Türkiye’de 1998-2016 yılları arasındaki 19 yıllık süreç incelendiğinde parasal büyüklük olarak genel bütçe gelirlerinin arttığı görülür. Genel bütçe gelirlerini oluşturan kamu gelirleri ve çeşitleri Tablo 1’de gösterilmiştir. Bu gelirler içerisinde ekonomik ve mali açıdan en önemli etki gelir ve kurumlar vergisine aittir. Dolaysız bir vergi olan gelir ve kurumlar vergisi kadar etkili olan ve dolaylı vergi olarak kabul edilen katma değer ve özel tüketim vergilerinin, genel bütçe gelirleri içindeki yeri görülebilmektedir. Tablonun anlaşılabilirliğinin korunması açısından diğer kamu gelirleri, tablo içinde topluca alınmış, bu gelirlerin nelerden oluştuğu tablo altında not olarak gösterilmiştir.

Tablo 1. Harçların Tüm Kamu Gelirleri İçindeki Parasal Büyüklüğü(1998-2016)

YIL	GENEL BÜTÇE GELİRLERİ	GELİR ve KURUMLAR VERGİSİ	KATMA DEĞER VERGİSİ	ÖZEL TÜKETİM VERGİSİ	HARÇLAR	DİĞER KAMU GELİRLERİ*
1998	11.635.611	4.230.135	2.725.083	0	193.038	4.487.355
1999	18.657.677	6.537.403	4.164.334	0	249.672	7.706.268
2000	33.040.903	10.503.316	8.379.554	0	453.728	13.704.305
2001	50.890.481	15.637.298	12.438.860	0	750.670	22.063.653
2002	74.603.699	19.334.527	20.400.201	13.648.790	1.142.279	20.077.902

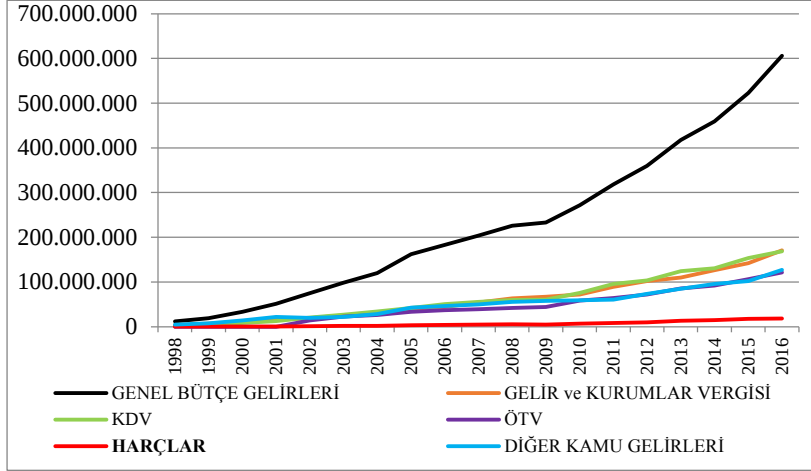
2003	98.558.733	25.709.106	27.031.099	22.299.243	1.591.034	21.928.251
2004	120.089.244	29.308.952	34.325.208	26.288.963	2.111.954	28.054.167
2005	162.294.789	40.433.099	42.263.650	33.621.775	3.401.967	42.574.298
2006	182.577.918	44.174.998	50.723.560	37.102.948	4.042.603	46.533.809
2007	203.349.268	53.780.017	55.461.123	39.350.665	4.857.694	49.899.769
2008	225.496.339	63.088.534	60.066.230	41.962.183	5.180.554	55.198.838
2009	232.930.317	66.720.165	60.169.248	43.708.500	4.873.344	57.459.060
2010	271.957.407	72.240.135	75.649.986	58.038.327	7.175.593	58.853.366
2011	317.963.833	89.118.725	95.550.463	64.263.538	8.520.852	60.510.255
2012	359.960.871	101.783.465	103.155.875	71.793.179	9.936.112	73.292.240
2013	417.875.309	110.160.589	123.878.363	85.770.481	13.157.761	84.908.115
2014	459.166.600	126.226.823	130.538.554	91.657.358	14.806.475	95.937.390
2015	522.554.346	142.404.955	153.844.174	106.646.242	17.322.101	102.336.874
2016	605.732.202	170.581.224	168.548.403	121.187.315	18.152.585	127.262.675

(*) Diğer Kamu Gelirleri: Mülkiyet Üzerinden Alınan Vergiler, Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisi, Şans Oyunları Vergisi, Özel İletişim Vergisi, Özel İşlem Vergisi, Uluslararası Tic. ve Muam. Al. Vergiler, Gümrük Vergileri, İthalde Alınan Katma Değer Vergisi, Diğer Dış Ticaret Gelirleri, Damga Vergisi, Teşebbüs ve Mülkiyet Gelirleri, Alınan Bağış ve Yardımlar ile Özel Gelirler, Diğer Gelirler (Faizler, Paylar ve Cezalar), Sermaye Gelirleri, Alacaklardan Tahsilât, Özel Bütçe Gelirleri, Düzenleyici ve Denetleyici Kurumların Gelirleri vb.

Kaynak: www.gib.gov.tr den yararlanılarak oluşturulmuştur.(Erişim 01.06.2017)

Gelir İdaresi Başkanlığı'nın web sitesinden ulaşılabilen 1998 yılından 2016 yılına kadar geçen 19 yılda kamu gelirleri içinde harçlar, parasal olarak gittikçe artan bir seyir izlemiştir. Ancak bu artışın hacmi, bütün kamu gelirlerindeki artışın çok altında kaldığı görülür. Tablo 1'den hareketle hazırlanan Grafik 1'de bu artışın, kamu geliri elde etme açısından, diğer gelirlerin ne kadar gerisinde kaldığı görülebilir.

Grafik 1. Harçların Tüm Kamu Gelirleri İçindeki Parasal Büyüklüğü(1998-2016)

Harçların kamu gelirleri içindeki büyüklüğünün oransal olarak görülebilmesi için Tablo 2'ye bakmak gerekir. Tablo 2 ve Grafik 2 incelendiğinde 19 yıllık süreçte harçların, oransal büyüklük olarak %3,3149'un üzerine çıkamadığı görülür. Bunun yanında gelir, kurumlar, katma değer, özel tüketim ve diğer kamu gelirlerinin, genel bütçe gelirlerinde ayrı ayrı büyük yeri olduğu ifade edilebilir.

Tablo 2. Harçların Tüm Kamu Gelirleri İçindeki Oransal Büyüklüğü(%) (1998-2016)

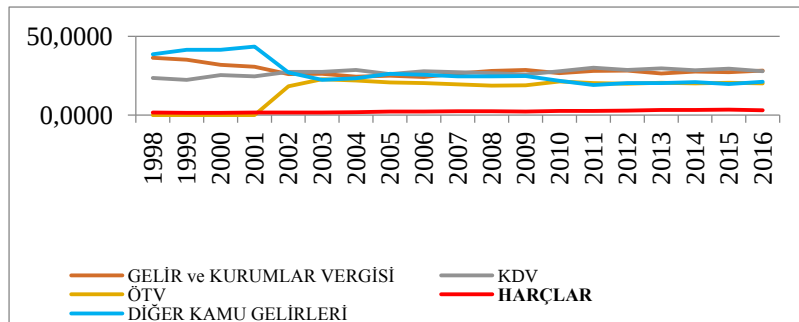
YIL	GENEL BÜTÇE GELİRLERİ	GELİR ve KURUMLAR VERGİSİ	KATMA DEĞER VERGİSİ	ÖZEL TÜKETİM VERGİSİ	HARÇLAR	DİĞER KAMU GELİRLERİ*
1998	100	36,3551	23,4202	0,0000	1,6590	38,5657
1999	100	35,0387	22,3197	0,0000	1,3382	41,3035
2000	100	31,7888	25,3612	0,0000	1,3732	41,4768
2001	100	30,7274	24,4424	0,0000	1,4751	43,3552
2002	100	25,9163	27,3448	18,2951	1,5311	26,9127
2003	100	26,0851	27,4264	22,6253	1,6143	22,2489
2004	100	24,4060	28,5831	21,8912	1,7587	23,3611

2005	100	24,9134	26,0413	20,7165	2,0962	26,2327
2006	100	24,1951	27,7819	20,3217	2,2142	25,4871
2007	100	26,4471	27,2738	19,3513	2,3888	24,5389
2008	100	27,9776	26,6373	18,6088	2,2974	24,4788
2009	100	28,6438	25,8314	18,7646	2,0922	24,6679
2010	100	26,5630	27,8169	21,3410	2,6385	21,6407
2011	100	28,0279	30,0507	20,2110	2,6798	19,0305
2012	100	28,2763	28,6575	19,9447	2,7603	20,3612
2013	100	26,3621	29,6448	20,5254	3,1487	20,3190
2014	100	27,4904	28,4295	19,9617	3,2246	20,8938
2015	100	27,2517	29,4408	20,4086	3,3149	19,5840
2016	100	28,1612	27,8256	20,0067	2,9968	21,0097

(*) Diğer Kamu Gelirleri: Mülkiyet Üzerinden Alınan Vergiler, Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisi, Şans Oyunları Vergisi, Özel İletişim Vergisi, Özel İşlem Vergisi, Uluslararası Tic. ve Muam. Al. Vergiler, Gümrük Vergileri, İthalde Alınan Katma Değer Vergisi, Diğer Dış Ticaret Gelirleri, Damga Vergisi, Teşebbüs ve Mülkiyet Gelirleri, Alınan Bağış ve Yardımlar ile Özel Gelirler, Diğer Gelirler (Faizler, Paylar ve Cezalar), Sermaye Gelirleri, Alacaklardan Tahsilât, Özel Bütçe Gelirleri, Düzenleyici ve Denetleyici Kurumların Gelirleri vb.

Kaynak: www.gib.gov.tr den yararlanılarak oluşturulmuştur.(Erişim 01.06.2017)

Grafik 2. Harçların Tüm Kamu Gelirleri İçindeki Oransal Büyüklüğü(%) (1998-2016)

Tablo 3'te ise 1998-2016 yılları arasında kamu gelirlerinin, bir önceki yıla göre oransal artışları incelenebilir. 1998 yılının baz yıl alındığı Tablo 3'te genel bütçe gelirlerinde ki artışın dalgalı bir seyir izlediği görülürken harç gelirlerindeki artış seyrinin, genel bütçe gelirlerindeki artışı 2008-2009 yılları haricinde, daha yüksek olduğu görülür. Harç gelirleri ile diğer kamu gelirleri karşılaştırıldığında da benzer bir sonuca ulaşılır.

Tablo 3. Genel Bütçe Gelir Kalemlerinin Yıllara Göre Oransal Artışı(%) (1998-2016)

YIL	GENEL BÜTÇE GELİRLERİ	GELİR ve KURUMLAR VERGİSİ	KATMA DEĞER VERGİSİ	ÖZEL TÜKETİM VERGİSİ	HARÇLAR	DİĞER KAMU GELİRLERİ*
1998	0	0	0	0	0	0
1999	60,3498	54,5436	52,8149	0,0000	29,3383	71,7330
2000	77,0901	60,6650	101,2219	0,0000	81,7296	77,8332
2001	54,0227	48,8796	48,4430	0,0000	65,4449	60,9980
2002	46,5966	23,6437	64,0038	0,0000	52,1679	-9,0001
2003	32,1097	32,9699	32,5041	63,3789	39,2859	9,2158
2004	21,8454	14,0022	26,9841	17,8917	32,7410	27,9362
2005	35,1452	37,9548	23,1271	27,8931	61,0815	51,7575
2006	12,4977	9,2545	20,0170	10,3539	18,8313	9,3002
2007	11,3767	21,7431	9,3400	6,0581	20,1625	7,2334
2008	10,8911	17,3085	8,3033	6,6365	6,6464	10,6194
2009	3,2967	5,7564	0,1715	4,1616	-5,9301	4,0947
2010	16,7548	8,2733	25,7287	32,7850	47,2417	2,4266
2011	16,9168	23,3646	26,3060	10,7260	18,7477	2,8153
2012	13,2081	14,2111	7,9596	11,7168	16,6094	21,1237
2013	16,0891	8,2303	20,0885	19,4688	32,4236	15,8487

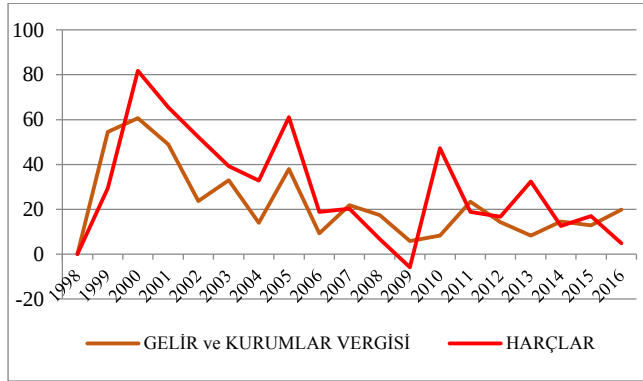
2014	9,8812	14,5844	5,3764	6,8635	12,5304	12,9897
2015	13,8050	12,8167	17,8534	16,3532	16,9900	6,6705
2016	15,9176	19,7860	9,5579	13,6349	4,7944	24,3566

(*) Diğer Kamu Gelirleri: Mülkiyet Üzerinden Alınan Vergiler, Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisi, Şans Oyunları Vergisi, Özel İletişim Vergisi, Özel İşlem Vergisi, Uluslararası Tic. ve Muam. Al. Vergiler, Gümrük Vergileri, İthalde Alınan Katma Değer Vergisi, Diğer Dış Ticaret Gelirleri, Damga Vergisi, Teşebbüs ve Mülkiyet Gelirleri, Alınan Bağış ve Yardımlar ile Özel Gelirler, Diğer Gelirler (Faizler, Paylar ve Cezalar), Sermaye Gelirleri, Alacaklardan Tahsilat, Özel Bütçe Gelirleri, Düzenleyici ve Denetleyici Kurumların Gelirleri vb.

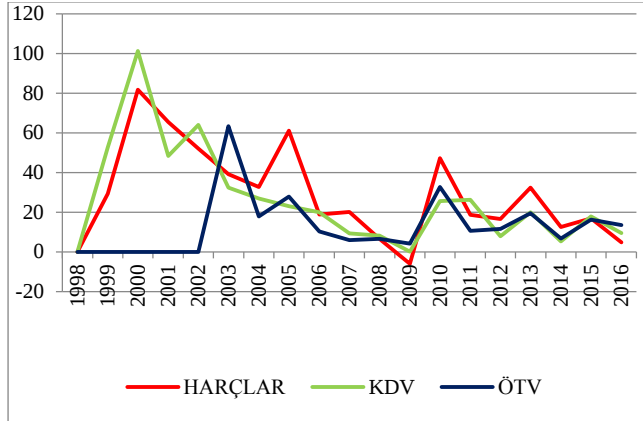
Kaynak: www.gib.gov.tr den yararlanılarak oluşturulmuştur.(Erişim 01.06.2017)

Tablo 3'teki verilerden harçlar ile diğer kamu gelirlerinin önceki yıllara göre artış seyrini grafik olarak göstermek gerekirse Grafik3 ve Grafik 4'ü incelemek gerekir. Grafik 3'te harç gelirlerindeki oransal artış ile gelir-kurumlar vergisindeki oransal artış görülebilir. Buna göre harç gelirinin oransal olarak artışı, gelir ve kurumlar vergisinin oransal artışından daha fazladır.

Grafik 3. Harç – Gelir ve Kurumlar Vergi Gelirlerindeki Oransal Artış(%) (1998-2016)

Tüketim veya harcama vergileri olarak adlandırılan katma değer ve özel tüketim vergilerinin kamu gelirleri içindeki oransal artışları, harç gelirlerinin oransal artışının çoğu zaman altında kalmıştır. Bu durumu Grafik 4 üzerinde de görmek mümkündür.

Grafik 4. Harç – Katma Değer-Özel Tüketim Vergi Gelirlerindeki Oransal Artış(%) (1998-2016)

Gerek Tablo 2 gerekse Tablo 3'deki veriler incelendiğinde 1998-2016 arasında harçlarla sağlanan kamu gelirlerinin, diğer kamu gelirlerinin düzeyine ulaşamamakla beraber, kamu geliri içinde ortalama % 2,2422 paya sahip olduğu görülür. Bu dağılımda gelir ve kurumlar vergisinin %28,1383, katma değer vergisinin %27,0700, özel tüketim vergisinin %15,9460, diğer kamu gelirlerinin ise %26,6036 lık bir paya sahip olduğu hesaplanabilir. Öte yandan kamu geliri olarak harçların, yıllar içinde oransal olarak diğer kamu gelir türlerine göre daha fazla arttığı da görülür. Ancak bu oransal artışın parasal büyüklük olarak diğer gelir türlerinin arkasında kaldığı görülür.

5. Sonuç

Devletin yerine getirmek zorunda olduğu görevler ve toplumsal ihtiyaçlar günden güne artmaktadır. Bu ihtiyaçların artma nedeni nüfusun genişlemesi, teknolojinin, sosyal ve kültürel gelişme olduğu söylenebilir. Artan bu toplumsal ihtiyaçların karşılanması için devletin ihtiyaç duyacağı parasal kaynaklarında geliştirilmesi ve verimli hale getirilmesi gerekir. Temelde bilinen kamu geliri olarak vergiler, bu kaynağın sağlanmasında önemli bir yere sahip olsa da kamu geliri kaynaklarının çeşitlendirilip artırılması söz konusu olduğunda vergilerden başka kamu gelirleri de yaratılmıştır. Türkiye'de de olduğu gibi bu gelirlerden biri harçtır.

Türkiye'de uygulanan harçlar, merkezi ve yerel yönetimlerce uygulanan bir kamu geliri türüdür. Bu harçlar yargı alanından dış ticarete, çalışma hayatından ticaret alanına kadar geniş yirmiden fazla konuyu etki altına almaktadır.

Harçların uygulandığı kamusal alanların, toplumsal yaşama doğrudan etki eden kamusal iş ve işlemlerden oluştuğu dikkat edilmesi gereken önemli bir noktadır. Söz konusu hizmetlerden

yararlananların, bu fayda karşılığında ödedikleri bedelin, genel olarak, iş veya işlemin maliyetinin çok altında olması bu yüzden önem arz eder.

1998-2016 yılları arasındaki 19 yıllık süreçte, harç gelirlerinin oransal olarak diğer gelir türlerine göre daha fazla arttığı ancak parasal büyüklük olarak bakıldığında diğer gelirlerin değerine ulaşmadığı görülür. Harçlardan elde edilen kamu gelirlerinin, diğer gelir türleri içerisindeki payının ortalama %2,2422 gibi bir değere sahip olması, gelir elde etme amacına ulaşmada etkili bir araç olmadığı izlenimini verebilir. Ancak harçlara konu olan iş veya işlemlerin, toplumun üzerindeki etkileri göz önüne alındığında, bu seviyenin üstüne çıkmaması gerektiği düşüncesine varılmasını da sağlayabilir. Aksi takdirde kamu geliri sağlama için harçların parasal miktarlarının artırılması, bu iş veya işlemlerden yararlanacak olanların, karşılayamayacağı bedeller yüzünden kamu hizmetlerinde mahrum kalmaları anlamına da gelebilir.

Uygulamada, harca konu olan kamusal hizmetlerden yararlananların ödediği bedel olan harçların, kamu geliri elde etmekten çok, bu hizmetlerden yararlanmayanlar ile fayda sağlayanların finansal yönden ayrılmasını sağlama amacı güden bir kamu geliri olduğu söylenebilir. Ancak teorik olarak harç uygulanan alanlardan özellikle yargı alanı ile ilgili olanların, adalet sistemine ulaşmada hizmet talep edenlere kısmen bir engel oluşturduğu da ifade edilebilir. Bu bakımdan kamusal hayatın önemli bir kısmında yer alan harçların, ekonomik gelişmelere ve sosyal hayattaki değişimlere göre yeniden şekillendirilmesi gerektiği düşünülmelidir.

Kaynakça

- Akdoğan, A.(1997). *Kamu Maliyesi*, Gazi Kitabevi, Ankara
- Aksoy, Ş.(1990). *Vergi Yargısı ve Türk Vergi Yargısı Sistemi*, Filiz Kitabevi, İstanbul.
- Armağan, R.(2009). Vergi Uyuşmazlıklarının Yargı Sürecinde Çözümü: Isparta İli Özelinde Bir Değerlendirme, *Maliye Dergisi*, Sayı 156, Ocak-Haziran.
- Claessen, [H.J.M. ve](#) Skalnik, P.(1993). *Erken Devlet*, (Çev.Alaeddin Şenel), İmge Yayınevi, Ankara.
- Bilici, N. ve Bilici, A.(2013). *Mali Hukuk*, Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Devrim, F.(1998). *Kamu Maliyesine Giriş*, Anadolu Matbaacılık, İzmir.
- Doğan, İ. (2001). *Vatandaşlık, Demokrasi ve İnsan Hakları*, Pegem A Yayıncılık, Ankara.
- Eker, A. ve Tüğen K. (1993). *Kamu Maliyesine Giriş*, Tolga Matbaası, Ankara.
- Erdem, M., Şenyüz, D., ve Tatlıoğlu, İ.(1996). *Kamu Maliyesi*, Ekin Kitabevi, Bursa.
- Erginay, A. (1984). *Kamu Maliyesi*, Turhan Kitabevi, Ankara.

- Erginay, A. (1994). *Kamu Maliyesi, 15.Baskı*, Savaş Yayınları, Ankara.
- Işık, A., Karayılmazlar, E., Organ, İ. ve Işık, H. (2005). *Kamu Maliyesi*, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa.
- Kurt, M.L.(2014). *Noterlerin Hukuki Sorumluluğu*, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi C. XVIII, Sa. 2, Ankara
- Mutluer, K.M., Öner, E. ve Kesik, A.(2007). *Teoride ve Uygulamada Kamu Maliyesi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları 185, İstanbul.
- Nadaroğlu, H. (1981). *Kamu Maliyesi Teorisi, 4. Baskı*, Sermet Matbaası, İstanbul.
- Nadaroğlu, H. (1986). *Mahalli İdareler, 3.Baskı*, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., İstanbul.
- Orhaner E. (2007). *Kamu Maliyesi*, Siyasal Kitabevi, Ankara.
- Pehlivan, O. (2008). *Kamu Maliyesi*, Derya Kitabevi, Trabzon.
- Türk Dil Kurumu, (2005). *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Uluatam, Ö.(1991). *Kamu Maliyesi*, Savaş Yayınları, Ankara.

Diğer Kaynaklar

Belediye Gelirleri Kanunu

Harçlar Kanunu

Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu

Noterlik Kanunu

Türk Ticaret Kanunu (Eski)

http://www.gib.gov.tr/sites/default/files/fileadmin/user_upload/VI/GBG1.htm

**SÜRDÜRÜLEBİLİR KIRSAL TURİZM POTANSİYELİNİN BELİRLENMESİNE
YÖNELİK BİR ÇALIŞMA: TRABZON ÖRNEĞİ**

**A STUDY TO DETERMINE THE POTENTIAL OF SUSTAINABLE RURAL TOURISM:
EXAMPLE OF TRABZON**

Melis YAZICI

Arş. Gör., Artvin Çoruh Üniversitesi, mlsyzc@hotmail.com

Rukiye Eser ÖZTAŞCI GÜLTEKİN

Prof. Dr., Artvin Çoruh Üniversitesi, esergultekin@gmail.com

Eda KÖSE

Arş. Gör., Artvin Çoruh Üniversitesi, mimedakose@gmail.com

Ceyda YURTTAŞ

Arş. Gör., Artvin Çoruh Üniversitesi, ceydayurttas@hotmail.com

ÖZET

1990'lı yıllardan günümüze kadar büyük önem kazanan turizm sektörü, diğer sektörlerle göre değişim ve gelişim içindedir. Yaşam standartlarının değişmesi ile son yıllarda turistlerin deniz, kum, güneş olarak bilinen turizm anlayışının yerini kültür, tarih, yerel değerler ve macera turizmi almıştır. Turistlerin çevre bilincinin de gelişmesine bağlı olarak şekillenen alternatif turizm türlerinden biri de *Kırsal Turizm*'dir.

20. yüzyılın ikinci yarısında yoğunlaşan çevre sorunları karşısında gündeme gelen sürdürülebilirlik; turizmde bölgesel veya yerel kültürel ve doğal değerlerin korunarak devamının sağlanması ile mümkündür. Sürdürülebilir turizmde temel yaklaşım, insanın doğal çevre üzerindeki etkisini en aza indirmek olmayıp, doğal çevrenin insan üzerindeki etkisini en üst noktaya çıkarabilmektir. Dünyanın değişik bölgelerinde yaşayan insanların turizm konusundaki yaklaşımları ve etkileşimleri farklı olduğundan, turizm faaliyetlerinin bulunduğu ya da planlandığı her alan için ayrı ayrı yapılması ve değerlendirilmesi gerekmektedir.

Sektörde son zamanlarda öne çıkan *Kırsal Turizm*, kırsal alanların ekonomik ve sosyo-kültürel açıdan kalkınması bağlamında önemlidir. Çalışma kapsamında, tarihi ve doğal güzellikler bakımından zengin çeşitliliğe sahip Trabzon İli ele alınmış ve sürdürülebilir Kırsal Turizm potansiyelinin geliştirilmesine yönelik stratejiler SWOT analizi ile belirlenmiştir. Yapılan analiz sonucunda ilin kırsal turizm potansiyelini en etkin şekilde kullanabilmesi için öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kırsal Turizm, Sürdürülebilirlik, Kırsal Kalkınma, Trabzon

ABSTRACT

Tourism sector which is gaining great importance from 1900s until present day, in comparison to other sectors in change and development. Due to the change of living standards in recent years, tourist's tourism understanding- known as sun, sea and sand transforms into culture, history, local values, adventure tourism. Rural tourism is one of alternative tourism types which are formed as connected to the development of environmental awareness of tourists.

Sustainability becomes a current issue in the face of environmental problems, which intensified in the second half of the 20th century. It should provide to maintain regional or local cultural and natural values. The basic approach in the sustainable tourism does not minimize people's impact on the natural environment, but it can bring to peak point natural environment's the impact on people. Since the approaches and interactions of the people living in different regions of the world be different from each other, it should make and evaluate separately for each area where tourism activities are planned.

Rural Tourism, which has been prominent in the sector recently, is important in the context of economic and socio-cultural development of rural areas. Within the scope of the study, Trabzon Province, which has rich diversity in terms of historical and natural beauties, is tackled with and strategies for the development of sustainable *Rural Tourism* potential are determined by SWOT analysis. As a result of the analysis made, suggestions are presented to use the province's rural tourism potential in the most effective way.

Keywords: Rural Tourism, Sustainability, Rural Development, Trabzon

GİRİŞ

Turizmin ağırlıklı olarak rekreasyona dayalı oluşu, rekreasyona en fazla olanak veren doğal mekanların sıkça kullanımı ve doğaya dayalı turizm türlerinin gelişimini de beraberinde getirmiştir (Ahipaşaoğlu, ve Çeltek, 2006: 11).

Kırsal turizm 12 ay yapılabilir olması, diğer turizm türleri ile uyum kolaylığı, rekreasyon faaliyetlerinin doğal çevre ile bütünleşmesi ve kırsal alanlarda yaşayanlara ekonomik katkı sağlaması nedenleri ile önemi her geçen gün artan bir turizm türüdür (Kızılaslan ve Ünal, 2014: 46). Şehir hayatından yorulan insanlar kırsal alanlarda tatil yapmayı tercih etmektedir. Bu bağlamda *Kırsal Turizm* insanlara sakinlik, temiz hava, organik besin ve doğa ile iç içe tatil geçirme fırsatı sunmaktadır.

Turizmde doğal ve kültürel özelliklerin kullanılmaya başlanması ile turistlerin çevre dostu aktiviteleri tercih etmesi, çevrenin korunmasına ve yerel halkın ekonomik olarak kalkınmasına katkı sağlamaktadır. Böylece turizm, gelişmekte olan ülkelerin ekonomik gelirlerini artırmada önemli bir sektör haline gelmeye başlamıştır. Ancak turizm gelişmelerinde yerel halkın ilgisinin eksikliği bir sorundur. Yerel halkın gelenek ve görenekleri ile eğitim durumuna bağlı olarak, yaşamlarında ekonomik, sosyal ve kültürel yönden çok hızlı değişimlerin olması, koruma çalışmalarını ve turizm faaliyetlerini olumsuz etkilemektedir (Mvula, 2001, Trakolis, 2001, Maikhuri ve ark., 2001, Sekhar, 2003).

Dünya Turizm Örgütü'ne göre; sürdürülebilir turizm, gelecekteki fırsatları koruyup geliştirmeyi gözeterek, bugünkü turistlerin ve ev sahipliği yapan bölgelerin ihtiyaçlarını karşılama ilkesini benimsemektedir. Bu şekilde tüm kaynakların yönetimi; kültürel bütünlüğün, zorunlu ekolojik süreçlerin, biyolojik çeşitliliğin ve yaşam destek sistemlerinin devamlılığını sağlarken, ekonomik, sosyal ve estetik gerekleri karşılayacak şekilde öne çıkarmaktadır. Turizm etkinlikleri sonucu ekonomik kalkınma ve çevresel değerlerin korunması, hatta bu değerlerin artırılması, "sürdürülebilir turizmin" gelişiminin ön koşullarındandır (Çakılcıoğlu, 1996).

Bu çalışmada Trabzon ilinin kırsal turizmin kalkınmasının sürdürülebilir kılınması için SWOT analizi kullanılmıştır. Yapılan analiz sonucunda ilin Kırsal Turizm potansiyelinin geliştirilmesine yönelik stratejiler önerilmiştir.

SÜRDÜRÜLEBİLİR KIRSAL TURİZM

Kırsal Turizm ve Kavramları

Kırsal coğrafi ortamlar; doğal ve kültürel yapılarıyla, özellikle kent insanının giderek artan rekreasyon gereksinimine geçmişten günümüze cevap vermeye çalışmaktadır. Kent insanları, çoğunlukla kırsal alanlara, rekreasyonel amaçlı günübirlik veya akraba-eş/dost ziyaretleri için gitmektedir. Özellikle kırsal yaşam biçiminin çekiciliği, stres ve baskı yaratacak sınırlamaların ve zorunlulukların olmayışı, buna karşın kişilerin kendilerini özgür hissetmelerini sağlayacak olanakların varlığı, günümüzde gerek hafta sonları gerekse mevsimlik (yıllık) tatillerde bu ortamlara yoğun ziyaretleri beraberinde getirmiştir. Bunun sonucunda "*Kırsal Turizm*" denilen bir turizm türü doğmuştur (Soykan, 1999: 68). Kırsal turizm, kentsel olmayan alanlarda veya tarımsal alanlardaki pek çok sayıda aktiviteleri kapsayan "kırsal deneyimi" olarak tanımlanabilmektedir. Kırsal turizm kavramının bir kavram olarak algılanabilmesi için bazı bileşenler öne sürülmüştür. Kırsal turizmin bileşenleri Tablo 1.'de gösterilmektedir. Bu bileşenler; kırsal alanlar, kırsal miras, kırsal yaşam ve etkinliklerdir.

Kırsal Alanlar Dağlar Göller Nehirler Ormanlar Doğa Manzaraları	Kırsal Miras Endüstriyel (Çağdaş) Mimari Tarih Öncesi Miras Kaleler, Kliseler vb. Köyler
Kırsal Yaşam El Sanatları Yerel Etkinlikler Beslenme Agriturizm Geleneksel Müzik	Kırsal Etkinlikler Bisiklete Binme Balık Tutma At Binme Avcılık Yürüyüş

**KIRSAL TURİZM
TOPLUMU**

Tablo 1. Kırsal Turizm Bileşenleri (Soykan, Füsün, (2006))

Kırsal alanların içerdiği sosyo-kültürel, demografik, ekonomik ve çevresel farklılıklardan dolayı kesin bir kırsal alan tanımı yapılması zordur (Çeken vd. 2007). *Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı (DPT)* kırsal alanın tanımını, "20 bin ve daha fazla nüfusa sahip kentsel yerleşmeler dışında kalan alanlar" şeklinde yapmaktadır (UKKS, 2006: 3). *Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD)* tarafından geliştirilen ve AB tarafından da kullanılan kırsal alan tanıma göre; idari sınırlar itibarıyla, nüfus yoğunluğu km² başına 150 kişiden az olan yerler kırsal alan olarak kabul edilmektedir (Kırsal Kalkınma Planı, 2010-2013). Kırsal alanlardaki ve şehirlerdeki nüfus sayısının farklılığı, doğal olarak yaşam biçimlerinde ve kişisel özelliklerinde de farklılıklara yol açmaktadır. Tablo 2'de kırsal ve şehir toplumlarının özellikleri sıralanmaktadır.

KIRSAL ALAN TOPLUMU	ŞEHİR TOPLUMU
Sistemsiz	Sistemli
Sosyal alanlar azdır ama çoklu rol ilişkisi vardır.	Sosyal alanlar üst üste rol ilişkisi içermektedir
Aynı kişi tarafından farklı sosyal roller oynanır	Farklı roller farklı kişiler tarafından oynanır
Basit ekonomiler vardır	Çeşitli ekonomiler vardır
İşgücünde küçük ayrılmalar vardır	İşgücünde büyük ayrılmalar vardır
Doğuştan gelen statü	Kazanılmış statü
Rolü benimseme	Role teslim olma
Kapalı ağ örgüsü	Serbest ağ örgüsü
Yerel yapı	Kozmopolit yapı
Ekonomik sınıf birkaç ayrımdan birisidir	Ekonomik sınıf başlıca ayrımdır
Birleşme vardır	Ayrım vardır
İş çevresiyle bütünleşme vardır	İş çevresiyle ayrılık vardır

Tablo 2. Kırsal ve Şehir Toplumlarının Özellikleri(OECD, Tourism Strategies And Rural Development).

Kırsal kalkınma; kırsal alanlardaki yaşam koşullarını iyileştirmeye yönelik, kırsaldaki nüfusun kentsel alanlardaki ekonomik, sosyal, kültürel ve teknolojik olanaklardan göç olgusunu yaşamalarına gerek olmaksızın, bulundukları yerde faydalanmalarını sağlamaya yönelik ekonomik ve sosyal politikalar bütünüdür (Cengiz, 2003: 42). Kırsal kalkınmadaki temel amaç; yerel potansiyel ve kaynakların değerlendirilmesini, doğal ve kültürel varlıkların korunmasını esas

alarak, kırsal toplumun iş ve yaşam koşullarının kentsel alanlarla uyumlu olarak yöresinde geliştirilmesi ve sürdürülebilir kılınmasıdır (Devlet Planlama Teşkilatı [DPT] 2006).

Kırsal Turizmi Geliştirmede Stratejik Yöntemler

Örgütlenme ve İşbirliği, turizmin (özellikle de kırsal turizm) çoklu-parçalı yapısı nedeniyle, başarılı bir başlangıç ve yönetimi için iyi bir örgütlenme gereklidir. Muhtar, çiftçi, el sanatları ustaları, arkeolog, ziraat mühendisi, yörenin halkı vb. kişilerin iş birliği içinde hareket etmesi gerekmektedir.

Sektörel İlişkiler ve Ağlar, izole olmaktan kurtulmak bir kırsal turizm yatırımcısı için oldukça zordur. Turistik ürünleri sağlayanlar arasında ağları ve ilişkileri düzenleme hayati önem taşımaktadır. Sözgelimi bir çiftlik sahibi ile at binicilik merkezi arasında sıkı işbirliği, onlara bölgede at binmeye dayalı tatillerin organize edilme fırsatını tanımaktadır.

Bölgeleme Yaklaşımı, belirli bir destinasyonun kültürel ve doğal zenginliklerini değerlendirmek üzere kırsal turizmde bölgelemeye gidilmelidir. Her yörenin kendine özgü bölgeleri bulunmaktadır. Böyle bölgeler tespit edilmeli, o bölgenin büyüklüğüne, tarihi, kültürel ve doğal güzelliklerine göre planlama yapılmalıdır.

Bir Araya Gelme, girişimciler işin başında bir araya gelirlerse kırsal turizmin ekonomiye finansal katkı verme şansının yüksek olacağı bilinmektedir. Genellikle köyler; kültürel çekicilikler, konaklama, alışveriş birimleri, enformasyon büroları ve etkinlikler bazında hizmet vermektedir. Bunlar ziyaretçilerin yaşamını kolaylaştırırken, tamamlayıcı turistik ürünler girişimci ile müşteri arasında karşılıklı bağların korunmasını sağlamaktadır (Soykan, 2006: 76).

Sürdürülebilir Kırsal Turizm Planlaması

Kırsal turizm faaliyetleri ve gelişmeleri; ölçeğe, doğaya ve bulundukları alanın karakter özelliklerine uyum gösterecek şekilde düzenlenmelidir. Herhangi bir turistik alan içindeki ziyaretçilerin ihtiyaçları ile o yörede yaşayan halkın ihtiyaç öncelikleri arasında uyum

sağlanmasına çalışılmalıdır. Sürekli gelişen dünyaya ayak uydurabilmek için sektörde bazı değişikliklerin olması kaçınılmazdır ve bunlar çoğunlukla fayda sağlamaktadır. Ancak bu değişikliklere sürdürülebilir turizm ilkelerinden vazgeçilmeksizin yer verilmelidir. Özel sektör, yerel yönetimler ve çevreci kuruluşlar, kırsal turizm ile ilgili plan ve uygulamalarda aşağıda sıralanan prensiplerle uyum içinde olmalı ve uygulanabilirliği için bir arada koordineli çalışmalıdır. Sürdürülebilir turizm gelişiminin özellikleri aşağıdaki gibi sıralanabilmektedir (Cömert, 2002: 38):

Kaynakların Sürekli ve Dengeli Kullanımı; doğal ve sosyo-kültürel kaynakların kullanımının sürdürülebilirliği çok önemlidir. Sürdürülebilir turizm gelişiminin sağlanabilmesi için öncelikli koşul; kaynakların sürekli ve dengeli kullanımudur.

Aşırı Tüketim ve Atık Miktarını Azaltma; turizmin kalitesini artırmak için, uzun dönemde çevresel tahribatın, restorasyon maliyetinin, atık miktarının ve aşırı tüketimin azaltılmasına çalışılmalıdır.

Çeşitliliği Koruma; sürdürülebilir turizm gelişimini sağlamak için doğal, sosyal ve kültürel çeşitliliği korumak ve değerlerini arttırmak gereklidir.

Planlama ile Turizmi Bütünleştirme; turizm, ulusal ve yerel stratejik planlama ve çevresel etki değerlendirme yapısı altında bütünleştirmelidir.

Yerel Ekonomileri Destekleme; turizm büyük ölçüde yerel ekonomik aktiviteleri desteklemeli ve çevresel maliyetleri karşılamalıdır. Tahribattan kaçınarak ekonomik gelişmeyi korumalıdır.

Yerel Topluluklarla Bağlantılı Olma; turizm sektöründe yerel toplumlarla bağlantılı olma, sadece onlara ve çevreye genel anlamda yarar sağlamakla kalmaz, aynı zamanda turizm deneyimlerinin kalitesini de iyileştirir.

Sektör ile Toplum Arasındaki İşbirliği Sağlayacak Kurumların Bulunması; turizm endüstrisi ile yerel toplumlar arasındaki ilişki için organizasyonlar ve kurumlar gereklidir. Potansiyel anlaşmazlıkları çözerek, uyumlu çalışabilmelidirler.

Çalışanların Eğitimi; sürdürülebilir turizm uygulama çalışmalarıyla kadroları bütünleştirmek, turizm ürününün kalitesini arttırmaktadır. Bu nedenle çalışanların eğitime önem verilmelidir zira

eğitilmiş personel verimliliği yükseltmektedir. Eğitimde dikkate alınması gereken unsurlardan biri de mesleki davranış biçimidir.

SÜRDÜRÜLEBİLİR KIRSAL TURİZM POTANSİYELİNİN BELİRLENMESİ: TRABZON ÖRNEĞİ

Trabzon İlinin Kırsal Turizm Potansiyeli

Doğu Karadeniz Bölgesinde yer alan Trabzon ilinin güneyinde Gümüşhane, batısında Giresun, doğusunda Rize İlleri, kuzeyinde de Karadeniz bulunmaktadır. Nüfusu günümüzde 783.709 'dur. Deniz seviyesinden başlayarak güneye doğru artan yükseklik bölgede 3000 metreyi bulmaktadır (Haldizen Dağı 3325m). Yüksek kesimlerde genellikle dağlar, tepeler ve yaylalar yer almaktadır (URL 1). Trabzon iklimi yazın sıcak, kışın ise normal soğukluktur. Yaz aylarının ortalama sıcaklığı +32 derece dolaylarındadır. Kışın en soğuk günlerde sıcaklık -6 dereceye kadar düşmektedir. İlkbahar ayları genellikle yağmurlu ve sislidir (URL 1).

Trabzon ve çevresi; ormanlar, yeşil alanlar, bitki türleri ve yaban hayatı bakımından oldukça zengin bir coğrafyaya sahiptir. Hemen hemen her türlü ağaç(deniz kenarından başlayarak 2000 m. yükseltiye kadar ulaşan ormanlarda Ladin, Köknar, Kayın, Sarıçam, Kızılağaç, Kestane gibi ağaç çeşitleri) ve bitki türünün yetişmesi ve yaban hayvanlarının barınabilmeleri için elverişlidir.

Resim 1. Trabzon kırsalı (Tonya)

Trabzon İlinin Doğal Turistik Değerleri

Göller

Uzungöl ve Krater Göller: Haldizen deresi vadisinde heyelan sonucu dere yatağının doğal baraj şeklinde kapanmasıyla oluşan göl, çevresindeki ladin ormanları ile çekici bir manzaraya sahiptir. Trabzon'a 99, Çaykara ilçesine 19 kilometrelik bir mesafede olan göl “Uzungöl” olarak bilinmektedir. Krater Gölleri ise, Uzungölü geçtikten sonra Çaykara'yı ve Uzungölü Bayburt'a bağlayan yayla yolunu takiben Soğanlı Geçidi'ne doğru çıkıldıkça zirveye yakın yaklaşık 2500 rakım üzerindeki irili ufaklı göllerdir (URL 3).

Resim 2. Uzungöl

Sera Gölü: Trabzon'un batısındaki Yıldızlı beldesinde kıydan 1 km içerde Sera deresi üzerindedir. Dağ yamacının 20 Şubat 1950'de kayması ile oluşan bir baraj gölüdür. Barajın arkasındaki vadi boyunca birkaç kilometre uzanmaktadır. Genişliği 150-200 m. arasında değişmektedir. Gölün su seviyesi her geçen gün azalmaktadır (URL 3).

Balıkli Göl: Trabzon'un coğrafi yapısı nedeniyle oluşan bir göldür. Balıklı Göl'e Akçaabat-Düzköy yolu üzerinden Hıdırnebi Yaylası'na giden yol ile ulaşılmaktadır. Balıklı Göl, doğal güzelliğinin çekiciliği nedeni ile yazın birçok ziyaretçi tarafından dinlenme ve piknik alanı olarak kullanılmaktadır (URL 3).

Mağaralar

Çal Köy Mağarası: Mağara, Trabzon Düzköy'e bağlı Çal Köy beldesindedir. Trabzon Merkez'den 51 km. uzaklıkta olan mağara, Düzköy ilçesinin 5 km. güneyinde, denizden 1100 m. Yüksekliktedir. Giriş kısmı bir insan boyu yüksekliğinde, oldukça uzun (gerçek uzunluğu henüz bilinmemektedir (URL 3)) mağaranın içinde aydınlatma ve gezi platformları bulunmaktadır. Girişten yaklaşık 150 m. sonra sarkıt ve diktler dikkati çekmektedir. Mağara içerisinde bir ırmağın oluşturduğu gölcüklerin ve şelalelerin görüntüsü de ayrı bir özellik katmaktadır. Bazen dar bazen de oldukça geniş galeri ve koridorlara sahip mağarada, rahat hava sirkülasyonu mevcuttur. Girişte kuru olan atmosfer, iç kısım akan ırmak nedeniyle nemlidir. Mağaranın üst kesiminde, çevreye hakim tepede kurulmuş bir kale bulunmaktadır. Mağara çevresinde sosyal alt yapı, kır kahvesi ve mesire alanları mevcuttur (URL 3).

Resim 3. Çal Köy Mağarası

Akarsu Köyü Mağarası: Mağara, Trabzon'un Maçka ilçesinin Akarsu köyü sınırları içindedir. Eskiden yerleşim yeri olarak kullanıldığı mevcut kalıntılardan anlaşılmaktadır. Büyük olan mağaranın içinde söylentilere göre 72 oda bulunmaktadır. Detaylı bir çalışmanın henüz yapılamadığı (URL 3) mağarada, bol miktarda sarkıt ve su varlığı saptanmıştır.

Önemli Yaylalar

Akçaabat-Karadağ Yaylası, Akçaabat - Düzköy yolunun 12. km'sinden batıya dönülerek, 28 km. toprak yolla yaylaya ulaşılmaktadır. 1946 m. yükseklikteki yayla bol oksijeni nedeni ile akciğer tedavisi görmüş hastaların tatil için tercih ettiği yerdir. Altyapı hizmetleri tamamlanmış olan yaylada, hediyelik eşya satış yerleri, bakkal, kahvehane, lokanta, fırın hizmetleri mevcuttur. Yaylada yaban hayatı da oldukça zengindir (URL 4).

Araklı-Pazarcık Yaylası, Karadere güzergâhında Araklı'nın 43 km. güneyindedir. Yağmurdere üzerinden Gümüşhane'ye Aydıntepe üzerinden de Bayburt'a ulaşan yolların geçtiği yayla köy merkezidir. Telefon ve alışveriş imkânları mevcuttur. Çevresi ormanlarla kaplı yaylada doğa yürüyüşü, bitki inceleme, dinlenme, bisiklet turları yapma olanağı vardır (URL 4).

Araklı-Yeşilyurt-Yılantaş Yaylası, Trabzon'a 64 km., Araklı ilçe merkezine 33 km. mesafede bulunan yayla 10 km'lik stabilize yolla Yeşilyurt beldesine bağlanmaktadır. Araklı ilçesinin 24 km. güneyinde yer alan Yeşilyurt beldesi çevresinde Ağaçbaşı, Taşbaşı, Arabinyurdu, Çukuryaylası gibi çok sayıda yayla bulunmaktadır. Zengin otsu bitkilerle kaplı olan yaylalarda doğa yürüyüşü, bitki inceleme, kuş gözlemlene ve bisiklet turları yapma olanağı vardır (URL 4).

Çakırgöl Yaylası, Maçka-Meryemana yolunu takiben Altındere Vadisi Milli Parkı'ndan yaklaşık 20 km'lik toprak yolda ilerledikten sonra ulaşılmaktadır. 2500 m. yükseklikteki Çakırgöl Yaylası yolu üzerinde ve civarında Armutluk, Kırantaş, Akarsu, Ayraksa, Livayda Kurugöl, Mesaraş Furnoba, Kasapoğlu, Camiboğazı, Ortaoba ve Deveboynu yaylaları bulunmaktadır (URL 4). Yaylada doğa yürüyüşleri yapılmaktadır.

Resim 4. Çakırgöl Yaylası

Çatma Obası Yaylası, Tonya'ya 24 km. mesafedeki Erikbeli Turizm Merkezi'nin 14 km. doğusunda yer alan Kadirga Yaylası'nın 9 km. güneyindedir. 2200 m. yükseklikteki Çatma Obası küçük bir yayladır. Erikbeli-Kadirga-Çatma Obası yaylaları ve Zigana Kayak Merkezi arasında doğa yürüyüşü yapılabilir. Mızraklı Su, Şehitler Tepesi, Çingiraklı Kuyu gibi mitolojiye konu olmuş yerler bulunmaktadır. Efsaneye göre, mızraklı su isminin hikayesi şöyledir; savaş sırasında çok susayan bir asker, mızrağını ortadan kırıp sağa ve sola bütün gücüyle fırlatır. Mızrağın bir parçasının saplandığı yerden su çıkar, diğer parçasının saplandığı yerde ise su kaybolur. 50-60 m. aşağıda esrarengiz bir şekilde çimlerin arasında yok olan suyun çıktığı yer, koruma altına alınmıştır. Çingiraklı Kuyu ise ismini, kuyuya atılan bir taş parçasının uzun süre ses çıkarmasından almıştır (URL 4).

Düzköy (Haçka Obası) Yaylası, Trabzon'a 40 km. mesafedeki Düzköy ilçesinden güneye, 12 km.'lik toprak yolla ulaşmaktadır. 1784 m. yükseklikteki yaylada, altyapı hizmetleri tamamlanmış durumdadır. Temmuz ayının üçüncü Cuma günü Kadirga, 14 Ağustos'ta ise Karaabdal şenliklerinin yapıldığı yaylada, Haçkalı Baba Türbesi ilgi çekmektedir. Mevcut pansiyonlarda konaklama olanağı yanı sıra, her türlü yeme içme imkânı bulunmaktadır (URL 4).

Harmantepe Yaylası, Köprübaşı ilçesi Yeşilyurt beldesi sınırları içinde bulunan Harmantepe Yaylası'nda 1. Dünya Savaşı'ndan kalma siperler ve şehit mezarları vardır. Her yıl 29 Haziran tarihinde anma günü tertip edilmektedir. Yaylada görülmeye değer yerlerden biri de Cöşk Tepesi'dir (URL 4).

Hıdırnebi ve Kuruçam Yaylaları, Akçaabat-Düzköy yolunun 12. km.'sinden batıya dönülerek, 10 km.'lik toprak yolla ulaşmaktadır. Yaz-Kış aylarında ulaşım açık olan Kuruçam ve Hıdırnebi Yaylaları arası 1 km.'dir. 1742 m. yükseklikteki yaylalarda, altyapı hizmetleri tamamlanmış durumdadır. 20 Temmuz'da başlayıp üç gün süren Hıdırnebi Şenlikleri'nin düzenlendiği Hıdırnebi Tepesi, seyir terası konumundadır. Orman içinde kurt, tilki, çakal gibi yaban hayvanları izlenebilmekte ve foto-safari yapılabilir. Konaklamak için pansiyonlar mevcuttur (URL 4).

Resim 5. Hıdırnebi Yaylası

Kadırga Yaylası, Tonya'ya 24 km. uzaklıktaki Erikbeli'nin 14 km. doğusundadır. Yayla, 2300 m. yükseklikte olup, ağaç yetişme sınırının üzerindedir. Her yıl Temmuz ayının üçüncü Cuma günü kutlanan Kadırga Şenlikleri'ne on binlerce kişi katılmaktadır. Halk oyunları gösterileri, yarışmalar, davul zurnalı eğlenceler sırasında tonlarca et, ekmek ve yayık ayrıntı tüketilen Kadırga Şenlikleri büyük bir pazara, panayıra benzemektedir (URL 4).

Kulindağı Yaylası, Trabzon'un Maçka ilçesinin 15 km. batısında ve 1650 m. rakımında bulunan yayla, Şolma Turizm Merkezi yaylalar dizisinin Maçka ilçesindeki ilk halkasıdır. Ladin, sedir, gürgen ağaçları, mor renkli orman gülü ve sarı renkli zifin çiçekleri ile kaplı yaylada elektrik ve su hizmetleri bulunmaktadır. Yayla, Yeşilyurt ve Örnekalın köyü halkınca mezra olarak kullanılmaktadır (URL 4).

Lapazan Yaylası, Maçka ilçe merkezinden 27 km.'lik stabilize yolla ulaşılabilen yayla, Gürgenağaç köyünün güneyindedir ve denizden mesafesi 2200 metredir. Alt yapının olmadığı yaylada ziyaretçilere uyku setlerini, yiyecek ve içeceklerini yanlarına almaları önerilmektedir (URL 4).

Maçka-Kiraz Yaylası, Maçka ilçesi ile Gürgenağaç köyü arası 22 km. asfalt yol olup, Gürgenağaç köyünden güneye doğru 7 km.'lik toprak yolla ulaşılabilir. 1850 m. rakımlı yaylada altyapı hizmetleri tamamlanmış olup, vücudun adelelerini çalıştıran ve çimde kayma zevki veren çim kayağı yapılabilir.

Temmuz ayının üçüncü Cuma günü "Ayeser Şenlikleri" kutlanmaktadır. Elektrik, PTT ve çeşme gibi altyapıya sahip yaylada, bakkal, kır kahvesi, kasap, et lokantası hizmet vermektedir. Hamsiköy ve Gürgenağaç köylerinde pansiyonlar mevcut olup, her türlü ihtiyaç yayladaki alışveriş yerleri ve lokantalardan karşılanabilmektedir (URL 4).

Maçka-Mavura Yaylası, Maçka'nın 18,5 km. batısında yer alır. Elektrik ve su hizmetlerinin bulunduğu Mavura Yaylası ile Solma Yaylası arası 3,5 km.'dir. Orman manzaralı toprak yol, yaya yürüyüş için idealdir (URL 4).

Sisdağı Yaylası, 1850 m. yükseklikte bulunan yaylaya, Tonya'ya 24 km mesafedeki Erikbeli Turizm Merkezi'nden sonra batı yönünde gidilerek 25 km'lik toprak yolla yaylaya ulaşılmaktadır. Ayrıca yaylaya Beşikdüzü-Şalpazarı karayolunu takiben Geyikli beldesinden de gidilmektedir. Altyapı hizmetleri bulunan yaylada, her yıl Temmuz ayının dördüncü Cumartesi günü Sis Dağı Şenlikleri yapılmaktadır (URL 4).

Resim 6. Sisdağı Yaylası

Sazalan Yaylası, Tonya'ya 24 km mesafedeki Erikbeli'nin 5 km batısında yer alan Sazalanı Yaylası'na toprak yolla ulaşılmakta, yayla mevsiminde ise ticari araçlarla yolcu taşımacılığı yapılmaktadır. 1700 m. yükseklikteki yaylada altyapı hizmetleri tamamlanmıştır (URL 4).

Sultan Murat Yaylası, Trabzon-Çaykara-Ataköy yolu üzerinde ve yaklaşık 105 km. mesafede olan Sultan Murat Yaylası 2000 rakımındadır. Orman sınırı üzerindeki yaylada elektrik, su, telefon, wc,

bakka, manav, fırın, kahvehane, cami, küçük otel ve pansiyonlar gibi altyapı ve sosyal yapılar mevcuttur. Yüz yatak kapasiteli otel, restoran ve diğer yan üniteleriyle ziyaretçilerin konaklama, yeme-içme hizmetleri karşılanmaktadır. Her yıl 20 Ağustos'ta "Yayla Ortası Şenlikleri" ve 23 Haziran tarihinde, 1916 yılında Ruslara karşı savaşı ve 1 subayla 70 er şehit veren yaylada "Şehitleri Anma Günü" kutlanmaktadır. Ayrıca IV. Sultan Murat'ın İran üzerine 1635 tarihinde yapmış olduğu ikinci seferi dönüşünde Trabzon'a inerken cuma namazı kıldırıldığı ve hutbe taşının bulunduğu yer olması yaylaya tarihi bir anlam kazandırmaktadır (URL 4).

Uzungöl Çevre Koruma Alanı, Trabzon'un önemli turizm potansiyeline sahip yörelerinden biridir. Trabzon-Uzungöl arası 99 km. asfalt yoldur. Haldizen deresi vadisinde, heyelan sonucu dere yatağının tabii baraj şeklinde kapanması sonucu oluşan göl, çevresindeki ladin ormanları ile çekici bir peyzaj sergilemektedir. Göl kıyısındaki Uzungöl yerleşimi Belediye yönetimindedir. Konaklama-yeme içme tesislerinin bulunduğu beldenin güneyindeki dağlarda 1500-3000 m. arası yaylalar ve birkaç krater gölü mevcuttur. Dinlenme, doğa yürüyüşü yapma, bitki inceleme, sportif olta balıkçılığı, bisiklet turları yapma olanağı vardır (URL 4).

Doğa Sporları Turizmi

Dağcılık Parkurları, Uzungöl-Demirkapı-Karakaya(Çaykara)'da yapılmaktadır.

Jeep Safari, Akçaabat-Düzköy- Kayabaşı Yaylası- Lişer Yaylası- Şolma Turizm Merkezi (Maçka) ve Trabzon- Araklı- Dağbaşı- Aydıntepe yer altı şehri- Demirkapı Gölleri-Uzungöl-Çaykara- Of- Trabzon 'da gerçekleştirilmektedir.

Yamaç Paraşütü, Uzungöl- Karastel Tepesi / Uzungöl-Karaçımah Tepesi / Akçaabat Karadağ Hıdırnebi (Yaylakent) önünden / Düzköy ilçesi Çalköy Beldesi Doğankaya Çayırbağı'ndadır.

Trekking, yürüyüş güzergahları şunlardır:

- Maçka-Ocaklı-Kulindağı Yaylası - Figanoy Yaylası - Lişer Yaylası
- Lişer Yaylası- Kayabaşı Yaylası - Haçka Yaylası - Düzköy İlçesi
- Çaykara Uzungöl Beldesi-Karastel Yaylası - Şekersu Yaylası
- Maçka İlçesi Altındere Vadisi - Sumela Cami Boğazı - Çakırgöl

- Çakırgöl Zigana Geçidi – Hamsiköy (Eski Tarihi Yol) Maçka İlçesi

Kano Sporu, Araklı Karadere 'de yapılmaktadır. (Başlangıç Tilki Beli, Bitiş Araklı'dır.)

Güzergah: Çatak-Kayaiçi-Taşgeçit-Çonkaya-Kestanelik-Erenler-Kestanelik-Pervane-Değirmenci k-Araklı'dır.

Yamaç Paraşütü, Trabzon'da yamaç paraşütü ile ilgili olarak THK (Türk Hava Kurumu) ile Trabzon Valiliğinin ortaklaşa yürüttüğü yamaç paraşütü eğitimleri mevcuttur ve başarılı olanlara sertifikaları verilmektedir. Yamaç paraşütü yapılabilecek uygun alanlara sahip Trabzon ve civarında en çok tercih edilen uçuş parkurlarının başında Uzungöl'ü çevreleyen dağların üst kesimi ve Akyazı sahili gibi uygun alanlar bulunmaktadır (URL 5).

Resim 7. Trabzon'da yamaç paraşütü sporu

YÖNTEM VE BULGULAR

Yöntem

Çalışmada kırsal turizmin geliştirilmesine yönelik stratejiler SWOT analizi ile belirlenmiştir. Bilindiği gibi SWOT (Strengths-üstünlükler, Weaknesses-zayıflıklar, Opportunities-fırsatlar, Threats-tehditler) analizi karar verme sürecinde önemli bir destekleyici araç olup, ülkenin, bölgenin veya organizasyonun iç ve dış ortamlarının sistematik analizinde yaygın şekilde kullanılmaktadır.

Kritik başarı faktörlerinin analizi olarak da bilinen SWOT (Bernroider, 2002), iyi strateji geliştirmenin önemli adımıdır. İyi bir strateji, ele alınan durumun içsel nitelikleri (üstünlük ve zayıflıklar) ile karşılaşılan dışsal etmenler (fırsatlar ve tehditler) arasında uygunluk sağlamayı gerektirmektedir (Kurtilla vd., 2000).

SWOT analizi sonucunda çeşitli kazanımlar elde edilmektedir. Bunlar (URL 6):

- Güçlü yönleri fırsatlardan yararlanacak şekilde kullanma
- Zayıf yönlerin farkına vararak, onları güçlü yönlere dönüştürecek stratejiler geliştirme
- Çevredeki tehditleri, güçlü yanlar ile bütünleştirilebilecek fırsatlara dönüştürme

Çalışmanın sonraki aşamasında Trabzon'da kırsal turizmin geliştirilmesine yönelik stratejiler belirlenmiştir. Stratejilerin belirlenmesinde SWOT faktörleri dikkate alınmıştır. Trabzon'un kırsal turizm açısından güçlü yönlerinin kuvvetlendirilmesi, zayıf yönlerinin elemine edilmesi, fırsatların değerlendirilebilmesi ve tehditlerin giderilmesi hedeflenmiştir.

Bulgular

Trabzon ili için kırsal turizmle ilgili hedeflerine ulaşabilmesi, turizmin geliştirilmesi ve sürdürülebilirliğin sağlanabilmesi için yapılan SWOT analizine göre güçlü yönler grubunda 15, zayıf yönler grubunda 12, fırsatlar grubunda 9 ve tehditler grubunda 9 faktör belirlenmiştir (Tablo 3).

GÜÇLÜ YÖNLER (S)	ZAYIF YÖNLER (W)
Trabzon ilinin havalimanına sahip olması	Halkın turizm bilincinin yeterince gelişmiş olmaması
Flora bakımından zengin çeşitliliğe sahip olması	Yeterli sayıda ve nitelikte yöresel rehber olmaması
Kırsal turizmle ilgili birçok farklı turizm çeşidine yönelik faaliyet alanına sahip olması	Deniz turizmine yönelik etkinliklerin yeterince yapılamaması
Rafting turizm potansiyeli olması	Turizm konusunda kalifiye eleman yetersizliği
Dağ, kayak ve doğa turizmine yönelik potansiyele sahip olması	Potansiyel kırsal turizm ziyaretçilerine yönelik tanıtım ve reklam eksikliği
Yöresel yemek türlerinin zenginliğinin olması	Yeni mimarinin geleneksel yapıdan uzak inşa edilmesi
Yöresel mimarinin varlığı	Profesyonel şekilde turizm tanıtım broşürlerinin basımı ve dağıtımının yetersiz olması
Yöresel halkın misafirperver insan yapısı	Kırsal turizm potansiyeline sahip bölgelerde konaklama olanaklarının yetersiz olması
Ulaşım imkanlarının iyileşmiş olması	Dağınık ve imarsız yerleşim
Turistleri çekmesi açısından yayla hayatı, kültürü ve şenliklerinin olması	Yaylalarda konaklama imkanlarının yetersiz oluşu, kaliteli ve vasıflı personel eksikliği
Zengin orman kaynaklarına sahip olması	Turizm çevre alt yapısının yetersiz oluşu
Fındık ağaçlarının olması	Turizm belgeli tesislerin yetersizliği
Tabiat ve çevre güzelliği, zengin su kaynaklarına sahip olması	
Turizm açısından görsellik arz eden alanlar olması ve ziyaretçi sayısının yüksek olması	
Yöresel el sanatları ve özgün kültürel niteliklerin (düğünler, kıafetler, vs) bulunması	
FIRSATLAR (O)	TEHTİDLER (T)
Dünya turizm tercihlerindeki değişim (Kitle turizminden alternatif turizme yönelme eğilimi)	Göç nedeniyle yayla kültürünün değişmesi (Genç nüfusun giderek azalması)
Trabzon ilinde dört mevsim yaşanması	Hes çalışmalarının yapılmakta olması
Flora Zenginliği	Kırsal turizm algısının ulusal düzeyde zayıf olması
Trabzon ilinin tarihi ipek yolu üzerinde olması	Yaylacılık faaliyetine katılımda azalmanın yaşanması
Trabzon kırsal turizme yönelik faaliyetleri destekleyecek doğal ve kültürel çekiciliklere sahip olması	Yerel geleneksel kültürde zayıflamanın olması
Trabzon ilinin deprem kuşağında yer almaması	Yaylalarda betonlaşma yaşanması (Yöreye özgü geleneksel binaların yerini betonarme binaların alması)
Tur organizasyonlarına açık alanlar olması	Tabii kaynakların bilinçsiz kullanımı
Turizm çeşitliliği sağlama imkanları	Kanunların yetersizliği veya var olan kanunların uygulanma eksikliği
Trabzon İlinin, Kültür ve Turizm Bakanlığı Türkiye Turizm Stratejisi Kavramsal Eylem Planı'nda teklif turizm kentleri ve yayla turizmi odaklı gelişme bölgesi içine alınmış olması	Alt yapı yetersizliğinden kaynaklı çevre kirliliği sorunları

Tablo 3. Trabzon İlinin Kırsal Turizm Potansiyelleri Bakımından SWOT Faktörleri

SONUÇ

Turizm, kırsal yörelerin kalkınmasında etkili olabilecek önemli bir endüstri koludur. Kalabalık turizm merkezlerinden kaçmak istenildiğinde veya zengin tatil biçimleri arandığında akla gelen ve dünyanın birçok ülkesinde başarı ile uygulanan model *Kırsal Turizm* olmaktadır (Ahipaşaoğlu ve Çelteç, 2006: 147).

Doğaya yönelik turizm faaliyetlerinde doğal hayatın dengesinin korunması gerekmektedir. Bu bağlamda *Kırsal Turizm*; kırsal kalkınmaya katkıda bulunma, köylülere ek gelir sağlama, iç göçü önleme, kültürel gelişimi sağlama, kültürel mirasın restore edilerek yaşatılmasını sağlayan bir turizm türüdür. Gerçekten de bir yörede turizmin geliştirilebilmesi için öncelikle doğal ve beşeri turistik çekiciliklerin saptanması, daha sonra da bu kaynakların turizm amaçlı nasıl değerlendirilebileceğinin ortaya konulması gereklidir (Akova, 2000). Ancak bu konuda toplumu oluşturan bireylere eğitim verilmelidir (Ahipaşaoğlu ve Çelteç, 2006).

Trabzon'un kırsal turizm potansiyeli büyük çekiciliğe sahiptir. Bu durum Trabzon için önemli bir gelir kaynağıdır. İlin turizm potansiyelini iyileştirmek için yapılan SWOT analizine göre öneriler:

- İlin kırsal turizm planlaması, tanıtımı, eğitimi ve yatırım gibi konulardaki sorunların kaldırılarak ya da azaltılarak kırsal turizm bilinci oluşturulmalıdır.
- İlin kırsal alanlarının gelişimine katkı sağlamak amacıyla kırsal turizm uygulamalarına devlet tarafından destek verilmesi gerekmektedir.
- Kırsal turizm amaçlı tahsis edilecek bölgelerde ekolojik dengeyi olumsuz etkileyecek işletmelere izin verilmemelidir. Çiftlik ve tarım aktivitelerinde faaliyet gösteren üreticiler ekolojik tarım konusunda bilinçlendirilmeli ve düzenli bir eğitime tabi tutulmalıdır.
- Turizme önemli katkıları olan kültürel mirası oluşturan eserlerin korunması ve restorasyonu geleneksel özelliğini bozmadan yapılmalıdır. Yıkılanların yerine betonarme yapılar yapılmamalıdır.
- Kaçak yapılaşma önlenmelidir.
- Yöreye özgü el sanatlarının devam ettirilmesi sağlanmalıdır ve yapılan ürünlerin satılması için yardımcı olunmalıdır.

- Eski yapılar kırsal turizme katkı sağlayacak yapılar haline dönüştürülmelidir (satış mekânları, konaklama tesisleri vs.).
- İlde her yıl düzenlenen yayla şenlikleri mevcuttur (Hırsafa Karadağ Şenlikleri, Hamsiköy ve Civar Köyler Sütlaç Festivali, Karadağ Yaylası Şenlikleri, Akçaabat Uluslararası Müzik ve Halkoyunları Festivali-Geleneksel Hıdırnebi Yayla Şenliği, Sisdağı Şenlikleri vs.). Geleneksel yaylacılık teşvik edilmelidir. Bu şenliklerin tanıtımları, reklamları yapılarak halkın katılımının devamlılığı sağlanmalıdır.
- Çevre kirliliğinin önlenmesine yönelik tedbirler alınmalıdır.
- Zengin biyolojik çeşitliliğin korunmasına yönelik önlemler alınmalıdır.
- Halka koruma- kullanma bilinci kazandırılmalıdır.
- Kırsal turizmin sürdürülebilirliği için ziyaretçilere dağ-yayla gezisi, kuş gözlemciliği, kırsal miras gezileri, olta balıkçılığı, botanik gezi, dağ çiçekleri gezisi, gastronomi gezisi, atla gezinti vb. etkinlikler ve imkânlar sağlanmalıdır.

KAYNAKÇA

Ahipaşaoğlu, S. ve Çeltek, E. (2006) *Sürdürülebilir Kırsal Turizm*, Gazi Kitabevi, Ankara.

Akbulak, C., (2016). “Ardahan İlinde Kırsal Turizm Potansiyelinin Sayısallaştırılmış Swot Analizi İle Değerlendirilmesi”, *Humanitas Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(7), 4

Akova, İ., (2000). “Alternatif Turizm Olanaklarımız”. *Coğrafya Dergisi*, 8, 71-84.

Bernroider, E. (2002), “Factors in SWOT Analysis Applied to Micro, Small-to- Medium, and Large Software Enterprises: An Austrian Study”. *European Management Journal*, 20(5), 562-573.

Cengiz, T., (2003). *Peyzaj Değerlerinin Korunmasına Yönelik Kırsal Kalkınma Modeli Üzerine Bir Araştırma: Seben İlçesi (Bolu) Alpagut Köyü Örneği*, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Cömert, T., (2002). *Türkiye’de Sürdürülebilir Turizm için Makro Plan Önerisi*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya.

Çakılcioglu, M., (1996). *Sürdürülebilir Turizme Yönelik Bir Yöntem Önerisi, Doğu Karadeniz/Trabzon İli Özelinde Bir İrdeleme*, (Basılmamış Doktora Tezi), MSÜ, İstanbul, s.27.

Çeken, H., Karadağ, L. ve Dalgın, T. (2007). “Kırsal Kalkınmada Yeni Bir Yaklaşım Kırsal Turizm ve Türkiye’ye Yönelik Teorik Bir Çalışma.” *Artvin Çoruh Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, 7(1), 1-14.

Kangas J., Kurtilla M., Kajanus M. & Kangas, A. (2003). “Evaluating the management strategies of a forestland estate the SOS approach”. *Journal of Environmental Management*, 69, 349-358.

Kırsal Kalkınma Planı (2010-2013). Türkiye Cumhuriyeti Tarım ve Köy işleri Bakanlığı, s. 1-215.

Kızılaslan, N., ve Ünal, T., (2014). “Tokat İlinin Ekoturizm/Kırsal Turizm Potansiyeli ve SWOT Analizi”, *Gaziosmanpaşa Bilimsel Araştırma Dergisi*, Sayı: 9, 45-61.

Kurtilla, M., Pesonen, M., Kangas, J., & Kajanus, M. (2000). “Utilizing The Analytic Hierarchy Process (AHP) in SWOT Analysis-A Hybrid Methodand Its Application to A Forest-Certification Case”, *Forest Policy and Economics*, 1, 41-52.

Masozera, M.K., Alavalapatı, J.R.R., Jacobson, S.K., Shresta, R.K. (2004). “Assessing The Suitability Of Community-Based Management For The Nyungwe Forest Reserve, Rwanda”. *Forest Policy And Economics*, Article In Pres.

OECD, Tourism Strategies And Rural Development, *OECD*, Paris 1994: 11-12.

Soykan, F., (1999). “Doğal Çevre ve Kırsal Kültürle Bütünleşen Bir Turizm Türü: Kırsal Turizm”, *Anatolia Turizm Araştırmaları Dergisi*, Yıl:10, Mart-Haziran.

Soykan, F., (2006). “Avrupa’da Kırsal Turizme Bakış Açısı ve Kazanılan Deneyim”, *II. Balıkesir Ulusal Turizm Kongresi Bildiriler Kitabı* (20-22 Nisan 2006), Balıkesir, ss.73.

Stewart, T. J., (2005). Dealing with uncertainties in MCDA. J. Figueira, S. Greco & M. Ehrgott, (Eds.). “Multi-criteria decision analysis” - *State of the Art Annotated Surveys*. New York: Springer.

Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi (2006). Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, ss. 1-41.

İnternet Kaynakça

- URL1. <http://www.trabzonkulturturizm.gov.tr/TR,126647/cografi-yapi-ve-iklimsel-ozellikler.html> Erişim Tarihi: 23.04.2017
- URL 2. <http://www.trabzonkulturturizm.gov.tr/TR,126648/bitki-ortusu.html> Erişim Tarihi: 23.04.2017
- URL 3. <http://www.trabzonkulturturizm.gov.tr/TR,57703/goller-ve-magaralar.html> Erişim Tarihi: 23.04.2017
- URL 4. <http://www.trabzonkulturturizm.gov.tr/TR,57698/onemli-yaylalarimiz.html> Erişim Tarihi: 23.04.2017
- URL 5. <http://www.trabzonkulturturizm.gov.tr/TR,57697/doga-sporlari-turizmi.html> Erişim Tarihi: 23.04.2017
- URL 6. https://tr.wikipedia.org/wiki/SWOT_analizi Erişim Tarihi: 22.04.2017

Resim Kaynakça

- Resim 1. <http://aa.com.tr/tr/turkiye/kadiralak-yaylasi-mavi-yildizlarla-suslendi/807938>
- Resim 2. <http://www.ecoturkey.com/holiday/18-days-ecotourism-tour/>
- Resim 3. <https://www.homeoftrabzon.com/sayfa/cal-magarasi-9>
- Resim 4. http://www.exploretrabzon.com/index.php?sayfa=cakirgol_plateau.105&d=tr
- Resim 5. <http://www.simelgayrimenkul.com/tr/%D8%A7%D9%84%D8%B9%D8%B1%D8%A8%D9%8A%D8%A9-%D8%AD%D9%8A%D8%AF%D8%B1-%D9%86%D8%A8%D9%8A/#!>
- Resim 6. <http://www.geyikli.org/genel-haber/sis-dagi-senligi-9-10-agustosta.htm>
- Resim 7. <http://www.bluebox.com.tr/hizmet~uzungol-trabzon-yamac-parasutu>